

ŒUVRES POSTHUMES

DE

PAUL PELLIOT

*Publiées sous les auspices de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres
et avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique*

I

HISTOIRE SECRÈTE DES MONGOLS

RESTITUTION DU TEXTE MONGOL
ET TRADUCTION FRANÇAISE DES CHAPITRES I A VI



PARIS
LIBRAIRIE D'AMÉRIQUE ET D'ORIENT
ADRIEN-MAISONNEUVE
11, rue Saint-Sulpice

1949

AVANT-PROPOS

Lors de sa disparition, Paul Pelliot laissait un certain nombre de manuscrits achevés ou presque terminés, représentant la matière d'une dizaine de volumes, savoir :

- I. *Histoire secrète des Mongols.* Restitution du texte mongol et traduction française fragmentaire.
- II. *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or. — Quelques noms turcs d'hommes et de peuples finissant en ar* (sous presse).
- III. *Histoire du Tibet ancien d'après les Histoires des T'ang* (sous presse).
- IV. *Notes critiques d'histoire kalmouke.*
- V. *Un vocabulaire arabo-mongol du XIV^e siècle.*
- VI. *Notes mongoles.*
- VII. *Trois articles sur la géographie ancienne du Turkestan chinois.*
- VIII. *Mémoires sur les coutumes du Cambodge de Tcheou Ta-kouan.*
Version et annotation nouvelles.
- IX. *L'inscription nestorienne de Si-ngan-fou.*
- X. *Les débuts de l'imprimerie en Chine.*
- XI. Traduction française des 136 premières pages de l'*Histoire des Mongols* de RACHID-AD-DIN FADL-ALLAH (éd. Bloch, 1911, tome II).

Certains de ces textes, disions-nous, n'étaient pas entièrement achevés ; mais, même en cet état, tous n'en présentaient pas moins une telle importance scientifique que, lorsque M^{me} Pelliot eut remis l'ensemble au Musée Guimet, nous avoûs constitué, pour assurer la publication intégrale de ce précieux dépôt, un comité comprenant des spécialistes qualifiés dans chacune des disciplines intéressées.

Ce comité est composé, sous la présidence d'honneur de M. R. Dussaud, ancien secrétaire perpétuel de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, de
MM. J. Deny, administrateur honoraire de l'École des Langues Orientales, professeur de turc à cette école, président du comité ;

- J. Bacot, membre de l'Institut, président de la Société Asiatique, directeur d'études de philologie tibétaine à l'École des Hautes Études ;
 G. Coedès, ancien directeur de l'École française d'Extrême-Orient ;
 P. Demiéville, professeur de langue et littérature chinoises au Collège de France ;
 R. Grousset, conservateur en chef du Musée Guimet ;
 L. Hambis, chargé de cours libre de mongol à l'École des Langues Orientales, administrateur du Centre d'études sinologiques de l'Université de Paris, à Pékin ;
 Mme E. J. Lévy, bibliothécaire du Musée Guimet, secrétaire du comité ;
 MM. H. Massé, membre de l'Institut, administrateur de l'École des Langues Orientales, professeur de persan à cette école ;
 R. des Rotours, administrateur de l'Institut des Hautes Études chinoises ;
 J. Sauvaget, professeur d'histoire du monde arabe au Collège de France ;
 Ph. Stern, conservateur du Musée Guimet ;
 A. Toptchibachy, secrétaire du Centre d'études turques de Paris.

Chacun des spécialistes figurant à ce comité a entrepris la mise au point des manuscrits relevant de sa discipline propre. Nous donnons aujourd'hui le volume, particulièrement important, relatif à l'*Histoire secrète des Mongols*, puisque ce volume, grâce aux soins diligents de M. Louis Hambis, s'est trouvé le premier prêt. Les autres suivront dans l'ordre de leur achèvement, qui ne sera pas nécessairement l'ordre indiqué ci-dessus, et selon les possibilités de publication ; un dernier volume contiendra une bibliographie complète de toutes les publications faites par Paul Pelliot de son vivant, ainsi qu'un index détaillé de toute son œuvre, destiné à faciliter l'usage aussi bien desdites publications que de la présente collection posthume.

René GROUSSET,
de l'Académie Française.

AVERTISSEMENT

L'*Histoire Secrète ou Yuan-tch'ao pi-che* a été transcrite en caractères chinois dans la seconde moitié du XIV^e siècle, avant l'époque où fut constitué le recueil connu sous le nom de *Houa-yi yi-yu*, c'est-à-dire avant 1382 et vraisemblablement peu après 1368. Il semble qu'elle fut ainsi transcrite dans un but pratique pour servir d'exercices dans les Bureaux des Interprètes et des Traducteurs.

Elle est formée de deux textes : le texte mongol transcrit en caractères chinois avec traduction interlinéaire, et une traduction chinoise faite en langue vulgaire, qui offre des différences sensibles avec le texte mongol, et paraît avoir été faite sur un original différent.

Paul Pelliot a établi son texte d'après les leçons de plusieurs manuscrits, et en avait entrepris la traduction, malheureusement inachevée. Il a utilisé, outre le texte publié en 1908 par Ye Tö-houei, le texte conservé à Leningrad, remis en mongol par Pozdnéiev, qui est très défectueux, ainsi que le texte publié dans le *Lien-yu-yi ts'ong-chou*, et surtout celui d'un manuscrit de l'époque Ming, qui est, semble-t-il, de beaucoup le meilleur, et lui appartenait.

Il avait l'intention de donner un commentaire critique où il aurait justifié les leçons qu'il avait adoptées ; malheureusement nous n'avons trouvé ni l'étude qu'il comptait faire, ni les notes qui devaient constituer le commentaire. Ce travail sera repris, mais demandera beaucoup de temps, et la traduction sera achevée dès que la critique textuelle aura été faite¹.

Nous publions donc le texte dans l'état où Paul Pelliot l'a laissé ; nous avons pensé qu'il serait peut-être bon de donner quelques éclaircissements en tentant d'expliquer les raisons pour lesquelles il avait laissé certains passages non restitués ou non traduits ; ces éclaircissements, entre crochets, ont été joints aux notes marginales qui figuraient sur le manuscrit. De cette façon, les spécialistes pourront se référer au texte chinois original et à l'édition de M. Haenisch.

Paris, le 5 juillet 1947.

L. HAMBIS.

(1) Le glossaire du texte mongol a été dressé en 1930 sous la direction de Paul Pelliot ; il sera publié ultérieurement dans un dictionnaire du mongol ancien.

LE TEXTE MONGOL
DE L'HISTOIRE SECRÈTE DES MONGOLS

L'histoire de Gengis-Khan et de son empire, en dépit du grand intérêt qu'elle offre et des efforts qui ont été tentés pour la retracer, est particulièrement difficile à reconstituer. Les sources les plus variées doivent être mises en œuvre, chinoises, mongoles, persanes, arabes, arméniennes, russes, latines, et une sorte de fatalité a pesé sur celles qui nous devraient être du plus grand secours, c'est-à-dire l'histoire officielle chinoise de la dynastie mongole et la chronique persane de Rachid-ud-Din. L'histoire officielle chinoise de la dynastie mongole, compilée très hâtivement — en moins d'un an — lors de la chute des Mongols, a été en outre, dans la seconde moitié du XVIII^e siècle, l'objet d'une révision où tous les noms propres ont été transformés pour se plier à des étymologies fantaisistes ; or c'est de cette orthographe « réformée » des noms propres que s'est servi le P. Hyacinthe dans sa traduction de l'histoire des quatre premiers grands Khans. La chronique persane de Rachid-ud-Din ne nous est pas parvenue intégralement. De plus, si Quatremère a donné jadis une excellente édition, avec traduction richement annotée, de l'histoire des premiers Houlagides de Perse, la description des tribus et l'histoire de Gengis-Khan, éditées et traduites par Berezin, sont restées si peu connues en Europe occidentale qu'en 1906, dans son *Histoire de la littérature persane*, le professeur Browne ne parle encore de cette édition que par ouï-dire. Enfin M. Blochet édita pour le *Gibb Memorial Fund* le reste de l'*Histoire des Mongols* de Rachid-ud-Din, mais cette édition, dont un seul volume a paru, ne comporte pas de traduction.

A côté des grandes sources chinoises et persanes, et même avant elles, on s'attendrait à voir figurer les sources mongoles. Malheureusement les deux seules chroniques mongoles anciennes, connues et éditées jusqu'ici, l'*Allan Tobči* et la chronique de Sanang Setsen, ne remontent qu'au XVII^e siècle, et leur autorité est des plus minces.

Toutefois il existe une autre chronique mongole qui est, elle,

un document de premier ordre, mais dont la conservation est dûe non aux Mongols, mais aux Chinois : c'est le *Yuan-tch'ao pi-che* ou *Histoire secrète des Mongols*, dont l'original mongol doit être de 1240 A. D. Dans la seconde moitié du XIV^e siècle, cette chronique, qui s'étend jusqu'au règne d'Ögödäï, fut traduite en langue chinoise vulgaire, et voilà plus de cinquante ans que le grand sinologue russe Palladius en a donné une traduction complète dans le quatrième volume des *Travaux de la mission orthodoxe russe de Pékin*. Mais Howorth ne l'a connue qu'après l'achèvement de son ouvrage, et M. Blochet l'a ignorée. Palladius signalait en outre qu'il y avait encore des manuscrits d'une transcription (et non plus d'une traduction) en caractères chinois du texte original mongol du *Yuan-tch'ao pi-che*. Postérieurement à sa traduction, Palladius put se procurer un de ces manuscrits qu'il donna à M. Pozdnéiev, lequel le remit à l'Université de Petrograd. A l'aide de ce manuscrit, M. Pozdnéiev remit en mongol, transcrit en caractères russes, le premier chapitre du *Yuan-tch'ao pi-che* et ce travail fut publié en 1880 à Petrograd ; il est introuvable.

Depuis lors, nous avons souvent les uns et les autres signalé l'intérêt qu'il y aurait à publier le manuscrit entier de la transcription chinoise du texte mongol. Sur l'intervention de M. d'Oldenbourg, cette impression était décidée quand la guerre éclata ; je ne sais où en est le travail. Mais cette édition, pour importante qu'elle demeure, n'est plus aussi urgente. En effet, et sans que pendant quelques années il en soit parvenu d'exemplaire en Europe, un Chinois du Hou-nan, Ye Tö-houei, a édité, dès 1908, le texte complet de la transcription chinoise du *Yuan-tch'ao pi-che*, ou pour l'appeler désormais de son vrai titre mongol, du *Monyol-un ni'uča lobčičan*. J'ai de mon côté acquis récemment en Chine un bon manuscrit ancien de cette transcription. Malgré nombre d'incorrections dans la tradition de cette transcription chinoise, il n'est pas difficile de remettre en mongol le texte original complet. C'est à ce travail que je me suis livré, et nous avons ainsi, pour la première fois, une chronique mongole en mongol, écrite presque au lendemain de la mort de Gengis-Khan.

L'intérêt de cette chronique mongole en mongol est considérable tant au point de vue historique qu'au point de vue philologique.

Au point de vue historique, nous avons là, avec plus de développements que dans la version chinoise utilisée par Palladius, le récit des événements avec un grand nombre de noms propres qui ne se sont jamais rencontrés antérieurement, ou, s'ils se rencon-

trent ailleurs, qui ont été défigurés dans les autres sources. Pour la première fois également, un texte considérable nous fait pénétrer dans la vie et la pensée mongoles avant qu'aucune influence lamaïque ne soit venue les bouleverser.

Au point de vue philologique, nous ne devons pas oublier que la littérature mongole ne commençait guère pour nous qu'au XVII^e siècle. Jusque-là on n'avait qu'une ou deux inscriptions assez courtes. Il y faut joindre aujourd'hui une poésie mongole dont j'ai rapporté un exemplaire imprimé au XIV^e siècle et une grande inscription funéraire de 1362 que j'ai rapportée du Kan-sou. Il y a aussi quelques documents inédits à Berlin. Mais il va sans dire qu'aucun de ces monuments n'approche, comme richesse de vocabulaire et de sujet, de l'œuvre en douze ou quinze chapitres (suivant les recensions) que constitue l'*Histoire secrète des Mongols*.

La transcription chinoise est en outre faite selon des règles fixes qui donnent aux caractères employés une valeur rigoureuse et une précision que, même de nos jours, l'écriture mongole ne comporte pas. On peut donc dire qu'à bien des égards nous pouvons mieux étudier la langue mongole de l'*Histoire secrète des Mongols* au moyen de la transcription chinoise que si cette *Histoire* nous était parvenue dans l'écriture mongole. Et c'est pourquoi je me propose d'éditer le texte mongol reconstitué non en caractères mongols, mais en romanisation.

L'*Histoire secrète des Mongols* nous a en outre conservé des morceaux de poésie épique populaire dont les chroniques du XVII^e siècle ne connaissaient plus qu'un texte mutilé et altéré.

Enfin, et pour paradoxal que ce résultat puisse paraître, cette transcription de l'*Histoire secrète des Mongols* nous permet de fixer dans certains cas, pour la prononciation de certains mots chinois dans la Chine du Nord dans la seconde moitié du XIV^e siècle, des prononciations que nous ne faisions que soupçonner ou auxquelles mêmes nous ne nous attendions aucunement¹.

P. PELLIOT.

(1) [Cette introduction a été écrite aux environs de 1920, quand P. Pelliot pensait pouvoir publier rapidement l'*Histoire Secrète*.]

CHAPITRE PREMIER

1. — Činggis-qahan-u huja'ur dä'ärä tänggäri-äčä jaya'atu töräksän Börtä-Čino aju'u 。 gärgäi inu Qo'ai-Maral aji'aï 。 tänggis kätüljü iräba 。 Onan-mürän-ü täri'ün-ä Burqan-qaldun-a nun-tuqlajü töräksän Batači-qan aju'u 。

2. — Batači-qan-u kö'ün Tamača 。 Tamača-yin kö'ün Qoričar-märgän 。 Qoričar-märgän-ü kö'ün A'ujam-Boro'ul 。 A'ujam-Boro'ul-un kö'ün Salı-Qača'u 。 Salı-Qača'u-yin kö'ün Yäkä-Nidün 。 Yäkä-Nidün-ü kö'ün Säm-Soči 。 Säm-Soči-yin kö'ün Qarču 。

3. — Qarču-yin kö'ün Borjigidaï-märgän Mongqoljin-qo'a gärgäitü aju'u 。 Borjigidaï-märgän-ü kö'ün Toroqoljin-bayan Boroqčin-qo'a gärgäitü Boroldaï-Suyalbi jala'utu Dayır Boro qoyar külü'üt aqtastu bülä'ä 。 Toroqoljin-u kö'ün Duwa-soqor Dobun-märgän qoyar bülä'ä 。

4. — Duwa-soqor manglaï dumda qaqča niđütü qurban nä'ürit qajar-a qaraqu bülä'ä 。

5. — Nikän üdür Duwa-soqor Dobun-märgän dä'ü-lü'ä-bä'än Burqan-qaldun dä'ärä qarba 。 Duwa-soqor Burqan-qaldun dä'äräčä qaraju Tönggälik¹-qoroqan huru'u nikän bölük irgän nü'üjü oroju ayisqu-yi² qaraju üjäjü 。

6. — Ügülärün 。 tädä nü'üjü ayisquun irgän-ü dotora nikän qara'utaï tärgän-ü oljigä-dä nikän ökin sayin büyü 。 gü'ün-ä äsä öktäksän bö'äsü Dobun-märgän dä'ü-dä'än čimada quyuya kä'äjü Dobun-märgän dä'ü-yü'än üjärä iläba 。

7. — Dobun-märgän tädä irgän-dür gürü'äsü ünän gü qo'a sayin aldar nära yäkätai Alan-qo'a närätai gü'ün-ä bär öktä'äi üdü'üi ökin aju'u 。

8. — Tädä bölük irgän bär Köl-Barqujin-tögüm-ün äjän Barqudaï-märgän-ü ökin Barqujin-qo'a närätai ökin-i Qori-Tumad-un³ noyan Qorlartaï-märgän-ä ökdäksän aju'u 。 Qori-Tumad-un

(1) Tünggälik?

(2) ayisquy-i?

(3) Qori Tumad-un?

qaajar-a Arīq-usun-a Qorīlartai-märgän-ü Barqujīn-qo'a-ča töräksän Alan-qo'a närätäi ökin tärä .

9. — Qorīlartai-märgän Qorī-Tumad-un qaajar-tur-iyān buluqan kärämün görä'ätäi qaajar-iyān qorilalduju mawulalduju Qorilar oboqtu bolju Burqan-qaldun-u görä'äsün görü'üli sayitu qaajar sayin kā'än Burqan-qaldun-u äjät Burqan-Bosqaqsan Sänči¹-bayan Uriangqař-tur nü'üjü ayisun aju'u . Qorī-Tumad-un Qorīlartai-märgän-ü ökin Arīq-usun-a töräksän Alan-qo'a-yi tändä quyuju Dobun-märgän-ü abuqsan yosun täyimü .

10. — Alan-qo'a Dobun-märgän-tür iräjü qoyar kö'ün törä'ülbi . Bügünütäi Bälgrünütäi närätäi bülä'ä .

11. — Duwa-soqor aqa īnu dörbän kö'ütü bülä'ä . tädüi atala Duwa-soqor aqa īnu ügäi bolba . Duwa-soqor ügäi boluqsan-u qoyina dörbän kö'üt īnu Dobun-märgän abaqa-yu'an uruq-a ülü bolqan doromjilađu² qaqačaju gäjü nü'uba . Dörbän oboqtan bolju Dörbän irgän tändä bolba .

12. — Tä'ün-ü qoyina nikän üdür Dobun-märgän Toqočaq-ündür dä'ärä görä'älärä qarba . hoï dotora Uriangqadaï gü'ün jö'ä buqu alaju qabırqas³ īnu abiit īnu širajü bügü-yi⁴ jolqajü .

13. — Dobun-märgän ügülärün . nökör široqla-da⁵ kājü'ü öksü kā'äjü a'ušgitu jildü⁶ arasun īnu abču jö'ä buqu-yin miqa gübchin-i Dobun-märgän-ä ökba .

14. — Dobun-märgän tärä jö'ä buqu-yi ačijü ayisurun ja'ura nikän yadanggi gü'ün kö'ün-bä'än kötöljü yabuqu-yi⁷ jolqajü .

15. — Dobun-märgän ya'un gü'ün či kā'än asaqu'asu tärä gü'ün ügülärün . bi Ma'aliq-Baya'udaï yadađu yabumu . tärä görä'äsün-ü miqan-ača nada ök . bi änä kö'ün-bä'än čimada öksü kājü'ü .

16. — Dobun-märgän tärä ügä-tür jö'ä buqu-yin örä'älä quya īnu ququlju ökjü⁸ tärä kö'ün-i īnu a[b]čirajü gär dotora ġaruju aqu bülä'ä .

17. — Täyin atala Dobun-märgän ügäi bolba . Dobun-märgän-i ügäi boluqsan-u qoyina Alan-qo'a ärä ügä'i-üi bö'ät qurban kö'üt

(1) Sinči?

(2) doromjilađu ? dorumjilađu ?

(3) [Cf. *T'oung-Pao*, XXXVII [1944], 102, note 1.]

(4) bügü-yi?

(5) [Cf. *T'oung-Pao*, XXXII [1936], 357, et XXXVII [1944], 102-113.]

(6) jildü?

(7) yabuquy-i?

(8) öjü?

törä'ülbi . Buqu-Qadagī Buqatu-Saljī Bodončar-mungqaq näratän bülä'ä .

18. — Urida Dobun-märgän-äčä töräksän Bälgrünütäi Bügünütäi qoyar kö'üt īnu äkä-yü'än Alan-qo'a-yin äcinä ügüläldürün . änä äkä bidan-u aqa dä'ü üyä qaya gü'ün ügäi ärä ügä'i-üi bö'ätälä ädä qurban kö'üt törä'ülbi . gär dotora qaqča Ma'aliq-Baya'udaï gü'ün büyü . ädä qurban kö'üt tā'ün-ü'äi büi-jä kā'än äkä-yü'än äcinä käläldükü-i yi äkä anu Alan-qo'a uqajü .

19. — Qabur nikän üdür köngšilämäl qonin činajü Bälgrünütäi Bügünütäi Buqu-Qatagī Buqatu-Saljī Bodončar-mungqaq ädä tabun kö'üd-iyān järgälän sa'ulju niji'äl müsüt ququlutqun kā'äjü ökba . niji'äl-i ya'u bayi'ulqun ququčiju o'orba . basa tabun müsüt qamtu čuqlajü ququlutqun kā'äjü ökba . tabu'ula tabun čuqtaï müsüt gü'üläldün barijü bitü'üljü ququlun yadaba .

20. — Tändä Alan-qo'a äkä īnu ügüläbi . ta Bälgrünütäi Bügünütäi qoyar kö'üt mīnu namayi ädä qurban kö'üd-i törä'ülbi kän-ü ya'un-u kö'üt büyü kā'än säräldün käläldümüi säräküi bär tanu jöb .

21. — Sünit büri čäugän šira gü'ün gär-ün ärügä dotoqa-yin gägä-'är oroju kā'ali mīnu biliđu gügä'än īnu kā'ali-tür mīnu šinggägü bülä'ä . qarurun naran sara-yin kili-yär šira noqai mätü šičabaljađu qarqu bülä'ä . dälämä yäkin ügülät ta . tawü-bär uqa'asu tämdäk īnu tänggiri-yin kö'üt büyü-jä . qara tāri'üti gü'ün-tür qanilqan yäkin ügülät ta . qamuq-un qat bolu'asu qaračus tändä uqat-jä kā'äba .

22. — Basa Alan-qo'a tabun kö'üt-tä'än süyü'är ügä ügülärün ta tabun kö'üt mīnu qaqča kā'ali-äčä töräba ta . tuqar-un tabun müsüt mätü qaqča qaqča bolu'asu tärä niji'äl müsüt mätü kän-ä bär kılbar-a ququldaqun ta . tärä čuqtaï müsüt mätü qamtu nikän äyatän bolu'asu kän-ä bär kılbar-a yäkin bolqun ta kā'abi . atala Alan-qo'a äkä anu ügäi bolbü .

23. — Akä-yü'än Alan-qo'a-yi ügäi boluqsan-u qoyina aqanar dä'ünär tabu'ula adusun idä'ä-bän qubiyaldurun . Bälgrünütäi Bügünütäi Buqu-Qatagī Buqatu-Saljī dörbä'ülä abulčaba . Bodončar-a mungqaq budawu büyü kā'än uruq-a ülü to'an qubi äsä ökba .

24. — Bodončar uruq-a äsä to'aqdaju ädä atala ya'un kā'äjü qol da'aritu qodoli sä'ültü Oroq-šingqula-yi unuđu ükü'ässü īnu üküsügäi a'asu īnu asuqaï kā'äjü Onan-mürän huru'u yorčiju talbiba . yorčiju Baljun-aral gürčü tändä äbäsün nämbülä gär kiđu tändä aba sa'uba .

25. — Täyin aquï-dur-ïyan boroqčin qarčiqaï qara quru barijü . idän büküi-yi üjäjü qol da'aritu qodoli sä'ültü Oroq-šingqula-yin kılqasun-bar horaqalajü barijü asaraba .

26. — Idäküi idä'än ügäi arun čino-yin qun-tur qorqaqsan görä'äsün mariyajü qarbuju alajü idäldü'ät čino-yin idäksän-i tämgüldüjü idä'ät ö'ärün qo'olai-da'an qarčiqaï-ba'an bär täßi'äldün tärä hon qarba .

27. — Qabur bolba . noqot iräküi čaq-tur qarčiqaï-ba'an täylä'üljü o'orba . noqot qalawut qoži'ulas tutum qongši'ut hönji'üläs tutum höngši'üt hünistälä talbiba .

28. — Düyirän gärü-dača Tönggälik-qoroqan huru'u böläk irgän nü'üjü iräba . Bodončar tädä irgän-tür qarčiqaï-ba'an o'oru'at otču' üdür äsükčilajü süni äbäsün nämbülä gär-dür-iyän iräjü qonoq bülä'ä .

29. — Tädä irgän Bodončar-un qarčiqaï quyu'asu äsä ökba . tädä irgän Bodončar-i kän-ü'äi ba ya'un-u'aï bä kä'än asaqqu ügäi . Bodončar bä tädä irgän-i ya'un irgän kä'än asa'ulčaqué ügäi yabulduba .

30. — Buqu-Qatagï aqa īnu Bodončar-mungqaq dä'ü-yü'än änä Onan-mürän huru'u odula'a kä'än ärin iräjü . Tönggälik-qoroqan huru'u nü'üjü iräksät irgän-tür täymü täymü gü'ün täymü morintu bülä'ä kä'än sura'asu .

31. — Tädä irgän ügülärün . gü'ün bär morin bär činu suraqu-tur adalı büyü . qarčiqaïtu-jä büyü . üdür büri man-tur iräjü äsükčilajü odumu . süni maqa qa'a qono[jü] aju'u . höränä ümärä-äcä kai bolu'asu qarčiqaï-bar barı'uluqsan noqut qalawud-un ödün hüsün anu burqaliq časun mätü butarajü käyisjü irämü ädä oyira büyü-jä . ädö'ä irägü čaq bolba . qorumut gülüčä kä'aba .

32. — Qorum atala Tönggälik-qoroqan ö'ädä nikän gü'ün ayisun büyü gürjü iräbäsu Bodončar mün aju'u . Buqu-Qatagï aqa īnu üjä'ät tanjü abu'at uduritču Onan-mürän ö'ädä qataraju¹ yorčiju talbiba .

33. — Bodončar Buqu-Qatagï aqa-yu'an qoyimača daqajü qadaraju² yabu[jü] ügülärün . aqa aqa bäre täre'ütü dä'äl jaqatu sayin kä'aba . aqa īnu Buqu-Qatagï tärä ügä īnu ya'un-a bär äsä bolqaba .

34. — Basa mün ügä ügülä'äsü aqa īnu ya'un-a bär ülü bolqan qari'u īnu äsä do'ongqotba . Bodončar yabuju basa mün-gü ügä

(1) qadaraju?

(2) Cf. supra.

ügüläba . tärä ügä-tür aqa īnu ügülärün . tuqar-ača mün mün ya'un ügä ügülämü či kä'aba .

35. — Tändäčä Bodončar ügülärün . tuqar-un Tönggälik qoroqan-a bükün irgän yækä ücügän mawu'i sayin täre'ü ši'ira ügä'iün sača'un büi . kılbar irgän büi . bida tädän-i ha'uluya kä'aba .

36. — Tändäčä aqa īnu ügülärün jä . täyin bö'äsü gär-tür-iyän gürjü aqanar dä'ünär äyätüldüjü tädä irgän-i ha'uluya kä'aldüjü .

37. — Gär-tür-iyän gürü'ät aqanar dä'ünär kälälaldüjü morila-ba . mün Bodončar alginci ha'ulqaba .

38. — Bodončar alginci ha'uljü dumda kä'älitäi ämä-yi barijü ya'ujin gü'ün či kä'än hasaqba . tärä ämä ügülärün . Jarči'ut Adangqan Uriangqajin bï kä'aba .

39. — Tädä irgän-i aqanar dä'ünär tabu'ula dawuljü adu'un idä'än-ä haran tutqar-a aqui sa'uquy-a gürba .

40. — Tärä dumda kä'älitäi ämä Bodončar-tur iräjü kö'ü töräbi . Jat irgän-ü kö'ün bülä'ä kä'än Jažiradaï näräyitba . Jadaran-u äbögä tärä bolba . tärä Jadaranadaï-yin kö'ün Tügü'üdäi närätü bülä'ä . Tügü'üdäi-yin kö'ün Büri-Bulčiru bülä'ä . Büri-Bulčiru-yin kö'ün Qara-Qada'an bülä'ä . Qara-Qada'an-u kö'ün Jamuqa bülä'ä . Jadaran oboqtan tädä bolba .

41. — Tärä ämä basa Bodončar-ača nikän kö'ün törä'ülbi . barijü abuqsan ämä bülä'ä kä'än tärä kö'ün-i Ba'aridaï näräyitba . Ba'arin-u äbögä tärä bolba . Ba'aridaï-yin kö'ün Čiduqul-bökö . Čiduqul-bökö ämäs olotu bülä'ä . kö'ün īnu mänä mätü töräba . Mänän-Ba'arin oboqtan tädä bolba .

42. — Bälgünütai Bälgünüt oboqtan bolba . Bügünütai Bügünüt oboqtan bolba . Buqu-Qatagï Qatagin oboqtan bolba . Buqutu-Salji Salji'ut oboqtan bolba . Bodončar Borjig'in oboqtan bolba .

43. — Bodončar-un ablın ämä-däčä töräksän Barim-Ši'iratu-Qabiči närätü bülä'ä . tärä Qabiči-ba'atur-un äkä-yin injä iräk[sä]n-i Bodončar tataju bülä'ä nikän kö'ün töräba . Jäwürädäi närätü bülä'ä . Jäwürädäi urida jügälitü oron bülä'ä .

44. — Bodončar ügäi boluqsan-u qoyina tärä Jäwürädäi-yi gär daru'a Adangqa-Uriangqadaï gü'ün alu'a tä'ün-ü'äi büi-jä kä'äjü jügäli-däčä qarqaju Jäwüräyit oboqtu bolqaju Jäüräd-ün äbögä tärä bolba .

45. — Qabiči-ba'atur-un kö'ün Mänän-tudun bülä'ä . Mänän-tudun-u kö'ün Qači-külük Qačin Qači'u Qačula Qaraldaï Qači'un Način-ba'atur dolo'an bülä'ä .

46. — Qači-külüg-ün kö'ün Qaïdu Nomolun-äkä-däčä töräksän bülä'ä . Qačin-u kö'ün Noyagüdaï närätai bülä'ä . noyamšik aburitu tula Noyakin oboqtan bolba . Qači'u-yin kö'ün Barulataï närätü bülä'ä . yäkä bä'ätü idä'än-ä baruq bülä'ä Bárulas oboqtan bolba . Qačula-yin kö'ün idä'än-ä baruq tula Yäkä-Barula Üčügän-Barula näräyitčü Barulas oboqtan bolqajü Ärdämtü-Barula Tödö'än-Barula täri'ütän Barulas tädä bolba . Qaraldaï-yin kö'üt buda'an qutqulaqu äki täri'ü ügä'ün tula Buda'at oboqtan tädä bolba . Qači'un-u kö'ün Adarkidaï närätü bülä'ä . aqa dä'ü ja'ura adaruqči tula Adargin oboqtan bolba . Način-ba'atur-un kö'üt Uru'udaï Mangqutaï näratan bülä'ä . Uru'ut Mangqut oboqtan tädä bolba . Način-ba'-atur-un ablın ämä-däčä töräksän Šiju'udaï Doqoladaï närätän bülä'ä .

47. — Qaïdu-yin kö'ün Baï-šingqor-doqšin Čaraqaï-lingqu Čaujin¹-örtägäi qurban bülä'ä . Baï-šingqor-doqšin-u kö'ün Tumbinaï-säčän bülä'ä . Čaraqaï-lingqu-yin kö'ün Sänggüm-bilgä Ambaqaï-tan Tayiči'ut oboqtan bolba . Čaraqaï-lingqu-yin bärigän ämä-däčä töräksän Bäsütäi närätü bülä'ä Bäsüt oboqtan tädä bolba . Čaujin-örtägäi-yin kö'üt Oronar Qongqotan Arulat Sünit Qabturqas Gänigäs oboqtan tädä bolba .

48. — Tumbinaï-säčän-ü kö'ün Qabul-qahan Säm-Säčülä qoyer bülä'ä . Säm-Säčülä-yin kö'ün Bültäčü-ba'atur bülä'ä . Qabul-qahan-u kö'üt dolo'an bülä'ä . angqa yäkä īnu Ökin-barqaq Bartan-ba'atur Qutuqtu-münggür Qutula-qahan Qulan Qada'an Tödö'än-otčigün ädä dolo'an bülä'ä .

49. — Ökin-barqaq-un kö'ün Qutuqtu-Yürki bülä'ä . Qutuqtu-Yürki-yin kö'üt Säčä-bäki Taiču qoyer bülä'ä . Yürki oboqtan tädä bolba .

50. — Bartan-ba'atur-un kö'üt Mänggätü-Kiyan Nákün-taiji Yäsügäi-ba'atur Daritaï-otčigün ädä dörbän bülä'ä . Qutuqtu-münggür-ün kö'ün Büri-bökö bülä'ä . Onan-u tün-tür² qurimlaqui-tür³ Bälgütäi-yin mürü qangqas čabčiqsan tärä bülä'ä .

51. — Qutula-qahan-u kö'üt Jöči⁴ Girma'u⁵ Altan qurban bülä'ä . Qulan-ba'atur-un kö'ün Yäkä-Čärän bülä'ä . Badaï Kïšiliq qoyer darqad-un noyan tärä bülä'ä . Qada'an Tödö'än qoyer uruq ügä'ün bülä'ä .

(1) Čäujin?

(2) tün-tür ? On a tün dans AT¹ et dans Kovalevskii, mais on a tun-a aux §§ 104 et 264 bien qu'on ait tün-ä aux §§ 96 et 164.

(3) A lire probablement qurimlaqui-tür.

(4) Jöči?

(5) Gır-ma'u?

52. — Qamuq Mongqol-i Qabul-qahan mädän aba . Qabul-qahan-u qoyina Qabul-qahan-u ügä-bär dolo'an kö'üd-iyän bö'ätälä Sänggüm-bilgä-yin kö'ün Ambaqaï-qahan qamuq Mongqol-i mädän aba .

53. — Büyür¹ na'ur Kölän na'ur qoyer ja'ura Urši'un mürän-ä bükün Ayiri'ut² Buřu'ut Tatar irgän-ä Ambaqaï-qahan ökin ökçü ö'äsün ökin-iyän hüdäjü otqu bolun Tatar Juyin³ irgän Ambaqaï-qahan-i barijü Kitad-un Altan-qahan-a abčü otquü-tur Ambaqaï-qahan Bäsütäi gü'ün Balaqači älčin-iyär ügüläjü ilärün . Qabul-qahan-u dolo'an kö'üd-ün dumdatu Qutula-da ügülärün . harban kö'üd-ün dotora Qada'an-taiji⁴-da ügülä kä'än ügüläjü ilärün . qamuq-un qahan ulus-un äjän boljü öki-bän ö'äsün hüdäküi-bän nama-ar käsätkün . Tatar irgän-ä bariqdaba bï tabun quru'ud-iyen kimul tamutala harban quru'ud-iyen ha'uttala hači mënū aburan soritqun kä'äjü iläjü'ü .

54. — Tärä čaq-tur Yäsügäi-ba'atur Onan-mürän-ä šibawulan yabuquü-tur Märkid-ün Yäkä-Čilädü Olqunu'ut irgän-äčä öki abčü ä'usgäjü ayisuqu-yi⁵ jolqajü önggäyijü üjä'äsü önggä jisü bušitaï öki qatu üjäjü gär-tür-iyän qarin ha'uljü Nákün-taiji aqa-yu'an Daritaï-otčigün dä'ü-bän uduritčü iräjü'ü .

55. — Gürküi-lü'ä Čilädü ayujü qurdun qubitu . aju'u qubüyü'an quya īnu dälätčü quburi nambalı⁶ burutquü-lu'a qoyinača īnu qurba'ula uda'aralduba . Čilädü qoši'un qučılıs qarijü tärengän-tür-iyän iräküi-lü'ä tändä Hö'älün-üjin ügülärün . tädä qurban haran-i uqaba'u či . čiraï čiraï ača busut büi . amin-tur činu gürküi čiraitan büi . amin älä činu bö'äsü öljigä tutum ökit qara'u tutum qatut büi . amin älä činu bö'äsü öki qatu oluyi-jä či . busu närätäyi⁷ Hö'älün takı näräyidüyü-jä či . amin-iyen qoroq . hünür mënū hünüsčü yabu kä'än . čamča-ban mültüljü morin dä'äräčä naruyitčü abquü-lu'a . qurba'ula qoši'un qučılduqü gürčü aisuqulu'a . Čilädü qurdun qubü-yin quya īnu dälätčü juqus duta'aju Onan-mürän ö'ädä duta'aba .

56. — Qurba'ula qoyinača nákäjü dolo'an quburi dabatala hüldäjü qarijü iräjü Hö'älün-üjin-i Yäsügäi-ba'atur dälbgä-däčä kötöljü Nákün-taiji aqa īnu uduritčü Daritaï-otčigün dä'ü

(1) Buyur?

(2) Ačiri'ut? Cf. Berezin.

(3) Jüjin?

(4) Ou Taiši.

(5) ayisuqu-yi?

(6) dabalı?

(7) närätäy-i?

ïnu kiligü därgäčajü ayisquui-tur Hö'älün-üjin ügülärün 。 aqa mïnu Čilädü **käi** ö'ädä **kägül**-iyän käyisümsär **kä'är** qajar-a **kä'ali**-bän ölösümsär bülüy 。 ädö'ä kär älä qoyer shibülgär-iyän nikän-tä aru dä'ärä-yän o'orçü nikän-tä äbür'-an dä'ärä o'orçü nikän-tä uruqşı-da nikän-tä qoyinaqşı-da kär älä kijü odumuï **kä'ät** Onan-mürän-i tolkistala hoï jubur dawuristala yäkä dawu-bar uyilaşu ayisquui-tur 。 Daritaï-otçigün därgäčajü yabuju ügülärün 。 tâbärigü činu **daba'**at olon dababa 。 uyilaqdaqu činu usut olon kätülba 。 qayila'asu **qarayijü** ülü üjägü čimayi 。 qayibasu **qa'uluqa** ïnu ülü olqu či 。 säm bolı **kä'äjü** itqaba 。 Hö'älün-üjin-i Yäsügäi tädüi gär-dür-iyän abçiraba 。 Hö'älün-üjin-i Yäsügäi-yin abçiracsan yosun täyimü 。

57. — Ambaqai-qahan-u Qada'an Qutula qoyer-i näräyitçü iläksä-är¹ qamuq Mongqol Tayiči'ut Onan-u Qorqonaq jubur quraju Qutula-yi qahan bolqaba 。 Mongqol-un jırqalang däbsän quriimlan jırqaqu bülää 。 Qutula-yi qa ärgü'ät Qorqonaq-un saqlaqaq modun horçin **qabırqa**-ta **qa'uluqa** äbüdük-tä ölkäk boltala däbsäba 。

58. — Qutula qahan bolu'at Qada'an-taïji qoyer Tatar irgän-tür morilaba 。 Tatar-un Kötön-baraqa Jali-buqa qoyer-tur harban qurban-ta qatqulduju Ambaqai-qahan-u ösüI oşün kışal kışan yadaba 。

59. — Tändä Yäsügäi-ba'atur Tatar-un Tämüjin-ügä Qori-buqa täri'ütän Tatar-ı dawuliju irä'asu tändä Hö'älün-üjin kä'älitai bürün Onan-u Däli'ün-boldaq-a büküi-tür jöb tändä Činggis-qahan töräjü'ü 。 töräküi-tür bara'un qar-tur-iyän ş'i'a-yin tädüi nödün qatqun täräjü'üI 。 Tatar-un Tämüjin-ügä-yi abçiraqsan-tur töräba kä'än Tämüjin närä ökküi täyimü 。

60. — Yäsügäi-ba'atur-un Hö'älün-üjin-äcä Tämüjin Qasar Qači'un Tämügä ädä dörbän kö'üt töräba 。 Tämülin näratäi nikän ökin töräba 。 Tämüjin-i yäsün nasutu büküi-tür Joči²-Qasar dolo'an nasutu bülää 。 Qači'un-älci tabun nasutu bülää 。 Tämügä-otçigün qunan bülää 。 Tämülin ölägätai bülää 。

61. — Yäsügäi-ba'atur Tämüjin-i yäsün nasutu büküi-tür Hö'älün-äkä-yin törgüt Olqunu'ut irgän-tür naqačunar-ača ïnu öki quyusu kä'än Tämüjin-i abu'at yorçiba 。 otquü-tur Čäkcär Čiqurgu qoyer ja'ura Onggiradaï Däi-säčän-i jolqaba 。

62. — Däi-säčän ügülärün 。 Yäsügäi quda kän-tür jorju ayisula'a kä'äjü'ü 。 Yäsügäi-ba'atur ügülärün 。 änä kö'ün-i mïnu

(1) *iräksä-är?*
(2) *Joči?*

naqačunar Olqunu'ut irgän-tür öki quyusu kä'än ayisulu'a kä'äjü'ü 。 Däi-säčän ügülärün 。 änä kö'ün činu **nidün-tür-iyän** qaltu **nii'ur-tur-iyän** gärätü kö'ün büi 。

63. — Yäsügäi quda bï änä suni järwüdüläba bï čaqañ šingqor naran sara qoyer-i atqun nisçü³ iräjü qar dä'ärä mïnu tu'uba 。 änä järwüdüniyän gü'ün-ä ügülärün 。 naran sara-yi qaraju üjäkdän bülää ädö'ä änä šingqor atquju abçiraju qar-tur mïnu tu'uba 。 čaqañ bawuba yambar älä sayi üjä'ülümü kä'äjü 。 Yäsügäi quda änä järwüdüni mïnu čimayi älä kö'ü-bä'än uduritçü irägüy-ä üjäksän aju'u 。 järwüdüni sayin järwüdüläba 。 ya'un järwüdüni aqu ta Kiyat irgän-ü süldär iräjü ja'aqaqsan aju'u 。

64. — Ba Onggirat irgän ärtä üdür-äcä **jä'ä-yin** jisün ökin-ü önggätän ulus ülü tämäčät **qačar** qo'a ökid-i **qahan** boluqsanatanu **qasaq** tärgän-tür unu'ulju **qara** bu'ura kölgäjü **qatara**'ulju otçü **qatun** sa'urin-tur **qamtu** sa'ulumu ba 。 ulus⁴ irgän ülü tämäčät ba önggä sayit ökid-iyän **ösgäjü** öljigätai tärgän-tür unu'ulju ölä bu'ura kölgäjü **ä'üsgäjü** otçü ündür sa'urin-tur **örä'älä** ättä[ä]t sa'ulqu ba 。 ärtän-äcä Onggirat irgän **qatun** **qalqatan** ökit öçiltän **jä'ä-yin** jisün ökin-ü önggä-bär bülää ba 。

65. — Nu'un kö'üt manu **nuntuq**⁵ qarayu ökin kö'un manu önggä üjäkdäyü 。 Yäsügäi quda gär-tür mïnu oduya 。 ökin mïnu üçü'ügän büyü 。 quda üjätügäi kä'äjü Däi-säčän gär-tür-iyän uduritçü bawulba 。

66. — Öki ïnu üjäbäsu **nii'ur-tur-iyän** gärätai nidün-tür-iyän qaltai ökin-i üjäjü oyin-tur-iyän oro'ulba 。 Tämüjin-äcä nikän nasun yäkä harbantaï aju'u 。 Börtä näratäi suni qonoju manaqaşı öki ïnu quyubasu Däi-säčän ügülärün 。 olon-tawu quyu'ulju ökbäsü dä'äjiläkdägü 。 jö'än-tawu quyu'ulju ökbäsü doromjilaqdaqu⁶ 。 ökin gü'ün-ü jaya'an töräksän ä'üdän-tür ötölgü ügäi ökin-iyän bä öksü kö'ün-iyän bä gürägät-tä talbijü ot kä'äba 。 Jä bolulčaju 。 Yäsügäi-ba'atur ügülärün 。 Kö'ü-bän gürägät-tä talbisu 。 kö'ü mïnu noqay-ača čočimtawu bülää 。 quda mïnu noqay-ača bo⁵ soč'ul kä'ät kötöl morin-iyän bältä ökçü Tämüjin-i gürägät-tä talbijü otçü 。

67. — Yäsügäi-ba'atur ja'ura Čäkcär-ün Šira-kä'är-ä Tatar irgän quriimlan büküi-tür jolqaju umdasçu⁶ quriim-tur anu bawuba.

(1) corr. *nisçü?*

(2) Haenisch lit *ba ulus*.

(3) *nontuq?*

(4) *doramjilaqdaqu?* *dorumjilaqdaqu?*

(5) *bu?*

(6) *umtasçu?*

Tädä Tatar tanin aju'u 。 Yäsügäi-Kiyan irä'äi kä'ät uridan-u dawuliqdaqsan kägäslän duratçu oyisuladun qujirju qoro qoliju ökeli'ü ja'ura mawui otçu qurban qonoq yabuju gär-tür-iyän gürü'ät mawui bolju 。

68. — Yäsügäi-ba'atur ügülärün 。 dotoru mïnu mawui büi 。 därgädä kän büi kä'äjü Qongqotadaï Čaraqa-äbügän-ü kö'ün Mönglik¹ oyira büi kä'äsu uriju irä'üljü ügülärün 。 čaqa mïnu Mönglik¹ kö'üt ücügätü bülä'ä bï 。 kö'ü-bän Tämüjin-i gürigät-tä talbijü irärün ja'ura Tatar irgän-ä oyisulaqda'a bï 。 dotoru mïnu mawui büyü 。 ücügät qočoruqsat dä'ünär-iyän bälbisün bärgeñ-iyän asaraqu-yi² či mädä 。 kö'ü mïnu Tämüjin-i ötörkän otçu abču irä čaqa mïnu Mönglik¹ kä'ät nökčiba 。

(1) *Mänglik?*

(2) *asaraqu-yi?*

CHAPITRE II

69. — Yäsügäi-ba'atur-un ügä-yi buši ülü bolqan Mönglik otçu Däi-säcän-ä ügülärün 。 Yäsügäi aqa Tämüjin-i maši möräljü örä-bän äbadümü 。 Tämüjin-i abura iräba kä'äjü'ü 。 Däi-säcän ügülärün 。 quda kö'ü-bän mörälgü bö'äsu ottuqaï üjäjü ötör irätuqaï kä'äjü 。 Mönglik-äcigä Tämüjin-i abču iräba 。

70. — Tärä qabur Ambaqai-qahan-u qatut Orbai³ Soqataï jirin yäkäs-ä qajar-u⁴ inärü qaruqsan-tur Hö'älün-üjin otçu qojit gürçü qojida'uldaju Hö'älün-üjin Orbai³ Soqataï jirin-ä ügülärün 。 Yäsügäi-ba'atur-i ükübä'ü kä'äjü kö'üd-i mïnu yäkä ülü bolquy-ača yäkäs-ün käsig-äčä bilä'ür-äčä sarquq-ača yäkin qojida'ulmuui ta 。 üjä'ät idäküi ülü särgü'ülün nü'ükün bolba ta kä'äjü'ü 。

71. — Tärä ügä-tür Orbai⁴ Soqataï jirin qatut ügülärün 。 uriju ülü öktäküi mörtäi či 。 učira'asu idägü yosutaï či 。 güräjü ülü öktägü mörtäi či 。 gürtä'äsu idägü yosutaï či 。 Ambaqai-qahan-i ükübä'ü či kä'äjü 。 Hö'älün-ä gürtälä äyin kä'äkdäküi bolbi 。

72. — Arqa-ča ädän-i äkäs kö'üd-i nantuq-tur gäjü nü'ütkün ta bär bu abču yabutqun kä'ät manaqarşı üdür-äčä Tayiči'ud-un Tarqutaï-Kiriltuq Tödö'än-Girtä-tan Tayiči'ut Onan-mürän huru'u gödölba 。 Hö'älün-üjin-i äkäs kö'üd-i gäčü nü'ükdärün⁵ 。 Qongqotadaï Čaraqa-äbügän otçu itqaqu-tur Tödö'än-Girtä ügülärün 。 čä'äl usun niduralu'a⁶ čäugän čilawun čawürälu'a kä'ät nü'ü-ja'äi⁷ 。 Čaraqa-äbügän-i kär itqaqu či kä'än qoyinača jida-bar jo quodus qatquju'u 。

73. — Čaraqa-äbügän yaratu bolju gär-tür-iyän iräjü bärkä kabdäküi-tür Tämüjin üjärä otçu'u 。 tändä Qongqotadaï Čaraqa-äbügän ügülärün 。 sayin äcigä-yin činu guriyaqdaqsan ulus-i

(1) *Orbäi?*

(2) -u ne s'explique pas, malgré la note de Haenisch ; on attend *qajar-a*.

(3) Cf. note 1.

(4) Cf. n. 1.

(5) Corr. näwükädärün.

(6) *niduralu'a* : -r-?

(7) Corr. näwükäjä'i.

manu bürin-ü ulus abču nü'ükdärün¹ 。 itqaqu bolun äyin kikdäba käjü'ü 。 tā'ün-tür Tämüjin uyila'at qarču yorčiba 。 Hö'älün-üjin gäjü nü'ükdärün² tuqlajü bäre-bär morila'jü jarimut irgän-i ičuqaba 。 tädä-bär ičuqaqdaqsan irgän ülü toqtan Tayiči'ud-un qoyinača nü'üjü'ü³ 。

74. — Tayiči'ut aqa dā'ü Hö'älün-üjin-i bälbisün-i kö'üt ücügät äkäs kö'üd-i nuntuq-tur gäj' nü'ükdäjü⁴ Hö'älün-üjin ämä märgän töräj' ücügät kö'üd-iyän täji'ärün 。 horaítala (?) boqtalajü hojitala büsälajü Onan-mürän ö'ädä irada (?) güyijü olırsün möyilsün tämgüjü üdür süni qo'olai täji'äba 。 sülösütai töräksän Üjin äkä sutan kö'üd-iyän täji'ärün 。 cıgörsün širo barijü südün čicigina uqujü täji'äbi 。 äkä Üjin-ü qalıyarsun manggirsun-iyar täji'äksät kö'üt qat bolura gürbi 。 jarcimtaï Üjin äkä-yin ja'uqasu-bar täji'äksät kö'üt jasaqtan säcät bolba.

75. — Qo'a Üjin-ü qoqosun manggirsu'-ar täji'äksät qa'ulu-qat (?) kö'üt qoyira'ut (?) sayit bolba 。 äräs sayit bolun barajü äräkün omoqun älä boldaba 。 äkä-yü'än täji'äyä kä'aldüjü 。 äkä Onan-u ärgi dä'ärä sa'uju älgü'ür gügi jasaldoju ärämdäk jämdäk jiqasu älgüj' gügilajü 。 ja'übär gügi äkä'üljü 。 jübögä qadara gügilajü 。 gölmä⁵ gübci'ür huyaju 。 jíramut jiqasu šl'üjü jici äkä-yü'än hači täji'äba 。

76. — Nikän üdür Tämüjin Qasar Bäktär Bälgütäi dörbän qamtu sa'uju gügi tataquj[-tur] dotoru nikän gägä'än soqosun oroju'ui 。 Tämüjin Qasar qoyer-ača Bäktär Bälgütäi qoyer bulijü abuba 。 Tämüjin Qasar qoyer gär-tür iräjü Üjin äkä-dä ügülärün 。 nikän gägä'än soqosun gügi ja'uqsan-i Bäktär Bälgütäi aqa dā'ü qoyer-a bulijü abdaba ba kä'äsü 。 Üjin äkä ügülärün 。 yägü-üjü'äi (?) aqanar dä'ünär yäkin täyin kildümüi ta 。 sä'üdär-äčä busu nökör üqäi 。 sä'ül-äčä busu čicu'a ügäi büi bida 。 Tayiči'ut aqa dā'ü-yäyän⁶ qaši'u kär aburaqun bida kä'äjü bükü-tür Alan äkä-yin tabun kö'üt mätü yäkin äyä ügä'ün büi ta bütügäi kä'äbi 。

77. — Tändäčä Tämüjin Qasar qoyer ülü ta'alan ügülärün 。 öcığän nikän-tä bılıj'ür qodoliduqsan-i täyin gü bulijü abula'a 。 ädö'ä basa täyin gü buliba 。 qamtu kär alduqun bida kä'ät ä'üdän o'orču qarču yorčiba 。 Bäktär hulqun dä'ärä šırqa aqtatan yäsün mori qarajü sa'u[ju] bükü-tür Tämüjin ümäräčä daldatçu Qasar

(1) et (2) Cf. § 72, n. 5.

(3) Corr. nāwūjū'üi.

(4) Corr. nāwükdađüjü.

(5) Corr. čilämä.

(6) Corr. yä'än?

ämünäčä daldatçu sumu-ban salbaju (?) gürkü-tür Bäktär üjä'ät ügülärün 。 Tayiči'ut aqa dā'ü-yin qaši'un dawusun yadan hači kän-ä aburan čidaqun-u kä'äjü bükü-tür 。 namayi yäkin nidün-ü surmusun aman-u qaqasun bolqamu'i ta 。 sä'üdär-äčä busu nökör ügäi sä'ül-äčä busu čicu'a ügäi-tür yäkin täyin sätkiba ta 。 qolumta mënü bu bürälgätkün 。 Bälgütäi-yi bu täbčitkün kä'ät jabilan sa'uju güličäba 。 Tämüjin Qasar qoyerämünäčä ötärmälajü otba 。

78. — Gär-tür iräjü oroqujlu'a Üjin äkä qoyer kö'ükäd-ü'än čiraï ugaju ügülärün 。 baraqsat qala'un-ača mënü qalat qarurun 。 qar-dur-iyän qara nödön qatqun törläligi änä 。 qarbisu-ban qajaqu qasar noqaï mätü 。 qada-tur dobtulqu qablan mätü 。 a'ur-iyän darun yadaqu arslan mätü 。 amidü jalgisu kägü manggus mätü 。 sä'üdär-tür-iyän dobtulqu šingqor mätü 。 säm-iyär jalgiqu čuraqa mätü 。 botoqan-iyän borbi qajaqu bu'ura mätü 。 boroqan-tur šıqaqu čino mätü 。 kö'üd-iyän gälin yadajü kö'üd-iyän idägü anggir mätü 。 kabdaši-yän köndä'asü ömärgü jö'äbörä mätü 。 barijü ülü sa'araqu bars mätü 。 balamut dobtulqu baruq mätü baraba 。 sä'üdär-äčä busu nökör ügäi-tür 。 sä'ül-äčä busu čicu'a ügäi-tür 。 Tayiči'ut aqa dā'ü-yin qaši'un dawusun yadan bükü-tür hači kän-ä aburaqun-u kä'äjü bükü-tür 。 kär aya kä'än äyin kildümüi ta kä'än kö'üd-iyän qa'učin ügäs qadalun ötögüs ügäs örkidün maši mawulabï 。

79. — Tädüi atala Tayiči'ud-un Tarqatai-Kiriltuq turqa'ud-iyän uduritçu qoluqat qo'ojiju'u šilügät šibärijü'ü kä'än iräjü'üi 。 ayuju äkäs kö'üt aqanar dä'ünär šiqui hoi-tur qorqolajü Bälgütäi modut ququru tatalajü šibä'ä barijü 。 Qasar qarbulalduju 。 Qaci'un Tämügä Tämülün qurban-i jaba ja'ura dürüjü bulqaldun bükü-tür Tayiči'ut ongšiju ügülärün 。 aqa-ban Tämüjin-i ilä 。 busud-i tanu käräk ügäi kä'än ongšiqdajü 。 Tämüjin-i morila'ulju buru'utqan hoi-tur duta'aju 。 otqui-yi¹ Tayiči'ut üjäjü huldäjü Tärgünä-ündür-ün šiqui-dur šırquju orobasu Tayiči'ut oron yadaju šiqui-dur horčin sakijü 。

80. — Tämüjin šiqui dotoru qurban qonoju qarsu kä'än moriyan kötlöjü ayisquj-tur morin-ača ämä'äl inu mültüräjü qočorcu'u qarijü üjä'äsü ämä'äl kömüldürgäläksä'är olanglaqsa'ar mültüräjü qočorcu'u 。 olang-či boltuqaï kömüldürgä basa kär mültürägü bülä'ä 。 tänggäri itqan aqyu-u² kä'äjü qarijü 。 basa qurban qonoba 。 basa qarču ayisquj-tur šiqui-yinamasar-a qoşiliq-un tädüi čaqan

(1) otquy-i?

(2) aqu-yu?

gürü amasar-a boklän unaju'u 。 tänggäri itqan aqu-yu¹ kā'ajyū qarijyū 。 basa qurban qonoba 。 basa yäsün qonoq idä'än ügäi aju 。 närä ügäi kär ükükdäküi qarsu kā'ajyū 。 tärä amasar böklän unaqsan qosılıq-un tädüi čaqan gürü horçin qarbasu ülü bolqu 。 modud-i sumuči kütuqaï'-r-ryan hoqtori'at mori-yan qal tarı'ulu'at qarquili'a Tayiči'ut sakijyū aju'u barijyū abçu otba 。

81. — Tämüjin-i Tarqutaï-Kiriltuq abçu otçu ulus irgän-tür-iyän jasaqlajyū ayil-[tutum]-tur nikän qono'ulun² 。 qono'ulun bitü'ülün yabuquï-tur 。 jun-u täre'ün sara-yin harban jırwa'an-a hula'an tärgäl üdür Tayiči'ut Onan-u ärgi dä'ärä qurimlaldujyū naran şinggū'äsü³ tarqaba 。 Tämüjin-i tärä qurim-tur gälbüra kö'ün gü'ün abçirajyū bülä'ä 。 qurim-un haran-i tarqa'ulun 。 tärä gälbüra kö'ün-äcä buqa'u tatajyū abçu häki inu nikän-tä dälädü'ät güyijyū Onan-u tun⁴ dotor aktä'äsü üjäkdägü kā'ajyū usun-u qarki-tur gädärgü käbdäjyū buqa'u-ban usun huru'u urusqan ni'ur ilä käbdäba 。

82. — Tärä aldaqsan gü'ün yäkä dawu-bar bariya gü'ün aldaba kā'än qayilaquï-tur tarqaqsat Tayiči'ut quriyjyū iräjyū 。 üdür mätü sara'ur-a Onan-u tun-i⁵ bädäräba 。 qarki-tur käbtäjyū bükü-iyi⁶ Süldüs-ün Sorqan-şira jöb da'arijyū üjäjyū ügülärün 。 jöb älä äyimü arqatu-yin tula nidiün-dür-iyän qaltu ni'ur-tur-ryan gärätü kā'än Tayiči'ut aqa dä'ü-dä'än täyin älä naitaqdan aju'u či 。 täyin-gü käbtä 。 ülü ja'agu bï kā'ät nökçiba 。 basa qarin bädäräyä kā'aldüküi-tur Sorqan-şira ügülärün 。 mün mün mör-iär-iän äsä üjäksän qajar-ryan üjä'ät qarin bädäräyä kā'äba 。 já-gü kä'aldüba 。 mün mün mör-iyär qarin bädäräjyū 。 basa Sorqan-şira da'arijyū ügülärün 。 aqa dä'ü činu ama'-an şidü-bän bilä'üdän ayisu 。 täyin käbtä 。 qada'uji-gu kā'ät nökçiba 。

83. — Basa qarin bädäräyä kā'aldüküi-tur Sorqan-şira basa ügülärün 。 Tayiči'ut kö'üt ta gagä'än čaqa'an üdür gübchin gü'ü aldaba 。 ädö'ä qarangquï suni kär olqun bida 。 basa mün mün mör-iyär äsä üjäksän qajar-ryan üjä'ät qarin bädärä'ät tarqajyū 。 manaqar üdür či'uljy äriyä 。 qa'a otqu tärä buqa'utu gü'ün kā'äba 。 já kā'aldüjyū qarin bädäräjyū 。 Sorqan-şira basa da'arijyū ügülärün 。 ädüi bädärä'ät qarijyū manaqar äriyä kā'aldüba 。 ädö'ä

(1) Cf. n. 2, p. 17.

(2) Ou supprimer tutum et un des qono'ulun et modifier la traduction ?

(3) şinggū'äsü?

(4) tun?

(5) tun-i?

(6) bükü-i?

manı tarqa'ulun barajyū äkä-bän dä'ünär-iyän ärin ot 。 nama-yi üjäba kā'än gü'ün-ä üjäkdä'äsü üjäkdäbä kā'än bu kälälä kā'ät nökçiba 。

84. — Anı tarqa'ulun barajyū dotor-a-ban sätkjyū 。 öcigän ayil bitü'üljy qono'ulquï-tur Sorqan-şira-yin gär-tür qonobasu Çimbaï Çilawun qoyer kö'üt inu örö jırugä-bän äbätçü suni nama-yi üjäjyū buqa'u mënü abçu sulalajyū qono'a'ululaï 。 ädö'ä basa Sorqan-şira nama-yi üjäjyū ülü ja'an nökçin aba 。 ädö'ä mün-kü tädä nama-yi aburamu-jä kā'ajyū Sorqan-şira-yin gär ärin Onan-mürän huru'u yorçiba 。

85. — Gär-ün bälge sun tüsürü'ät äsüg-iyän suni-dä üdür čayitala bülükü bülä'ä 。 tärä bälge sonosçu yabubasu bülä'ür-ün dawu sonosçu gürçü gär-tür inu orobasu. Sorqan-şira äkä-bän dä'ünär-iyän ärin ot äsä'ü kälälü'ä bï 。 yäkin iräba či kā'äba 。 Çimbaï Çilawun qoyer kö'üt inu ügülärün 。 şibawuqan-i turumtaï buta-tur qorqobasu buta aburaju'uï 。 ädö'ä bïdan-tur iräksän-i yäkin täyin kā'ämü či kā'än 。 äcigä-yü'än ügä ülü ta'alan buqa'u inu čuçaljy qal-tur tüläjy qoyitu nongqasutu tärgän-tür unu'uljy 。 Qada'an näratäi döyi-bän¹ amitu gü'ün-ä bu kälälä kā'ajyū asara'ulba 。

86. — Qutu'ar üdür gü'ün ni'uba jä kā'aldüjyū ö'rär ja'ura nängjiläldüya kā'aldüjyū nängjiläldüba 。 Sorqan-şira-yin gär-tür tärgän-tür isäri-yin doro gürtälä nängjijy qoyitu nongqasutu tärgän-tür unu'uljy amasar-a büküi nongqasutu tatalajy köl-tür gürküi-tür 。 Sorqan-şira änä basa äyimü qala'un-a nongqasun dotor a kär da'usqu kā'äsü nängji'ülsün bawuqy yorçiba 。

87. — Nängji'ül-i oduqsan-u qoyina Sorqan-şira ügülärün 。 nama-yi hünäsü'är käyisgân aldaba 。 ädö'ä äkä-bän dä'ünär-iyän ärin ot kā'ajyū 。 aman čaqa'an ärämük qulaqçin-i unu'uljy täl quriqan bolqajy gö'ür nambuqa jasajy ämä'äl ülü ögün kätä ülü ögün numu ökçü qoyer sumu ökba 。 tädüi jasajy iläba 。

88. — Tämüjin täyin odu'at şibä'äläjy qorqolaqsan qajar-dur-ryan gürçü abäsün-ü alurqaï-bar Onan-mürän ö'ädä möçgijü hörönäčä Kimurqa-qoroqan oroju irän aju'u 。 tärä ö'ädä möçgijüyt Kimurqa-qoroqan-u Bädär-qoş'un-u Qorčuquï-boldaq-a büküi-tür jolqalduba 。

89. — Tändä näyiläldüjy otçu Burqan-qaldun-u äbür-ä Gürälgü dotor Sänggür-qoroqan-u Qara-jırugän-ü Kökö-na'ur nuntuqlajy aquï-tur tarbaqat kütügür alajy idän bülä'ä 。

(1) düyi-bän?

90. — Nikän üdür širqa aqtatan naïman morit gär-ün därgädä bayijü büküi-yi¹ dä'ärmä iräjü üjätälä dä'ärmätč үyorčiba . yabuqat üjäjü qočorba . Bälgütäi oqodur dargi qongqor-i unuž tarbaqačilara otču bülä'ä . üdäši naran šinggäksän-ü qoyina Bälgütäi dargi oqodur qongqortur tarbaqat ačijü nüqsaqaljatala yabuqan kötöljü iräba . širqa aqtatan-i dä'ärmä abču otba kā'äsü Bälgütäi ügülärün . bī näkäšü kā'äba . Qasar ügülärün . či ülü čidaqu . bī näkäšü kā'äba . Tämüjin ügülärün . ta ülü čidaqu . bī näkäšü kā'äjü . dargi qongqor-i Tämüjin unuž širqa aqtatan-i äbäsün-ü alurqaï-bar möčgijü qurban qonožu manaqar ärtä mör-tür olon adu'un-tur nikän gürümälä kö'ün gü'ün gä'ü sa'an aqu-yi² jolqajü . širqa aqtatan-i surabasu . tärä kö'ün ügülärün . änä manaqar naran urququ-yin urida . širqa aqtatan naïman morit ä'übär hüldäjü yorčiba . mör inu bī ja'ažu öksü kā'ät . oqodur qongqor-i talbi'uljü . Tämüjin-ä oroq šingqula-yi unu'ulba . mün ö'äsün qurdun qubü-yi unuba . gär-dür-iyän ba ülü odun nambuqa sa'uluqa-ban kā'är-ä bürküjü³ talbiba . nökör či bürün maši mungtanijü⁴ ayisu aju'u . ärä-yin mung(?)nikän būi-jä . bī čima-tur nököčasü . äčigä minu Naqu-bayan kā'äkdäyü . bī qaqača kō'ün inu . bī Bo'orču narätü būi kā'äät . širqa aqtatan-u mör-iyar inu möčgijü qurban qonožu üdäši naran quburi tašin büküi-tür nikän güri'än irgän-tür gürba . širqa aqtatan naïman morit tärä yäkä güri'än-ü kija'ar-a äbäsülan bayijü büküi-yi⁵ üjäba . Tämüjin ügülärün . nökör či ändä bayi . bī širqa aqtatan tädä būi hüldäjü qarsuqaï kā'äba . Bo'orču ügülärün . nököčasü kā'än irälä'ä bī ändä yäkin bayiqu kā'ät . qamtu dobtuljü oro'at širqa aqtatan-i hüldäjü qarba .

91. — Qoyinača haran ubur subur näkäjü ayisu nikän čaqa'an moritu gü'ün u'urqa barijü qaqača'-ar kuyičäjü ayisu Bo'orču ügülärün . nökör numu sumu nada ača . bī qarbulaldusu kā'äba . Tämüjin ügülärün . mün tula či ärüstä'ü-jäi . bī qarbulaldusu kā'äjü äsärgü qarin qarbulalduba . tärä čaqa'an moritu gü'ün u'urqa-bar-iyen dokijü bayiba . qoyitus nököt kuyičäjü iräba . naran šinggäjü otba . dü'üsin bolju ayisu qoyitu tädä haran baru'an boldaju bayijü qočorba .

92. — Tärä sūni düli'ät qurban üdür qurban sūni dülijü gürba . Tämüjin ügülärün . nökör bī čima-dača anggida ädä morid-iyen

(1) *büküy-i?*

(2) *aquy-i?*

(3) Le texte a *buquju*, confirmé au § 93 ; *bürküjü* est la leçon du § 205.

(4) *mongtanijü?*

(5) *büküy-i?*

abqu'u bülä'ä qubiyalduya . kädüi-yi abqu kā'ämü kā'äbä . Bo'orču ügülärün . bī sayin nökör-i čima-yi mungtanijü¹ ayisu kā'än sayin nökör-ä tusa bolsu kā'än nököčäjü iräba bī . öljä'u (*sic*) kā'äjü abqu bī . äčigä minu Naqu-bayan närätü büyü . Naqu-bayan-u qaqča kō'ün inu büyü . äčigä-yin minu jü'äksän nada tügätälä büyü . bī ülü abqu . tusa boluqsan minu ya'un tusa bolqu . ülü abqu kā'äba .

93. — Naqu-bayan-nu gär-tür gürba . Naqu-bayan kō'ü-bän Bo'orču-yi jabqajü nisun nilbusu-bar aju'u . gänä[t]tä gürtäjü kō'ü-bän üjäjü nikän-tä uyilamu nikän-tä dongqodumu . kō'ün inu Bo'orču ügülärün . ya'un bolba . sayin nökör mungtanijü² ayisun aju'u . nököčäjü odula'a bī . ädö'ä iräba kā'ät . ha'ulju otču kā'är-ä bürgüsän³ nambuqa sa'uluqa-ban abčiraba . Tämüjin-ä täl quriqan alajü günäsü ögü'ät nambuqa dä'ürgä jasajü günäsülä'ülba . Naqu-bayan ügülärün . qoyer jala'us būi ta . üjäldüktüt mono qoyina bu täbäldüktüt kā'äba . Tämüjin otču qurban sūni qurban üdür yorčiju Sänggür-qoroqan-a gär-tür-iyän gürba . Hö'älün-äkä Qasar ki'ät dä'ünär inu härüjü ajü üjäjü bayasba .

94. — Tändäčä Tämüjin Bälgütäi qoyer Däi-säčän-ü Börtä-üjin-i yäsün nasutu büküi-tür üjäjü iräksä-är qaqačajü bülä'ä Kälürän-mürän huru'u ärin otba . Čäkcär Čiqurqu qoyer-un ja'ura Däi-säčän Onggirat tändä aju'u . Däi-säčän Tämüjin-i üjäjü maši yäkä bayasču ügülärün . Tayiči'ut aqa dä'ü činu naítamu kā'än mädäjü maši härüjü jökölä'äi (?) . aran üjäba-jä čima-yi kā'ät Börtä-üjin-i näylä'ülä'ät ä'üsgäba . ä'üsgän ayisurun Däi-säčän ja'ura Kälürän-ü Uraq-žöl (?) nu-dača qariba . gärgäi inu Börtä-üjin-ü äkä Čotan närätai büliyi . Čotan öki-yän hüdäjü Gürälgü dotoria Sänggür-qoroqan-a büküi-tür gürgäjü iräba .

95. — Čotan-i qari'ulu'at Bälgütäi-yi⁴ Bo'orču-yi nököčayä kā'än urijü iläba . Bo'orču Bälgütäi-yi⁵ gürgä'ülü'ät äčigä-dür-iyän ülü kälälän bögötür qongqor-i unu'at boro örmügä-bän böktürü'ät Bälgütäi-lü'ä iraba . tärä nököčäksä-är nökočäkui yosun täyimü .

96. — Sänggür-qoroqan-ača nü'üjü⁶ Kälürän-mürän-ü täri'ün Bürgi ärgi-dä nantuqlan⁷ bawujü Čotan äkä-yin šitkül qara

(1) Cf. § 90, n. 4.

(2) Cf. § 90, n. 4.

(3) Le texte écrit *buquqsan* ; cf. § 90, n. 3.

(4) *Bälgütäi-i?*

(5) *Bälgütäy-i?*

(6) Corr. *nävüjü*.

(7) *nantuqlan* ?

buluqan daqu abčiraju bülä'ä 。 tärä daqu-yi Tämüjin Qasar Bälgütäi qurban abču otču ärtä üdür Yäsügäi-qan äčigä-lü'ä Käräyit irgän-ü Ong-qan anda kā'äläldüksän aju'u 。 äčigä-lü'ä mïnu anda kā'äläldüksän äčigä mätü bëi-jä kā'än Ong-qan-i Tu'ula-yin qara tün-ä büyü kā'än mädäjü otba 。 Ong-qan-tur Tämüjin gürçü ügülärün 。 ärtä üdür äčigä-lü'ä mïnu anda kā'äläldüksän aju'u 。 äčigä gü mätü büyü-jä kā'äjü gärgäi bawulju ämüsgäl¹ čima-da abčiraba kā'än buluqan daqu ökba 。 Ong-qan maši bayasču ügülärün 。 qara buluqan daqu-yin qari'u qaqačaqsan ulus-ü činu qamitungajü öksü 。 buluqan daqu-yin qari'u butaraqsan ulus-ü činu bügütäldüjü öksü 。 bökörä-yin böksä-tür čäkäri-yin² čä'äji-tür aduqaï kā'äba 。

97. — Tändäčä qarijü Bürgi ärgi-dä büküi-tür Burqan-qaldun-ača Uriangqadaï gü'ün Jarči'udaï äbügän kū'ürgä-bän ürçü Jälmä näratü kö'ün-iyän uduritču iräjü 。 Jarči'udaï ügülärün 。 Onan-u Däli'ün-boldaq-a büküi-tür Tämüjin-i töriküi-tür buluqan nälkäi ögülä'ä bï 。 änä kö'ü-bän Jälmä-yi ögülä'ä-gü bï 。 ücügän kā'än abču odula'a 。 ädö'ä Jälmä-yi ämä'äl-iyän toqu'ul ä'üdä'-än nägü'ül kā'äjü ökba 。

98. — Kälürän-mürän-ü tari'ün-ä Bürgi ärgi-dä bawujü büküi-tür nikän manaqar ärdä gärlä širal üdür gäyin büküi-tür 。 Hö'älün-äkä-yin gärlä dotorä gödölküi Qo'aqčin-ämägän bosču ügülärün 。 äkä äkä ötär bos qajar därbälümüi tüburi'ün sonostamu 。 jalqamšiqtan Tayiči'ut ayisun aqun-u 。 äkä ötär bos kā'äbi 。

99. — Hö'älün-äkä ügülärün 。 kö'üd-i ötär säri'ülütkün kā'ät 。 Hö'älün-äkä ötär-gü bosbï 。 Tämüjin-tan kö'üt ötärlän-gü bosu'at morid-iyän bariju 。 Tämüjin nikän mori unuba 。 Hö'älün-äkä nikän mori unuba 。 Qasar nikän mori unuba 。 Qači'un nikän mori unuba 。 Tämügä-otčigin³ nikän mori unuba 。 Bälgütäi nikän mori unuba 。 Bo'orču nikän mori unuba 。 Jälmä nikän mori unuba 。 Tämüli'n-i Hö'älün-äkä äbür-tür-iyän dä'ürbä 。 nikän mori kötöl jasaba 。 Börtä-üjin-ä mori dutaba 。

100. — Tämüjin aqanar dä'ünär morilaju ärtä bö'ätä⁴ Burqan jük qarba 。 Qo'aqčin-ämägän Börtä-üjin-i ni'usu kā'än nikän qara'utaï targän-tür unu'ulju 。 bö'ärä alaq hükär kölju Tänggäli[k]-

qoroqan¹ ö'ädä gödöljü ayisun büküi-tür härü baru-da üdür gäyin büküi-tür äsärgün-äčä čärik haran qataraju härgijü gürçü iräjü ya'un gü'ün či kā'än hasaqba 。 Qo'aqčin-ämägän ügülärün 。 bï Tämüjin-ü'äi bï 。 yäkä gärlä-tür qonin kırqara irälä'ä gärlä-tür-iyän qarijü ayishi kā'äbi 。 tändäčä ügülärün 。 Tämüjin gärlä-tür büyü'ü 。 gärlä käjä'ä büyü kā'äbi 。 Qo'aqčin-ämägän ügülärün 。 gärlä-či oyira büyü 。 Tämüjin-i büküi-yi ügäi äsä uqabï 。 qoyinača bosu'at iräbi bï kā'äbi 。

101. — Tädä čäri'üt tädüi qataraba 。 Qo'aqčin-ämägän bö'ärä alaq hükär-iyän dälädü'ät ötärlän nä'ügü bolun targän-ü tänggäli ququs otba 。 tänggäli-bän ququraqdaju yabuqad-iyar hoii-tur güyijü oroya kā'älđün büküi-tür 。 daruča müt čäri'üt Bälgütäi-yin äkä-yi sundula'ulduju qoyar köt inu čärbägäljä'üljü qadaraju² gürçü irä'ät änä targän dotorä ya'un tä'äjü amu kā'äba 。 Qo'aqčin-ämägän ügülärün 。 ongqasun tä'äjü amu kā'äbi 。 tädä čäri'üd-ün aqanar inu ügülärün 。 dä'ünär kö'üd-iyän bawujü üjätkün kā'äba 。 dä'ünär inu bawujü qa'atai targän-ü qa'alqa abqui-lu'a dotorä qatuqtu gü'ün sa'uju ima-yi targän-äčä čirčü bawulju Qo'aqčin jirin-i sundula'ulju abu'at 。 Tämüjin-ü qoyinača äbäsün-ü alurqa'i-bar möcğijü Burqan jük qarba 。

102. — Tämüjin-ü qoyinača Burqan-qaldun-i qurban-ta quči'ulju ärüsün yadaba 。 äyin täyin bulji'asu ümbü(?)šibar bärkä hoii inu čatqulang moqay-a širqu'asu ülü bolqu bärkä šiqui qoyinača inu daqajü ärüsün yadaju'ui 。 tädä qurban Märkit aju'u 。 Uduyit Märkid-ün Toqto'a 。 Uwas Märkid-ün Dayir-üsün 。 Qo'at³ Märkid-ün Qa'atai-Darmala 。 ädä qurban Märkit ärtän-ü Hö'älün äkä-yi Çilädü-dača bulju abdala'ai kā'än ädö'ä ösüñ ösüñ iräksä[t] aju'u 。 tädä Märkit ügüläldürün 。 Hö'älün-ü hači aburan ädö'ä ämäs-i anu abuba 。 hači-yan aburaba bida kā'älđüjü Burqan-qaldun-ača bawujü gäyit-tür-iyän ajiraba 。

103. — Tämüjin tädä qurban Märkit maqat gäyit-tür-iyän ajirabay-u bükčü'-ü amu'i kā'än 。 Bälgütäi Bo'orču Jälmä qurban-i Märkid-ün qoyinača uqa'uta qurban qonoq daqa'ulju 。 Märkid-i köngkä'üljü 。 Tämüjin Burqan dä'äräčä bawujü äbčä'-ü-bän mö'älätčü ügülärün 。 Qo'aqčin-äkä-yi solangqa bolju sonosqu-yin tula ünän bolju üjägü-yin tula 。 bïdün bâyä'-än buru'udun 。 bugiya moritu buqu-yin horum horumlaju⁴ 。 burqasun gärlän 。

(1) Corr. Tönggäli[k]-qoroqan?

(2) Corr. qataraju?

(3) Corr. Qa'at.

(4) horam horamlaju? horom horomlaju?

(1) Le texte écrit : ämüsgäk.

(2) Corr. čäkäri-yin.

(3) Tämügä-otčigin?

(4) Haenisch corrige : bö'ät.

Burqan dä'ärä qarula'a . **Burqan-qaldun-a** bö'äsün-ü tädüi amin-ryan bulj'uldaba bi . **Qaqčaqañ** amin-ryan qayıralan . qaqča moritu qandaqaï-yïn horum horumlajü¹ qalqasun gär gärlän **Qaldun** dä'ärä qarula'a bi . **Qaldun-burqan-a** qarča-yïn tädüi amin-ryan qalqalaqdaba-jä bi . maši ayu'uldaba bi . Burqan-qaldun-i manaqar büri maliyasuqai üdür büri öcisügäi uruq-un uruq mïnu uqatuqaï kä'än naran äsärgü büsä-bän güjü'ün-dür-iyän ärigälajü maqalaï-ban qar-tur-iyän sä'äjigälajü qar-iyän äbä'ün-dür-iyän mö'älätçü naran jük yäsün-tä sögötçü sačuli öci'üli (?) ökba .

(1) *horam horamlajü ?horom horomlajü?*

CHAPITRE III

104. — Tädüi kälälajü Tämüjin Qasar Bälgütäi qurban Käräyid-ün To'oril Ong-qan-tur Tu'ula mürän-ü qara tun-a büküi-tür otçü ügülärün . qurban Märkit-tä gänän büküi-tür irajüämä kö'ü-bän daulijü abdaba . qan äcigä mïnuämä kö'ü aburaju öktügäi kä'än iräba ba kä'äba . Tärä ügä-yin qari'u To'oril Ong-qan ügülärün . bi nüdoni čima-da äsä'ü ügülälä'ä buluqan daqu nada abçirarun äcigä-yin čaq-un anda kä'äldüksän äcigä mätü büyü-jä kä'än ämüsgäkdä'äsü tändä bi ügülärün . **buluqan** daqu-yin qari'u **butaraqsan** ulus-i činu bügütgäldüjü öksü . **qara** buluqan daqu-yin qari'u **qaqačaqsan** ulus-i činu qamtutqaldoju öksü kä'än čäkärä-yin¹ čä'äji-tür atuqaï . **bököräi(?)-yin** böksä-tür atuqaï äsä'ü kä'älä'ä bi . ädö'ä tärä ügä-dür-iyän gürün . **buluqan** daqu-yin qari'u **bügüdä** Märkid-i **bürältäi** **Börtä-üjin-i** činu aburaju öksü bi . **qara** buluqan daqu-yin qari'u qamuq Märkid-i **qaltačijü** . **qatun** Börtä-yi činu qari'ulju abçiraya bida . či Jamuqa dä'ü-dä kälän kijü iläo Jamuqa dä'ü Qorqonaq-žubur-a büi-jä . bi ändäčä qoyar tümät morïlasu bara'un qar bolun Jamuqa dä'ü qoyar tümät bolju jäwün qar bolun morïlatuqaï . bidan-u bolja'an Jamuqa-dača boltuqaï kä'äba .

105. — Tämüjin Qasar Bälgütäi qurban To'oril-qan-ača qariju gär-tür-iyän gürëü Tämüjin Jamuqa-tur Qasar Bälgütäi qoyar-i ilärün . Jamuqa anda-da ügülä kä'än ügülajü ilärün . qurban Märkit-tä irajü oro-ban hoqtorqu boldaqda'a bi . önör(?)nikäntan busut-u bida . ösül-iyän kär ösükün² . äbür-iyän hämtüldä'ä bi . häligän-ü uruq busut-u bida . hači-yan kär hačilaqun³ bida kä'äjü iläba . Jamuqa anda-da ügülajü iläksän ügä ädüi basa Käräyid-ün To'oril-qan-u ügüläksän ügäsi Jamuqa-da ügülajü ilärün . ärdä üdür Yäsügäi-qan äcigä-dä mïnu tusa sayi kikdäksän-i sätkijü nököčasü bi . qoyar tümät bolju bara'un qar bolun morïlasu Jamuqa dä'ü-dä kälälajü ilä Jamuqa dä'ü qoyar tümät morïlatuqaï qamtutqu bolja'an Jamuqa dä'ü-däčä boltuqaï kä'äba . ädä ügäsi

(1) Corr. čäkäräi(?)-yin.

(2) Le texte écrit ösäkün.

(3) Écrire hačiraqun? ; cf. § 111.

da'usqan barajü Žamuqa ügülärün. Tämüjin anda-yï oro hoqtorqu bolba kä'än mädäjü. örä mïnu äbätba. äbür hämtäräba kä'än mädäjü. häligä mïnu äbätba. ösül-iyän ösün Uduyit Uwas Märkid-i ülütkäjü Üjin-börtä-yän aburaya. hači-yan aburan qamuq Qa'at Märkid-i qaltačijü qatun Börtä-yü'an qari'ulun aburaya. ädö'ä tärä gölmä dabšiqui(?)-tur kö'ürgä-yin dawun bolqajü kökidäk Toqto'a Bu'ura-kä'är-ä büi-jä. dabčitu qor darbaljaqu-tur dayižiqči Dayir-üsün ädö'ä Orqon Sälänggä qoyerun Talqun-aral-a büi-jä. qamqa'ulsun käyisküi-tür qara ho tämäčäkči Qa'atai Darmala ädö'ä Qaraji-kä'är-ä büi-jä. ädö'ä bida dötälän Kïlqo mürän-i kinggüs saqal-bayan äsän atuqaï. sal huyajü oroya. tärä kökidäk Toqto'a-yin ärügä dä'ärä inuoroju. ärkin ä'ädä inu ämbürü da'ariju ämä kö'ün inu äçültälä hawuluya. qutuq ä'ädä inu ququru da'ariju qotola ulus-i inu qo'osun boltala hawuluya.

106. — Žamuqa basa ügülärün. Tämüjin anda To'oril-qan aqa qoyer-a ügülä kä'än ügülärün. bï bürün qara'atu tuk-iyen sačuba bï. qara buqa-yin arasun-iyar¹ büriksän bürkirän büküi dawutu kö'ürgä-bän dälätba bï. qara qurdun-iyen unuba bï. qatangqu dä'äl-iyän ämüsba bï. qatan jida-ban bariba bï. qatqurasutu sumun-iyen onolaba bï. Qa'at Märkit-tür qatquldun morilaya bö'ät kä'än ügülä. urtu qara'atu tuk-iyen sačuba bï. hükär-ün arasu-bar büriksän ötkän dawutu kö'ürgä-bän dälätba bï. oroq qurdun-iyen unuba bï. hüdäsütü quyag-iyen ämüsba bï. onggitu üldü-bä'än bariba bï. onotu sumun-iyen onolaba bï. Uduyit Märkit-tür ükülduya bö'ät kä'än ügülä. To'oril-qan aqa morilarun Burqan-qaldun-u äbür-iyär Tämüjin anda-yï da'ari'at iräjü. Onan mürän-ü tärí'ün-ä Botoqan-bo'orjì-da boljalduya. ändäčä morilarun. Onan mürän ö'ädä anda-yin ulus ändä büi. anda-yin ulus ača nikän tümän bï ändäčä nikän tümän qoyer tümän bolju. Onan mürän ö'ädä otču Botoqan-bo'orjì-da boljal qajar-a näylälduya kä'än ügüläjü iläba.

107. — Žamuqa-yin ädä ügäs inu Qasar Bälgütäi qoyer iräjü Tämüjin-ä ügüläjü. To'oril-qan-a kälän gürgäba. To'oril-qan Žamuqa-yin ädä ügäs gürgä'ülü'ät qoyer tümät morilaba. To'oril-qan morilarun. Burqan-qaldun-u äbür Kälürän-ü Bürgi ärgi jorin ayishi kä'än Tämüjin Bürgi ärgi-dä burün mör-tür büi kä'än jayilan Tönggälik ö'ädä nü'üjü² Tana-qorqon-a Burqan-qaldun-u äbür bawujü. Tämüjin tändäčä čärik ä'üsgäjü To'oril-qan nikän

(1) Corr. *arasun-niyar*.

(2) Corr. *näwüjü*.

tümän To'oril-qan-u dä'ü Žaqa-gambu nikän tümän qoyer tümädiyär Kimurqa qorqon-u Ayil-qaraqana-da bawujü büküi-tür näylän bawuba.

108. — Tämüjin To'oril-qan Žaqa-gambu qurban qamtutču tändäčä gödöljü Onan-u tärí'ün Botoqan-bo'orjì-da gürbäsi. Žamuqa boljal qajar-a qurban üdür urüda gürčü'ü. Žamuqa ädä Tämüjin To'oril Žaqa-gambu-tan-u¹ čäri'üd-i üjä'ät Žamuqa qoyer tümät čäri'üd-iyän jasaju bayiju'u. ädä bär Tämüjin To'oril-qan Žaqa-gambu-tan čäri'üd-iyän jasa'at-gu gürülčäjü jiči tanılduju Žamuqa ügülärün. boro'an bär bolu'asu boljal-tur qura bär bolu'asu qural-tur bu qožidaya äsä'ü kä'äldülä'äi bida. Mongqol² jä andaqartan busut-u. jä-däčä qožidaqsan-i järgä-däčä qarqaya kä'äldülä'äi kä'äba. Žamuqa-yin ügä-tür To'oril-qan ügülärün. boljal qajar-a qurban üdür qožit bayiba kä'än qodulaqu-yi čimarlaqu-yi³ Žamuqa dä'ü mädätügäi kä'äba. boljal-un čimar ädüi ügüläldüj.

109. — Botoqan-bo'orjìn-ača gödöljü Kïlqo mürän-ä gürčü sal huyajü kätülü'ät Bu'ura kä'är-ä Toqto'a-bäki-yin ärügä dä'ärä⁴ ärkin ä'ädä ämbürü da'arin orojü ämä kö'ün inu äçültälä dauliba. qutuq⁵ ä'ädä inu ququru da'ariju qotola ulus inu qokiratala dauliba. Toqto'a-bäki-yi käbtä'ä bö'ätälä gürgü-yi Kïlqo mürän-ä bükün jipačin buluqačin görä'ülüčin talbiqsat dayin ayishi kä'än. suni dulin kälän gürgän otču'u. tärä kälän gürgä'ülü'ät. Toqto'a Uwas Märkid-ün Dayir-üsün qoyer qamtutču Sälänggä huru'u Barqujin oron jö'än bâyä-siyän duta'an buru'utču'u.

110. — Märkid-ün ulus Sälänggä huru'u suni-dä dürbäjü yabuqu-tur bïdan-u čäri'üt dürbäjü yabuqun Märkid-i suni-dä gü daručaju. dawulin talan yabuqu-tur Tämüjin dürbäjü ayisuqun irgän-tür Börtä Börtä kä'än ongsiju yabuqu-tur učiraju. Börtä-üjin tädä dürbäkün irgän-tür büju'ü. Tämüjin-ü dawu sonosču taniju tärgän-äčä bawu'at güyijü iräjü. Börtä-üjin Qo'aqčin jirin Tämüjin-ü jilu'a čilbur suni taniju bariju'u. sara'ur bülä'ä üjä'asü Börtä-üjin-i taniju tábäridün tusulčaba. tändäčä Tämüjin To'oril-qan Žamuqa anda qoyer-a mün suni bo'ät ügüläjü ilärün. ärigü käräg-iyän olba bï. suni bu düliyä. ändä bawuya bida kä'äjü iläba. Märkid-ün ulus dürbäjü ayisuqu-yi⁶ suni-dä sandurču

(1) Corr. *Joga-gambu-tan*.

(2) Mangqol?

(3) *qodulaqu-yi čimarlaqu-yi*?

(4) Corr. dä'äräčä.

(5) Le texte écrit *quudu*[q].

(6) *ayisuqu-yi*?

aȳisuquï ja'ura mün tändä bawuþu qonoba . Börtä-üjin-i täyin jolqalduþu Märkit irgän-äcä aburaqsan yosun äyimü .

111. — Türün urida Uduyit Märkid-ün Toqto'a-bäki UWas Märkid-ün Dayir-üsün Qa'atai-Darmala ädä qurban Märkit qurban ja'ut haran üdür-ün ärtä Toqto'a-bäki-yin dä'ü Yäkä-Čilädü-däcä Yäsugäi-ba'atur-a Hö'älün äkä-yi buliþu abdalaï¹ kä'än tä'ün-i ösün haçiran² otchu'u Tämüjin-i Burqan-qaldun-i qurban-ta quçi'ulqui-tur Börtä-üjin-i tändä ärüsçü Čilädü-yin dä'ü Čilgär-bökö-dä asara'uluqsan aju'u . tärä asaraqsa'ar³ aju Čilgär-bökö dayiijü qarurun ügülärün . qara kärä'ä qalisu körisü idägü jaya'atu bö'ätälä . qalawun toqura'un-i idäsü kä'än jäsin aju'u . qatar mawu Çilgär bï . qatun Üjin-tür qalqu bolun qamuq Märkit-tä huntawu (?) qaraçu mawu Çilgär . qara täri'ün-dür-iyän gürtägü bolba . qaqçaqan amin-iyän qoroqun . qarangqu qabçal şırqusu . qalqa kän-ä boldaquy-u⁴ bï . quladu mawu şibawun quluqana küçugünä (?) idägü jayatu bö'ätälä . qun toqura'un-i idäsü kä'än jäsin aju'u . qunar mawu Çilgär bï . qutuqtai sutai Üjin-i quriyaju irägü bolun . qotola Märki[t]-tä huntawu (?) bolba . qokir mawu Çilgär . qokimaï täri'ün-dür-iyän gürtägü bolba bï . qorqosun-u tädüi amin-iyän qoroqun . qorqatu (?) qarangqu qabçal-a şırqusu . qorqosun-u tädüi amin-a mïnu . qoriya'an kän-ä boldaquy-u⁵ bï kä'ät daijün duta'aju'u .

112. — Qa'atai-Darmala-yi ärüsba abçirajü . qabtasun buqa'u ämüsgäjü . Qaldun-burqan-a jori'ulba . Bälgütäi-yin äkä tärä ayil-tur büyü kän-ä ja'aqdaþu Bälgütäi äkä-yü'än abura otchu gär-tür inu Bälgütäi bara'un ä'üdän-bär oroulu'a äkä inu nabtar-qai nákai dä'ältäi jiwün ä'üdän-bär qaru'at qadan-a busu gü'ün-ä ügülärün . kö'üt mïnu qat bolju'u kä'äkdämü bï . ändä mawu gü'ün-tür tübäjü . ädö'ä kö'üd-iyän ni'ur kär üjäkü bï kä'ät . güyijü şiqui hoï-tur şırquju'u . tädüi ärijü äsä oldalaï . Bälgütäi-noyan Märkidäi älä yasutu gü'ün-i äkä-yi mïnu abçira kä'äjü qodolitqu bülä'ä . Burqan-i quçilduqsat qurban ja'ut Märkid-i uruq-un uruq-a gürtälä hünäsü-är käyistälä ülitgäba . hüläksät ämä kö'ün anu äbüritkün mädüs-i äbüritba . ä'üdän-tür oro'uldaqun mädüs-i ä'üdän-dür-iyän oro'ulba .

113. — To'oril-qan Jamuqa qoyar-i Tämüjin büşirän ügülärün . qan äcigä mïnu Jamuqa anda qoyar-a nököäkdäjü tänggiri qaþar-a

(1) Le texte écrit *ablalai*.

(2) *haçilan?* cf. § 105.

(3) Corr. *asaraqsan-ar*.

(4) *boldaqyu*?

(5) *boldaqyu*?

güçü nämäkdäjü ärkätu tänggiri-dä näräyitçü . äkä ätügän-ä gürgäjü . ärä haçitu Märkit irgän-i äbür ba anu hoqtorquï bolqaba . häligä ba anu hämtälba bïda . oro ba anu hoqtorquï bolqaba . uruq-un ba gü'ün-i ülütgäba bïda . hüläksäd-i ba anu arbilaba-jä bïda . Märkit irgän-i tädüi busan[g]qajü içuya kä'äldüba .

114. — Uduyit Märkit dürbärün buluqan maqalaïtu maral-un qodun quodusutu ilkin¹ jarqas² usun-u buluqan jalqaqsan dä'ältü tabun nasutu Küçü näratü nidün-dür-iyän qaltu kö'ükän-i bidan-u çäri'üt nantuq³-tur qoçoruqsan-i olju abçirajü Hö'älün-äkä-dä sauqa abçü otchu ökba⁴ .

115. — Tämüjin To'oril-qan Jamuqa qurban qam tutçü Märkid-ün çorqan gär çoqol'iulju⁵ çoqtaï ämä-yi arbilaju Orqan⁶ Sälängä qoyar-un Talqun-aral-ača içurun . Tämüjin Jamuqa qoyar qam tutçü Qorqonaq jubur jorin içuba . To'oril-qan içurun Burqan-qaldun-u gärü-bär Hökörtü-jubur(?) da'arin Qaça'uratu-subçit⁷ Huliyatu-subçit⁷ da'arin görü'än inu abala'at Tu'ula-yïn qara tün-i jorin içuba .

116. — Tämüjin Jamuqa qoyar Qorqonaq-jubur-a näyilän bawuþu ärtän-ü anda bolulçaqsan-iyän duradulçan(?) anda tungqulduþu⁸ amaralduya kä'äldüba . angqa urida anda bolulçarun . Tämüjin harban nikän nasutu bükü-tür Jamuqa quraltuq ši'a Tämüjin-ä ökçü Tämüjin-ü cinggiltüktü⁹ ši'a anda bolulçajü anda kä'äldüksän Onan-u mölsün-tür ši'aljaquï-tur tändä anda kä'äldüla-äi . tä'ün-ü qoyina qabur alanggir numutan qarbıyaldu bükü-tür . Jamuqa buru'u-yïn qoyar äbär ni'aju nükälajü dawutu yor-iyän Tämüjin-ä ökçü . Tämüjin-ü arçä manglaïtu qodoli araljiju andaçilalduba . nökötä anda kä'äldüksän yosun täyimü .

117. — Urïdus ötögüs-ün ügä sonosçü anda gü'ün amin nikän ülü täbçildün . amin-u ariçii boluyu kä'än amaralduquï yosun täyimü . ädö'ä basa anda tungqulduþu¹⁰ amaraya kä'äldüjü Tämüjin Märkid-ün Toqto'a-yi arbilaju abuqsan altan büsä Jamuqa anda-da büsälä'ulba . Toqto'a-yïn äsgäl qali'un-i Jamuqa anda-da unu'ulba .

(1) Le ms. : *içikin*.

(2) Le ms. : *jarqaq*.

(3) *nantuq*?

(4) Corr. *ökcü otba*.

(5) *çoqol'iulju*?

(6) *Orqon*?

(7) *-sübçit*?

(8) *tongqulduþu*?

(9) *cinggältüktü*? *cinggültüktü*?

(10) *tongqulduþu*?

Јamuqa Uwas Märkid-ün Dayır-üsün-i arbilajü abuqsan altan büsä Tämüjin anda-da büsälä'ülba 。 Dayır-üsün-ü gu äbärtü ünügen¹ čaqa'an-ï Tämüjin-ä unu'ulba 。 Qorqonaq jubur-un Quldaqar qun-u äbürä saqlaqar mudun-a² anda kā'äldüjü amaraldujü qurimlan³ toyilan⁴ jirqaldaju süni könjilä-dä'än qaqča qonolduqun bülä'ä 。

118. — Tämüjin Јamuqa qoyar amaraldurun nikän hon nökö'ä hon-u jarim amaraldujü tärä aqsan nuntuq⁵-ača nikän üdür nü'üyä⁶ kā'äldüjü nü'ürün⁷ 。 jun-u tari'ün sara-yin harban jirqo'an-a hula'an tärgäl üdür nü'uba⁸ 。 Tämüjin Јamuqa qoyar qamtu tärgäd-ün urida yabuju ayisurun Јamuqa ügülärün 。 Tämüjin anda anda a'ula šiqan bawuya 。 adu'učin biden-u alačuq-a gürtügäi 。 qol-tur šiqan bawuya 。 qoninčit quriqačit biden-u qo'olay-a gürtügäi kā'aba 。 Tämüjin Јamuqa-yin änä ügä-yi uqan yadaju säm-iyär bayäjü (sic) qočorču [nä]üri dumda⁹ tärgät güličjü nä'üri bö'ät Tämüjin Hö'älün äkä-dä Јamuqa anda ügülämü a'ula-tur šiqan bawuya 。 adu'učin biden-u alačuq-a gürtügäi 。 qol-tur šiqan bawuya 。 qoninčit quriqačit biden-u qo'olay-a gürtügäi kā'än ügülämü 。 bī änä ügä inu uqan yadaju qari'u inu ya'u ba äsä ügüläba bī 。 äkä-däčä asaqsu kā'än iräba bī kā'aba 。 Hö'älün äkä-yi dongqodu'a üdü'üy-ä Börtä-üjin ügülärün 。 Јamuqa anda uyidangqa kā'akdän bülä'ä 。 ädö'ä biden-ača uyitqu čaq bolba 。 tuqar-un Јamuqa anda-yin käläläksän kälän bida-tur bö'ät jäsigü ügä büyü 。 bida bu bawuya 。 änä gödölüksä'är šili'uy-a qaqacan süni dulin gödöluya bö'ät kā'aba 。

119. — Börtä-üjin-ü ügä-bär jöbshiyäjü ülü bawun süni dulin gödöljü ayisuqu'i-tur ja'ura mör-tür Tayiči'ud-i da'ariba 。 Tayiči'ut bär kökijü mün süni bö'ät joričän Јamuqa jük gödölba-gu 。 Tayiči'ud-un Bäsüd-ün nuntuq¹⁰-tur nikän ücügän Kököčü nărätü kō'ün-i nuntuq¹⁰-tur qočoruqsan-i biden-u'a'i abu'at iräjü Hö'älün äkä-dä ökba 。 Hö'älün äkä täjyäba 。

120. — Tärä süni dülüjü üdür gäyi'äsü üjä'äsü Jalayir-un Qači'un-Toqura'un Qaraqaï-Toqura'un Qaraldaï-Toqu'arun¹¹ ädä

(1) Cf. *unuyun*?

(2) *modun-a*?

(3) *qurumlan*?

(4) *tayilan*?

(5) *nantuq*.

(6) Corr. *näwüyä*.

(7) Corr. *näwürün*

(8) Corr. *näwüba*.

(9) Le texte écrit *dunda*.

(10) *nantuq*?

(11) *Toqura'un*?

qurban Toqura'un aqanar dä'ünär süni dülildüjü ayisun aju'u 。 basa Tarqut-un Qada'an Daldurqan aqanar dä'ünär tabun Tarqut ayisun gu aju'u 。 basa Münggätü-Kiyan-ü kō'ün Önggür-čan (*sic*) Čangši'ut Baya'ud-iyar-an ayisun gu aju'u 。 Barulas-ača Qubilaï Qudus aqanar dä'ünär iräba 。 Mangqud-ača Jätäi Doqolqu-čärbi aqa dä'ü qoyar iräba 。 Bo'orču-yin dä'ü Ögölän-čärbi Arulad-ača qaqacaju aqa-dur-iyen Bo'orču-tur näyilän iräba gu 。 Jälmä-yin dä'ü Ča'urqan Sübä'ätäi-ba'atur Uriangqan-ača qaqacaju Jälmä-tür näyilän iräba 。 Bäsüd-äčä Dägäi Küçügür aqa dä'ü qoyar iräba gu 。 Suldus-ača Čilgütäi Takü Tayiči'uda'i aqanar dä'ünär iräbä gu 。 Jalayir-un Säčä-domoq Arqaï-Qasar Bala qoyar kō'üd-iyär-än iräba gu 。 Qongqotan-ača Süyikätü-čärbi iräba gu 。 Sükäkän-ü Jägäi-Qongdaqor¹-un kō'ün Sükägäi-jä'ün iräba gu 。 Nä'üdäi Čaqa'an-Uwa iräba gu 。 Olqunu'ud-un Kïnggïyadaï Qorolas-ača Säči'ür Dörbän-äčä Moči-Bädü'ün iräba gu 。 Ikiräs-ün Butu² ändä gürägä[t]-tä yabuqsa'ar iräba gu 。 Noyakin-ača Jöngsäi³ iräba gu 。 Oronar-ača Jirqo'an iräba gu 。 Barulas-ača Suqu-säčän Qaračar kō'ün-lü'ä-bän iräba gu 。 basa Ba'arin-u Qorči Üsün-äbugän⁴ Kököčös Mänän-Ba'arin-iyär-än nikän gürä'än iräba gu 。

121. — Qorči iräjü ügülärün 。 Bodončar boqdo-yin bariju abuqsan ämä-däčä töräksän ba 。 Јamuqa-lu'a kā'äli nikätän kákä qaqcatan bülä'ai ba 。 Јamuqa-dača ülü qaqacauq bülä'ä ba 。 ja'arin iräjü na-dur nidün-dür-iyän üjä'ülba 。 qo'aqčin üni'än iräjü Јamuqa-yi horčijü yabuju gär tärgän inu mürgülä'ät Јamuqa-yi mürgüjü örä'älä äbär-iyän ququrajü soljir äbärtü bolju 。 äbär minu ača kā'än kā'än Јamuqa-yin jük mö'örän mö'örän širo'a'i sačun sačun bayimu 。 muqular⁵ qo'a hükär yäkä gär lügä dä'ärä ärgüjü kóljü jitküjü Tämüjin-ü qoyinača yäkä tärgä'ür-iyär mö'örän mö'örän ayisurun 。 tänggiri qajar äyätüldüjü Tämüjin-i ulus-un äjän boltuqa'i kā'än ulus tā'äjü abču ayisu kā'än ja'arit nidün-tür üjä'üljü na-dur ji'amui 。 Tämüjin či ulus äjän bolu'asu nama-yi ji'aqsan-u tula kär jirqa'ulqu či kā'äba 。 Tämüjin ügülärün 。 ünän täyin ulus mädä'ülü'äsü tümän-ü noyan bolqasu kā'äba 。 älä ädü törä-yi ji'aqsan gü'ün-i nama-yi tümän-ü noyan bolu'asu ya'un jirqalang büi 。 tümän-ü noyan bolqa'at ulus-un

(1) Jägäi-Qongdaqor? Il faut peut-être lire *Qongqadol*?; corriger *Qonglaqor*.

(2) Bütü?

(3) Corr. *Jungso*.

(4) Usun-äbugän?

(5) *muqurar*?

qo'as sayit ökit darqalan abqa'ulju qučin baämästü bolqa. basa ya'u ba käläläksän-i mïnu äsärgü sonos kä'äba.

122. — Qunan täri'ütän Gänigäs nikän gürä'än iräba gu. basa Daritäi-otçigün nikän gürä'än iräba gu. Jadaran-ača Mulqalqu iräba gu. basa Ünjin¹ Saqayit nikän gürä'än iräba gu. Jamuqadača tädüi qaqačan gödölüyät Kïmurqa qoroqan-u Ayil-qaraqana bawujü büküi-tür. basa Jamuqa-dača qaqačajü Jürkin-ü Sorqatu-Jürki-yin kö'ün Sača-bäki Taiču qoyar nikän gürä'än. basa Nækün-taiji-yin kö'ün Qučar-bäki nikän gürä'än. basa Qutulagan-u kö'ün Altan-otçigün nikän gürä'än. ädä basa Jamuqa-dača qaqačan gödöljü Tämüjin-i Kïmurqa qoroqan-u Ayil-qaraqana-da bawujü büküi-tür näyilän bawuba. tändäčä nü'üjü² Gürälgü dotor Sänggür-qoroqan-u Qara-jürögän-ü Kökö-na'ur bawuba.

123. — Altan Qučar Sača-bäki bürün³ äyätüldüjü Tämüjin-ä ügülärün. čima-yi qan bolqaya. Tämüjin-i qan bolu'asu. ba olon dayin-tur alginči ha'ulju. önggä sayin ökin qatun ordo gär qari irgän-ü qačar qo'a qatun öki qarqam sayin aqta qatara'ulju a[b]čiračju öksü ba. oro'a görä'äsün abala'asu uturajü öksü ba. kär-ün görä'äsün-ü kä'ali inu nikätälä šiqajü öksü. qun-u görä'äsün-ü quya inu nikätälä šiqajü öksü ba. qatqulduquü üdür qala činu buši bolqa'asu. qari širi⁴-däčä qatun ämä-däčä manu qaqača'ulju. qara täri'ü manu qajar kösür-tür gäjü ot. ängkä üdür äyä činu äbdä'äsü. äräs qara-dača⁵ ämä kö'üd-äčä manu hiriča'ulju. äjä ugäi qajar-a gäjü ot. ädüi ugä baraldujü. äyin aman aldaju. Tämüjin-i Činggis-qahan kä'än närayitčü qan bolqaba.

124. — Činggis-qahan bolu'at⁶ Bo'orču-yin dä'ü Ögöläi-čärbi qor aqsaba. Qači'un Toqura'un qor aqsaba. Jätäi Doqolqu-čärbi aqa dä'ü qoyar qor aqsaba. Önggür Süyikätü-čärbi Qada'an-Daldurqan qurban ügülärün. manaqar-un umdan⁷ bu mägündä-ülsügäi. üdä-yin umdan⁷ bu osoldasuqaï kä'än bawurčin bolba. Dägäi ügülärün. šilagü irgä šülän bolqajü. manaqar bu mägündä-ülsügäi. qonoq-tur bu qojidasu. alaqči'ut qonind-i adu'ulaju alam dü'ürgäsü. qongqoqči'ut qonind-i adu'ulaju qoton dü'ürgäsü. qo'olančar

(1) Üjin?

(2) Corr. náwüjü.

(3) Corr. bulun (= bolun?).

(4) šili au lieu de širi; cf. šili'un. Il se peut que qara et qari soient un même mot altéré une fois, lire qara-širi? ori doit être dû à la contamination du deuxième; lire qara šili-däčä?

(5) Lire: qara-ärä-däčä?

(6) Il semble falloir Činggis-qahan qan bolu'at (cf. début de § 125).

(7) undan?

mawu bülä'ä bï qonint adu'ulaju qonjiyasun¹ idäsü bï. Dägäi qonint adu'ulaba. dä'ü inu Güčügür ügülärün. čo'orqatai tärgän-i či'ü inu bu či'üdä'ülsü. tänggisgätai tärgän-i tärgä'ür dä'ärä bu tä'ürä'ülsü kä'äjü gär tärgän doyasu kä'äba. Dödäi-čärbi gär dotor gärgän tutqar-i basa' alasuqaï kä'äba. Qubilaü Čilgütäi Qarqaü-Toqura'un qurban-i Qasar-lu'a bolun üldüs aqsajü güčür-gägün-i güjü'üt anu kinggürirkün(?) omorqaqun-i omori'ut onglajitqun kä'äba. Bälgütäi Qaraldaü-Toqura'un qoyar-i aqta barituqaï aqtačin boltuqaï kä'äba. Tayiči'udaü Qutu Moriči Mulqalqu qurban-i adu'u adulatuqaï kä'äba. Arqaü-Qasar Taqaü Sükägi Ča'urqan dörbän-i qola-yin qo'očaq oyira-yin odola² boltuqaï kä'äba. Sübä'ätäi-ba'adur ügülärün. quluqana bolju quriyaldisu. qara kāri'ä bolju qada'un bügün-i qarmaldusu. nämbä'ä isgäi bolju nämüräldün sorisu. gärisgä isgäi bolju gär jük gärisgäläldün sorisu kä'äba.

125. — Tändä Činggis-qahan qan bolju Bo'orču Jälmä qoyar-a ügülärün. ta qoyar nama-yi sä'üdär-äčä busu nökör ügäi-tür sä'üdär bolju sätkil mïnu amu'ulba-jä ta. sätkil-tür aduqaï kä'äba. sä'ü'l-äčä busu čicu'a ügäi-tür sä'ü'l bolju jirügä mïnu amu'ulba-jä ta. čä'äji dotor mïnu aduqaï kä'äba. ta qoyar urida bayıqsa'ar ädä bügün-i aqalačju ülü'ü aqun ta kä'äba. basa Činggis-qahan ügülärün. tänggiri qajar-a güčü nämajü ihä'äkdä-ässü. ta Jamuqa anda-ača nama-yi kä'än sätkičü nököčäsu kä'än iräksät ötögüs öljätän nököt mïnu ülü'ü bolu'u-jai ta kä'äba. jük jük tüsiba tan-i.

126. — Činggis-qahan-ni qan bolqaba kä'än Käräyid-ün To'oril-qan-tur Daqaü Sügägi qoyar-i älci iläba. To'oril-qan Tämüjin kö'ün-i mïnu qan bolqaku nai³ jöb. Mongqol⁴ qa ügä'ün kär aqun. ta änä äyä-bän bu äbdätkün. äyä jänggi-bän bu talutqun. jaqa-ban bu tamtulutqun kä'äjü iläjü.

(1) qoljiyasun?

(2) Corr. odola.

(3) nai?

(4) Mangqol?

CHAPITRE IV

127. — Arqaï-Qasar Ča'urqan qoyar-ï Jamuqa-tur älci ilä'äsü . Jamuqa ügülärün . Altan Quçar qoyar-a ügülä kä'än ügüläjü ilärün . Altan Quçar ta qoyar Tämüjin anda ba qoyar ja'ura anda-yin sübä'ä sääcijü qabırqa qatqujü yäkin qaqača'ulba ta . anda ba qoyar-ï ülü qaqača'ulun qamtu bükü-tür Tämüjin anda-yi qan yäkin äsä bolqaba ta . ädö'ä yambar älä sätkil sätkjü qan bolqaba ta . Altan Quçar ta qoyar ügüläksän ügäs-tür-iyän gürün anda-yin sätkil amu'uljü anda-da mïnu sayiqa-tur gu nököcäjü ogütkün kä'äjü iläjü .

128. — Tä'ün-ü qoyina Jamuqa-yin dä'ü Taïçar Jälama-yin äbür-ä Ölögäi-bulaq-a bürün bïdan-u Sa'ari-kä'är-ä bügü Jöci¹-Darmala-yin adu'un dä'ärmädürä otchu'uü . Taïçar Jöci¹-Darmala-yin adu'un dä'ärmätçü abçü otchu'uü . Jöci¹-Darmala adu'u ban dä'ärmätçü ottaju nökod-iyän jürügä yadaqdajü . mün Jöci¹-Darmala näkäjü otchu suni adu'un-u'an kij'i-ar-a gürçü morin-u'an däl dä'ärä häligä-bär-iyän käbtäjü gürçü Taïçar-un nïru'u inu ququru qarbuju ala'at adu'u-ban abu'at iräjü'ü .

129. — Dä'ü-bän Taïçar-ï alaqdaba kä'än Jamuqa täri'ütän Jadaran harban qurban qarin nököcäjü . qurban tümät boljü . Ala'uut² Turqa'ud-iyar dabaju Çinggis-qahan-tur morilaju . ayisaï kä'än Ikiräs-äcä Mulkä-totaq Boroldai qoyar Çinggis-qahan-i Gürälgü-dä bükü-tür kälän gürgän iräjü'ü . änä kälän mädä'ät Çinggis-qahan harban qurban gürä'ät bülä'ai qurban gu tümät boljü Jamuqa-yin äsärgü inu morilaju . Dalan-baljut bayildaju . Çinggis-qahan Jamuqa-da tändä gödölgäkdäjü . Onon-u Järänä-qabçıqay-a qorba . Jamuqa ügülärün . Onon-u Järänä-dä qorqaba bida kä'äjü qarirun Çinos-un kö'üd-i dalan toqo'ot buçalqajü . Nä'üdäi Čaqa'an-u'a-yin täri'ü inu hoqtolju morin-u sä'ül-tür cirçü otchu'uü .

130. — Tändä Jamuqa-yi tändäcä qari'ulu'at Uru'ud-un Jürçädäi Uru'ud-iyan uduridu'at Mangqud-un Quyuldar Mangqud-iyan uduridu'at Jamuqa-daça qaqačajü Çinggis-qahan-tur iräba .

Qongqotadaï Mönglik¹-äcigä tändä Jamuqa-tur aju Mönglik¹-äcigä dolo'an kö'üt-lü'ä-bän Jamuqa-daça qaqačajü tändä Çinggis-qahan-tur näyilän iräba . Jamuqa-daça ädün irgän iräba kä'än Çinggis-qahan ör-tür-iyän ulus iräba kä'än bayasçu Çinggis-qahan Hö'älün-üjin Qasar Jürkin-ü Sača-bäki Taïçu-tan bolun² Onan-u tün-tür qurimlaya³ kä'äldüjü qurimlarun⁴ . Çinggis-qahan-a Hö'älün-üjin-ä Qasar-a Sača-bäki-dä ki'ät täri'ülän nikän tüsürgä tüsürçü'ü . basa Sača-bäki-yin üçü'ügän äkä Abägäi-yi täri'ülän nikän tüsürgä tüsürkü-yin tula Qorijin-qatun Qu'urçin-qatun jirin nama ülü täri'ülän Abägäi-yi täri'ülän kär tüsürügü⁵ kä'än bawurci Šiki'ur⁶-i ašigiju'uü ašigikdajü bawurci Šiki'ur⁶ ügülärün . Yäsügäi-ba'adur Nákün-taïji qoyar-ü üküküi-yin tula äyin ašigikda-quü mïnu ya'un kä'äät yäkä dawu-bar uyilaju'uü .

131. — Tärä qurim⁷ bïdan-ača Bälgütäi jasa'at Çinggis-qahan-u aqta bariju bayin bülä'ä . Jürkin-äcä Büri-bökö tärä qurim⁷ jasan bülä'ä . bïdan-u kilü'äsä⁸-äcä Qadagidai gü'ün čilbur qula-quqsan-i qulaqaï bariju'uü . Büri-bökö tärä gü'ü-bän hoyimasçu Bälgütäi nasuda abaldurun bara'un qançu-ban mültüljü niçükün yabuqu bülä'ä . täyin mültülüksän niçükün mürü inu Büri-bökö üldü'är qangqas čabçiju . Bälgütäi täyin čabçiqdajü bö'ät ya'un-a ba ülü bolqan ülü sänggärän čisun čuburi'uljü yabuqu-yi Çinggis-qahan sää'üdär-tür sa'ujü qurim⁷ dotorača üjäjü qarçu iräjü ügülärün . kär täyin⁹ kikdän bülä'ai bida kæküi-tür . Bälgütäi ügülärün . mär üdü'üi bulä'ä mïnu tula aqa dä'ü-tür mawuqalin (?) bolulča'u-jäi bï ülü aljaqu bï ila'ari büyü aqa dä'ü-tür sayi ijili-dulcan büküi-tür aqa bütügäi qorumut bayi kä'äba .

132. — Çinggis-qahan Bälgütäi tädüi itqa'asu ülü bolun modun-u gäsi'üt ququru tatalaju itügäs-ün bülä'üt suquçijü abçü ašigilalduju Jürkin-i ilaçqü Qorijin-qadun Qu'urçin-qadun jirin-i bulijü abuba . jiçi müt jokıldıya kä'äkdäjü Qorijin-qadun Qu'urçin-qadun jirin-i ieu'ajü jokıldıya kä'än älçilaldün büküi-tür . Kitat irgän-ü Altan-qan Tatar-un Mägüjin-sä'ültü-tän

(1) Mänglik?

(2) bürün?

(3) qurimlaya?

(4) qurimlarun?

(5) Corr. tüsürügü.

(6) Šiki'ur?

(7) qurum?

(8) kirü'äsä?

(9) Corr. äyin.

(1) Jöci?

(2) Corr. Ala'uut comme dans la version chinoise ; pluriel d'Alag.

äyä-dür-iyän ülü oroqdarun 。 Onggïng-čïngsang¹-a čäri'üt jasajü bu sa'ara bö'ät kä'äjü iläjü'uü 。 Onggïng-čïngsang¹ Mägүjin-sä'ültü tär'iütän Tatar-i Ulja ö'ädä adu'u idä'än saltä türijü ayishi kä'än kälän mädäba 。 tärä kälän mädä'ät 。

133. — Činggis-qahan ügülärün 。 ärtä üdür-äčä Tatar irgän äbügäs äcigäs-i baraqsat ösitän² irgän bülä'ä 。 ädö'ä änä qanalqa³-tur qamsaya bïda kä'ä'ät To'oril-qan-tur Altan-qan-u Ongking-čïngsang⁴ Tatar-un Mägүjin-sä'ültü tär'iütän Tatar-i Ulja ö'ädä türijü ayishi kä'ämüi 。 äbügäs äcigäs-i bïdan-u baraqsat Tatar-i qamsaya bïda 。 To'oril-qan äcigä ötär irätügäi kä'än änä kälän gürgän älchin iläba 。 änä kälän gürgä'ülü'ät To'oril-qan ügülärün 。 kö'ün mïnu jöb käläläjü iläjü'uü⁵ 。 qamsaya bïda kä'ä'ät qutu'ar üdür čärig-iyän či'ulqajü čärik ä'üsgäjü 。 To'oril-qan ötärlän iktünäjü (?) Činggis-qahan To'oril-qan qoyar Jürkin-ü Sača-bäki Taïču tär'iütän Jürkin-ä käläläjü ilärün 。 ärtä üdür-äčä äbügäs äcigäs-i bïdan-u baraqsat Tatar-i ädö'ä änä qanalqa³-tur qamsaya qamtu morïlaya kä'äjü iläba 。 Jürkin-ä iräkdäküi-äčä jirqo'an üdüt gülüçäjü yadaju Činggis-qahan To'oril-qan qoyar qamtu čärik ä'üsçü Ulja huru'u Onggïng-čïngsang⁴-lu'a qamsan ayisuquittur Ulja-yïn Qusutu-şitü'än Naratu-şitü'än-ä Tatar-un Mägүjin tär'iütän Tatar tändä qorqa bariju'uü Činggis-qahan To'oril-qan qoyar täyin qorqalaqsad-i Mägүjin-sä'ültü-yi qorqan-ača īnu bariju Mägүjin-sä'ültü-yi tändä alajü 。 münggün ölägäi tanatu könjilä īnu Činggis-qahan tändä abula'aü 。

134. — Mägүjin-sä'ültü-yi alaba kä'än Činggis-qahan To'oril-qan qoyar [Onggïng-čïngsang-un⁶ äsärgü otba 。] Onggïng-čïngsang⁷ Mägүjin-sä'ültü-yi alaju'uü kä'än mädä'ät maši bayasču Činggis-qahan-a ča'utquri⁸ nära ökba 。 Gäräyid-ün To'oril-a ong nära tändä ökba 。 Ong-qan nära Onggïng-čïngsang-un⁶ näräyidüksä'är tändäčä bolba 。 Onggïng-čïngsang⁷ ügülärün 。 Mägүjin-sä'ültü-yi qamsajü alaqsan tan-u Altan-qan-a maši yäkä tusa kiba ta 。 änä tusa-yi tan-u Altan-qan-a öcisü bï 。 Činggis-qahan-a ä'ün-äčä yäkä nära nämäküi-yi jautau nära ökgü-yi Altan-qan mädätügäi kä'äba 。 Onggïng-čïngsang⁷ tändäčä tädüi bayasču ičuba 。 Činggis-

qahan Ong-qan qoyar tändä Tatar-i da'ulijü qubiyalduju abulčaju gäyit-tür-iyän qariju bawuba 。

135. — Tatar-un qorqalaqsan Naratu-şitü'än-ä bawuqsan nuntuq¹-tur talaquü-tur nikän ücügän kö'ükän-i gäksän-i bidan-u čäri'üt nuntuq¹-ača olju'uü 。 altan ä'ämäk döräbčitü dajı torqan buluqa'ar dotorlaqsan häligäbčitü ücügän kö'ükän-i abčiraju Činggis-qahan Hö'älün-äkä-dä sauqa kä'än ökba 。 Hö'älün äkä ügülärün 。 sayin gü'ün-ü kö'ün aju'u-jä huja'ur sayitu gü'ün-ü uruq büyü-jä 。 tabun kö'üd-iyän dä'ü jirqodu'ar kö'ün bolqan Sikikän-quduqu kä'än näräyitčü äkä asaraba 。

136. — Činggis-qahan-u a'uruq Qariltu²-na'ur-a bülä'äi 。 a'urut³-tur qočoruqsan-i Jürkin tabin haran-u qubcan tonoju'uü 。 harban haran-i alaju'uü 。 Jürkin-ä täyin kikdäba kä'än bidan-u a'urut³-tur qočoruqsat Činggis-qahan-a ja'abasu änä kälän sonosu'at Činggis-qahan maši kiliŋlađu ügülärün 。 Jürkin-ä kär äyin kigdän⁴ bülä'äi bïda 。 Onan-u tün-tür qurimlaqu⁵-tur bawurči Šiki'ür-i⁶ müt gü ašigiba 。 Bälgütäi-yin mürü müt gü čabčiba 。 jokilduya kä'äkdäjü Qorižin-qadun Qu'určin jirin-i iču'aju ökba bïda 。 tä'ün-ü qoyina ärtän-ü ösitän⁷ kigdän⁸ äbügäs äcigäs-i bïdan-u baraqsat Tatar-i qamsan morïlaya kä'än Jürkin-i jirqo'an üdüt gülüçäjü äsä-gü iräkdäba 。 ädö'ä basa dayisun-tur šiqan dayisun müt-gü boluyi kä'ä'ät Činggis-qahan Jürkin-tür morilaba 。 Jürkin-i Kälürän-ü Ködö'ä-aral-un Dolo'an-bolda'ut-ta bükü-tür irgän īnu dawuliba 。 Sača-bäki Taïču qoyar jö'än bā[yā]-s-iyän duta'aba 。 qoyinača anu näkäjü Tälätü-amasar-a güyičäjü Sača-bäki Taïču qoyar-i bariba 。 bariju Činggis-qahan Sača Taïču qoyar-a ügülärün 。 ärtä üdür bïda ya'u kä'älđülä'äi kä'äkdäjü 。 Sača Taïču qoyar ügülärün 。 ügüläksän ügä-dür-iyän ba äsä gürba 。 ügäs-tür manu gürgä kä'ä'ät ügäs-iyän mädäräjü tüsijü ökba 。 ügäs-i anu mädärä'üljü ügäs-tür anu gürgän bütä'äjü mün tändä gäba 。

137. — Sača Taïču qoyar-i bütä'ät qariju iräjü 。 Jürkin-ü irgä gödölgäküi-tür Jalayir-un Tälägätü-Bayan-u kö'ün Gü'ün-u'a Čila'un-qayıči Jäbkä qurban tädä Jürkin-tür aju'uü 。 Gü'ün-u'a

(1) *nantuq?*

(2) Corr. *Hariltu*.

(3) Corr. *a'uru'ut*.

(4) Corr. *kikdän*.

(5) *qurumlaqu?*

(6) *Šiki'ür-i?*

(7) Corr. *öštän*.

(8) Corr. *kištän*.

(1) *čingsäng?*

(2) Corr. *öštän*.

(3) *qanalqa?*

(4) *čingsäng?*

(5) *iräjü'ü?*

(6) *čingsäng-ün?*

(7) *čingsäng?*

(8) Corr. *ja'utquri*.

Muqalii Buqa qoyer kö'üd-iyär-iyän a'uljaju ügülärün 。 bosoqa-yin činu bo'ol boltuqaï 。 bosoqa-dača činu bulji'asu borbi īnu hoqtol, ä'üdän-ü činuämčü bo'ol boltuqaï 。 ä'üdän-äčä činu häyilü'äsü äligät anu ätkäjü gätkün kā'äjüökba 。 Čila'un-qayiči Tönggä¹ Qaši qoyer kö'üd-iyän basa Činggis-qahan-tur a'uljaju ügülärün 。 altan bosoqa činu sakijü atuqaï kā'än ökba bï 。 altan bosoqa-dača činu anggida odu'asu amï īnu tasulju gätkün 。 örgän ä'üdän ärgüjü öktügäi kā'än ökba bï 。 örgän ä'üdän-äčä činu ö'ärä odu'asu örä īnu midälijü² gätkün kā'äba 。 Jäbkä-yi Qasar-a ökba 。 Jäbkä Jürkin-ü nuntuq³-ača Boro'ul närätü ücugän kö'ükän-i abčiraju Hö'älün äkä-dä a'ulčan⁴ ökba 。

138. — Hö'älün äkä Mär[ki]d-ün nuntuq⁵-ača oldaqsan Güčü närätü kö'ükän-i Tayiči'ud-un dotorä Bäsüd-ün nuntuq⁵-ača oldaqsan Kököčü närätü kö'ükän-i Tatar-un nuntuq⁵-ača oldaqsan Šigikän-Qutuqu närätü kö'ükän-i Jürkin-ü nuntuq⁵-ača oldaqsan Boro'ul närätü kö'ükän-i ädä dörbän-i gär dotorä tājি'ärün 。 Hö'älün äkä kö'üt-tä'än üdür üjägü-yin nidün sūni sonosqu-yin čikin kän-ä bolqaquy-u⁶ kā'än gär dotorä tājি'äba 。

139. — Ädä Jürkin irgän-ü yosun Jürkin bolurun 。 Qabul-qan-u dolo'an kö'üd-ün angqa aqa Ökin-barqaq bülä'ä 。 kö'ün īnu Sorqatu-Jürki bülä'ä 。 Jürkin bolurun Qabul-qan-u kö'üd-ün aqa kā'äjü irgän-ü'än dotoräča ilqajü häligä-tür sülsütü härägäi-tür hončitan a'ušigü⁷ dü'üräng jirugätü aman dü'üräng a'urtan ärä tutum ärdämüttän bökös güçütän-i ilqajü ökçü a'urtan sülsütan omoqtan jörkimästula Jürkin kā'äkdägü yosun täyimü 。 täyimün omoqtan irgän-i Činggis-qahan dorayida'ulju⁸ Jürkin oboqtu-yi ülitkäba 。 irgän-i ulus-ü īnu Činggis-qahan ö'ärünämčü irgän bolqaba 。

140. — Činggis-qahan nikän üdür Büri-bökö Bälgütäi qoyer-i abaldu'uluya kā'äba 。 Büri-bökö Jürkin-tür bülä'ä 。 Büri-bökö Bälgütäi örö'älä qar-iyar bariju 。 örö'älä köl-iyär töyitčü unaqajü ülü gödölgän daruqu bülä'ä 。 Büri-bökö ulus-un bökö 。 tändä Bälgütäi Büri-bökö qoyer-i abaldu'ulba 。 Büri-bökö ülü ilaqdaqu gü'ün unajü ökba 。 Bälgütäi darun yadan mürüdäjü sa'ari dä'ärä

- (1) *Tünggä?*
- (2) *Le texte a midärijü.*
- (3) *nantuq?*
- (4) *a'uljan?*
- (5) *nantuq?*
- (6) *bolqaqui-yu?*
- (7) *Corr. a'usgi.*
- (8) *dorayida'ulju?*

qarču Bälgütäi gïnčas kižü Činggis-qahan-i üjägü-lü'ä qahan ilügäy-iyän ja'uba 。 Bälgütäi uqa otču dä'ärä īnu aqtalajü qoyer jaqas īnu solbin mägäjilän tatajü nïru'u īnu äbüdükläjü ququlju iläba 。 Büri-bökö nïru'u-ban ququraju ügülärün 。 Bälgütäy-ä ülü ilaqdaqu bülä'ä bï 。 qahan-ača ayuju arqadan unaqu arïyaqu bolun amïn-dur-iyän gürtäba bï kā'ät üküjü iläba 。 Bälgütäi nïru'u īnu ququlu tata'at čirčü o'orkižü yorčiba 。 Qabul-qan-u dolo'an kö'üd-ün aqa Ökin-barqaq bülä'ä 。 uda'adu Bartan-ba'atur bülä'ä 。 kö'ün īnu Yäsugäi-ba'atur bülä'ä 。 tā'ün-ü uda'adu Qutuqtu-Münggür bülä'ä 。 kö'ün īnu Büri bülä'ä 。 barildu'a Bartan-ba'atur-un kö'ün-äčä alus Barqaq-un omoqtan kö'üt-tür nököčäkün bolun Büri-bökö ulus-un bökö Bälgütäy-ä nïru'u-ban ququldaju üküba 。

141. — Tä'ün-ü qoyina takiya jil¹ Qadagin Salji'ut qamtutču 。 Qadagin-u Baqu-Čorogii² täri'ütän Qadagin 。 Salji'ud-un Čirgidaï³-ba'atur täri'ütän 。 Dörbän Tatar-tur jokilduju⁴ 。 Dörbän-ü Qači'un-bäki täri'ütän 。 Tatar-un Alči-Tatar-un Jalın-buqa täri'ütän 。 Ikiräs-ün Tügä-maqa täri'ütän 。 Onggirad-un Širgäk⁴ Ämäl Alquitan 。 Qorolas-un Čoyoq⁵ Čaqa'an täri'ütän 。 Naïman-ača Güčü'üt Naïman-u Buyiruq-qan 。 Märkid-ün Toqto'a-bäki-yin kö'ün Qutu 。 Oyirad-un Quduqa-bäki 。 Tayiči'ud-un Tarquta-Kiriltuq Qodun⁶-örčäng⁷ A'uču-ba'atur-tan Tayiči'ut 。 ädün qarin Alquï-bula'a⁸ či'ulju Jažiradař Jamuqa-yi qa ärgüyä kā'än ajırqa gä'ün kā'üs čabčilalduju⁹ andaqaldoju^(?) 。 tändäčä Ärgünä-mürän huru'u nü'üjü¹⁰ Kän-mürän Ärgünä-dä čitququ šina'a-yin a'u nu'u-da Jamuqa-yi tändä gür-qa ärgüba 。 gür-qa ärgü'ät Činggis-qahan Ong-qan qoyer-tur morilaya kā'äldüuba 。 morilaya kā'äldüksän-i Qorolas-un Qoridai Činggis-qahan-i Gürälgü-dä bükü-tür änä kälä gürgäjü iläjü'ü 。 änä kälä gürgäjü ilä'äsü Ong-qan kälä gürgä'ülü'ät čärik ä'üsčü ötörlän Činggis-qahan-tur Ong-qan gürčü iräba 。

142. — Ong-qan-i irä'ülü'ät Činggis-qahan Ong-qan qoyer qamtutču Jamuqa-yin äsärgü īnu morilaya kā'äldüjü Kälürän-

(1) *jil?*

(2) *Čörögï?*

(3) *Čirgidaï?*

(4) *Corr. Därgäk.*

(5) *Čonaq?*

(6) *Hodun?*

(7) *-orčang?*

(8) Lire *bulaq-a* = Arui-bulaq du *Cheng-wou ts'in-tcheng lou*, = Aru-bulaq de Rašidu-'d-Din.

(9) *čabčilalduju?*

(10) *Corr. näwüjü.*

mürän huru'u morilarun 。 Činggis-qahan Altan Qučar Daritäi qurban-ï manglaï yabu'ulba 。 Ong-qan Sänggün Jaqa-gambu Bilgä-bäki qurban-ï manglaï yabu'ulba 。 ädä manglan-ača uruqši basa qara'ul ilärün 。 Änägän-güläütü-dä nikän sa'urin qara'ul talbiiba 。 tä'ün-ü činana Čäkçär-ä nikän sa'urin qara'ul talbi'ulba 。 tä'ün-ü činana Čiqrqu-da nikän sa'urin qara'ul talbi'ulba 。 bïdan-u manglan Altan Qučar Sänggüm-tan Utqiya gürçüj bawuya kä'äldün büküi-tür Čiqrqu-da talbiqsan qara'ul-ača gü'ün ha'ulju iräjü dayin ayiši kä'än kälä gürgän iräba 。 Tärä kälä irä'ät ülü bawun dayin-u äsärgü kälä abuya kä'än yabuju gürülçäjü kälä abčü kät büi kä'än asaqu'asu Jamuqa-yïn manglan Mongqol¹-ača A'uču-ba'atur Naiman-u Buyiruq-qan Märkid-ün Toqto'a-bäki-yin kö'ün Qutu Oyirad-un Quduqa-bäki ädä dörbän Jamuqa-yïn manglan yabuju'ui 。 bïdan-u manglan tädän-tür ongšilalduju ongsijü jilda boldajü manaqar qatqulduya kä'äjü ičujuq qol-tur nänilän qonoba 。

143. — Manaqarşı yabu'ulju gürülçäjü Köyitän bayılduju doroqši dä'äkshi iqrinqaldun jibši'ärülčän büküi-tür müt Buyiruq-qan Quduqa qoyer jada mädäkün aju'ui 。 jadalaqun bolun jada hurbajü müt anu dä'ärä jada bolju'u 。 müt yabun yadaju nuras-tur quladu'at tänggäri-dä äsä ta'alaqdaba bïda kä'äldü'ät butaraju'ui 。

144. — Naiman-u Buyiruq-qan Altaï-yïn äbür Uluq-taq jorin qaqačan ködöljü'ui 。 Märkid-ün Toqto'a-yïn kö'ün Qutu Sälänggä jorin ködöljü'ui 。 Oyirad-un Quduqa-bäki hoï dämäčän Sisgis jorin ködöljü'ui 。 Tayiči'ud-un A'uču-ba'atur Onan jorin ködöljü'ui 。 Jamuqa ö'är-iyän qa ärgüksät irgän-i dawuli'at Ärgünä huru'u Jamuqa qarin ködöljü'ui 。 anı täyin butaraqdaju Ong-qan Ärgünä huru'u Jamuqa-yï näkäba 。 Činggis-qahan Onan jük Tayiči'ud-un A'uču-ba'atur-i näkäba 。 A'uču-ba'atur ulus-tur-iyän gürü'ät ulus-iyän dürbä'ulün ködölgä'ät A'uču-ba'atur Qodun-öräng² Tayiči'ut Onan-u činajı ätä'ät hülä'üt turastan čäri'üd-iyän jasajü qatqulduya kä'än jasajü baiju'ui 。 Činggis-qahan gürü'ät Tayiči'[ut]-lu'a qatqulduba 。 maši äkärün äkärün qatdu-liduju jilda boldajü mün qatqulduqsan qajar-a šitüldüjü qonoba 。 ulus ba dürbäjü ayisurun mün-gü tändä čäri'üt-lü'ä-bän qamtu gürä'äljüjü qonolduba 。

145. — Činggis-qahan tärä qatquldu'an-tur sujiyasu-ban silürtäjü čisun töritgä'äsü ülü bolun amduriqdarun 。 naran šinggä-

'ülün mün tändä šitüldüjü bawujü bökläksän čisun-ï Jälmä šimin šimin ama-'an čisudaju Jälmä busu gü'ün ülü itägän sakildaju sa'uju suni düli boltala bökläksän čisun-ï ama-'ar dü'üräng jalki'at asqa'at suni düli nökci'äsü 。 Činggisqahan dotor'a'an särgüjü ügülärün 。 čisun haqçü baraba 。 umda'asumu¹ bï kä'äba 。 tändäčä Jälmä maqalaï quodusun dä'äl qubcasun-iyän bügündä-yi taljuqaqça doto'ajitu čurama ničügün šitüldüjü bayiqun dayin dotor'a'un güyijü činana güräläksän irgän-ü tärgän-tür anu unuju äsü'üt ärijü yadaju durbärün gä'üd-iyän ülu sa'an talbiqsat aju'u 。 äsük olun yadaju nikän yäkä büri'ätäi taraq tärgän äcä inu abu'at ärgüjü iräba 。 ja'ura odurun ba irärün ba gü'ün-ä äsä üjäkdäba 。 tänggäri gü ihä'äba-jä 。 taraq büri'ätü-yi abčirat mün Jälmä ö'äsün gü usun ärijü abčiraju taraq ji'urajü qa'an-a u'ulba 。 qurban-ta amuju uju qahan ügülärün 。 dotor'a nidün mün gäyiba kä'ä'ät öngdäiyüjü sa'utala 。 üdür gäyijü gägän bolju üjä'äsü tärä sa'uqsan horčin Jälmä-yin šimin šimin bökläksän čisun asqaqsan horčin namurqan bolju'u 。 Činggis-qahan üjäjü ügülärün 。 änä ya'un bolumu 。 qolo asqa'asu yambar aju'u kä'äba 。 tändäčä Jälmä ügülärün 。 čima-yi amduriqdarun qolo odu'asu čima-dača aljinyaquy-ača ayuju ya'araju jalkiqquy-i jalki'at asqaquy-i² asqa'at amduriju kä'äli-tür mün täki kädüi oroba kä'äba 。 Činggis-qahan basa ügülärün 。 nama-yi äyimü bolju gäbtän bö'ätälä ničügün yäkin güyijü oroba či 。 bariqda'asu nama-yi äyimü-yü ülü'ü ji'aqu bülä'ä či kä'äba 。 Jälmä ügülärün 。 mün sätkil ničügün odurun kär bär bariqda'asu bï dan-tur oroqu duratu bülä'ä uqajü bariqju alaya kä'än qubcasun mün bügündä-yi taljuqaqça ämündün talu'a üdü'üy-ä mültüs alda'ulju dan-tur³ ädüi idüräjü⁴ iräba bï kä'ägü bülä'ä 。 nama-yi ünän bolqajü qubcasun nada ökjü asaraqu bülä'ä 。 bï morinunu'at üjätälä ädüi ja'ura ülü'ü irägü bülä'ä 。 bï täyin sätkjiju qarlu'a bï kä'äba 。 Činggis-qahan ügülärün 。 ädö'ä ya'un kä'ägü ärtä üdür qurban Märkit iräjü Burqan-i qurban-da⁵ quči'ulqui-tur amin mün nikän-tä abčü qarulu'a či ädö'ä basa haqçü büküi čisun-ï ama-'ar šiminjü⁶ amin mün sängtälba či 。 basa hangqajü amturin büküi-tür amin-iyän öräßü 。 dayisun gü'ün-tür nidün qara orojü 。 umdan qangqajü amin mün

(1) unda'asumu?

(2) asqaqu-yi?

(3) Corr. tan-tur.

(4) idülijü?

(5) qurban-la?

(6) šiminjü?

(1) Manggol?

(2) Horčang?; Hodun-orčang?

oro'ulba či ääda qurban tusas-i činu sätkil dotorä mïnu atuqaï kä'än jarlıq bolba .

146. — Üdür gäyin bara'asu šitüldüjü qonoqsat čäri'üt süni bö'ät budaraju'u¹ . gürä'äläksät irgän köngkän² ülü čidaqun kä'än gürä'äläksät qajar-ača äsä gödöljü'ü . dürbäksät ulus-i ičuqaya kä'än Činggis-qahan qonoqsan qajar-ača morılajü dürbä-kün irgän-i iču'an yabuqu-i-tur daba'an dä'ärä nikän hula'an dä'ältü ämä gü'ün Tämüjän-jä kä'än yäkä dawu-'ar qayilan uyilan bayıqu-yi³ Činggis-qahan ö'äsün sonosču ya'un gü'ün-ü ämä täyin qayilan büyü kä'än asa'ura gü'ün iläba . tärä gü'ün otču asaqbasu tärä ämä gü'ün ügülärün. Sorqan-šira-yin ökin bī Qada'an nărätai . ärä-yi mïnu ändä čäri'üt barijü alan büyü . ärä-yü'än alaqdarun Tämüjin-i ärä-yi mïnu aburatuqaï kä'än ongšiju qayilaqü uyilaba bī kä'äba . tärä gü'ün iräjü Činggis-qa'an-a änä ügä ügülä'äsü Činggis-qahan änä ügä sonosu'at qatarajü gürçü Činggis-qahan Qada'an-tur bawuqü tääbärlidüba . ärä-yi īnu bïdan-u čäri'üt urïda alaju'u⁴ . tädä irgä ičuqa'at Činggis-qahan yäkä čärik mün tändä bawuqü qonoba . Qada'an-i urijü irä'üljü därgäčän sa'ulba . manaqarşı üdür Sorqan-šira Jäbä qoyar Tayiči'ud-un Tödögä-yin haran aqsat tädä qoyar bär iräba-gü . Činggis-qahan Sorqan-šira-yi (*sic*) ügülärün . güjükün⁵-däki kündü mudun⁵-i kösär-ä o'o'uluqsan(?) jaqa-dakî jarbiyal mudun⁵-ia jayila'uluqsan ta äcigäs kö'üd-ün tusa aju'uï-jä ta yäkin udaba ta kä'äba . Sorqan-šira ügülärün . bī dotorä'an böläñ⁶ itkäl sätkijü bülä'äi yäkin ya'araqu bī . ya'araqü urit irä'äsü Tayiči'ut noyat mïnu qočoruqsan ämä kö'ün adu'un idä'än-i mïnu hünäsu'-är gäyisgäkün tädä kä'äjü ülü ya'aran . ädö'ä qahan-dur-ıyan näyilän idüräjü iräba ba kä'äba . kälälän bara'asu jöb kä'äba .

147. — Basa Činggis-qahan ügülärün . Köyitän bayıldıjü iquriqaldun jibsiyärülçän büküi-tür tädä nïru'un dä'äräčä sumun iräjü mïnu jäbälägü aman čaqañ qula-yin aman nïru'u īnu ququ⁷ kän qarbula'a a'ula dä'äräčä kä'äba . tärä ügä-tür Jäbä ügülärün . a'ula dä'äräčä bī qarbula'a . ädö'ä qa'an-a ükü'uldä'äsü halaqan-u tädüi qajar hö'äjü qočorsu . soyurqaqda'asu qa'an-u ämünä čä'äl usun-i hoqturo čäügän čilawun čäürü dobtuljü öksü . gür

kä'äksän qajar-a kökö gürü kä'ülü¹ . qal kä'äksän-tür qara gürü qamqaru dobtuljü öksü kä'äba . Činggis-qahan ügülärün . dayisun yabuqsan gü'ün alaqsan-ıyan dayisurqaqsan-ıyan bäyä-'än nï'uju kälä-bän bučajü ayu² änä bürün kä'äsu . munda alaqsan-ıyan dayisurqaqsan-ıyan ülü buča³ . munda ji'an büyü nököčältü gü'ün büyü . Jirqo'adaï nărätü aju'u mün jäbäläjü aman čaqañ qula-yi mïnu aman nïru'u qarbuqsan-u tula Jäbä năräyitçü jäbäläyä imayi kä'än . Jäbä năräyitçü därgädä mïnu yabu kä'än jarlıq bolba . Jäbä Tayiči'ud-ača iräjü nököčäksän yosun täyimü .

(1) Corr. *kä'üru* avec Haenisch ?

(2) *ayuju?* (cf. Haenisch).

(3) *bučajü?* (cf. Haenisch).

(1) *butaraju'uï?*

(2) Corr. *küngkän*.

(3) *bayıqu-yi?*

(4) Corr. *gäföhän*.

(5) *modun?*

(6) *bälän?*

(7) Lire *ququs* ou *ququru*.

CHAPITRE V

148. — Činggis-qahan tändä Tayiči'ud-i dawulijü Tayiči'utaï yasutu gü'ün-i A'uču-ha'atur Qoton-örčäng¹ Qudu'udar-tan Tayiči'ud-i uruq-un uruq-a gürčälä hünäsü-är käyisgän kïduba . ulus irgän-i anu gödöldäjü iräjü Činggis-qahan Quba-qaya² übüljäba .

149. — Ničugüt-Ba'arin-u Širgū'ätü-äbugän Alaq Naya'a kö'üt-lü'ä-bän Tayiči'ud-un noyan Tarqatai-Kiriltuq hoilažü büküyi üşitü³ gü'ün bülä'ä kä'än . morilan ülü čidaqu Tarqatai-yi barijü . tärgän-tür unu'uljü . Širgū'ätü-äbugän Alaq Naya'a kö'üt-lü'ä-bän Tarqatai-Kiriltug-i barijü ayisquui-tur . Tarqatai-Kiriltuq-un kö'üt dä'ünär inu bulijü abuya kä'än güyičajü iräjü'ü . kö'üt dä'ünär-i inu güyičajü iräküi-lü'ä Širgū'ätü-äbugän bosun yadaqu Tarqatai-yi tärgän dä'ärä unu'ujü gädärgü dä'ärä inu aqtalan sa'ujü kütuqa'i qarqaju ügülärün . kö'ün dä'ünär činu čima-yi bulijü abura iräba . čima-yi qan-iyian qardaba kä'än äsä täki ala'asu . qan-iyian qardaba kä'än alaqu-gu ala'asu täki mün-gü alaqdaqu-gu bï . mün älä üküküi-tür⁴-iyän därä abun üküsü kä'ä'at aqtalažü yækä kütuqay-iyar-an qo'olai inu ququlura gürküütür . Tarqatai-Kiriltuq yækä dawu'-ar dä'ünär kö'üd-iyän qailajü kälälärün . Širgū'ätü namayı alan büyü . alan bara'asu üküksän amin ugäi bÿä minu abçü otçü yäki'ü-jäi ta . namayı ala'aï üdü'üy-ä ötär qaritqun . Tämüjin namayı ülü alaqu . Tämüjin-i ücügän čaq-tur . nidün-dür-iyän qaltu . ni'ur-dur-iyian gärätü bülä'ä kä'än äjän ugäi nuntuq⁵-tur qočorčü amu'i kä'än abura otçü abčirajü surqa'asu surqu mätü büyü kä'än sonin üri'ä da'aqan surqaqu mätü surqan süyin yabula'a . ükü'ülsü kä'äsu ükü'üln yadaquy-u bülä'ä . bï ädö'ä oyï inu orojü amu sätkil inu sängtärajü amu kä'äkdämüi . Tämüjin namayı ülü ükü'ülgü . ta kö'üt dä'ünär münü ötär qaritqun . Širgū'ätü namayı alajü ilä'ü-jäi

(1) Holon-horčang? Holon-orčang? Holon-örčäng?

(2) Quba Qaya?

(3) Corr. östü.

(4) Corr. -dür-.

(5) nantuq?

(6) Haenisch écrit sängtäläjü.

kä'än yækä dawu'-ar qaïlaba . kö'üt dä'ünär inu ügüläldürün . äcigä -yin amin inu aburaya kä'än iräba bïda . Širgū'ätü amin inu ükü'üln bar'a'asu qo'osun amin ugäi bÿä inu yækikün bïda . munda ala'aï üdü'üy-ä ötär qariya kä'äldüjü qariba . tädän-i iräküi-tür Alaq Naya'a-tan Širgū'ätü-äbugän-ü kö'üt inu häyilüksät iräba . tädän-i irä'ü'lü'ät gödöljü ayisurun ja'ura Qutuqlu'u-da gürü'äsu tändä Naya'a ügülärün . bïda änä Tarqatai-yi barijü gürü'äsu Činggis-qahan bïdan-i tus qan-iyian qardađu iräksät ya'un itägältän haran ädä bïdan-tur basa kär nököčäkün nököčäl ugä'ün haran tus qan-iyian qardaqsat haran-i mököri'üldäkün kä'äjü mököri'üldägün-ü'ü bïda munda Tarqatai-yi ändäčä talbijü iläjü bïda bÿäsiyän Činggis-qahan-a gücü ögürä iräba ba kä'äjü oduya . Tarqatai-yi barijü ayisula'aï tus qan-iyian täbchin yadaju üjä'ät kär ükü'ülkün kä'äjü talbijü iläjü ba büşirän gücü öksü kä'än iräba ba kä'äyä kä'äba . Naya'a-yin änä ugä äcigäs kö'üt jöbşıyäldüjü Tarqatai-Kiriltug-i Quduqul-nu'u-dača talbijü iläjü müt Širgū'ätü-äbugän Alaq Naya'a kö'üt-lü'ä-bän irä'äsu yakin iräjü kä'äba . Širgū'ätü-äbugän Činggis-qahan-a ügülärün . Tarqatai-Kiriltug-i barijü ayisurun . jiči tus qan-iyian üjä'ät kär ükü'ülküi kä'äjü täbchin yadaju talbijü iläjü Činggis-qahan-a gücü öksü kä'än iräba kä'äba . tä'ün-tür Činggis-qahan ügülärün . qan-iyian Tarqatai-yi qardaju iräksät bö'äsu . tus qan-iyian qardaqsat haran-i tan-i ürug-iyar mököri'üldäkün bülä'äta . tus qan-iyian täbchin yadaqsan sätkil tan-u jöb büi kä'än Naya'a-yi soyurqaba .

150. — Tä'ün-ü qoyina Činggis-qahan-tur Käräyid-ün Jaqagambu Tärsüt-tä büküi-tür nököčärä iräba . tärä iräksän-tür Märkit qatquldura irä'äsu Činggis-qahan Jaqa-gambu ki'ät qatquldujü iču'aba . tändä Tümän-Tübägän Olon-Dongqayit butaraqsan Käräyit irgän bär Činggis-qahan-tur oroju irä'ülä'äi . Käräyid-ün Ong-qahan bürün urida Yäsügäi-qa'an-u čaq-tur sayi-bar äl alduqsan-tur . Yäsügäi-qan-lu'a anda kä'äldüksän aju'u . anda kä'äldüküi yosun inu . Ong-qan äcigä-yü'än Qurčaqus-buyiruq-qan-u dä'ünär-iyän alaqu-yin tula Gür-qan abaqalu'a-ban bulqa bolulčajü Qara'un-qabčal širqu'uldažü ja'un gü'ün qarčü Yäsügäi-qan-tur irä'äsu . Yäsügäi-qan ima-yi ö'är-dür-iyän iräkdäjü ö'äsun čärik morilažü Gür-qan-i Qašin jük hüldäjü irgä orqa inu Ong-qan-a abçü ögüksän-ü tula anda bolulčajü tärä .

151. — Tä'ün-ü qoyina Ong-qan-u dä'ü Ärkä-Qara Ong-qan aqa-da'an alaqdarun buru'utçü otçü Naiman-u İnanča-qan-tur oroju'u . İnanča-qan čäri'üt iläjü jiči Ong-qan qurban balaqat

bütun¹ yorčijü Qara-Kidad-un Gür-qan-tur oduqsan aju'u . tändäčä bulqa bolun Uyiquid-un Tangqud-un balaqat da'ari'at tabun īma'at şirgü'äläjü sa'aldoju tämä'än-ü čisun qanaqü idä'ät yadajü Güsä'ür-na'ur-a irä'äsü Činggis-qahan uridu Yäsügäi-qanlu'a anda kā'äldüksän yosu'-ar Taqaï-ba'atur Sükägäi-jä'ün qoyar-i älci ilä'ät . Kälürän-ü tär'iün-äčä Činggis-qahan ö'äsün äsärgü otčü oläscü turuju iräba kā'än Ong-qan-a qubčir-i qubčijü ökëü gürä'än dotoro oro'ulju täj'iäba . tärä übül järgä'-är nü'ujü² Činggis-qahan Quba-qaya³-yi übüljäba .

152. — Tändä Ong-qan-u dä'ünär noyat ki'ät ügüläldürün . änä qan aqa biden-u ügä'ü aburitu hümägäi häligä äbüritčü yabuyu . aqa dä'ü-yi baraba . Qara-Kidat-tur ba oroba gu . ulus ba joba'amu . ädö'ä ä'ün-i kär kikün bida . ärdä üdür kā'äsü . dolo'an nasutu-yi Märkit-irgän dawulijü otčü qara alaq äsigä daqu ämüsägjü Sälänggä-yin Bu'ura-kä'är-ä Märkid-ün a'ur nödübä-gü . Qurčaques-Buyruq-qan äcigä īnu jiči Märkit irgä ha'ulju kö'ü-bän tändä aburaju irä'äsü . basa Tatar-un Ajäi-qan harban qurban nasutu-yi äkä sältä basa dawulijü otčü tämä'äd-iyän adula'ulun yabuquü-tur Ajäi-qan-u qoniči abu'at horquju⁴ iräba-jä . basa tä'ün-ü qoyina Nařman-ača ayuju buru'utčü Sarta'ul-un qajar-a Čuř-mürän-ä Qara-Kidad-un Gür-qan-tur otba-jä . tändä nikän hon ülü da'usun jiči dayijü gödöljü Uř'ud-un Tang'ud-un qajar-iyar bitüjü⁵ yaburun yadajü tabun īma'at şirgü'äläjü sa'aju tämägän-ü čisun qanaqü idäjü qaqča soqor qali'un moritu yadajü Tämüjin kö'ün-tür irä'äsü qubčir-i qubčijü täj'iäba-jä . ädö'ä Tämüjin kö'ün-tür täyin yabuqsan-iyän umartajü hümägäi häligä äbüritčü yabumu kär kikün bida kā'äldüba . äyin ügüläkdüksän ügä-i Altun-Ašuq Ong-qan-a ayiqaqlaju' u(?) . Altun-Ašuq ügülärrün . bī bär änä äyä-tür oroldula'a-gu jiči qan-iyän čima-yi täbcin yadaba kā'äjü . tändä Ong-qan äyin ügüläkdüksät Äl-Qutur Qulbari⁶ Alin⁷-taři-tan dä'ünär-iyän noyad-iyän bari'ulju'u . dä'ünär-äčä Jaqa-gambu buru'utčü Nařman-tur oroju'u . tädän-i bari'as sältä gär-tür oro'ulju Ong-qan ügülärün . bida Uř'ud-un Tang'ud-un qajar-iyar ayišuquü-tur ya'u kā'äldüla'ai . tan-u mätü ya'u sätkigu bī kā'ät . ni'ur-tur anu nilbuju bari'as anu

(1) *bitän?*

(2) Corr. *näwüjü*.

(3) *Quba Qaya?*

(4) *qorquju?*

(5) *bitüjü?*

(6) *Qul-Bari?*

(7) *Arin?*

talbi'ulba . qan-a älä nilbuqdaju gär-tür bükün haran bügüdä'-är bosču nilbuju'u .

153. — Tärä übül übüljäjü noqaï jil¹ namur īnu Činggis-qahan Ča'a'an-Tatar Alci-Tatar Duta'ut² Aluqai³-Tatar tädä Tatar-tur Dalan-nämürgäs bayilduju . qatqulduquü-yin urida Činggis-qahan jasaq ügüläldürün . dayisun gü'ü daru'asu olja-tur bu bayiya . darun bara'asu tärä olja biden-u'äi büi-jä qubiyaldut-jä bida . nökör gü'ün-ä iču'aqda'asu türün-ü dobtuluqsan qajar-tur-iyen äkä'ärüya . türün-ü dobtulqan-tur äsä äkä'ärüksän gü'ün-i mököri'ülüya kā'än jasaqlalduba . Dalan-nämürgäs qatqulduju Tatar-i gödölgäba . daruju Ulquü-silügäljít-tä ulus-tur anu näyilä'üljü dawuliba . Čaqqan-Tatar Alci-Tatar Duta'ut-Tatar Aluqai³-Tatar ärkit irgä tändä muqutqajü . jasaq ügüläldüksän ügäss-tür Altan Qučar Daritaï qurban ügäss-tür ülü gürün olja-tur bayiju'u ügäss-tür äsä gürba kā'än Jäbä Qubilaï qoyar-i iläjü oljalaqsat adu'un ya'ukä abuqsad-i bügüdä-yi abqa'ulba .

154. — Tatar-i muqutqajü daulin baraju ulus irgän anu kär kikün kā'än Činggis-qahan yäkä äyä uruk-iyar-iyen qaqča gär-tür oroju äyätüldüba . äyätüldürün ärdä üdür-äčä Tatar irgän äbügäss äcigäss-i baraqsan bülä'ä äbügäss äcigäss-ün ösüls ösüjü kisal kisajü či'ün-tür ülijü kidiuju alaju öguya ülittälä kidiuya hüläksädi bo'oli-duya jük jük qubiyalduya kā'än äyä baralduju gär-täčä qaru'asu Tatar-un Yäkä-Čärän Bälgütäi-äčä yambar äyä äyätüldüba kā'än asaqju'u Bälgütäi ügülärün . tan-i bügüdä-yi či'ün-tür ülijü kidiuya kā'äldüba kā'äjü . Bälgütäi-yin änä ügä-tür Yäkä-Čärän Tatar-dur-iyen tongqaq talbijü qorqaqlaju'u . qorqaqsat Tatar-tur biden-u čäri'üt ääräkün bolun maši samšiju'u . qorqa[q]laqsat(?) Tatar-i joboju oro'ulju ülütükän či'ün-tür ülijü kidiuju-tur Tatar ügüläldürün . gü'ün tutum qančun-dur-iyen kituqaï qančulaju dära abun üküyü käläldüjü basa maši-gu samšiju'u . tädüi Tatar-i či'ün-tür ülijü kidiun baraju tändä Činggis-qahan jarlıq bolurun . bida uruk-iyar-iyen yäkä äyä baralduqsan-i Bälgütäi-yin ja'aqu-yin tula biden-u čäri'üt maši samšiyaba . ä'ün-ü qoyina yäkä äyä-tür Bälgütäi bu orotuqaï . äyä baratala qadana bügün-i jasatuqaï . jasa'at kärä'ür-i qulaqaï qudal üyilätän-i jarqulatuqaï . äyä bara'asu ötök uqsan-u qoyina Bälgütäi Da'aritaï qoyar tändä orotuqaï kā'än jarlıq bolba .

(1) *jil?*

(2) [Tatar] ? Cf. infra.

(3) *Arugai?*

155. — Tändä Tatar-un Yäkä-Čärän-ü ökin Yäsügän-qatun-ü Činggis-qahan tändä abuba¹ ta'alaqdarun Yäsügän-qadun ügülärün o qahan soyurqa'asu nama-yi gü'ün-ä bodo-da bolqajü asaramu o nadača ägäči Yäsüi närätai nadača dä'ärä qan gü'ün-ä jokiquï aj'äi-jä² o sayi gürägän gürägälän büligi o ädö'ä maqa änä bodulqan-tur qa'aqşï yorçiba³ kä'äbi o änä ügä-tür Činggis-qahan ügülärün o ägäči činu čima-dača sayin büksän bö'äsu äri'ülüyüä o ägäči-yän irä'äsu jayilažü ökgü-yü⁴ ci kä'äba o Yäsügän-qadun ügülärün o qahan soyurqa'asu ägäči-yän älä üjä'äsu ägäči-dä'än jayilasu kä'äba o änä ügä-tür Činggis-qahan jarlıq tongqa'ajü äri'ülü'äsu o öktäksän gürägän-lü'ä qamtu hoilažü yabuqu-yi bidan-u čäri'üt jolqaju'u iära inu tuta'aju'u o Yäsüi-qatun-ü tändä abčiraba o Yäsügän-qadun ägäči-yän üjä'ät urida ügüläksän ügä-tür gürün bosçü sa'uqsan sa'urün-dur-iyen sa'ulju mün ö'äsün doro sa'ubü o Yäsügän-qatun-u ügä-tür adali boldajü Činggis-qahan oyin-dur-iyen oro'ulju Yäsüi-qatun-ü abčü järgä-tür sa'ulba o

156. — Tatar irgän-i daulin barajü nikän üdür Činggis-qahan qada sa'uju umdalaldurun o Yäsüi-qadun Yäsügän-qadun jirin-ü dumda⁵ sa'uju umdalaldun⁶ büküi-tür Yäsüi-qadun yäkädä s丈ürälbi o tändä Činggis-qahan dotoran sätkiyü Bo'orču Muqalii-tan noyad-i uriju irä'üljü ügülärün o ta ädä älä ci'uluqsat haran bügündär ayimaq bayitqun o ö'är-äčä busu ayimaq-un gü'ün-i ö'ärä böldäyitkätkün kä'än jarlıq bolba o tädüi ayimaq ayimak-iyar-iyen bayi'asu nikän jala'uü sayin gürümälä gü'ün ayima'ud-ača ö'ärä bayiba o ci ya'un gü'ün büi kä'äsu tärä gü'ün ügülärün o Tatar-un Yäkä-Čärän-ü Yäsüi närätai ökin ökdäksän gürägän gü'ün bülä'ä bi o dayisun-a dawuliqdarun ayuju buru'utču yabuju o ädö'ä amurliba-jä kä'än iräjü olon haran dotoran ya'u taniqdaqu kä'äjü yabula'a kä'äba o änä ügä-yi Činggis-qahan-üci'äsu jarlıq bolurun o mün-gü dayisu sätkiyü o'orčaq bolju yabuju'u o ädö'ä ya'u görürä iräjü'i inu mätüs-i ci'ün-tür üliba ya'u sa'aramuü onidün-ü äčinä gätkün kä'äba o tädüi-gü mököri'ülba o

157. — Mün noqaï jil⁷ Činggis-qahan-i Tatar irgän-tür morilaqsan-tur Ong-qan Märkit irgän-tür morilažü Toqto'a-bäki-yi

(1) Le texte écrit *abba*.

(2) *aju'at-jä?*

(3) Corr. *yorçiba*.

(4) *ökgüy-ü?*

(5) *dunda?*

(6) *undalaldun?*

(7) *jil?*

Barqujin-töküm jük hüldäjü Toqto'a-yin yäkä kö'ün Tögüs-bäki-yi alažü Toqto'a-yin Qutuqtaï Ča'alun jirin ökit inu qatut inu abčü Qutu Čila'un qoyar kö'üd-i inu irgä saltä dawulijü Činggis-qahan-ya'u bär äsä ökba o

158. — Täyin-ü qoyina Činggis-qahan Ong-qan qoyar Naïman-u Gütügünd-ün Buyiruq-qan-tur morilažü Uluq-taq-un Soqoq-usun-a büküi-tür gürçü Buyiruq-qan bayildun yadažü Altaï daban gödölba o Soqoq-usun-ača Buyiruq-qan-ü näkäjü Altaï daba'ulun Qum-šinggir-un Ürüngü huru'u hüldäjü yabuqu-tur Yädi-Tubluq närätü noyan inu qara'ul yabuju biden-u qara'ul-a hüldäkdäjü a'ula ö'ädä tuta'aqu bolun olang-iyen tasuraqdajü tändä bariqdalua o Ürüngü huru'u hüldäät Kišil-baš-na'ur-a güyičäjü Buyiruq-qan-ü tändä muqtqaba o

159. — Tändäčä Činggis-qahan Ong-qan qoyar qariju ayisiuquitur Naïman-u qatqulduqci Köksä'ü-Sabraq Bayidaraq-bälčir-ä čärik jasaju qatqulduqu bolun aju'u o Činggis-qahan Ong-qan qoyar qatqulduya kä'än čärik jasaju gürçü jilda boldajü manaqar-u qatqulduya kä'än järgä-är qonoba o tändä Ong-qan bayidal-dur-iyen qal-nu'ut tülä'üljü suni bö'ät Qara-sä'ül ö'ädä gödöljü'ü o

160. — Tändä Čamuqa Ong-qan-lu'a quamtu gödölülčäjü yaburun o Ong-qan-a Čamuqa ügülärün o Tämüjin anda miňu uridača Naïman-tur älçitü bülä'ä o ädö'ä äsä iräba o qan qan aqu qayiruqana bï güyü-jä o ajiraqu bildu'ur anda miňu büyü o Naïman-tur otču'ui-jä oroqu bolun qočorba kä'äjü'ü o Čamuqa-yin tärä ügä-tür Ubčiqtaï¹ Gürin-ba'atur ügülärün o Jusuritčü yäkin täyin šili'un aqa dä'ü-yü'än ulkin čingkün² ügüläyü kä'äba o

161. — Činggis-qahan suni mün tändä qonoju qatqulduya kä'än manaqar ärdä üdür gäyi'ülün Ong-qan-u bayidal-tur üjä'äsu ügäi boldajü ädäči biden-i tüläšilän aju'u kä'ät tändäčä Činggis-qahan gödöljü Ätär³-Altaï-yin bälčir-iyär kätüljü o tärä gödölüksäyär gö[dö]lju Sa'ari-kä'är bawuba o tändäčä Činggis-qahan Qasar qoyar Naïman-u tubu'ud-i⁴ uqajü haran-a äsä to'olai o

162. — Köksä'ü-Sabraq Ong-qan-u qoyinača näkäjü Sänggümün ämä kö'ü irgä orqa saltä dawulijü abčü Ong-qan-u Tälägätüamasar-a bükün jarimut irgä adu'un idä'ä dawulijü abu'at qariju'uü o tärä so'or-tur Märkid-ün Toqto'a-yin Qutu Čila'un qoyar

(1) *Určiqtaï?*

(2) Corr. *Jingkün*.

(3) Corr. *Ädär*.

(4) *täb'üd-i?*

kö'üt tändä bürün irgä-bän abu'at qaqačajü äcigä-dür-iyän näyilän Sälänggä huru'u gödöljü'üi .

163. — Köksä'-ü-Sabraq-a dawuliqdaju Ong-qan Činggis-qahan-tur älci iläjü'ü . älci ilärün Naïman-a irgä orqo-ban ämä kö'ü-bän dawuliqdaba bï . kö'ün-äcä-'än dörbän külü'üd-i činu quyuju iläba bï . irgä orqo mïnu aburažü öktügäi kä'äjü iläjü'üi . Činggis-qahan tändä Bo'orcu Muqalï Boroqul Čila'un-ba'atur ädä dörbän külü'üd-iyän čärik jasajü iläba . ädä dorbän külü'üd-i gürküi-yin urida Hula'an-qut-da¹ Sänggüm bayilduqu bolun morin-u'an quya qaqdaju abdaqu bolju büküi-tür ädä dörbän külü'üt gürçü abura'at irgä orqa ämä kö'ü bügädä²-yi aburažü ökba . tändä Ong-qan ügülärün . ärdä sayin äcigä-dä īnu änä mätü odun baraqsan ulus-iyän aburažü öktälä'a . ädö'a basa kö'ün-ü'än odun baraqsan ulus-i mïnu dörbän külü'üd-iyän iräjü aburažü öktäba . hači qari'ulqu-yi³ tängäri qajar-un ihä'äl mädätügäi kä'äba .

164. — Basa Ong-qan ügülärün . Yäsügäi-ba'atur anda mïnu odun baraqsan ulus mïnu nikäntä aburažü ökba . Tämüjin kö'ün basa oduqsan ulus mïnu aburažu' ökba . ädä äcigä kö'ün qoyer odun baraqsan ulus nada quriyajü ögürün kän-ü ämünä quriyajü ögün jobomuü . bï bär ädö'a ötölba . namayi ötöljü ündüt-tä qaru'asu . qa'učitba bï . qa'učitbë qaldut-ta qaru'asu qamuq ulus kän mädägü . dä'ünär mïnu aburi ügä'i'ün bïi . qaqča ko'ün mïnu ügäišitü Sänggüm qaqča büyü . Tämüjin kö'ün-i Sänggüm-ün aqa bolqajü qoyer kö'ütü bolju amusuqaï kä'äjü . Činggis-qahanlu'a Ong-qan Tu'ula-yin qara tün-ä qurijü äcigä kö'ü kä'äldüba . äcigä kö'ün kä'äldüküi yosun urida ärtä üdür Yäsügäi-qan äcigä-lü'a Ong-qan anda kä'äldüksän yosu'-ar äcigä mätü kä'äjü äcigä kö'ün kä'äldüküi yosu täyimü . ügä ügüläldürün olon dayisun-tur ha'ulurun qamtu nikän-ä ha'uluya oro'a görögäsun-tür abalarun nikän-ä-gü qamtu abalaya kä'äldüba . basa Činggis-qahan Ong-qan qoyer ügüläldürün . bïda qoyer-i nayidajü südütü moqay-a südürt'üsü südürgän-tür bu oroya . südü'-är ama'-ar ügüläldüjü büşiräya . ara'atu moqay-a adarda'asu adarqan-i īnu bu abulčaya . ama'-ar kälä'-är olulčaju büşiräyä kä'än täyin ügä baraldoju amara'alin⁴ alduba .

165. — Amaraq dä'ärä dabqur amaraq boluya kä'än Činggis-

(1) -ta?

(2) Corr. büdögä.

(3) qar'ulqu-yi?

(4) ama'alin?

qahan sätkijü Jöči-dä Sänggüm-ün döyi Ča'ur-bäki-yi quyirun . Sänggüm-ün kö'ün Tusaqada bïdan-u Qožin-bäki-yi araljün ögütä kä'än quy'asu tändä Sängüm ö'rär-iyän yäkäjilän sätkijü ügülärün . bïdan-u uruq an-dur odu'asu ala'un-a bayijü ä'änäkčä qoyimar qaraqu aju'u . anu uruq bïdan-tur irä'äsü qoyimar-a sa'uju ala'un-a qaran aju'u kä'än ö'rär-iyän yäkäjilän sätkijü bïdan-i doromjilan¹ ügüläjü Ča'ur-bäki-yi ülü ögün äsä ta'alaju'üi . tärä ügä-tür Činggis-qahan dotor'a-an Ong-qan Nilqa-Sänggüm qoyer-tur dura qočorcu'u .

166. — Täyin dura qočoruqsan-ii Jamuqa uqajü qaqa'i jil² qabur Jamuqa Altan Qučar Qardakida³ Äbügäjin Noyakin Sügä'ätai To'oril Qači'un -bäki tädä bolun nikän äyätän bolju nü'üjü⁴ otču Jäjä'är-ündür-ün gärü-dä Bärkä-älät-tä Nilqa-Sänggüm-tür otču Jamuqa ulgın ügülärün . Tämüjin anda mïnu Naïman-u Tayang-qan-tur kälätü älcitü büyü . aman īnu äcigä kö'ü kä'äjü amu . aburi īnu ö'rär büüyü itägäjü'ü amu'i ta äsä nändä'äsü tan-a ya'u bolqu . Tämüjin anda-tur morila'asu bï köndälän-äcä oroldusu kä'äjü'üi . Altan Qučar qoyer ügülärün . ba Hö'älün-äkä-yin kö'ün-i aqa-yi alajü dä'ü-yi tâbcijü öksügäi kä'äjü'üi . Äbügäjin Noyakin Qarda'at⁵ ügülärün . qar īnu qardažu kól īnu kôldäjü öksügäi kä'äjü'üi . To'oril ügülärün . arqača otču Tämüjin-i ulus īnu abuya ulus-iyän abda'asu ulus ügä'i'ü bolu'asu yäkikün tädä kä'äjü'üi . Qači'un-bäki ügülärün . Nilqa-Sänggüm kö'ün čima-yi ya'u sätki'äsü urtu-yin üjü'ür-ä gün-ü hira'ur-a gürülčäsü kä'äjü .

167. — Ädä ügäs ügüläkdäjü Nilqa-Sänggüm äcigä-dür-iyän Ong-qan-tur tädä'-är ügäs Sayiqan-Tödä'än-iyär ügüläjü iläjü'üi . ädä'-är ügäs ügüläkdäjü Ong-qan ügülärün . kö'ün-i mïnu Tämüjin-tür yäkin täyin sätkin büyü ta . äji'ä turuq ima'ar-i bolju bö'ät ädö'a kö'ün-tür mïnu täyin mawui sätki'äsü tängäri-dä ülü ta'alaqdaqun bïda . Jamuqa yabudaq kälätü bülä'ä jöb-u'u tab-u'u ügülän büyü kä'än äsä ta'alaju iläjü'üi . basa Sänggüm ügüläjü ilärün . amatu kälätü gü'ün ügülän bö'ätälä yäkin ülü büşiräkdägü kä'än jiči quči(?) ügüläjü ilä'ät yadaju ö'äsün bä'ängädün⁶ otču ügülärün . bäl čima-yi ädüi büküi čaq-tur bïdan-i ya'un-a bär ülü bolqan büyü . ünän bär qan äcigä-yän čima-yi čaqa'an-a sača'asu qarada qaqas'asu Qurčaques-Buyiruq-qan äcigä-yin činu

(1) doromjilan? dorumjilan?

(2) jil?

(3) Corr. Qada°? ou Qata°?

(4) Corr. näwüjü.

(5) Corr. Qarta'at.

(6) Corr. bä'än-gädün.

joban ädüi quriyajü aqsan ulus-i činu man-a'u mädä'ülgü kän-ä bär yäkin mädä'ülgü kä'äjü'üi o tärä ügä-tür Ong-qan ügülärün o čaqa-yan kö'ü-bän kär täbçigü o äji'a turuq īma'ar-i boljü mawu'i sätki'äsü jokiquy-u¹ tänggäri-dä ülü ta'alaqdaqun bida kä'äjü'üi o tärä ügä-tür kö'ün inu Nilqa-Sänggüm mawuilažü ä'üdän o'orču qarču'u jiči kö'ün-üän Sänggüm-ün duran qayıralajü urijü irä'ülgü Ong-qan ügülärün o tänggäri-dä maqa ta'alaqdaqun-u bida kö'ün-i kär täbçisü kä'ämüi ta čidan älä üyilädütkün ta mädätkün kä'äjü'üi.

168. — Tändäcä Sänggüm ügülärün o müt-lü bïdan-u Ča'ur-bäki-yi quyu² bülä'ä o ädö'ä bu'uljar idärä irätkün kä'än üdür boljajü urijü irä'ülgü tändä bariya kä'äldüjü-jä kä'än äyä baralduju o Ča'ur-bäki-yi ögүyä bu'uljar idärä irätkün kä'än iläba o urüqdažü Činggis-qahan harban haran ayisurun ja'ura Mönglik³-äcigä-yin gär-tür qono'asu tändä Mönglik³-äcigä ügülärün o Ča'ur-bäki-yi quyu'asu müt-lü bïdan-i doromjilajü⁴ ülü ögün bülä'ä o ädö'ä kär buru'uya(?) bu'uljar idärä uriju'u o ö'äd-iyän yäkäjiläkün haran buru'uya(?) yäkin öksü kä'än uriqun bülä'äi jöb-u'u tab'-uu sätkil büi o kö'ün uqajü otodaqu o qabur bolba o adu'un bïdan-u turuqat büi o adu'u-ban täj'i-äyä kä'än šiltajü iläyä kä'äjü ülü odun Buqatai Kiratai qoyar-i bu'uljar idätkün kä'äjü iläjü Činggis-qahan Mönglik¹-äcigä-yin gär-däcä⁵ qariba o Buqatai Kiratai qoyar-i gürküi-lüä säräkdäba bida manaqar ärtä büçijü bariya kä'äldüba o

169. — Täyin büçijü bariya kä'än ügä baralduqsan-i Altan-u dä'ü Yäkä-Čärän gär-dür-iyän iräjü ugülärün o manaqar ärdä Tämüjin-i bariya kä'äldüba o änä ügä-yi Tämüjin-ä kälän gürgän otqu gü'ün-i yambar älä bolqaqdayu kä'äjü'ü o täyin ügülüküi-tür ämä inu Alaq-it ugülärün o tärä dälämä ügä činu ya'un bolumuï o haran ba ünänsigä'ü-jäi⁶ kä'äjü'üi o täyin kälälüküi-tür adu'uči inu Badai sün gürgärä iräjü änä ügä-yi sonosču qariba o Badai yorčijü nökör adu'uči Kišiliq⁷-a Čärän-ü ugüläksän ügä ügüläjü'ü o Kišiliq⁷ ugülärün o bï basa otču uqasuqaï kä'äjü gär-tür otču'uï o Čärän-ü kö'ün Narin-kä'än qada sa'uju sumud-iyän hürün sa'uju ugülärün o tuqar bida ya'u kä'äldülä'äi kälä-bän abdaqun kän-ü ama itqaqun kä'äjü'üi o täyin kä'ät Narin-kä'än basa adu'uči-da'an

Kišiliq¹-a ügülärün o Märkidäi-čaqa'an Aman-čaqa'an-kä'är qoyar-i bariju abčira huyažü suni ärtä morilaqu kä'äjü'üi o Kišiliq¹ yorčijü Baday-a ügülärün o tuqar-un kälän činu bolqa'aba o maqat bolba o ädö'ä bida qoyar Tämüjin-ä kälän gürgän yorčiya kä'än ügä baralduju o Märkidäi-čaqa'an Aman-čaqa'an-kä'är qoyar-i bariju iräjü huyažü üdäsi bü'ät qoš-dur-iyän nikän quriqa-ban alajü isäri-yär-än bolqajü Märkidäi-čaqa'an Aman-čaqa'an-kä'är qoyar bälän huyaqsad-i unužü suni-dä yorčijü Činggis-qahan-tur suni gürčü gär-ün ümäräcä Badai Kišiliq² qoyar ugülärün o Yäkä-Čärän-ü ugüläksän ügä kö'ün-i inu Narin-kä'än-ü sumud-iyän hürün sa'uju ugüläksän-i Märkidäi-čaqa'an Aman-čaqa'an-kä'är qoyar aqtas bariju huya kä'äksän ügä bugüdäi ügüläjü ökba o basa Badai Kišiliq¹ qoyar ugülärün o Činggis-qa'an-i soyurqa'asu ariyal ügäi büi buçijü³ bariya kä'än ügä baralduba kä'äba o

(1) Corr. *Kišliq*.

(2) Corr. *Kišliq*.

(3) *büçijü?*

(1) *jokiqu-yu?*

(2) Aj. [-qun].

(3) *Mänglik?*

(4) *doramjilajü?* *dorumjilajü?*

(5) Corr. *gär-täcä*.

(6) *ünämsigä'ü-jäi?*

CHAPITRE VI

170. — Täyin ügüläkdäjü Činggis-qahan Badaï Kišiliq¹ qoyar-un ügäs büşiräjü süni bö'ät därgädä'ün bükün itägältän-ä kälän ki'ät könggälän ya'u kä-bän gä'ät buruilan süni bö'ät gödölba . Mau-ündür-ün gärü-är gödölürün Mau-ündür-ün gärü-dä Uriang-qadaï Žälmä-qo'a-yi itägäjü qoyina-'an čaqdu'ulsun bolqan qara'ulsun talbiyü gödöljü tärä gödölüksä'är manaqarşü üdür düli naran kä[l]bäli'ürün² Qalaqaljit-älät gürçü üdärin ba'uba . üdäritčü büküi-tür Alčidaï-yin aqtas adu'ula'ulsun Čigidaï Yadır jüyil-ä jüyil-ä noqo'an-tur aqtas-iyan adu'ulan yabuquü-tur qoyinača Mau-ündür-ün äbür-iyär Hula'an-buruqat da'arin ayisi-quü dayin-u to'usun³-i üjäjü dayin gürba kä'äjü aqtas-iyan hüldä-ät iräjü . dayin gürba kä'äkdäjü üjä'äsü Mau-ündür-ün äbür-iyär Hula'an-buruqat da'arin to'osun qarqajü Ong-qan tärä näkäjü ayisun aju'uü kä'äjü tändäčä Činggis-qahan to'osun üjä-ät aqtas-iyan barı'ulu'at ača'alajü morilaba . tädüi äsä üjä'äsü gänät bülä'äi tärä ayisuquü-tur Jamuqa Ong-qan-lu'a qamtu ayisulčajü ayisun aju'uü . tändä Ong-qan Jamuqa-dača asaqču'u . Tämüjin kö'ün-tür qatqulduqun mätüs kät büi kä'än asaqču'u . Jamuqa ügülärün . tändä Uru'ut Mangqut kä'än irgän inu büi , tädä irgän inu qatquldumuü-jä to'oriquü tutum toyi jokiyu därlägögü tutum däm jokiyu . üçügan-äčä üldü jida-tur daduqsan irgän . tädä qaraqči'ut alaqči'ut tuqtan büi . tädä särältän irgän büi-jä kä'äjü'ü . tärä ügä-tür Ong-qan ügülärün . täyin bö'äsü bida tädän-tür Žirgin-ba'atud-iyan Qadag-i tušiyaldun Žirgin ba'atud-iyan dobtulqaya . Žirgin-u gäjigä Tümän-Tübägän-ü Ačiq-Širun-i dobtulqaya . Tübägän-ü gäjigä Olon-Dongqayit ba'atud-i bodtulqaya . Dongqayid-un gäjigä Ong-qan-u münqan turqa'ud-i uduridun Qori-Šilämün-taiji dobtulduqaï . münqan turqa'ud-un gäjigä bida yäkä kol dobtulaï-jä kä'äjü'ü . basa Ong-qan ügülärün . Jamuqa dä'ü bidan-u čärik či jasa kä'äjü'ü . tärä ügä-tür Jamuqa ör-ä böldäiyitčü qarču nököd-ä'än ügülärün . Ong-qan änä čärig-iyän

nama-yi jasa kä'ämü . anda-tur bï qatqulduun yadan yabulu'a änä čärik namayı jasa kä'ämüi Ong-qan dülät nadača činaru aju'u . čaqtu nökör büyü . anda-tur kälä oro'uluya . anda qada'uči-tuqaï kä'äjü Jamuqa doro'un Činggis-qahan-tur kälä oro'uljü ügüläjü ilärün . Ong-qan nadača asaqba . Tämüjin kö'ün-tür qatqulduqun mätüs kät büi kä'än asaq'asu bï ügülärün . Uru'ut Mangqud-i tumbulan ügüläba bï . münü ügä-tür müt Žirgin-iyän tumbulajü manglailan jasalduba . Žirgin-ü gäjigä Tümän-Tübägän-ü Ačiq-Širun-i kä'äldüba . [Tübägän-ü gäjigä Olon-Dongqayid-i kä'äldüba .] Dongqayid-un gäjigä Ong-qan-u münqan turqa'ud-un noyan Qori-Šilämün-taiji-yi kä'äldüba . tä'ün-i gäjigä mün Ong-qan-u yäkä kol cärig-iyär bayisu kä'äldüba . basa Ong-qan ügülärün . Jamuqa dä'ü änä čärik či jasa kä'än namayı tüsin ügülämü . ä'ü-bär uqa'asu čaqtu nökör büyü . čärig-iyän jasaldun ya'u čidaqun . ärdä bï anda-tur qatqulduun yadaju yabulu'a Ong-qan nadača činaru aju'u . anda bu ayu qada'uü kä'äjü iläjügü¹ .

171. — Äna kälä irä'ülü'ät Činggis-qahan ügülärün . Uru'ud-un Jürčädäi äbin či ya'u kä'ämü čima-yi manglaila ya kä'äba . Jürčädäy-i dongqotqu-yin urida Mangqud-un Quyildar-säčän ügülärün . anda-yin ämünä bï qatqulduus . mono qoyina önäčit kö'üd-i mün asaraquy-i² anda mädätügäi kä'äba . Jürčädäi ügülärün . Činggis-qaa'an-u ämünä ba Uru'ut Mangqut manglailan qatqulduus kä'äjü'ü . täyin kä'ät Jürčädäi Quyildar qoyer Uru'ut Mangqudiyar-iyen Činggis-qaa'an-u ämünä jasajü bayiba . bayiquilü'a dayin Žirgin-i manglailajü gürçü iräba . iräküilü'ä Uru'ut Mangqut äsärgü dobtuljü Žirgin-i daruba . daruju ayisuquü-tur Tümän-Tübägän-ü Ačiq-Širun dobtulba . dobtuljü Ačiq-Širun Quyildar-i qatqujü bawulju'u . Mangqut Quyildar-un dä'ärä äkä'ärčü'ü³ . Jürčädäi Uru'ud-iär-iyän dobtuljü Tümän-Tübägän-i daruba . daruju gödölgäjü ayisuquü-tur Olon-Dongqayit äsärgü dobtulba . Jürčädäi basa Dongqayid-i daruba . daruju ayisuquü-tur Qori-Šilämün-taiji münqan turqa'ud-iyar dobtulba . Jürčädäi basa Qori-Šilämün-taiji-yi iču'ajü daruju ayisuquü-tur . Ong-qan-ača äyä ügä'i ü Sängüm äsärgü dobtulqu bolun änggäsgä qačar-iyen qaqdaju Sängüm mün tändä unaju'u . Sängüm-i unaqdaju Käräyit bugüdä-är Sängüm-ün dä'ärä äkä'ärčü⁴ bayiba . anü daruju singgäküi naran quburi dä'ärä tašin büküi-tür bidan-u'aï äkä'ärčü⁴

(1) Corr. iläjü'ü?

(2) asaraqu-yi?

(3) ä'ä'ärčü'ü?

(4) ä'ä'ärčü?

(1) Cf. § 169, (7).

(2) kälbäli'ülün?; corr. bürü?

(3) Le texte transcrit 王 wou; corr. to'osun? cf. infra.

Quyıldar-ı unaqsan yaratu-yi abu'at qarijü Činggis-qahan bïdan-u'äi Ong-qan-ača qatqulduqsan qajar-ača qaqačajü üdäši-dä gödöljü qaqačan qonoba .

172. — Bayijü qonojü üdür gäyi'ülün bügütgä'äsü Öködäi Boroqul Bo'orču qurban ügäi aju'u . Činggis-qahan ügülärün . Öködäi-lü'ä itägältän Bo'orču Boroqul qoyer qočorču'u . aju bär üküjü bär ya'u qaqačaqun tädä kā'äba . bïdan-u'äi suni-dä aqtas-iyen barijü qonojü . Činggis-qahan ügülärün . qoyinača bïdan-u näkäjü irä'äsü qatqulduya kā'än jasajü bayiba . üdür gägä'än bolqajü üjä'äsü qoyinača nikän gü'ün ayisu gürčü irä'äsü Bo'orču aju'u . Bo'orču-yi gürčü irä'ülü'ät Činggis-qahan ügülärün . mongkä tänggäri mädätügäi kā'äjü äbčä'ü-bän mökä'älätba . Bo'orču ügülärün . dobtulqu-tur morin-iyen unatala qaqdaju yabuqan güyijü yabuqu-tur . mün Käräyit Sängüm-ün dä'ärä äkä'är[čü]¹ bayiqui so'or čolo-tur ači'atu morin ači'a-ban kā[l]bälli'üljü² bayiyin³ bükü'i-yi ači'a inu hoqtoljü īggirčaq-tur inu unuјü qarču bïdan-u qaqačaqu qaruqsan mör mütkin⁴ yabujü oljü ädüi iräba bï kā'äba .

173. — Basa qorumut atala basa nikän gü'ün ayisu gürčü ayisuqu-tur doro inu kól-iyän unjiljajü ayisu üjä'äsü qaqača gü'ün mätü büyü . irän bara'asu Öködäi-yin qoyinača Boroqul sundulajü aman-u jabajin-iyar čisun čuburi'uljü gürčü iräba . Öködäi sujiyasu-ban sumun-a tusdajü čisun inu haqdarun Boroqul ama-'ar-iyen šimijü⁵ bökläksän čisun jabajin-iyar čuburi'uljü iräba . Činggis-qahan üjäjü nidün-äčä'-än nilbusun čuburi'uljü duran alja'at qal ötör tülä'ülü'ät qala'un da'a'ulu'at . Öködäy-ä umdan⁶ äri'üljü ökkä'üljü dayisun irä'äsü qatqulduya kā'äjü bülä'äi . Boroqul ügülärün . dayisun-u to'osun činaqši Mau-ündürün äbür-iyär Hula'an-boruqat jük to'osun urtu-da qarču činaqši yorčiba kā'äba . Boroqul tärä ügä-tür irä'äsü qatqulduqun bülä'äi dayin-a buru'uilan gödöldä'äsü bida čärig-iyän jibši'ärčü qatquldu-jä kā'äjü gödölba . gödölürün Ulqui-Šilügäljüt ö'ädä gödölü'ät Dalan-nämürgäs oroba .

174. — Tändä qoyinača Qada'an-Daldurqan ämä kö'ün-äčä'-än qaqaş iräba . iräjü Qada'an-Daldurqan Ong-qan-u ügä kā'än ügülärün . Ong-qan kö'ün-bän Sängüm-i učuma-'ar änggäsgä

(1) Le texte écrit äkä'är ; le ms. d'Urga écrit äkärčü.

(2) kā[l]bäri'uljü.

(3) Le texte écrit 因 yin ; corr. 周 tcheou, et transcrire bayijü?

(4) müčkin?

(5) šimijü?

(6) dunda?

qačar unatala qaqdaju dä'ärä inu äkä'ärčü tändä ügüläjü'ü . hiluqatquy-u mätü-tür hiluqatba . qalquy-u mätü-tür qalqun bolun qayiran kö'ün-ü mün qacar-tur qada'asun qada'ulba . kö'ün-ü amü ärüsün dobtulduya kā'äsü . tā'ün-tür Ačiq-Širun ügülärün . qan qan bütügai . äcinä bügü kö'ü ärirün älbäsün jalama kijü a büi ba büi¹ kā'än ärin jalbarimu'i bida . ädün törün baraqsan kö'ü Sängüm-i asaraya . Mongqol²-un olon-kin Jamuqalu'a Altan Qučar-lu'a bïdan-tur büi . Tämüjin-lü'ä dayijü qarqsan Mongqol³ qa'a otqun . tädä morin unu'atan modun nämü-rätän bolba . tädä anü äsä irä'äsü otču morin-u junda'ul mätü qormailaju a[b]čirat-jä bida tädä-är-i kā'äba . Ačiq-Širun-u änä ügä-tür Ong-qan ügülärün . ja täyin bō'äsü kö'ün alja'u-jäi kö'ün-i ülü dängšalgän asaratqun kā'ät qatqulduqsan qajar-ača qarın ičuba kā'äba .

175. — Tändäcä Činggis-qahan Dalan-nämürgäs-äčä Qalqa huru'u gödölürün to'o to'olalduba . to'olaldu'asu qoyer münqan jirwa'an ja'ut bolba . nikän münqan qurban ja'ut Činggis-qahan Qalqa-yin höränäji ätäd-iyär nü'üba⁴ . nikän münqan qurban ja'ut Qalqa-yin doronajü ätäd-iyär Uru'ut Mangqut nü'üba⁵ . täyin nü'üjü⁶ ayisuqu-tur günäsün-ä abalan yabuqu-tur Quyıldar yaras-iyen ana'ař üdu'uy-ä Činggis-qahan-a itqa'asu ülü bolun görä'äsün-tür dobtulqu bolun hükdäräjü nökčiba . tändä Činggis-qahan Qalqa-yin Or nu'u⁵-yin Kältägäi-qada-da yasun inu talbi'ulba .

176. — Qalqa-yin Büyür-na'ur-tur čitququ huja'ur-a Tärgä-Amäl⁶-tän Onggirat büi kā'än mädäjü Jürçädäy-i Uru'ud-iyar iläba . ilärün Onggirat irgän ärtä üdür-äčä jä-yin jisü-är ökin-ü önggä-är kā'äsü älsät-jä müt bulqa inu kā'äsü qatquldu-jä bida kā'äjü ilä'äsü Jürçädäi-tür älsän oroju'u . älsän orodaju Činggis-qahan ya'u bär anu äsä köndäba .

177. — Tändä Onggirad-ı oro'ulu'at otču Tönggä qoroqan⁷-u dorona bawuju Činggis-qahan Arqai-Qasar-a Sügägäi-jä'ün qoyer-a dawu bari'ulurun . Tönggä-qorqan-u dorona bawuba . äbäsün bär inu sayin bolju'u aqtas manu üyläba . qan äcigä-dä mün

(1) Corr. a bui ba bui.

(2) Mangqol?

(3) Corr. näwüba.

(4) Corr. näwüjü.

(5) Or-nu'u?

(6) (sic) ; cf. Berezin, Trudy V. O. I. R. A. O., XV, 227.

(7) La traduction chinoise donne Tünggälik-qoroqan ; cf. Ts'in-lcheng lou (éd. Wang Kouo-wei), 31 a. Il faut peut-être lire Tönggä-qoroqan.

ügülä kä'än ügülärün 。 qan äcigä mïnu ya'un čimar-tur nama ayu'ulba či 。 ayu'ulqu bö'äsu mawun kö'üd-iyän mawun bärinäd¹-iyän nuyir qangqan yäkin ülü ayu'ulu či 。 ding² sa'uquï isäri boqunütqajü dä'äkši qarquï hüni dölüsgäjü³ yäkin täyin ayu'uluba⁴ či 。 qan äcigä mïnu qaljirqu-yu⁵ gü'ün-ä qatquqdaba či 。 köndä-lädü-yü⁶ gü'ün-ä köki'üldäba či 。 qan äcigä mïnu bïda qoyar ya'u kä'äldülä'äi 。 Jorqal-qun-u Hula'a nu'ut⁷-bolda'ut-ta bïda äsä'ü ügüläldülü'äi 。 südütü moqay-a südurtä'äsu südürgän-tür ïnu bu oroya 。 südü'-är ama'-ar olulčajü büşiräya äsä'ü kä'äldülä'äi 。 ädö'ä qan äcigä mïnu südü'-är ama'-ar-u olulčajü qaqačaba či 。 ara'atu moqay-a adarta'asu adarqan-tur bu oroya 。 ama'-ar kälä'-är olulčajü büşiräya äsä'ü kä'äldülä'äi 。 ädö'ä qan äcigä mïnu ama'-ar kälä'-är-ü olulčajü anggičiraba či 。 qan äcigä mïnu bï jö'än bär bö'äsu olon-ü ülü äri'ülgü bülä'ä 。 mawuï bär bö'äsu sayin-ü ülü äri'ülgü bülä'ä bï 。 qoyar kilügütai tärgän nökö'ä kilügü-bän ququra'asu hükär ïnu jikdün yadayu 。 tärä mätü nökö'ä kilügü činu bï äsä'ü aju'u 。 qoyar gürdütai tärgän nökö'ä gürdü-bän ququra'asu nü'ün⁸ yadayu 。 tärä mätü nökö'ä gürdün činu bï äsä'ü aju'u 。 ärtä üdür kä'äsu Qurčaqus-Buyruq-qan äcigä-yü'än qoyina döchin kö'ud-ün aqa kä'äjü qan bolju'u-jä či 。 qan bolun barajü dä'ünär-iyän Taï-Tämür-taiji Buqa-Tämür qoyar-i alaba-jä či 。 Ärkä-Qara dä'ü činu alaqdarun ami'-yan qoroqču qarçu Naïman-u Inanča-bilgä-qan-tur buru'utču oroju'u-jä dä'ünär-iyän alaqči bolba kä'äjü Gür-qan abaqa činu čima-dur morilajü irä'äsu či ja'un gü'ün ami'-yan qoroqun buru'u[t]ču Sälängä huru'u tuta'aju Qara'un-qabčal šırquldaba-jä či 。 jići tändäčä qarurun Märkid-ün Toqto'a-da Huja'ur-üjin ökin-iyän ni'urqan ökčü 。 Qara'un-qabčal-ača qarçu 。 Yäsügäi-qan äcigä-tür mïnu irä'äsu či 。 tändä ügülärün 。 Gür-qan abaqa-dača ulus mïnu aburajü ök kä'äkdäjü Yäsügäi-qan äcigä mïnu čima-da täyin kä'än iräkdäjü 。 Tayiči'ud-ača Qunan Baqajı qoyar-i uduritču ulus činu aburajü öksü kä'än čärik jasajü otču Qurban-Täläsüt⁹-tä bükün Gür-qan-i qorin qučin gü'ün-i Qašin jük hüldäjü ulus činu aburajü ökba-jä 。 tändäčä iräjü Tu'ula-yin qara tün-ä qan äcigä

(1) *bäriyäd?*

(2) Peut-être altéré.

(3) Cf. § 276.

(4) *ayu'ul[u]ba?*

(5) *qaljirqu-yu?*

(6) *köndälädü-yü?*

(7) *Hula'a-nu'ut?*

(8) Corr. *näwün*.

(9) *Tärsüt?*

mïnu Yäsügäi-qan-lu'a anda bolulčajü 。 tändä Ong-qan äcigä mïnu büşirän ügülärün 。 änä tusa-yin činu hači uruq-un uruq-a činu hači qar'i'ulqu-yi dä'ärä tänggäri qajar-un ihä'äl mädätügäi kä'än büşiräksän aju'u-jä či 。 tä'ün-ü qoyina Ärgä-qara Naïman-u Inanča-bilgä-qan-ača čäri'üt quyujü čima-tur morilajü irä'äsu či ami'-an quroqun ulus-iyän gäjü jö'än gü'ün tuta'aju qarçu Qara-Kïdad-un Gür-qan-tur Čuï-mürän-ä Sarta'ul-un qajar-a otba-jä či 。 nikän hon ülü dawusun basa Gür-qan-ača daijijü qarçu Uï'ud-un Tang'ud-un qajar-iyar yadajü ayisurun tabun ima'at širgölajü sa'aju idäjü 。 tämä'än-ü čisun qanaqü idäjü¹⁰ qaqča soqor qali'un moritu iräba-jä či 。 qan äcigä-yin čimayi täyin yadajü ayisu kä'än mädäjü urida Yäsügäi-qan äcigä-lü'ä mïnu anda kä'äldüksän-ü tula sätkijü Taqai Sükägäi qoyar-i äsärgü činu älci ilä'ät 。 basa bï ö'äsün Kälürän-ü Bürgi-ärgi-däčä uqduñ yorčijü Güsä'ür-na'ur-a jolqalduba-jä bïda 。 čima-yi yadajü iräba kä'än qubčir-i qubčijü čima-da ögü'ät 。 urüdu äcigä-tür mïnu anda kä'äldüksän yosu'-ar Tu'ula-yin qara tün-ä bïda qoyar-un äcigä kö'ün kä'äldüksän yosun tärä ülü'ü bïi 。 tärä übül čima-yi gürä'än dotora oro'uljü täj'i'äba-jä 。 übül übüljäjü jusajü namur ïnu Märkit irgän-ü Toqto'a-bäki-tür morilajü Qadiqlıq-niru'un¹¹-u Mürüčä-sä'ül qat-quldaju Toqto'a-bäki-yi Barqučin²-tögüm jük hüldäjü Märkit irgä dawulijü olon adu'u ordo gär anu tarifyat anu bügündä-yi abču qan äcigä-dä ökba-jä bï 。 öläsüksän-i činu üdür dülü-dä äsä gürgäba-jä 。 turuqsan-i činu sara-yin jarim-a äsä gürgäba-jä bï 。 basa bïda Güčügürtaí Buyruq-qan-i Uluq-taq-un Soyoq³-usun-ača Altaï daba'ulun hüldäjü Ürüngü huru'u odu'at Kičil⁴-baš-na'ur-a moqutqajü abu'ai-jä bïda 。 tändäčä qarijü ayisuquü-tur Naïman-u Köksä'ü-Sabraq Baídaraq-bälčir-ä čäri'üd-iyän jasajü bayilduquü-tur üdäşı jilda boldajü manaqar-u ärdä qatqulduya kä'än jasaldujü qono'asu qan äcigä mïnu či baídal-dur-iyän qal-nu'ut tülä'üljü sündä Qara-sä'ül ö'ädä gödölbä-jä či 。 manaqar ärdä üjä'äsu bayidal-dur-iyän ügäi boldarun čima-yi gödöldäjü ädä-či bïdan-i tüläšilän aju'u kä'äjü 。 bï bär gödölbäjü Ädär-Altay⁵-in bälčir-iyär kätüljü iräjü Sa'ar-i-kä'är-ä⁶ bawuba-jä 。 tändä čima-yi Köksä'ü-Sabraq näkäjü Sänggüm-ün ämä kö'ü irgä orqa bügündä-yi abu'at 。 qan äcigä-yin činu Tälägätü-amasar-a bükün jarimut irgän adu'un

(1) Cf. § 147.

(2) Corr. *Barqujin*.

(3) Corr. *Soqoq*.

(4) *Kičil?*

(5) Cf. § 161.

(6) *Kä'ärä?*

idā'än činu dawulijū odu'asu Märkid-ün Toqto'a-yin kö'ün Qudu Čila'un qoyar irgä orqa-bar-iyän čima-tur bürün tärä so'or-tur äcigä-dür-iyän näyilän Barqujin oron čima-dača dayijin gödöljü'üjjä. tändä qan äcigä mïnu či Naïman-u Köksä'-ü-Sabraq-a irgä orqa-ban dauliquidaba bï kö'ün mïnu dörbän külü'üd-iyän ökçü irä¹ kä'äjü irä'ässü² činu mätü ülü sätkin tändä bï Bo'orcu Muqalï Boroqul Čila'un-ba'atur ädä dörbän külü'üd-ün mïnu urïda Hula'an-qut-da Sänggüm bayilduqu bolun morin-u'an quya qaqdajü abdaqu bolju bükü-tür ädä dörbän külü'üt mïnu gürçü Sänggüm-i abura'at ämä kö'ü irgä orqa sältä bügündä-yi aburajü ögü'ässü tändä qan äcigä mïnu büşirän ügülärün kö'ün-ü'än Tämüjin-ä odun baraqsan irgä orqo-ban dörbän külü'üd-iyän iräjü aburajü öktäba kä'äjü bülä'ä či. ädö'ä qan äcigä mïnu yambar čimar-tur mïnu čimatba či. čimar-un yosun-tur älchin ilä. irärün³ Qulbari-quri Idürgän qoyar-i irä⁴. qoyar-i äsä irä'ässü⁵ nököji-yi ilä kä'äjü ilä'ässü.

178. — Ädä ügäs-tür Ong-qan ügülärün. aï soyiliq⁶ kö'ün-äcä'-än qaqačaquy-u⁷ törä-däčä qaqačaba. hiričagüy-ü⁸ üyilä-däčä hiričaba bï kä'än dura alja'at ügülärün. ädö'ä kö'u-bän üjäjü mawuš sätki'ässü änä mätü čisu-ban qarqaqdasu kä'än andaqajü šigi quru'un-u'an tol-i⁹ onuči¹⁰ kütuqa'i-bar qatqujü čisun čuburi'ulju ücü'ügän daqta'i-tur kiňü kö'ün-ä mïnu ök kä'äjü iläba.

179. — Basa Činggis-qahan Jamuqa anda-da ügülä kä'än ügülärün. qan äcigä-däčä mïnu üjän yadajü qaqača'ulba či. urïda bosuqsan bïdan-u qan äcigä-yin kökö čong¹¹ u'uqu bülä'ä. nada urïda boschu uqdarun nayidaba-jä či. ädö'ä qan äcigä-yin kökö čong¹¹ baratqun kädüi-jä qoroqun ta kä'äjü iläba. basa Činggis-qahan Altan Qučar qoyar-a ügülä kä'än ügülärün. ta qoyar nama¹² tábčijü ilä'ü gäsü kä'älä'äi ta juqaju'u gäsü kä'älä'äi ta. Qučar-i čima-yi Nákün-taijji-yin kö'ün kä'äjü bïdan-ača či

(1) *ilä?*

(2) *ilä'ässü?*

(3) Corr. *ilärün.*

(4) Corr. *irä.*

(5) Corr. *ilä'ässü.*

(6) *sočiliq?*

(7) *qaqačaqyu?*

(8) *hiričagüy?*

(9) *töl-i?*

(10) Corr. *onubči.*

(11) *čung?*

(12) *nama[-yi]?*

qan bol kä'ässü äsä bolba-jä či. Altan-i čima-yi Qutula-qan lu mädän yabulu'a äcigä-yü'än mädän aqsa'-ar či qan bol kä'ässü äsä-gü bolba-jä či. dä'ärä-äčä Bartan-ba'atur-un kö'ün kä'äjü Sača Taïču qoyar-i ta qat bulutqun kä'äjü yadaba-jä bï. tan-i qat bulutqun kä'äjü yadaju tan-a či qan bol kä'äkdäjü mädän yabuba-jä bï. tan-i qat boluqsan bö'ässü olon dayin-tur alginci ha'ulqaqda'asu tänggäri-dä ihä'äkdä'ässü dayisun gü'ün-i dawuliqui-tur qacar qo'a öki qadun ämä-yi qarqam¹ sayin aqta abčiraju ögü'äi bülä'ä-jä bï. ora'a görä'ässün qa inu nikätälä šiqajü ögü'äi bulä'ä-jä bï. qun-u görä'ässü quya inu nikätälä šiqajü ögü'äi bülä'ä-jä bï. ka'är-ün görä'ässü ka'ali inu nikätälä šiqajü ögü'äi bulä'ä-jä bï. ädö'ä qan äcigä-dä mïnu sayi-tur nököčejü ögütkün uyidangqa² kä'äkdä'ü-jä ta. ča'utquri-yin turuq älä aju'u bu kä'ä'lütkün. qurban müräd-ün täri'ün kän-ä bär bu bawulutqun kä'äjü iläba.

180. — Basa Činggis-qahan To'oril dä'ü-dä ügülä kä'än ügülärün. dä'ü kä'ägü yosun Tumbinaï Čaraqa'i-linqqu qoyar-un Oqda-bo'ol-i'ar bilažu iräba-jä. Oqda-bo'ol-un kö'ün Sübägäi-bo'ol bülä'ä. Sübägäi-bo'ol-un kö'ün Kököčü-kirsa'an bülä'ä. Kököčü-kirsa'an-u kö'ün Yägäi-Qongtaqar bülä'ä. Yägäi-Qongtaqar-un kö'ün To'oril či kän-ü ulusut öksü kä'än jusrudun yabuyu či. mïnu ulus Altan Qučar qoyar kän-ä bär ülü mädä'ülükün büyü-jä čima-yi dä'ü kä'ägü yosun borqa'i-yin mïnu bosoqa-yin bo'ol älinčüg-ün mïnu ä'üdän-ü ämčü bo'ol kä'äjü ilägü-yi mïnu äyimü.

181. — Basa Činggis-qahan Sänggüm anda-da ügülä kä'än ügülärün. dägältü döräksän kö'ün bï aju'u-jä. ničügün döräksän kö'ün či aju'u-jä. qan äcigä bïdan-u bïda qoyar-i sača'u asaraqu bülä'ä ja'ura oroqdaquy-ača Sänggüm anda nama naidažu hüldäbabäjä či. ädö'ä qan äcigä-yin bïdan-u jürügä inu ülü jobo'an üdä manaqar-i oroju qarču särgü'äjü yabu üyän-ü sätkil-iyän ülü talbin qan äcigä-yi amidu bö'ätälä qan bolsu kä'än qan äcigä-yin bïdan-u sätkil jobo'ajü bu alqasa'ul kä'ät Sänggüm anda na-dur älci ilä irärün³ Bilgä-bäki Tödö'än qoyar-un nököd-i ilä kä'äjü iläba. na-dur älchin irärün³ qan äcigä qoyar älchin ilä. Sänggüm anda qoyar-gü älchin ilä. Jamuqa anda qoyar-gü älchin ilä. Altan qoyar-gü älchin ilä. Qučar qoyar-gü älchin ilä. Ačiq-širun qoyar-gü älchin ilä. Qači'un qoyar-gü älchin ilä kä'än Arqa'i-Qasar Sügägäi-jä'ün qoyar-iyar ädüi ügäs dawu bari'ulju iläba. ädä ügäs äyin

(1) *qarqa[m]?*

(2) *uyitangqa?*

(3) Corr. *ilärün.*

ügüläkdäjü Sänggüm ügülärün 。 kali qan äcigä kä'ägü bülä'ä 。 kïdu'ači äbugän äsä'ü kä'ägü bülä'ä 。 nama kali anda kä'än bülä'ä 。 Toqto'a-bö'ä sartaqčin qonin-u sä'ül jübčijü yabuyu äsä'ü kä'ägü bülä'ä 。 ädä'är ügäs-ün arqas uqaqdaba qatquldu'an-u täri'üt ügäs büi 。 Bilgä-bäki Tödö'än qoyar qatqulduqu'i tuq bosqatqun aqtas tarqula'ulutqun ariyal ügä'i büi-jä kä'äba 。 tädüi Ong-qan-ača Arqaï-Qasar qariqu'i-tur Sügägäi-jä'ün-ü ämä kö'ün tändä To'oril-tur aju'u otqu jürögä yadaju Sügägäi-jä'ün Arqay-ača qočorcu'uü 。 Arqaï iräjü ädä ügäs Činggis-qahan-a ügüläba 。

182. — Tädüi Činggis-qahan odu'at Baljuna-na'ur bawuba 。 tändä bawuqu'i-tur Čo'os-čaqañ Qorulas jöb tändä učiralduba 。 tändä Qorulas ülü bulqan älsän iräba 。 Önggünd-ün Alaquaš-digit-quri'-dača Asan Sartaqtaï čaqañ tämä'ätü minqan irgäs ta'uju¹ Ärgünä-mürän huru'u buluqat kärämün qudalduju abura ayisurun Baljuna usulan oroqu'i-tur učiraba 。

183. — Činggis-qahan mün Baljuna usulan büküi-tür Qasar ämä kö'ü-bän Yägü Yäsünggä Tuqu-tan qurban kö'üd-iyän Ong-qan-tür gäjü čö'än² bøyas nökod-iyär-iyän qarçu aqa-yu'an kä'än Činggis-qa'an-i ärin Qara'un-čidun-u³ nüru'ut kigürijü olun yadan yadajü širi širbusun idäjü yabu'at Baljuna-da Činggis-qahan-tür näyiläba 。 Qasar-i irä'ülü'ät bayasču Činggis-qahan Ong-qan-tür älchin iläya kä'än äyatüjü Jä'üriyädäi⁴ Qali'udar Uriangqadai Čaqrqan qoyar-iyar ügüläjü ilärün 。 qan äcigä-dä Qasar-un ügä kä'än ügülätkün kä'än ügülärün 。 aqa-yan qaraju qara'a inu jabqaba 。 qayiju qä'uluqa inu olun yadaba 。 qayilaju dawu-ban äsä sonosdaba 。 hot qaraju urbang däratü bolju gäbtämü bï 。 ämä kö'ün mïnu qan äcigä-tür büi 。 itägämji ärä'än olu'asu qan äcigä-tür otqu bï kä'äjü iläbä kä'än ügülätkün 。 basa ügülärün 。 ba tan-i uda'aran gödöljü Kälürän-ü Arqal-gäugi-dä boljalduya 。 ta tändä irätkün kä'än boljalduju 。 tädüi Qali'udar Čaqrqan qoyar-i ilä'ät Jürçädäi Arqaï qoyar-i algincilaju 。 Baljuna-na'ur-ača Činggis-qahan uda'aran ä'üsülcäjü qarun morilaqsa-ar Kälürän-ü Arqal-gäugi-dä gürba 。

184. — Qali'udar Čaqrqan qoyar Ong-qan-tür gürčü Qasar-un ügä kä'än ändäčä ügüläjü iräksän⁵ ügäs ügüläjü'ü 。 Ong-qan

altan tärmä bosqaju gänät qurimlan aju'uü 。 Qali'udar Čaqrqan qoyar-un ügä-tür Ong-qan ügülärün 。 täyin bö'äsü Qasar irätügäi kä'äjü 。 itägämji Itürgän-i iläyä kä'än iläldüjü'ü 。 tädüi irä'ät boljal qajar-a Arqal-gäugi-dä gürküi-lü'ä baru'a yäkä-yi üjäjü Itürgän älchin qarin tuta'aju'u 。 Qali'udar-un morin qurdun aju'u 。 Qali'udar güyičaju bariju jürögä yadaju urda'un qoyina'un inu hoqtoriqan yabuqu'i-tur Čaqrqan-u morin uda'an aju'u 。 qoyinača sumun-u gürküi üjü'ür-ä Itürgän-ü altan ämä'ältü qara aqta-yin quyang huja'ur sa'utala qarbuju'u 。 tändä Itürgän-i Qali'udar Čaqrqan qoyar bariju Činggis-qahan-tür abčiraba 。 Činggis-qahan Itürgän-tür ülü käläläldün Qasar-tür abču odutqun Qasar mädätügäi kä'äba 。 abču odu'asu Qasar Itürgän-tür ülü käläläldün mün tändä čabcijü gäba 。

185. — Qali'udar Čaqrqan qoyar Činggis-qahan-a ügülärün 。 Ong-qan gänät büi altan tärmä bosqaju qurimlamuü 。 ötörlän igülgüjü¹ sünit düligäjü² nändän büciyä kä'äba 。 änä ügä-yi jöbshiyäjü Jürçädäi Arqaï qoyar-i algincila'ulju sünit düli'ät gürčü Jä'ja'är-ündür-ün Jär-qabčiqai-yin amasar-a büküi-tür büčiba 。 qurban süni[t]³ qurban üdüt bulqadaran büčijü bayibasu qutu'ar üdür yadajü müt oroba 。 Ong-qan Sänggüm qoyar-i süni kär bär qaruqsan-i äsä mädäkdäba 。 änä bulqalduqči Jirgin-u Qadaqba'atur aju'u 。 Qadaq-ba'atur orojü iräjü ügülärün 。 qurban sünit qurban üdüt bulqaldurun tus qan-iyän üjä'ät bariju kär ala'ulqu kä'än täbcin yadajü amii-yan qoroqun köngkätügäi kä'än su'ora'ulun bulqaldula'a bï 。 ädö'ä ükü'üldä'äsü üküsü 。 Činggis-qahan-a soyurqaqda'asu gücü öksü kä'äba 。 Činggis-qahan Qadaq-ba'atur-un ügä-yi jöbshiyäjü jarlıq bolurun 。 tus qan-iyän täbcin yadajü amii qoroqun köngkätügäi kä'än bulqalduqu ärä tärä ülü'ü büi nököčäkdägü gü'ün bülä'ä kä'ä'ät soyurqaju ülü ükü'ülün 。 Quyıldar-un amii-yan tula Qadaq-ba'atur-i ja'un Jirgin-i Quyıldar-un ämä kö'ün-ä inu gücü öktügäi 。 nu'un kö'ün törä'äsü Quyıldar-un uruq-un uruq-a gürtälä daqajü gücü öktügäi 。 ökin kö'ün törä'äsü äcigä äkä anu ö'är-ün dura'ar bu qudalatuqaï 。 Quyıldar-un ämä kö'ün-ü ämünä ümärä'än jarutuqaï kä'än soyurqan jarlıq bolba 。 Quyıldar-säčän-ü aman urda nä'äksän⁴-ü tula Činggis-qahan soyurqaju jarlıq bolurun Quyıldar-un uruq-un uruq-a gürtälä Quyıldar-un tusa-yin tula önäcid-ün abliqa abun atuqaï kä'än jarlıq bolba 。

(1) da'ujü?

(2) Corr. jö'än?

(3) Corr. fidun, peut-être fidün?

(4) Corr. Jäwüriyädäi.

(5) Corr. iläksän.

(1) Corr. nä'älgäjü?

(2) Corr. düligäjü?

(3) Ce n'est pas nécessaire, mais on l'a plus bas.

(4) Corr. näkäksän.

CHAPITRE VII

186. — Tädüi Käräyit irgä dorayita'ulju jük jük qubiyajü tala'ulba . Suldudai¹ Taqai-ba'atur-un tusa-yin ïnu tula nikän ja'un Jirgin-i ökba , basa Činggis-qahan jarlıq bolurun . Ong-qan-u da'ü Jaqa-gambu jirin ökit aju'uü ° ägäçimät ïnu Ibaqa-bäki-yi Činggis-qahan ö'äsün aburun döyimät Sorqaqtanı-bäki-yi Toluy-a ökba . tärä šilta'an-iyar Jaqa-gambu-yi imada qariyatan ämčü irgä bär tumda'a nökö'ä kilgün bol kä'äjü soyurqajü äsä tala'ulba .

187. — Basa Činggis-qahan jarlıq bolurun . Badaï Kišiliq² qoyar-un tusa-yin tula Onq-qan-u altan tärmä sa'uqsa-'ar altan gürü'ä ayaqa saba asaraqsat haran sältä³ Ongqojit Käräyid-i käsiktän anu boltuqaï . qorčila'ulju ötöklä'üljü uruq-un uruq-a gürtälä darqalan jırqatqun . olon dayin-tur ha'ulu'asu olja olu'asu oluqsa-'ar abutqun . ura'a görä'äsün ala'asu alaqsa-'ar abutqun kä'än jarlıq bolba . basa Činggis-qahan jarlıq bolurun . Badaï Kišiliq² qoyar-un amin ja'ura tusa gürgäksän-ü tula móngkä tänggäri-dä ihä'äkdäjü Käräyit irgä doraïda'ulju⁴ ündür-ün oron-tur gürba-jä . mona qoyina uruq-un uruq-a mënü oron-tur sa'uju änä mätü tusa gürgäksäd-i ulam ulam uqatuqaï kä'än jarlıq bolba . Käräyit irgä dawulijü kän-ä bär äsä dutatala tüğä'äldüba . Tümän-Tübägän-i tüğä'äldüjü tüğätälä abulčaba . Olon-Dongqayit oquqa üdür-ä ülü gürgän tala'ulba-jä . čisutu tonoq abuqči Jirgin-ba'atud-i⁵ jisüjü qubiyajü gürgaldün yadaba . Käräyit irgä tädüi qoru'aju tärä übül Abji'a-Ködägär-i⁶ übüljäba .

188. — Ong-qan Sänggüm qoyar bayers-iyän dayiijü qarču odu'at Didik-Saqal-un Nákün-usun-a Ong-qan hangqajü oroqu bolun Naïman-u qara'ul Qori-Sübäci-türoroju'u . Qori-Sübäci Ong-qan-i bariju'u . bï Ong-qan büyü kä'äsü ülü tanin äsä büşirajü tändä alaju'u . Sänggüm Didik-saqal-un Nákün-usun-a ülü oron qada'un yorčiju Čöl-türoroju usurqarun qulat hilu'atuju bayiqun-i

(1) Süldüdäi?

(2) Corr. Kišiliq.

(3) Corr. saltä (sic).

(4) dorayita'ulju?

(5) Jirgin ba'atud-i?

(6) Abji'a-Ködägär? Le texte n'indique pas de cas,

Sänggüm bawuju mariyaju'u Sänggüm-ün nökör Kököčü aqtačiämätü Sänggüm-lü'ä qurba'ula aju'u mori-yan Kököčü aqtačida'an barı'ulju'uü . Kököčü aqtači aqta ïnu kötölü'ät qarın qataraju'uü ° ämä ïnu ügülärün . altatay-i ämüsküi-tür amtatay-i idäküi-tür Kököčü mënü kā'ägü bülä'ä qan-iyian Sänggüm-i yakin täyin täbčijü gäjü odun büyü či kā'ajü ämä ïnu bayiju quočorcu'u . Kököčü ügülärün . Sänggüm-i ärälüsü kā'än büyü-jä či kā'äjü'ü . tärä ügä-tür ämä ïnu ügülärün . ämä gü'ün noqaï ni'urtaï kā'äkdäyi-jä bï . altan jantawu bär ïnu ök . usun bär utquju u'utuqaï kā'äjü'ü . tändäčä Kököčü aqtači altan jantawu ïnu ab kā'än qoyinaqşı oru'at qataraju'u , tädüi irä'ät Činggis-qahan-tur Kököčü aqtači iräjü Sänggüm-i täyin Čöl-tür gäjü iräba bï kā'än . tändä ügüläldüksän ügäs-iyän bügündä-yi tägüs ügüläjü ögü'äsü Činggis-qahan jarlıq bolurun . ämä-yi ïnu soyurqajü mün Kököčü aqtači-yi tus qan-iyian äyin täbčijü iräjü'ü äyimü gü'ün ädö'ä kän-tür nököčä'äsü itägäkdägü kä'äjü čabčijü gäba .

189. — Naïman-u Tayang-qan-u äkä Gürbäsi ügülärün . Ong-qan artän-ü ötögü yäkä qan bülä'ä . tari'ü ïnu abčiratqun mün bö'äsü tayıya bida kä'äjü Qori-Sübäci-tür älcü iläjü tari'ü ïnu hoqtolju abčira'ulju taniju čaqqan toloq¹ dä'ärä talbiyü bärinäd-iyän bärilä'üljü ötöklä'üljü qu'urda'ulju ayaqa bariju tayıju'uü . tändä tari'ün täyin tayıqdarun inäjü'ü . inä'äba kä'än Tayang-qan kämkäru , gäčikilä'üljü'ü . tändä Köksä'-ü-Sabraq ügüläjü'ü . üküksän qan gü'ün-ü tari'ün ïnu ta gü hoqtolju abčirat nökö'ä-tä ta gü kämgärit ya'un jokiqui . noqan-u biden-u qučaqui dawun mawuï bolbi . Inanča-bilgä-qan ügülälä'ä ämä Jala'uü ärä bï ötölbä . änä Tayang-i älbäsü-är törä'ülülä'ä ayi torluq töräksän kö'ün mënü törülmisi² olon doromjin mawuï ulus mënü asaraju barin čidaquyu³ kä'älä'ä . ädö'ä noqan-u dawun idüräkü⁴ qučal qučamuï . qadun-u biden-u Gürbäsi-yin jasaq qurča bolbi . qan mënü torluq Tayang jö'ölän büyü či şibawulaqu abalaqu qoyar-ača buši sätkil ärdäm ügäi büi kä'äkdäjü . tändä Tayang-qan ügülärün . änä dorona jö'äkät Mongqol⁵ büi kä'äkdämü . tädä irgän ötögü yäkä ärtän-ü Ong-qan-i qor-iyar-iyian ayu'ulju dayiji'ulju ükü'ülba . ädö'ä mün qan bolsu kä'än aqun-u tädä tänggäri dä'ärä naran sara qoyar gärtän gägä'än boltuqaï kä'än naran sara qoyar büi-jä . qajar dä'ärä qoyar qat kär bolqu bida otču tädäkät

(1) torog?

(2) Corr. torulmisi.

(3) Corr. čidaquyu-u.

(4) Cf. §§ 145, 146.

(5) Mangqol?

Mongqol¹ abčiray-a kä'äjü'üi , tä'ün-tür äkä īnu Gürbäsü ügülärün . yäki'ü-jä tädäär-i Mongqol¹ irtägän hünür mawutan qubčasu baratutan² bülä'ai anggida qolo büjü bütügäi šili'un bärinät ökid-i anu maqa abčira'uljü qar kól anu ukiya'uljü uni'ät qonid³-iyān maya sa'a'ulqun älä kä'äjü'üi , tä'ün-tür Tayang-qan ügülärün . täyin bö'ässü ya'utan aqun tädä Mongqol¹-tur otču qor anu maqa abčiraya kä'äjü'üi .

190. — Ädäär ügä-tür Köksä'-ü-Sabraq ügülärün . ayi yäkä ügä ügülät ta . ayi torluq qan jokiquy-u⁴ büi ni'utqun (?) kä'äjü'üi . Köksä'-ü-Sabraq-a itqa'ulu'at bürün Torbï⁵-Taši näratü älci Önggünd-ün Alaqua⁶-digit-quri-da ügüläjü ilärün . änä dorona jö'äkän Mongqol⁷ büi kä'äkdämüi . či bara'un qar bol . bï andäčä qamsajü tädäkät Mongqol⁷-un qor anu abuya kä'äjü iläjü'ü . tärä ügä-tür Alaqua⁶-digit-quri qari'u ügülärün . bara'un qar bolun ülü čidaqu bï kä'äjü ilä'ät . Alaqua⁶-digit-quri Yuqunan näratü älci-yär-iyän Činggis-qahan-a ügüläjü ilärün . Naiman-u Tayang-qan qor činu abura irämüi . nama-yi' bara'un qar bol kä'äjü iräjü'ü . bï äsä bolba . ädö'a bï čima-da särä'üljü iläba . iräjü qor-iyān abda'u-jäi či kä'äjü iläjü'üi . jöb tändä Činggis-qahan Tämään-käär-i abalaju Tulkin-čä'üd-i⁸ qomorču büküi-tür Alaqua⁶-digit-quri-yin iräksän Yuqunan⁹ älci änä kälän gürgän iräba . änä kälän-tür aba däärä bö'ät kär kikün kä'äldü'ässü . olon gü'ün ügülärün . aqtas bïdan-u turuqat büi . ädö'a yäkikün bïda kä'äldüjü'üi . tä'ün-tür Otčigìn-noyan ügülärün . aqtas turuqat kä'än yäkin šiltaqdaqu . mün aqtas tarqut büi . äyimü ügä sonosču yäkin sa'uqdaqu kä'äba . basa Bälgütäi-noyan ügülärün . amidui bö'ätälä nökör-ä qor-iyān abda'asu aqsan ya'un tusa büi . töräksän ärä-dä ükü'ässü takü qor numun-lü'ä-bän¹⁰ yasun-lu'a nikän-ä käbtä'ässü ülü'ü sayin büi . Naiman irgän ulus yäkätü irgä olotu kä'än yäkä ügä ügülän aju'u . bïda änä anu yäkä ügä-tür şiqan morilaju otču anu qor abu'asu bärkätü'ü¹¹ aju'u . odu'asu olon adu'un anu joqsajü ülü'ü qočoru'u-jäi . ordo

(1) *Manggol?*

(2) Cf. § 91.

(3) Corr. qonind.

(4) *Jokiqu-yu?*

(5) *Torbï?*

(6) *Alaqua?*

(7) *Manggol?*

(8) Corr. *Tülkilčä'üd*; cf. note, § 37 du *Ts'in-tcheng lou*.

(9) *Yuqunan?*

(10) (*sic*); *nämün?*

(11) Le texte a bärkätü'ü.

gär īnu ä'üräjü ülü'ü qočoru'u-jäi . olon ulus anu ündür ätögät-tür qorura ülü'ü qaru'u jäi . müt änä äyimü yäkä ügä ügülä'üljü kär sa'uqdaqu . morilaya bö'ät kä'äba .

191. — Bälgütäi-noyan-u änä ügä-yi jöbshiyäjü Činggis-qahan aba bawu'at Abjïqa-Kötägär-äčä gödöljü Qalqa-yin Ornu'u¹-yin Kältägäi-qada bawujü to'a-ban to'olaldujü . münqan tändä münqalaju münqan-u noyan ja'un-u noyan harban-u noyan tändä tüsiba . čärbin-i tändä gü tüsiba . Dödäi-čärbi Doqolqu-čärbi Ögälä-čärbi Tolun-čärbi Bučaran-čärbi Süyükätü-čärbi ädä jirwa'an čärbin-i tändä tüsiba . münqan münqalan ja'u ja'ulan harban harbalan baraju nayan käbtä'ül dalan turqa'ut tändä käsiktän ilqajü oro'ulurun . münqad-un ja'ud-un noyad-un kö'üd-i dä'ünär-i ütü² dürü-yin gü'ün-ü kö'üd-i dä'ünär-i oro'ulurun . ärdämtän³ bäyä šil⁴ sayitan ilqajü oro'ulba . tändä Arqaï-qasar-i soyurqajü ba'atud-i ilqajü münqalatuqa'i qatquldu'an üdürämünä mün bayijü qatqulduqa'i . olon üdür turqaq käsiktän mün boltuqa'i kä'än jarlıq bolba . dalan turqa'ud-i Ögälä-čärbi aqalaju atuqa'i . Qudus-Qalčan-lu'a äyätüldäjü atqun kä'äba .

192. — Basa Činggis-qahan jarlıq bolurun . qorčin turqa'ut käsiktän bawurči ä'üdänči aqtači üdür käsik oroju . naran šinggagü-yin urida käbtä'ül-ä jayilaju aqtas-tur-iyān qarun qonotuqa'i . käbtä'ül süni gär horčin käbtägün-iyän käbtä'üljü ä'üdän-tür bayiqun-iyän käsiklän bayi'ultuqa'i . qorčin turqa'ut manaqar-i īnu bïdan-u⁵ šülän idä'ässü käbtä'ül-tür kälälajü qorčin turqa'ut bawurčin ä'üdäčin mün mün mör-dür-iyän yabutuqa'i . sa'urindür-iyän sa'utuqa'i . qurban süni qurban üdür käsik üdür-iyän däwüsčü⁶ mün gü yosu-'ar qurban süni qonolduju yä'ütgäldüjü süni käbtä'ül atuqa'i . horčin käbtäjü qonotuqa'i kä'än jarlıq bolba . tädüi münqan münqalan baraju čärbi tüşijü nayan käbtä'ül dalan turqa'ut käsiktän oro'ulju Arqaï-Qasar-a ba'atut ilqajü Qalqa-yin Ornu'u⁷-yin Kältägäi-qada-dača Naiman irgän-tür morilarun .

193. — Quluqana jil⁸ jun-u täri'ün sara-yin harban jirwa'an üdür hula'an tärgäl-ä tuq saču'at morilarun . Kälürän ö'ädä Jäbä Qubila'i qoyar-i algincilaju yabu'ati Sa'ari-käär-i gürü'ässü

(1) *Or-nu'u?*

(2) *utu?*

(3) Corr. *ärdämü[t]tän*.

(4) *bäyäšil?*

(5) Corr. *bïdan-i*.

(6) Corr. *dawusču*.

(7) *Or-nu'u?*

(8) *jil?*

Qangqarqan-u tări'ū-tă¹ Naïman-u qara'ul tăndă aju'u o bîdan-u qara'ul-a hüldäldüjü bîdan-u qara'ul-ača nikän šingqula morin mawuqan ämä'ältü-yi Naïman-u qara'ul-a abtaju'ui². Naïman-u qara'ul tărä morin abçu ügülädürün. Mongqol³-un aqtas turuqat aju'u kă'aldüjü'ü. bîdan-u'aü Sa'ari-kă'är-i gürçü tăndă töritçü kär kikün kă'aldü'äsü tăndă Dödäi-čärbi Činggis-qahan-a durat-qarun. bîdan lu jö'än⁴ bûi. jö'än⁴ dă'ärä čiläjü iräba. äyin gü töritçü aqtas-iyen čattala änä Sa'ari-kă'är-i dälgän bawuň amitu älä gü'ün tutum ärä-yin tabun anggida qal-nu'ut tüläjü qal-iyar oqjatqaya⁵. Naïman irgän olon kă'akdämüi. qan anu gär-täčä äsä qaruqsan tanggi kă'akdämüi. qal-iyar hülürigä 'ültälä⁶ bîdan-u aqtas bär čadumu-jä. aqtas-iyen čatqan Naïman-u qara'ul-i hüldä'ät daručaju qol-tur anu näyilä'ülün tărä samawuň-tur qatquldu'asu bolquy-u⁷ kă'än duratqa'asu. änä ügä-yi jöbšiyäjü Činggis-qahan ğarlıq bolurun. tayın bö'ät qal-nu'ut tülä'ülükün kă'än čäri'üt-tä jasaq tongqaba. tădüi Sa'ari-kă'är-i dälgän bawuň amitu älä gü'ün tabun anggida qal-nu'ut tülä'ülba. suni Naïman-u qara'ul Qangqarqan-u tări'ün-äčä suni olon qal üjäjü Mongqol⁸ i jö'äkän⁹ äsä gü kă'än bülä'äi. hodun-ača olon qaltan bûi kă'än Tayang-qan-tur mawuqan ämä'ältü šingqulaqan morin ökçü ilä'ät Mongqol³-un čäri'üt Sa'ari-kă'är-i bütätälä bawulu'a üdür-tür undurun¹⁰ aqun-u hodon-ača olon qaltan bûi kă'ajü iläjü'ü.

194. — Qara'ul-un änä kälä gürtäjü Tayang-qan Qangqai-yin Qačir-usun-a aju'uï. änä kälä gürgä'ülü'ät Güçülük-qan kö'ündür-iyen käläläjü ilärün. Mongqol³-un aqtas turuqat aju'uï hodon-ača olon qaltan kă'ämüi. Mongqol³ olon aju'uï. ädö'ä bîda qamtudun bara'asu qaqačaqui bärkä bolqun-u. qamtudun bara'asu qara nidün-iyen hirmäs ülü kikün tădä qačar-iyen qatquqda'asu qara čisun qaru'asu qaltarıl ügäi qatanggin Mongqol³-tur qamtuđu'asu bolquy-u¹¹. Mongqol³-un aqtas turuqat kă'akdämüi bîda ulus-iyen Altaï daba'ulun sägü'ülün gödöljü čärig-iyen jibši'ärçü anı udujü yabuň Altaï-yin ölkäs gürtälä noqaï käräl

(1) Corr. -dä, ou tări'ū[t]-tă.

(2) abdaju'ui?

(3) Mangqol?

(4) čö'än?

(5) Cf. § 199.

(6) Corr. hülütgä'ültälä?

(7) bolqu-yu?

(8) čö'äkän?

(9) ümdürün?

(10) bolqu-yu?

käräjü yabuň bîdan-u aqtas tarqut bûi kă'äli sägü'ülün Mongqol¹-un aqtas čangqarda'ulun nî'ur dă'ärä anu asqaya bîda kă'ajü iläjü'ü. tărä ügä-tür Güçülük-qan ügülärün. ana'aÿin² ämä Tayang jirügä yadarun änä ügä ügülärün. Mongqol¹-un olon qa'ača iräjü'ü. Mongqol¹-un olongkin Ĵamuqa-lu'a ändä bîdan-tur bûi. kündü ämä-yin ši'áküi qajar-a äsä qaruqsan. gürdüñ-ü tuqul-un bälji'äl-tür äsä gürüksän. ämä Tayang jirügä yadarun äsä'ü ädä ügä ügülärün. ämä Tayang jirügä yadarun äsä'ü ädä ügä ügülärün. ämä Tayang jirügä yadarun äsä'ü ädä ügä ügülärün. öär-iyen ämäčiläkdän ügüläkdäjü Tayang-qan ügülärün. gücütü omoqtu Güçülük gürülæküi alalduqu'i üdür maqa änä omog-iyen bu talbütuqa'i. gürülçän qamtudun bara'asu qaqačaqui maqa bärkä bûi-ja kă'äba. tărä ügä-tür Tayang-qan-u doro mädägü yäkä noyan Qori-Sübäči ügülärün. İnanča-bilgä-qan äcigä činu sača nökör-ä ärä-yin aru aqta-yin qarqam äsä üjä'ülülä'ä. ädö'ä či manaqar ärtä bö'ät yakin jirugä yadamu či. čima-yi äyin jirugä yadaqu'i-yi mädäksän bö'äsü qadun bär gü'ün bö'äsü äkä-yi činu Gürbäsü-yi abcirajü čärik ülü'ü jasa'ulqu bülä'ä čima qayiran Koks'ü-Sabraq-a ötöldäküi ya'un čärig-ün bîdan-u jasal⁵ sül-bärgü⁶ bolbï. Mongqol¹-un čaq jaya'an bûi-jä äsä bolbï. ayi turluq Tayang yadaqu mätü älä büyü či kă'ät qor-iyen dälädü'ät buru'u qataraba.

195. — Tă'ün-tür Tayang-qan kiliŋlažu ügülärün. ükügü amin joboqu bâyä bügündä nikän büyü-jä. tayın bö'äsü qatqulduya kă'ajü Qačir-usun-ača gödöljü Tamır huru'u yabu'at Orqon-i kätüljü Naqu-qun-u doronajü qorma'i da'arin Čakir-ma'ut⁷ gürçü ayisuqu'i-tur Činggis-qahan-u qara'ul üjäjü Naïman gürçü ayisa'i kă'än kälän gürgä'äsü änä kälän gürgä'ülü'ät Činggis-qahan ğarlıq bolurun. olon-ača olon jö'än⁸-äčä jö'än⁸ qor bolumu-jä kă'ät äsärgü anu morilažu qara'ul-i anu hüldä'ät čärik jasarun qaraqana yorçil yorçiju na'ur bayidu⁹ bayildujü ši'uči qatquldu'a qatqulduya kă'aldüba. tayın kă'ät Činggis-qahan ö'äsün algincilažu Qasar-i qol jasa'ulba. Otčigin-noyan-i kötöt jasa'ulba. Naïman Čakir-ma'ud⁷-ača ičuju Naqu-qun-u äbür a'ula-yin qorma'i kijin¹⁰ bayi-

(1) Mangqol?

(2) ana äyin?

(3) itäjü'üt?

(4) iläjüküi?

(5) Corr. jasaq?

(6) Douteux.

(7) Corr. Cakırma'ut.

(8) Corr. čö'än?

(9) bayi[l]du'a? Cf. Haenisch.

(10) kijin?

ju'uï . tädüi Naïman-u qara'ul-i bïdan-u qara'ul hüldä'ät Naqu-qun-u äbür yäkä qol-tur anu näyilätälä hüldä'ät gürçü'ü . täyin hüldäjü gürkü-i Tayang-qan üjäjü Jamuqa tändä Naïman-lu'a čärlik morilajü iräldüjü tändä aju Tayang-qan Jamuqa-dača asaqcu'u . tädä ya'ut olon qonit čino hüldäjü qotot-tur gürtälä hüldäjü irägü mätü ädä ya'ut haran täyin hüldäjü ayisaï kä'än asaqba . Jamuqa ügülärün . Tämüjin anda mïnu dörbän noqaïs-i gü'ün-ü mïqa-'ar täjäjü ginjiläjü huyažü aqu bülä'ä . tädä qara'ul-i bïdan-u hüldäjü ayisququn tädä büi-jä . tädä dörbän noqaïs širämün manglaitan ši'uči qoši'utan šibugä kälätän tämür örätän üldü mïna'atan ši'üdär-i idäjü kai unužü yabut . tädä alalduqu'i üdür haran-u mïqa idät tändä gürülčägü üdür gü'ün-ü mïqa günäsülat tädä ginji-bän mültüldäjü . ädö'ä äsä'ü buqsajü aqsat bayïscü . täyin šilämäljän ayisaï tädä kä'äjü'ü . tädä dörbän noqaïs kät tädä kä'äsü . Jäbä Qubilai qoyer Jälmä Sübä'ätai qoyer tädä dörbän büi kä'äjü'ü . Tayang-qan ügülärün . älä tädä doromji-ača qolo bayïya kä'äjü qoyinaqşii iqurijü a'ula asan¹ bayïba . tä'ün-ü qoyinača duyaljü to'oriqajü ayisququn-i üjäjü basa Tayang-qan Jamuqa-dača asaqcu'u . tädä ya'ut ärtä talbiqsat unuqan äkä-yü'än sün kököjü äkä-yü'än horčin torolun² güyigü unuqat mätü yakin täyin to'oriqan ayisaï tädä kä'än asaqcu'u . Jamuqa ügülärün . tädä jidatu ärä-yi ji'ujü³ čisutu tonoq tonoqçin üldütü ärä-yi hüldäjü unaqaju alajü üb tonaq abuqçin Uru'ut Mangqut kä'äkdät tädä ädö'ä äsä'ü bayasçü täyin duyalun ayisaï tädä kä'äjü'ü . tändäčä Tayang-qan ügülärün . älä täyin bö'äsü tädä doromji-ača qolo bayïya kä'äjü basa qoyinaqşii a'ula abarin bayïba . tä'ün-ü qoyinača ayisququn öyäsäksän šibawun mätü šilämälčäjü quši'urajü ayisququn kän büyü kä'än Tayang-qan Jamuqa-dača asaqcu'u . Jamuqa ügülärün . änä ayisqu Tämüjin anda mïnu gübçin bäyä inu širämü'-är širäkdäksän šibugädä qatququy-a čolo ügai'ü tämür-iyär dabtaqsan⁴ täbänä-dä qatququy-a čolo ügaï'ü Tämüjin anda mïnu öyäsäksän šibawun mätü äyin šilämäljän ayisu lu üjbäy-ü'ü⁵ ta . Naïman nököt Mongqol⁶-i üjä'äsü äsigä-yin qodu ülü hülä'ulküi-äčä bülä'ai ta üjätkün kä'äba . änä ügä-tür Tayang-qan ügülärün . älä amusa'ari⁷ a'ula abarin baïya

(1) a[q]san?

(2) törölün?

(3) ji'üjü?

(4) tablaqsan?

(5) üjbäy-ü'ü?

(6) Manggol?

(7) Corr. amsa'ari.

kä'äjü a'ulu abariju bayiju'u . basa Tayang-qan Jamuqa-dača asaqrun . basa tärä qoyinača juja'an-a ayisququn kän büyü kä'än asaqba . Jamuqa ügülärün . Hö'älün-äkä nikän kö'ü-bän gü'ün-ü mïqa-bar täjäjü bülä'ä . qurban alda bäyatü qunažin bodo idäsitü qurban dabqur quyaq ämüsčü qurban buqa jitgü'üljü ayisu jä . qortu gü'ün-i qotola-yi jalgi'asu qo'ola-dur-iyän ülü tordayu . gübçin ärä-yi ämgü'äsu örä ülü jasayu (?) . a'urla'asu angqu'a sumu-ban dälijü talbi'asu a'ula alus bükün harban qorin haran-i ülgätälä qarbuyu . gäräldüksän nökör-i kä'är kätüs bugün-i käyibür sumu-ban dälijü talbi'asu kälkitälä ülkätälä qarbuyu . yäkä-dä dälijü qarbu'asu yäsün ja'ut alda qajar-a qarbuyu . tatan dälijü qarbu'asu tabun ja'ut alda qajar-a qarbuyu . gü'ün gü'ün-äčä busu gürälgü mangqus töräksän Jöči¹ . Qasar kä'äkdäyü tärä büi-jä² kä'äjü'ü . tändä-äčä Tayang-qan ügülärün . älä täyin bö'äsü a'ula-yin ündür tämäčäyä dä'äkshi abaritqun kä'äjü a'ula abarin bayiba . basa Tayang-qan Jamuqa-dača asaqrun . tä'ün-ü qoyinača ayisququn kän büyü kä'äjü'ü . Jamuqa ügülärün . tärä Hö'älün-äkä-yin nïlqa kö'ün Otčigün häligätü kä'äkdäyü . ärtä untaqci³ oray-a bosuqči baru'an-ača bär ülü qočoruyu bayidal-ača bär ülü qočodayu kä'äjü'ü . Tayang-qan ügülärün . täyin bö'äsü a'ula-yin horgil dä'ärä qaruya kä'äjü'ü .

196. — Jamuqa Tayang-qan-a ädä ügäs äyin ügülä'ät Naïman-ača qaqačan böldäyitčü qarçü Činggis-qahan-a kälä oro'ulju ilärün . anda-da ügülä kä'än ügüläjü ilärün . Tayang-qan ügä-tür mïnu ükütgijü o'ädä tämäčän ürgüjü qarba . ama-'ar alaqdajü ayuju a'ula abarin qarba . anda qada'uči müt a'ula-tur qarba . ädä äsärgülägü čiraï ügä'i'ün büi . bi bürün Naïman-ača qaqačaba kä'äjü iläjü'ü . Činggis-qahan naran jilda boldaju Naqu-qun-u a'ula-yi büsälgün bayiju qonoba . tärä süni Naïman buru'uyilan gödölkün bolun Naqu dä'äräčä qulalčü⁴ dä'ärä dä'ärä-'än qutaqlalduju yasu hùsü-ban kämkäri unalduju hunji'u⁵ bayitala daručaju üküldüjü'ü . manaqaši inu Tayang-qan-i muqutqajü abuba . Gütüllük-qan o'ärä aqsa-'ar jö'än⁶ gü'ün daijin gödöljü güyičäkdärun Tamir-a gürä'äläjü'ü . tärä gürä'än-dür-iyän bayin yadaju gödöljü tuta'aju qarçü otba . Naïman irgän-ü ulus-i Altaï-yin ölkä-dä muqutqajü quriyaba . Jamuqa-lu'a aqsat Jadaran

(1) Jöči?

(2) Corr. bügü-jä?

(3) umtaqci?

(4) -ču suppose une autre lettre que l-.

(5) Corr. hünji'u.

(6) čö'än?

Qatagin Salji'ut Dörbän Tayic'iut Onggirat ki'ät tändä gü oroba . Tayang-'un äkä Gürbäsü-yi Činggis-qahan abčira'ulju ügülärün . či Mongqol¹-un hünir mawui kä'äjü äsä'ü bülä'a . ädö'ä yäkin iräba či kä'äjü Činggis-qahan abula'a .

197. — Mün quluqana jil² namur Qaradal³-huja'ur-a Märkid-ün Toqto'a-bäki-lü'a Činggis-qahan bayıldıju Toqto'a-yi gödolgäjü Sa'ari-kä'är-ä irgä orqa ulus inu dawuliba . Toqto'a Qudu Čila'un kö'üt-lü'ä-bän jö'än⁴ gü'ün bÿäys-iyän tuta'aju qarba . tädüi Märkit irgän dauliqdarun Qo'as⁵ Märkid-ün Dayır-Usun⁶ öki-yän Qulan-qatun-i Činggis-qahan-a üjä'ülsü kä'än abču ayisurun . ja'ura čari'üt-tä jätgükdažü Ba'aridaï Naya-noyan-tur uciraju Dayır-Usun⁶ ügülärün . änä öki-yän Činggis-qahan-a üjä'ülsü kä'än ayisu bï kä'äjü'ü . tändä Naya-noyan ügülärün . ökin-i činu bïda qamtu üjä'ülyä kä'än töritgäjü'ü . töritgärün Dayır-Usun⁶-i či qaqla'-ar odu'asu ja'ura čari'üt samawu' čaq-tur čimayi bär ülü a'ulqu öki takı činu samawuraqu kä'äjü qurban üdür qurban süni töritgäjü'ü . tändäča Qulan-qadun-lu'a Dayır-Usun⁶-i abu'at qamtu Naya-noyan Činggis-qahan-tur gürgäba . tändäča Činggis-qahan Naya-yi yäkin tödä'äjü aba či kä'än maši kiliŋlažu qatangquy-a mara'an asaqču jasaq bolqaya kä'än . asaqun büküi-tür Qulan-qadun ügülärün . Naya'a ügülälä'a Činggis-qahan-u yäkä noyan büyü bï . bïda qamtu öki činu qahan-a üjä'ülyä . ja'ura čari'üt samawuraqu kä'än itqalu'a . ädö'ä Naya'a-dača busut čari'üt-tür ucira'asu samawu-tur tüi[t]küi⁷-tür oroquy-u⁸ aju'u qa'i änä Naya'a-tur uciraqu man-u sayin bolba . ädö'ä Naya'a-dača asaqtala qahan soyurqa'asu tänggäri-yin jaya'-ar äcigä äkä törä'ülüksän mariyan-ača asaqu'asu kä'än öči'üljü'ü . Naya'a asaqdarun qahan-ača busu ni'ur mënü ügäi büi-jä . qari' irgän-ü qačar qo'a öki qadun qarqam sayin aqta ucira'asu qahan-u'an gü kä'äjü amu jä bï . ä'ün-äčä busu sätkil mënü bö'äsu üküsü bï kä'äjü'ü . Činggis-qahan Qulan-qadun-u öčil jöbshiyäjü mün üdür-iyär bö'ät bolqan sor'asu Qulan-qadun-u öčil adalii boldajü Činggis-qahan Qulan-qadun-i soyurqaju ta'alaba . Naya'a-yin ügäas adalii boldajü jöbshiyäjü ünän ügätü aju'u kä'än yäkä üyilä tüsisi kä'än soyurqaba .

(1) Mangqol?

(2) jil?

(3) Qaratal?

(4) čö'än?

(5) Corr. Ho'as.

(6) Dayır-Üsün?

(7) tüyitküi?

(8) oroqu-yu?

CHAPITRE VIII

198. — Märkit irgän daulijü Toqto'a-bäki-yin yäkä kö'ün Qudu-yin qadut¹ Tügäi Dörögänä jirin-äčä Dörögänä-yi tändä Ögödäi-qahan-a ökba . Märkid-ün jarimut ulus dayijiju Taqal-qorqa qorqalažu'ü . tändä Činggis-qahan jarlıq bolurun . Sorqan-sıra-yin kö'ün Čimbaï-yi noyalaju jawün qar-un čari'üd-iyär qorqalaqsat Märkid-i ä'ärä'ülün iläba . Toqto'a Qudu Čila'un kö'üd-iyär-iyän jö'än² bÿäys dayijiju qaruqsan-i Činggis-qahan näkäjü Altaï-yin äbür-ä übüljäjü . hükär jil³ qabur Aray⁴-iyar dabaju odu'asu Naïman-u Gütüllük-qan ulus-iyän abqa'ulju tädä dayijiju qaruqsa-ar jö'än² gü'ün Märkid-ün Toqto'a qoyar näyiljü Ärdiš-ün Buqdurma huja'ur-a qamtotutču čärig-iyän jasaju aju'uü . Činggis-qahan gürçü bayıldı'asu Toqto'a tändä šiba-yin sumun-a tüsdažu unažu'u . kö'üt inu yasu inu barin yadažu bÿäyi inu abču odun yadažu täre'ü inu hoqtolju abču yorčiju'u . tändä Naïman Märkit bolun qamtotutču bayıldun yadažu buru'uilan gödölürün . Ärdiš kätülürün čübtüsčü olonki-yan usuntur ükü'üljü'ü . jö'än² qaruqsat Naïman Märkit Ärdiš kätülün baraju qaqacan gödöljü'ü . Naïman-u Gütüllük-qan U'urtaï Qarlu'ud-i da'arin Sarta'ul-un qajar-a Čui-mürän-ä bükün Qara-Kidad-un Gür-qan-tur näyilän otču'uü . Märkid-ün Toqto'a-yin kö'üt Qudu Qat(?) Čila'un täre'ütän Märkit Qanglin-i Kimča'ud-i da'arin yorčiju'uü . tändäča Činggis-qahan qariju Aray⁴-iyar dabaju a'uru'ut-tur bawuba . Čimbaï Taqal-qorqa qorqalaqsat Märkid-i muqutqaju'uü . tändä Märkid-i Činggis-qahan jarlıq bolurun kiđuqun-i anu kiđu'ulju hüläksäd-i anu čari'üt-tä tala'ulba . basa uridaoroqsan Märkit a'uru'ud-ača dayijin bosču'u . a'uru'ut-tur bükün kötöchin bidan-u tädän-i daruju'u . tändä Činggis-qahan jarlıq bolurun . tumdaqa ba a'uluya kä'älü'a müt älä dayijin aju'u kä'än Märkid-i jük jük hülüttälä qubuya'ulba .

(1) Corr. qadunt.

(2) čö'än?

(3) jil?

(4) Alay?

199. — Mün hükär *jil*⁵ Činggis-qahan jarlıq bolurun. Sübä'ätäi-yi tämür tälägätü Toqto'a-yin Qudu Qal² Čila'un täri'ütän kö'üd-i inu näkä'ülün ilärün. Sübätay-ä Činggis-qahan jarlıq bolju dawu bari'ulurun. Toqto'a-yin Qudu Qal² Čila'un täri'ütän kö'üd inu odun oqjatçu qarın qarbuçaju uqurqatu qulan sumutu buqu bolju otba. tädän-i ji'ürtü bolju nisçü tänggäri-tür qaru'asu či Sübä'ätäi šingqor bolju nisçü ülü'ü bari'ujiyi³. tarbaqan bolju kimusu'-ar-iyen maltaju qajar-tur oro'asu čalir bolju čokijü ärijü ülü'ü güyičagü či, jiqasun bolju Tänggis dalaï-tur oro'asu či Sübä'ätäi gölmi qubči'ur bolju ši'üjü qubčijü ülü'ü abqu či. basa ündür daba'a daban örgän mürän kätülün iläba. čima-yi qajar-un qola-yi sätkjijü čäri'ün ula'a turu'aï üdü'üy-a (*sic*) qayilaraqun⁴ günäsü-bän bara'aï üdü'üy-a (*sic*) quči'atqun. aqta turun bara'asu qayirala'asu ülü boluyi. günäsün baran bara'asu quča'asu ülü boluyi. mör-tür tan-u görä'äsün olon büi-jä alus sätkjijü yabuqu-tur čärig-ün gü'ün-i görä'äsün-tür bu ha'ulqatqun. käm ügäi bu abalatqun. čärig-ün gü'ün-ä günäsün-ä nämä'äsün önggäg-üyän⁵ boltuqaï kä'än abalabasu kämläjü abalatqun, kämtän aba-dača anggida čärig-ün gü'ün-ü ämä'äl-ün qudurqa bu qudurqala'ul. qada'ar ülü nämürgän sudalbijü⁶ yabutuqaï. täyin jasaldoju yabu'asu čärig-ün gü'ün ha'ulun kär čidaqu äyin jasaqlaju bö'ät jasaq dabaqsad-i bariju nišituqai⁷. bïdan-u jarlıq dabaqsad-i bïdan-a taniqdaqun mätüs-i bïdan-a ökçü irätkün⁸. bïdan-a ülü taniqdaqun olon-i mün tändä bö'ät mököri'ülütkün. mürän-ü čina'un mösäldükün ta mün yosu'-ar yabutqun. a'ula-yin čina'un alqasalduqun ta anggida ö'ärä bu sätkitkün. möngkä tänggäri-dä gücü a'uqa nämäkdäjü Toqto'a-yin kö'üd-i qar-dur-iyen oro'ulasu bïdan-tur abçiratala ya'un büi. tändä ta gätkün kä'än jarlıq bolba. Sübä'ätay-ä basa Činggis-qahan ügülärün. čimayi ayala-'ulurun bï ücügän čaq-tur qurban Märkid-ün Uduyit-ta Burqan-qaldun-i qurban-ta quči'ulju ayu'uldala'a bï. täyimü ösitän⁹ irgän-i ädö'ä basa aman kälän aldaju otču'u urtu-yin üjü'ür-ä gün-ü hiru'ar-a gürülčätügäi kä'än näkä'ülün üjü'ülän tämür tälägä dälätçü hükär *jil*¹ ča'ura'ulba. bïdan-i äcinä bär bö'äsü ilä

(1) *jil*?(2) *Qat*?(3) *bari'u-jiyi*?(4) Corr. *qayirala[t]qun*.(5) *önggäg-ü-yän*?(6) *sudal talbijü*?(7) *nišitungäi*?(8) *itätkün*?(9) Corr. *öštän*.

mätü. qolo bär bö'äsü oyïra mätü sätkjijü yabu'asu dä'äri tänggäri-dä bär ihä'äkdämüi-jä ta kä'än jarlıq bolba.

200. — Naïman Märkid-i muqtqan bara'asu Jamuqa Naïmanlu'a bürün tändä ulus-iyen abda'asu mün tabun nökötü o'orçaq bolju Tanglu dä'ärä qarçu uqulja alajü şiraju idärün. tändä Jamuqa nököt-tä'än ügüläjü¹. käñ-ü kö'üd änä üdür uqulja alajü äyin idämü kä'äjü². tärä uqulja-yin mïqa idän bükü ja'ura tabun nököt inu Jamuqa-yi qardaju bariju Činggis-qahan-tur abçiraju'u. Jamuqa nököt-tä'än bariju iräkdäjü qahan anda-da ugülä qara käri'ä qarambaï noqosu bariju bolba. qaraču bo'ol qan-tur-iyen qar gürgäjü¹ bolba. qahan anda mïnu ya'u ändägü². boro quladu borçin sono bariju bolba. bo'ol näkün budun³ äjän-iyän bosojü⁴ nändäjü bariju bolba. boqda anda mïnu ya'u ändägü² kä'än ügülä'äsü. Jamuqa-yin tärä ügä-tür Činggis-qahan jarlıq bolurun. tus qan-dur-iyen qar gürgäksän gü'ün-i kär a'uldaqu. täyimün gü'ün kän-tür nökötägü. tus qan-dur-iyen qar gürgäksät haran-i uruq-a anu gürtälä mököri'ülütkün kä'än jarlıq bolba. mün Jamuqa-yin ilä ima-yi qardaqsan haran-i mököri'üljü ökba. Činggis-qahan Jamuqa-da ügülä kä'än ügülärün. ädö'ä bïda qoyer qamtutba. nökötäya örä'älä kilgün bolulcaju a'asu ö'ärmi-čilän qaqačan sätkimü či. ädö'ä nikän-ä qamtu aju⁵ umartaqsan-iyen duratqaldoju untaraqsan⁶-iyen sär'i'ülülčäjü aya. ö'ärä bär anggida yabu'asu öljäitü qutuqtu anda mïnu bülä'ä. ünän üküldükü üdür örä jürögä-bän äbätgü bülä'ä či. anggida bär ö'ärä yabu'asu alalduqu üdür a'uşigi jürögä-bän äbätgü bülä'ä či. kali kä'äsü Käräyit irgän-lü'ä Qalaqaljít-älät-tä qatqulduqui-tur Ong-qan äcigä-dä ügüläksät ügäsi-yän sär'i'üljü iläksän tusa činu büi-jä. basa Naïman irgän-i ügä-är ükü'üljü äma'-ar alajü ayu'uluqsan-iyen adalitqatuqaï kä'äjü kälä iläksän činu tusa bolju'u-jä kä'än.

201. — Ügülä'äsü Jamuqa ügülärün. ärtä üdür ücügät čaq-tur Qorqonaq-jubur-a qan anda-lu'a anda kä'äldürün. ülü şinggäkü idä'ä idäldüjü ülü umartaqu ügäsi ügüläldüjü gönjilä-dä'än qaqa-lidaju aqdaju'u-jä. köndölädü-dä köki'üldäjü qaljirqu-da qatqu-qdaju qaqačan baraju. qadaqatu ügäsi ügüläldülä'ä kä'än qara

(1) Corr. gürgägä.

(2) Le texte écrit äkdägä.

(3) büdün?

(4) böşöjü?

(5) aju[u]? transcrit par 主 *tchou* et non par 周 *tcheou*, mais traduit par 着 (= -ju) et non par 有來; 元 ne paraît donc pas omis à cause du *u*- suivant.

(6) umtaragsan?

nī'ur-īyan qa'uldaquï-ača qalidun¹ yadan qan anda-yi-yan qala'un čiraï üjän yadaju yabula-jä bï . ülü uma[r]taqu ügäs ügüläldülä'ä kä'än hula'an nī'ur-īyan übcikdäküi-äčä urtu sätkiltü anda-yi-yan ünän čiraï üjän yadaju yaduba-jä bï . ädö'ä qan anda mïnu soyur-qajü namayi nököçäyä kä'äjü'ü . nököçäküi čaq-tur äsä nökö-čäldüba bï . ädö'ä anda tögörigäi ulus-i tübšitkäba . qari tutum-i qamtuqaba či . qan oro čima-tur joriba . dälägäi ädö'ä bälän boluqsan-tur nököçäjü ya'un tusa bolqu bï . munda anda-yin qara sünin-ü jäwüdün-tür činu oroqu bï . gägä'än üdür-ün sätkil činu joba'aqu bï . jaqa-yin činu bö'asün jahing² un činu orügäsün bolqu bï . arbïn ämägätü bülä'ä bï . anda-ača alusi³ sätkigü bolun alji'as boldaba bï . ädö'ä änä törälki-tür anda ba qoyar-un urququ'i naran-ača šinggäküi naran-tur gürtälä närä mïnu gürbä-jä . anda sääčän äkä-tü törülki külük töräjü ärdämätän⁴ dä'ünärtü örlü'üt nököd-dür-iyän⁵ dalan qurban aqtas-iyar-īyan bolju anda-da hüläkdäba-jä . bï bürün äkä äcigä-däčä ücügän qočorcu dä'ünär ügäi'ü . ämä mïnu domoqči itägäl ügäi'ü nököt-tü tawü⁶ bär tänggäri-äčä jaya'atu anda-da hüläkdäba-jä . anda soyurqa'asu nama-yi ötör nökä'äsu anda jürögä-bän amumu-jä či . anda soyurqajü ala'ulurun čisu ülü qarqan ala'ul üküjü gäbtä'äsu ölük yasun mïnu ündür ätügän-tür ä'üra turuq uruq-un uruq-a činu gürtälä ihäjü öksü hirü'är boluyu-jä bï . huja'ur ö'ärä törülkitü bülä'ä bï . hülä'ü törülkitü anda-yin süldär-ä daruqdaba-jä bï . ügüläksän ügäs mïnu ülü umartan üdä manaqar duratču ügüläldükün⁷ ta . ädö'ä nama-yi ötörlätügäi kä'än ügülä'äsu . ädä'är ügäs-tür inu Činggis-qahan ügülärün . anda mïnu anggida bär yabuju bidan-tur aman dû'ürän käläläjü amïn-tur qor sätkigü-yi⁸ inu äsä sonosdaba-jä . surdaqu gü'ün bülä'ä mün ülü bolumuü . ükü'ülüya kä'äsu tölgätür ülü oromuü . šilta'an ügäi amïn-tur qor ki'äsu ülü jokimü . kündü mörtü gü'ün büi . änä maqa šilta'an inu ügülätkün . ärtä Čoji⁹-Darmala Taičar qoyar-un adu'u-ban dä'ärmodülcäksän-ü tula Jamuqa anda či buru'uy-a bulqa köyitčü (?) iräjü Dalan-Baljut-ta qatqulduju Järänä-qabčiqay-a qorqoju¹⁰ nama-yi tändä äsä'ü

(1) qaridun?

(2) ? = jang, janggi du § 126 ; jabing? jaming?

(3) Corr. alus?

(4) Corr. ärdämü[t]län.

(5) Corr. nököd-iyär-iyän.

(6) Le texte écrit : ja^wu; cf. § 206.

(7) ügüläldü[t]kün?

(8) sätkigüy-i?

(9) Čoji?

(10) Cf. § 85.

ayu'ulula'a či . ädö'ä nököçäya kä'äsu ülü boluyu amïn činu qayira'asu äsä bolba či kä'än ügülätkün . ädö'ä činu ügä-bär čisu ülü qarqan nökci'ätügäi kä'än ügülä kä'ät čisu ülü qarqan nökci'äjü yasu inu ilä bu gätkün sayi-tur baritqun kä'än jarliq bolba . Jamuqa-yi tändä nökci'äjü yasu inu bari'ulba .

202. — Tädüi sisgäi to'urqatu ulus-i šidurqutqajü bars jil¹ Onan-u täri'ün-ä quriyü yäsün költü čaqa'an tuq bayi'ulu'at Činggis-qahan-a qan närä tändä ökba . Muqalii-da Gïi-ong² närä tändä-gü ökba . Jäbä-yi Naïman-u Güçlük-qan-i näkä'ülün tändä-gü ča'ura'ulba . Mongqoljin³ ulus-i jibşiyärün barajü Činggis-qahan jarliq bolurun . ulus bayi'ululcan yabulduqsat-ta mïnqan mïnqalaju mïnqad-un noyat tüşijü soyurqal ügä ügüläsu kä'än jarliq bolba . mïnqad-un noyat tüsün näräyidürün . Mönglik⁴-äčigä Bo'orcu Muqalii-güiong² Qorci Ilügäi Jürçädäi Qunan Qubilaï Jälmä Tügä Dägäi Tolon Önggür Cülgätäi Boroqul Šigi-Qutuqu Küçü Kököčü Qorqosun Hüsün Quyildar Silügäi⁵ Jätäi Taqaï Čaqa'an-qo'a Alaç Sorqan-Šira Buluqan Qaraçar Kökö-čos⁶ Suyikätü Naya'a Čöngösöi⁷ Küçügür⁸ Bala Oronartaï Dayır Mügä Bujir⁹ Mönggür'ür¹⁰ Dolo'adaï Bögän Qudus Maral Jäbkä Yuruqan¹¹ Kökö Jäbä Udutoäi Bala-čärbi Kätä Subä'ätäi Möngkö-Qalja¹² Qurçaqus Gäügi Badaï Kišiliq¹³ Kätäi Ča'urqaï Onggiran Toqontämür Mägätü Qada'an Moroqa Dori-buqa¹⁴ Iduqadaï Širaqul Dawun Tamači Qa'uran Alci Tobsaqa Tongquidaï¹⁵ Tobuqa Ajinaï Tüyidägär Säčawür Jädär Olar-gürägän Kinggiyadaï¹⁶ Buqa-gürägän Quril Ašiq-gürägän Qadaï-gürägän Čigü-gürägän Alci-gürägän qurban mïnqat Onggirat Butu¹⁷-gürägän qoyar mïnqat Ikiräs Onggud-ün Alaquš¹⁸-digit-quri-gürägän tabun mïnqat

(1) jil.

(2) Corr. Guyang.

(3) Manggoljin?

(4) Mänglik?

(5) Corr. Šiluqai.

(6) Kökö-Čos? cf. § 243.

(7) Corr. Jungšol.

(8) Corr. Gücügür.

(9) Büjir?

(10) Mänggür'ür? Cf. § 243 Möngkä'ür.

(11) Yuluqan?

(12) Möngkö Qalja? Deux personnages?

(13) Corr. Kišiliq.

(14) Döri-buqa?

(15) Corr. Tongquidaï.

(16) Jigiyadaï? Cf. § 120.

(17) Bütü?

(18) Alaquš?

Önggüt 。 hoï-yin irgän-äčä anggida Mongqol¹-ulus-un minqad-un noyad-i Činggis-qahan-u näräyidüksän yärän tabun minqad-un noyat bolba 。

203. — Gürägät-lu'a nikän-ä basa Činggis-qahan jarlıq bolurun änä² näradüksät yärän tabun minqad-un noyad-i minqan tüš'ät bürün tärä dotorä Činggis-qahan jarlıq bolurun 。 tusatan-a³ soyurqal öksü kä'än Bo'orču Muqali täri'ütän noyad-i irätügäi kä'äkü-tür gär dotorä Šigi-Qutuqu bülä'ä urıra ot kä'än Šigi-Qutuqu-da ügülä'äsü Šigi-Qutuqu ügülärün 。 Bo'orču Muqali kän-äčä hülä'ü tusa kila'ä 。 kän-äčä hülä'ü ögülä'ä 。 soyurqal ökdägüy-a bï ya'un duta'u tusa äsä bolula'a ya'un duta'u gücü äsä ögülä'ä bï 。 ölägäitai bükü-äčä ündür bosoqa-tur činu äri'ün-tür ädii saqal urqatala öscü öärä äsä sätkiba-jä bï 。 ala-tur ši'äktä-äčä altan bosoqa-tur činu aju aman-tur saqal ädii urqatala öscü alj'i-as äsä gätkiba-jä bï 。 köl-dür-iyän käbtä'üljü kö'üçilän ösgäba-jä nama-yi 。 därgä-dä'än käbtä'üljü dä'üçilän ösgäba-jä nama-yi 。 ädö'ä na-da yambar soyurqal ögümü kä'äjü'ü 。 tärä ügä-tür Činggis-qahan Šigi-Qutuqu-da ügülärün 。 jırqodu'ar dä'ü busu'u či oroču dä'ü-dä'än čima-da soyurqal dä'ünär-ün qubü-yiyar qubilaldu (*sic*) basa tusas-un činu tula yäsün aldatuqaï kä'än jarlıq bolba 。 möngkä tängäri-dä ihä'äkdäjü gür ulus-i jüklä'üljü bükü-tür či üjägü-yin nidün sonosqu-yin čikin⁴ boljü gür ulus-i äkä-dä bïdan-a dä'ünär-ä kö'üt-tä qubü irgän-ü närä-är isgäi tu'urqatan-i iričä'üljü qabdasun ä'üdätän-i qaqača'uljü qubilajü ök 。 kän bär činu ügä buši bu bolqatuqaï kä'än jarlıq bolba 。 basa Šigi-Qutuqu-yi gür ulus-un qulaqaï-yi käsä'äjü qudal-i moqa'aju ükü'üldäkün yosutan-i ükü'ül alda'uldaqun yosutan-i alda'ul kä'än gür dä'ärä-yin jarqu tüsiba 。 basa gür irgän-ü qubü qubilaqsan-i jarqu jarqulaqsan-i kökö däbtär bičik bičijü däbtärläjü uruq-un uruq-a gürtälä Šigi-Qutuqu-yin na-tur äyätüjü yosulajü kökö bičik čaqa'an ča'alsun-tur däbtärläksän-i bu yä'ütkätügäi 。 yä'ütkäkün haran aldaltan boltuqaï kä'än jarlıq bolba 。 Šigi-Qutuqu ügülärün 。 mïnu mätü oroču dä'ü sača'u dänggäčän qubü kär abqu soyurqa'asu širo'aï yo'urqatu⁵ balaqasun-ača ökgü-yi qahan-u soyurqal mädätügäi kä'än öčijü'ü 。 änä ügä-tür ö'är-ün bäßä-bän či čaqlaba či mädä kä'äba 。 Šigi-Qutuqu ö'är-iyän täyin

(1) *Manggol?*
(2) *Corr. ädä.*
(3) *tusatan-u?*
(4) *čikin?*
(5) Cf. § 281.

soyurqa'ulun¹ barajü qarču Bo'orču Muqali-tan noyad-i urijü owo'ulju'u 。

204. — Tändä Činggis-qahan jarlıq boljü Mönglik²-äčigä-dä ügülärün 。 törägü-lü'ä töräldüksän ösgü-lü'ä ösülcäksän oljäitü qutuqtu či tusa ihäyäl činu kädün bär aju'u-jä 。 tärä dotorä Ong-qan äčigä Sänggüm anda qoyar nama-yi arqadan uriqsan-tur ayisurun ja'ura Mönglik²-äčigä-yin gär-tür qono'asu Mönglik²-äčigä či äsä itqa'asu huyilun bükü usun-tur hulalun bükü qal-tur oroqda'aï bülä'ä-jä 。 tärä tusa-yi sayi sätkijü uruq-un uruq-a gürtälä kär umartaqdaqu 。 tärä tusa sätkijü ädö'ä sa'uri änä nu'u huja'ur-a sa'uljü hon-tur sara-tur satajü³ ökligä soyurqal čima-da öksü mal'ian asuqaï 。 uruq-an uruq-a gürtälä kä'än jarlıq bolba 。

205. — Basa Činggis-qahan Bo'orču-da ügülärün 。 üçügan čaq-tur šırqa aqtatan na'man morit dä'ärmättäjü ja'ura qurban qonoju näkäjü ayisuqu-tur jolqalduba-jä či tändä ügülärün 。 mongtanijü⁴ ayisuquü nökör-tür nököçäldüsü kä'än gär-tür äčigä-dür-iyän bär kälän ügä'ü 。 gä'ü-bän sa'an arun nambuqa sa'uluqabäkä'är-ä bürgüjü⁵ 。 mïnu oqatur qongqor-i talbi'uljü na-da oroq şingqula-yi unu'uljü 。 či ö'äsün qurdun qubü-yi unuju adu'uban äjän ügä talbi'ü ya'araju kä'är-äčä bö'ät nama-lu'a nököçäjü basa qurban qonoq näkäjü šırqa aqtatan-i dä'ärmädüksän gürä'än-tür gürü'äsü gürä'än-ü kiži'ar-a bayiqun-i dä'ärmädün hüldäjü duta'aju abčiraba-jä 。 bïda qoyar äčigä činu Naqu-Bayan aju'u či qaqača kö'ün inu ya'u mädäjü na-dur nököçägü bülä'ä sätkil-ün külüg-iyär nököçäba-jä či tă'ün-ü qoyina sätkijü yabuju bï Bäl-güta-i iläjü nököçäya kä'äsü či böktür qongqor-i unuju boro örmägä-bän böktürçü nököçän irä'äsü 。 qurban Märkit bïdan-tur iräjü Burqan-ni qurban-ta quči'ulqu-tur qučilduba-jä či 。 basa tă'ün-ü qoyina Tatar irgän-tür Dalan-nämürgäs-tä šitü'ä'äldüjü qono'asu qura üdür suni ürgülji jüsäräkui-tür suni nama-yi noyir atuqaï kä'än nämürgä-bän nämürüksä-är mïnu dä'ärä qura ülü čuburi'ulun suni da'ustala bayijü örä'älä köl-iyän qaqqan-da yä'ütkäjü bülä'ä či külüg-ün činu bältä aju'u-jä 。 tă'ün-äčä busu ali külüg-i činu ügüläjü da'usqu Bo'orču Muqali qoyar jö[b] mïnu yabutala jiktüjü buru'u-yi mïnu bayitala itqajü änä oron-tur gürgäba 。 ädö'ä bürin-ü dä'ärä sa'uri sa'uju yäsün alda[l]-tur bu

(1) *soyorqa'urun?*
(2) *Mänglik?*
(3) Cf. § 213.
(4) *mongtanijü?* corr. d'après §§ 90, 92, 93 ; le texte a *bänglanijü*.
(5) Cf. § 90.
(6) Cf. § 90 et 93.

aldatuqaï 。 Bo'orcu bara'un qar-un Altai därlägün-ü tümän mädätügäi kä'än jarlıq bolba 。

206. — Basa Muqali-da Činggis-qahan ügülärün 。 bida Qor-qonaq-jubur-un Qutula-qan-u däbsägü saqlar modun-a bawu'asu Muqali-da tänggäri-yin ja'arin ja'aqsan ügä tämtäg-ün tula bï tändä Gü'ün-qo'a-yi sätkiyü Muqali-da ügä baralu'a 。 tawü-bär sa'urï dä'ärä sa'uju Muqali-yin uruq-un uruq-a gürtälä gür irgän-ü güi-ong¹ boltuqaï kä'än Güi-ong¹ närä ökba 。 Muqali-güiong¹ jåwün qar-un Qara'un-jidun²-i därlägün-i tümän mädätügäi kä'än jarlıq bolba 。

207. — Činggis-qahan Qorči-da ügülärün 。 jöngläjü nama-yi ücügän büküi-äcä äj'i turuq noyitan nobśildüjü köyitän köbší-ldüjü nändü³ qutuq bolju yabuba-jä či Qorči tärä čaq-tur ügülärün 。 jöng jöb bolu'asu tänggäri-dä sätkil-tür gürgäkdä'äsü nama qučin ämästü bolqa kä'älä'ä či 。 ädö'ä jöb tula soyurqajü ädä oroqsat irgän-ü sayin ämä-yi sayin öki üjäjü qučin amäs so'ongqujü a[b] kä'än jarlıq bolba 。 basa Qorči qurban mìnqat Ba'arin-u dä'ärä Taqaï Ašiq qoyar-lu'a Adarkin-u Činos Tö'öläs Tälängüt bolun tümä dü'ürçü Qorči mädäjü Ärdiš qudus hoī-yin irgän-tür gürtälä nuntuq darqalan nuntuqlajü hoī-yin irgän-i daru'ulun Qorči tümän mädätügäi kä'än jarlıq bolba 。 Qorči-dača äyä ügä'i ü hoi-yin irgän äyin täyin bu yabutuqaï 。 äyä ügä'i yabuquy-i⁴ ya'u sa'ara-daqu kä'än jarlıq bolba 。

208. — Basa Činggis-qahan Jürčäday-a ügülärün 。 ärkin tusa činu Käräyit-lu'a Qalaqaljít-älät qatqulduqu-tur härüjü büküi-tür Quyıldar anda aman aldaba-jä üyilä inu Jürčädäi či üyilätba-jä 。 üyilädürün Jürčädäi či dobtuljü Jirgin-i Tübägän-i Dongqayid-i Quri-Šilämün-i mìnqan turqa'ud-i ärkit čari'üd-i bügündä-yi daruju yäkä qol-tur gürçü Sänggüm-ün änggäsgä qačar učumaq-ar qarbuqsan-u tula möngkä tänggäri-dä ä'üdän jilo'a nägäkdäba-jä 。 Sänggüm-i äsä šırqaqsan bö'äsü yambar maqa bolqun bülä'ai bida 。 Jürčädäi-yi ärkin yäkä tusa tärä bolba-jä 。 tärä qaqačajü Qalqa huru'u nü'ürün⁵ Jürčädäi-yi ündür a'ula-yin nämüra mätü sätkiyü yabuqu bülä'ä bï 。 tärä otčü Baljuna-na'ur usulara gürba-jä 。 jiči Baljuna-na'ur-ača morilarun Jürčädäi-yi alginčilajü Käräyit-tür morilađü tänggäri qajar-a güčü nämäkdäjü Käräyit irgä

maqutqajü dawuliba 。 ärkit ulus ongjaldađu Nařman Märkit čirai-ban ququrajü bayıldun yadađu busangqaqdaba-jä 。 Märkit Nařman-i busangqu'i so'or-tur Käräyid-ün Jaqa-gambu jirin ökid-ü'än şiltag-iyar ö'ärün qariyatán ulus-iyar-an tumtaqa aqsan aju'u-jä 。 nökö'ä-tä dayisun bolun qaqačaqsan-i Jürčädäi uduju arqa-bar Jaqa-gambu-yi qaqačan buraqsan-i qardaju bariju bütü'äjü'ü-jä 。 tärä Jaqa-gambu-yin ulus-i nökö'ä-tä ülütkän talaba 。 Jürčädäi-yin nökö'ä tusa inu änä büi-jä 。 alalduqu'i üdür amü-yan öräksan-u tula 。 üküldükü üdür örlümläksän¹-ü tula 。 Činggis-qahan Ibaqa-bäki-yi Jürčädäy-ä soyurqajü öğürün 。 Ibaqa-da ügülärün 。 čima-yi ülígä čä'äji činu ügä'üi üjäsgüläng tala mawu'i äsä kä'äba-jä bï 。 äbür-tür kól-tür oroqsan järgä-tür järgälän bawuqsan čimayi Jürčädäy-ä soyurqarun yäkä törä sätkiyü Jürčädäi-yin qatquldu'an üdür qalqa boluqsan-u dayisun gü'ün-tür dälde boluqsan-u qaqačaqsan ulus qamtuqaqsan-u butaraqsan ulus bügütgäldüksän tusas-un inu törä sätkiyü čimayi ökba 。 mono qoyina mënur uruq bidan-u oro sa'uju änä mätü tusa kiksän törä sätkiyü mënur ügä buši ülü bolqan uruq-un uruq-a gürtälä Ibaqa-yin oro bu tasultuqaï kä'än jarlıq bolba 。 basa Činggis-qahan Ibaqa-da ügülärün 。 Jaqa-gambu äcigä činu čima-da qoyar ja'ut ingjäs² čima-da Ašiq-tämür bawurči Alčiq bawurči qoyar ökçü bülä'ä 。 ädö'ä Uru'ut irgän-tür či odurun gäriyäs-iyän na-da ingjäs-äcä-'än Ašiq-tämür bawurči-yan nikän ja'un-i ökçü ot kä'äjü abu'a³ 。 basa Činggis-qahan Jürčädäy-ä ügülärün 。 Ibaqa-yi-yan čima-da ökba 。 dörbän mìnqad Uru'ud-iyen či mädäjü ülü'ü aqu či kä'än soyurqajü jarlıq bolba 。

(1) Corr. örlümläksän.

(2) Corr. infäs.

(3) abu'a[l]?

(1) Corr. Guyang.

(2) jidün?

(3) nändü[k]?

(4) qabuqu-yi?

(5) Corr. näwürün.

CHAPITRE IX

209. — Basa Činggis-qahan Qubilay-a ügülärün 。 güčütü-yin güjü'ün bökö-yin böksä daruju ökba-jä či 。 ädä Qubilaï Žälmä Žäbä Sübäätäi ta dörbän noqas-iyan sätkiksän-tür jöri'ulju ilä'äsü gür kääksän-tür gürü kämkälün qal kääksän-tür qada qaqlan čäugän čila'un-i čawülen čä'äl usun-i nütlulen¹ abaï-jä ta 。 Qubilaï Žälmä Žäbä Sübäätäi ta dörbän noyas-iyan joriqsan qajar-a iläjü Bo'orcu Muqalı Boroqul Čila'un-ba'atur ädä dörbän külü'üd-iyän därgä-dä'än a'asu qatquldu'an üdür bolu'asu Žürčädäi Quyildar qoyar-i Uru'ut Mangqud-iyar-an urida'an bayi'-ulu'asu bügündä sätkil-iyän amuqu bülä ä bï kää'aba 。 či Qubilaï čärig-ün üyilä bügündä-yi aqalaju ülü'ü aqu kää'än soyurqaqju jarlıq bolba 。 basa Bädü'ün-ü mojirqaq-un tula bï mawuilaqju yabuju münqan äsä ökba 。 či imada jöb bïi-jä čima-lu'a münqalajju äyätüldüjü yabuqdaqu kää'aba 。 basa mono qoyina Bädü'ün-i uqat-jä bïda kää'aba 。

210. — Basa Činggis-qahan Gänigädäi Qunan-a ügülärün 。 ta Bo'orcu Muqalı täri'ütän noyat-ta Dödäi Doqoldu-tan čärbin-ä änä Qunan qara süni gändü čino gägä'än üdür qara käri'ä bolju nü'üqüi²-tür äsä ünjiksän ünjiküi-tür äsä nü'üksän³ bosu⁴ gü'ünlü'ä buši ni'ur äsä jübčiksän ösitü⁵ gü'ün-lü'ä ö'ärä ni'ur äsä jübčiksän Qunan Kökö-čos⁶ qoyar-ača äyä ügä'ü bu üyilätkün 。 Qunan Kökö-čos⁶ qoyar-tur äyätüjü üyilätkün kää'än jarlıq bolba 。 kö'üd-ün mün aqa Joči⁷ bïi-jä 。 Qunan Gänigäs-iyän täri'üläjü Joči⁷-yin doro tümän-ü noyan boltuqaï kää'än jarlıq bolba 。 Qunan Kökö-čos⁶ Dägäi Usun⁸-äbögän ädä dörbän üjäksän-iyän ülü ni'un sonosuqsan-iyan ülü qabčiqun bülä'ä ädä dörbän bïi-jä 。

211. — Basa Činggis-qahan Žälmä-dä ügülärün 。 Jarči'udaï-äbögän gürägä-bän ürčü Žälmä ölägäitä-äčä Burqan-qaldun-ača

bawuju irärün 。 Onan-u Däli'ün-boldaqqa nama-yi töräküi-tür buluqan nälkä ökçü bülä'ä tärä nököčäksä-'är bosoqa-yin bo'ol ä'üdän-ü ämčü bolba-jä Žälmä-yin tusa īnu olon bïi-jä 。 töräküi-lü'ä töröldüksän ösküi-lü'ä äsülcäksän¹ buluqan nälkä huja'urtu öljätü qutuqtu Žälmä yäsün aldal alda'asu ärä'ü-tür bu orotuqaï kää'än jarlıq bolba 。

212. — Basa Činggis-qahan Tolun-a ügülärün 。 äcigä kö'ün ö'ärä münqa kär mädägü bülä'ä či ulus quriyaldu tula čärbi nära ökba-jä 。 ädö'ä ö'är-ün oluqsan jö'äksän-iyär-iyän ö'är-ün münqa bolju Turuqan-tur äyätüldüjü ülü'ü aqu či kää'än jarlıq bolba 。

213. — Basa Činggis-qahan Önggür-bawurči-da ügülärün 。 qurban Toqura'ut tabun Tarqut Mönggätü²-kiyan-u kö'ü či Önggür Čangši'ut Baya'ud-iyar ta na-dur nikän gürä'än bolju či Önggür buldan-tur äsä tö'öriba-jä či bulqa-tur äsä qaqačaba-jä či noyitan nobśildüjü köyitän köbśildüjü yabula-jä či 。 ädö'ä yambar soyurqal abqu či kää'äsü 。 Önggür ügülärün 。 soyurqal so'ongqu'ulu'asu Baya'ut aqa dä'ü mün qari qari tutum-tur bura tara bïi 。 soyurqasu Baya'ut aqa dä'ü-yän či'ulqajju či mädä münqan kää'än jarlıq bolba 。 basa Činggis-qahan jarlıq bolurun 。 Önggür Boro'ul qoyar bara'un jäwün ätä'ät ta qoyar bawurčin idä'än tükä'ärün bara'un ätä'ät bayiqsan sa'uqsan-a ülü duta'ulun 。 jäwün ätä'ät järgäläksän äsäksän-ä ülü duta'ulun 。 ta qoyar-i täyin tükä'ä'äsü mün qo'olaï ülü qučin sätkil amuyu 。 ädö'ä Önggür Boro'ul qoyar morilaju yabuju idä'ä olon gü'ün-ä tükä'ätkün kää'än jarlıq bolba 。 sa'ur'i sa'urun yäkä tüsürgä-yin bara'un jäwün ätä'ät idä'ä basa-alajju sa'utqun 。 Tolun-tan-lu'a tüblän sa'utuqaï kää'än sa'urin jir'ajju ökba 。

214. — Basa Činggis-qahan Boroqul-a ügülärün 。 äkä mün Šigi-Qutuqu Boroqul Güčü Kököčü ta dörbän-ü irgän-ü nuntuq-ača kösär-äčä olju köl-dür-iyän dürüjü kö'üčilän asarajju täji'ärün 。 güjü'ün-äčä tan-u tataju gü'ün-lü'ä sača'un bolqajju 。 ägäm-äčä tan-u tataju ärä-lü'ä sača'u bolqajju kö'üd-ü'än mana nökör s'üdär bolqasu kää'än täji'äba-jä 。 tan-i täji'äksän hači-ban äkä-dä maqa mün kädüi hači tusa qari'ulba ta 。 Boroqul na-dur nököčäldüjü qurdun ayan-tur qura süni qo'osun äsä qono'ulba-jä či 。 šitu'äläldüjü bükü dayisun-tur šülen ügäi äsä qono'ulba-jä či 。

(1) nitülen?
 (2) Corr. näwüküi?
 (3) Corr. näwüksän.
 (4) Lecture incertaine.
 (5) Corr. östü.
 (6) Kökö-čos?
 (7) Joči?
 (8) Usun?

(1) ösülcäksän?
 (2) Mänggätü?

basa äbügäś äčigä-yi baraqsat ösitän kišitän¹ Tatar irgän-i doraïsda'ulju ösüł ösün kisal kisan Tatar irgän-i či'un²-tur ülijü ülitkän kíduquï-tur alaqdarun . Tatar-un Qargil-Šira o'určaq bolun qarču jiči yadaju ölöscǖ oroju iräjü äkä-tür gär-tä oroju sayi äri'ülsün büyü bï kä'äjü sayi äri'ülsün bö'äsü tändä sa'u kä'äkdäjü höränäji isäri-yin ala'un-a üjü'ür-ä sa'uju bükü-tür Toluï tabun nasutu qadanača oroju iräjü jiči güyijü qarču odun bükü-i Qargil-Šira bosu'at kö'ükän-i su'u-dur-ÿyan qabčiju qarču yabuju ayisurun . kituqaï-ban tämtäljü juqulun yabuquï-tur Boroqul-un gärgäi Altanï-äkä-yin gär-tür dorona sa'uju bülä'ä . äkä qayilaju kö'ün baraba³ kä'äkü-lü'ä Altanï uda'araldun güyijü qarulčaju Qargil-Šira-yin qoyinača güyičäjü šiblgär inu bariju nökö'ä qar-iyar-ÿyan kituqaï juqulun bükü qar inu bariju tataquï-lu'a kituqaï-ban aldaju'uü . gär-ün ümärä Jätäi Jälmä qoyer muqular qara hükar jämlän⁴ alajü bükü-tür Altanï-yin dawun-tur Jätäi Jälmä qoyer sükä bariju nudurqas-ÿyan hula'adaju güyijü iräjü Tatar-un Qargil-Šira-yi sükä-bär kituqai-bar mün tändä alaju'uü . Altanï Jätäi Jälmä qurban kö'ün-ü amin aburaqsan juldum tämäčeldü'ässü Jätäi Jälmä qoyer ügülärün . man-i ügäi bö'äsü ötör güyijü gürçǖ äsä ala'asu Altanï ämä gü'ün yäkim⁵ bülä'ä . kö'ün-ü amin-tur qor gürgägü bülä'ä . juldum man-u'aï bül-jä kä'äba . Altanï ügülärün . mün dawun äsä sonosu'asu ta kär iräkün bülä'äi . nama-yi güyijü guyičäjü šiblgär inu bariju kituqaï juquluqsan qar inu tataju kituqaï äsä aldaqsan bö'äsü Jätäi Jälmä qoyer-i gürçǖ irätälä kö'ün-ü amin-tur qor ülü'ü gürgägü bülä'ä kä'äba⁶ ügülän bara'asu juldum Altanï-yin bolba . Boroqul-un gärgäi Boroqul-tur nökö'ä kilgün bolun Tolui-yin amin-tur tusa bolba . basa Boroqul Käräyit-lu'a Qalqaljít-älät qatqulduquï-tur Ögödäi suj'i'asu-ban sumun-a tusda'asu una'asu Boroqul dä'ärä bawulduju haquqsan⁷ čisun inu ama'-ar-ÿyan şimijü suni qonolduju manaqarşı morin-turunu'ulju sa'un yadaqu-yi sundulaju Ögödäi-yin qoyinača tábärijü bökläksän čisun şimin şimin aman-u jabajiyar hula'adaju Ögödäi-yin amin äsän gürgäjü iräjü bülä'ä äkä-yin mün taji'än jobaqsan hači qoyer kö'üd-ün mün amin-tur tusa bolba-jä . Boroqul na-dur nököčäjü darba'an uriya-dača dawun däm-äčä äsä qojidaba-jä . Boroqul yäsün aldal alda'asu bu alda-

(1) Corr. östän kištän.

(2) či'un?

(3) bariba?

(4) Corr. dämlän?

(5) yäkin?

(6) Corr. qaguqsan.

tuqaï kä'än jarlıq bolba . basa ökin urug-ÿyan soyurqal ögüya kä'äba .

215. — Basa ökin urug-ÿyan soyurqal ögüya kä'äba .

216. — Basa Činggis-qahan Usun¹-äbügän-ä ügülärün . Usun¹ Qunan Kökö-čos² Dägäi ädä dörbän üjäksän-i'än sonosuqsan-ÿyan ülü nü'un qabčin ji'an aqun bülä'äi uqaqsan sätiksän-iyän kälälän aqun bülä'äi . Mongqol³-un törä noyan mör baki bolquï yosun aju'uü . Ba'arin aqa-yin uruq bülä'äi . baki mör bidan-u dotorä dä'ärä-äčä baki Usun¹-äbügän boltuqaï . baki ärgü'ät čaqa'an dä'äl ämüsčǖ čaqaan aqta unu'ulju sa'uri dä'ärä sa'ulju takijü basa hon sara sataju täyin atuqaï kä'än jarlıq bolba .

217. — Basa Činggis-qahan ügülärün . Quyıldar anda qatqu-Idu'an-tur ami-ÿyan öräßü urida aman nä'äksän-ü tusa-yin tula uruq-un uruq-a gürtälä önöcid-ün abliqa abun atuqaï kä'än jarlıq bolba .

218. — Basa Činggis-qahan Čaqañ-qo'a-yin kö'ün Narin-To'oril-a ügülärün . äcigä činu Čaqañ-qo'a mün ämünä kiči'äjü qatqulduqu bolun Dalan-Baljut-ta qatqulduquï-tur Jamuqa-da alaqda-lu'a . ädö'ä To'oril äcigä-yü'än tusa önöcid-ün abliqa abtuqaï kä'äkdäjü To'oril ügülärün . soyurqa'asu Nägüs aqa dä'ü mün qari tutum bura tara büi . soyurqa'asu Nägüs aqa dä'ü-yü'än či'ulqasuqaï kä'ääsü Činggis-qahan jarlıq bolurun . täyin bö'äsü Nägüs aqa dä'ü-yän či'ulqaju či uruq-un uruq-a gürtälä mädäjü ülü'ü aqu kä'än jarlıq bolba .

219. — Basa Činggis-qahan Sorqan-Šira-da ügülärün . namayı ücügän čaq-tur Tayic'i'ud-un Tarqatai-Kirultuq aqa dä'ü-dä nayıtaju bari'asu tändä aqa dä'ü-dä'n nayıtaqdamu kä'än Sorqan-Šira Čila'un Čimbaï kö'üd-iyär-iyän Qada'an-i ökin-iyän asara'ulju nü'uju ajü namayı talbijü iläba-jä ta . tärä tusa sayin-i tan-u sätkijü qara suni jämwdän-tür gägä'än üdür čä'äji-tür sätkijü yabuba-jä bï . ta-jä na-dur Tayic'i'ud-ača uda'an-a iräba-jä . ädö'ä bï tan-i soyurqa'asu yambar soyurqal ta'alaqun ta kä'äba . Sorqan-Šira Čila'un Čimbaï kö'üd-iyär-iyän bolun ügülärün soyurqa'asu nuntuq darqalasu . Märkid-ün qajar Sälänggä-yi nuntuqlaju darqalasu basa busu soyurqal Činggis-qahan mädätügäi kä'äba . tä'ün-tür Činggis-qahan ügülärün . Märkid-ün qajar Sälänggä-yi nuntuq ba darqalatqun-gü uruq-un

(1) Üsün?

(2) Kökö-čos?

(3) Mangqol?

uruq-a gürtälä qorčila'ulju ötöklä'üljü darqalatqun yäsun aldal-tur ärä'ü-tür bu orotuqaï kä'än jarlıq bolba 。 basa Činggis-qahan Čila'un Čimbaï qoyer-i soyurqarun 。 ärtä Čila'un Čimbaï qoyer-un ügüläksän ügä sätkijü kär handaqu¹ ta 。 Čila'un Čimbaï ta qoyer sätkil-iyän ügülükün bö'äsu duta'uui-ban quyiqun bö'äsu ja'ura gü'ün-ä bu kälälätkün 。 ö'ärün báyä-siyär ama'-ar na-dur ta ö'äsüt sätkiksän-iyän kälälätkün 。 duta'u-yu'an ö'äsün quyitqun kä'än jarlıq bolba 。 basa Sorqan-Šira Badaï Kišiliq² ta darqat basa darqalarun olon dayisun-tur hawulju olja olu'asu oluqsa'-ar abutqun 。 oro'a görä'äsun-tür abala'asu alaqsa'-ar abutqun kä'än jarlıq bolba 。 Sorqan-Šira kä'ä'äsu Tayiči'ud-un Tödägä-yin haran aju'uui-jä Badaï Kišiliq² qoyer kä'ä'äsu Čärän-ü adu'uçin aju'uui-jä 。 ädö'ä mïnu turuq qorčila'ulju ötöklä'üljü darqalan jirqatqun kä'än jarlıq bolba 。

220. — Basa Činggis-qahan Naya'a-da ügülärün 。 Širgötü-äbugän Alaq Naya'a kö'üt-lü'ä-bän tan-lu'a Tarqatai-Kiriltug-i bïdan-tur barijü ayisurun ja'ura Qutuqlu-nu'u-da gürçü tändä Naya'a ügülärün 。 tus qan-iyän kär täbçijü barijü otqun bïda kä'äjü täbçin yadajü talbijü iläjü Širgötü-äbugän Alaq Naya'a kö'üt-lü'ä-bän iräjü tändä Naya'a-bilji'ur³ ügülärün 。 tus qan-iyän Tarqatai-Kiriltug-i qartaju⁴ ayisurun jiçi täbçin yadajü talbijü iläjü ba Činggis-qa'an-a güçü ögürä iräba 。 qan-iyän gartaju irä'äsu tus qan-iyän qartaqsat haran mono qoyina kär itägäkdäkün ädä kä'äkdäkün kä'äjü'ü qan-iyän täbçin yadaba kä'äsu tändä tus qan-iyän täbçin yadaqsan yosu yäkä törä-yi sätkijü'ü kä'än ügä inu jöbşiyäjü nikän üyilä-tür tüsüyä kä'älä'äi 。 ädö'ä Bo'orcu-da bara'un qar-un tümän mädätügäi Muqali-da Gui-ong⁵ närä ökçü jäwün qar-un tümän mädä'ülba 。 ädö'ä Naya'a tüb-ün tümän mädätügäi kä'än jarlıq bolba 。

221. — Basa Jäbä Sübä'ätäi qoyer ö'är-ün oluqsat jo'äksä-'är-iyän mïnqalatuqaï kä'äba 。

222. — Basa Dägäi qoniči-da bükdä'ül-i či'ulqajü mïnqa madä'ülba 。

223. — Basa Kücügür⁶ moči-da irgä tutaqdaju ändäčä tändäčä qubčijü Jadaran-ača Mulqalqu jük-iyär nököčälü'ä Güčügür Mulqalqu qoyer nikän-ä mïnqalađü áyatüldüjü atqun kä'äba 。

(1) L'édition a *qandaqu*, qui est peut-être correct.

(2) Corr. *Kišiliq*.

(3) *bilda'ur*?

(4) *qardaju*?

(5) Corr. *Guyang*.

(6) Corr. *Güčügür*.

224. — Ulus bayi'ululqaqsat jobolduqsad-i mïnqad-un noyat bolqajü mïnqa mïnqalađü mïnqad-un ja'ud-un harbad-un noyat tüsijü tümäläjü tümäd-ün noyat tüsijü tümäd-ün mïnqad-un noyat-ta soyurqal öktäkün mätüs-ä soyurqal ökçü soyurqal jarlıq bolqun-a bolju Činggis-qahan jarlıq bolurun 。 urida nayan käbtä'ülsütü dalan turqaq käsiktäntü bülä'ä ädö'ä móngkä tänggäri-yin güçün-tür tänggäri qajar-a güçü auqa nämäkdäjü gür ulus-i šidurqutqajü qaqača jilu'a-dur-iyän oro'uluqsan-tur ädö'ä na-dur käsiktän turqaq mïnqat mïnqad-ača ilqajü oro'ulutqun 。 oro'ulurun käbtä'ül qorčin turqaq oro'ulurun tümän dü'ürgän oro'ulutqun kä'än jarlıq bolba 。 basa Činggis-qahan käsiktän ilqajü oro'ulqu-yi jarlıq mïnqat mïnqat-ta tongqarun bïdan-tur käsiktän oro'ulurun tümäd-un mïnqad-un ja'ud-un noyad-un kö'üt düri-yin gü'ün-ü kö'üt ororun ärdämütän¹ šil sayid-i bïdan-u därgä-dä yabuqun mätüs-i oro'ulutuqaï 。 mïnqad-un noyad-un kö'üd-i oro'ulurun harban nökötü nikän dä'ü inu daqa'ulju irätügäi 。 ja'ud-un noyad-un kö'üd-i oro'ulurun tabun nökötü nikän dä'ü-yi daqa'ulju irätügäi 。 harbad-un noyad-un kö'üd-i oro'ulurun düri-yin gü'ün-ü kö'üd-i oro'ulurun qurban nökörtü nikän-gü dä'ü-yi daqa'ulju huja'ur-ača ula'a güçü jasajü irätügäi 。 bïdan-tur därgä-dä yabu'ulqun-i bököläärün mïnqad-un noyad-un kö'üt-tä harban nököt huja'ur mïnqan ja'un-ača qubčijü öktügäi ačigä-yän ögüksän qubü käsik bö'äsu inu báyä qad-iyar oluqsan jö'äksän ärä aqta kädüi bö'äsu inu ämčü qubü-ača anggida bïdan-u kämläksän käm-iyär qubčijü täyin qubčijü jasajü öktügäi 。 ja'ud-un noyad-un kö'üt-tä tabun nököt harbad-un noyad-un kö'üt-tä düri-yin gü'ün-ü kö'üt-tä qurban nököt mün-gü yosu'-ar inu ämčü qubü-ača anggida mün täyin qubčijü öktugäi kä'än jarlıq bolba 。 mïnqad-un ja'ud-un harbad-un noyat olon gü'ün bïdan-u änä jarlıq gürgä'ülü'ät sonosu'at bürün dabaqun haran aldaltan boltuqaï 。 bïdan-tur käsik oro'uldaqun haran bultariju ülü bolqun haran bïdan-u därgädä yabuqu'i-ban bärkäsiyä'äsu busu-yi oro'ulju tärä gü'ün-i ärä'üläjü nidün-ü ačinä qolo qajar-a iläya kä'än jarlıq bolba 。 dotona bïdan-u därgädä yabuju surulčasu kä'äjü bïdan-tur iräkün haran-i bu itqatuqaï kä'äba 。

225. — Činggis-qa'an-u jarlıq boluqsa'-ar mïnqad-ača ilqajü ja'ud-un harbad-un noyad-un kö'üd-i mün-gü jarlig-iyar² ilqajü qarqajü iräjü urida nayan käbtä'ül bülä'äi naïman ja'ut bolqaba 。 naïman ja'ut dä'ärä mïnqa dü'ürgätügäi kä'äba 。 käbtä'ül-tür

(1) Corr. ärdämü[t]än.

(2) Le texte écrit jarlıq-giya.

oroqun-ï bu itqatuqaï kä'än jarlıq bolba . käbtä'ül-i Yäkä-Nä'ürin aqalaju mënqa mädäjü atuqaï kä'än jarlıq bolba . urida dörbän ja'ut qorçin ilqaba . ilqaju qorçin-i Jälmä-yin kö'ün Yäsün-Tä'ä aqalaju Tügä-yin kö'ün Bügidä-lü'ä¹ äyätüldüjü atuqaï kä'äba . turqa'ut-lu'a qorçin käzik-tür oroldurun Yäsün-Tä'ä nikän käzik qorçin-i aqalaju orotuqaï . Bügidä² nikän käzik qorçin-i aqalaju orotuqaï . Horqudaq³ nikän käzik qorçin-i aqalaju orotuqaï . Lab-laqa⁴ nikän käzik qorçin-i aqalaju orotuqaï . qor aqsaquy-a turqa'ud-un käzik käzik qorçin-iyen täyin aqalaju oro'ultuqaï . qorçin-i mënqan dü'ürgäjü Yäsün-Tä'ä aqalaju atuqaï kä'än jarlıq bolba .

226. — Urida Ögälä-čärbi-lü'ä oroqsat turqa'ut dä'ärä mënqan dü'ürgäjü Bo'orcu-yin uruq-aça Ögälä-čärbi mädätügäi kä'äba . nikän mënqan turqa'ud-i Muqalii-yin uruq-aça Buqa nikän mënqan turqa'ud-i mädätügäi kä'äba . Ilügäi-yin uruq-aça Alčida-i-yi nikän mënqan turqa'ud-i mädätügäi kä'äba . nikän mënqan turqa'ud-i Dödäi-čärbi mädätügäi . nikän mënqan turqa'ud-i Doqolqu-čärbi mädätügäi . nikän mënqan turqa'ud-i Jürčädäi-yin uruq-aça Čanaï mädätügäi . nikän mënqan turqa'ud-i Alči-yin uruq-aça Aqutaï mädätügäi . nikän mënqan turqa'ud-i Arqaï-Qasar nikän mënqan ilqaqsan ba'atud-i mädäjü olon üdür turqaq boltuqaï . qatquldu'an üdür urida bayijü ba'atut boltuqaï kä'än jarlıq bolba . mënqat mënqad-aça ilqaju iräksät na'iman mënqat turqa'ut bolba . käbtä'ül qorçin-lu'a qoyar-gü mënqat bolba . tümän käshktän bolba . Činggis-qahan jarlıq bolurun . bïdan-u ča'ada tümän käshktän-i bökläljü yakä qol bolun atuqaï kä'än jarlıq bolba .

227. — Basa Činggis-qahan jarlıq bolju turqa'ud-un dörbän käši'üd-un ötögülagün-i tüşirün . Buqa nikän käzik käshktän-i mädäjü käshktän-i jasajü orotuqaï . Alčidaï nikän käzik käshktän-i mädäjü käshktän-i jasajü orotuqaï . Dödäi-čärbi nikän käzik käshktän-i mädäjü käshktän-i jasajü orotuqaï . Doqolqu-čärbi nikän käzik käshktän-i mädäjü käshktän-i jasajü orotuqaï kä'än dörbän käši'üd-un ötögüs-i tüşijü käzik oroquj jarlıq tongqarun . käzik ororun käsig-ün noyan ö'är-tür-iyen käshikläksät käshktän-i bügütkäjü käzik oroju qurban qonolduqü yä'ütkaldütügäi . käshktü gü'ün käzik ho'ara'asu . tärä käzik o'araqsan käshktü-yi

(1) Corr. *Bugidal-lu'a*.

(2) Corr. *Bugidal*.

(3) Le texte écrit *Qorqudaq*.

(4) Corr. *Lablaqa*.

qurban bäri'äs süyitügäi . mün käshktü basa nökö'ä-tä käzik ho'ara'asu dolo'an bäri'äs süyitügäi . basa mün gü'ün bïyä qat abäcin ügäi käsig-ün noyat-tür äyä ügä'ü basa mün käshktü qurban-ta käzik ho'ara'asu quçin dolo'an bäri'äs süyü'ät bïdan-tur yabuquj-ban bärkäsiyän aju'u äcinä qolo qajar-a iläya kä'än jarlıq bolba . käši'üd-ün ötögüs quta'ar quta'ar käzik-tür änä jarlıq käshktän-ä sonosqatqun . äsä sonosqa'asu käši'üd-ün ötögüs aldaltan boltuqaï . jarlıq sonosu'at bürün daba'asu jarlıq-un yosu'-ar käzik ho'ara'asu käshktän aldaltan boltuqaï kä'än jarlıq bolba . käši'üd-ün ötögüs aqalaqdaba älä kä'än sača'un oroqsat mïnu käshktän-i na-dača äyä ügäi bu honçidutqun¹ . jasaq kön-dä'äsü na-da ji'atqun . mököri'ülkü yosutan bö'äsü bïi-da mököri'ülü-jä . nišiqdaqun yosutan bö'äsü käbtä'üljü nišit-jä aqalaba älä kä'äjü sača'un käshktän-i mïnu ö'är-ün qar kól gürgäjü bäri'ädäsu bäri'ä-yin qari'u bäri'ä-gü nudurqa-yin qari'u nudurqa-gü qari'ultuqaï kä'äba .

228. — Basa Činggis-qahan jarlıq bolurun . qadanadus mënqad-un noyad-aça mïnu käshktü dä'ärä bïi-jä . qadanadus ja'ud-un harbad-un noyad-aça mïnu käshktü-yin kötöcin dä'ärä bïi-jä . mïnu käshktän-tür qadanadus mënqali'ut sača'un bolju dänggäcän mïnu käshktü-tür käräldü'äsü mënqali'udaï gü'ün-i ärä'ülüya kä'än jarlıq bolba .

229. — Basa Činggis-qahan jarlıq bolurun . käzik käši'üd-un noyat-ta jarlıq tongqarun qorçin turqa'ut käzik oroju üdür-ün yabudal jük jük mör mör-tür-iyen yabuju naran-u qaltay-a käbtä'ül-ä jayılaju qadana qarçu qonotuqaï . bïdan-tur süni käbtä'ül qonan otuqaï . qorçin qor bawurçin ayaqa saba käbtä'ül-ä ta'ulju² ottuqaï . qadana qonoqsat qorçin turqa'ut bawurçin bïdan-i šülän idätälä kirü'ä-tür sa'uju käbtä'ül-tür käläciläjü šülän idän bara'asu qorçin qor-tur turqaq sa'urün-dur-iyen bawurçin ayaqa saba-dur-iyen ta'araldutuqaï³ . käzik käzik oroqun mün mün yosu'-ar änä qa'uli-bar täyin kitügäi kä'än jarlıq bolba . naran şinggäksän-ü qoyina ordo-yin qoyina'un urida'un kätügäljän yabuqu gü'ün-i bariju käbtä'ül bariju qonoju manaqarı käbtä'ül ügäis inu asaqtuqaï . käbtä'ül käzik yä'ütkaldürün bälğä anu da'ulju⁴ oroju irätügäi . yä'ütkäjü qarqun käbtä'ül ta'ulju²-gü qarçu ottuqaï kä'äba . käbtä'ül süni ordo horçin gäbtäjü ä'üdän

(1) Le texte écrit *qonçidutqun*.

(2) *da'ulju*?

(3) *ta'araldutuqaï*?

(4) *ta'ulju*?

daruju bayiqsat käbtä'ül süni oroqun haran-i äkit anu dalbaru mürüs anu ba'utala čabčijü o'orutqun 。 ya'aral kälätän haran süni irä'asü käbtä'ül-tür käläläjü gär-ün ümäräčä käbtä'ülü-lä qamtu bayijü kälälä'ültügäi kä'äba 。 käbtä'ül-äčä dä'arä sa'uri kän bär bu sa'utuqaï 。 käbtä'ül-äčä kälän ügäi kän bär bu orotuqaï 。 käbtä'ül-ün dägä'ün kän bär bu yabutuqaï 。 käbtä'ül-ün jaqa'un¹ bu yabutuqaï 。 käbtä'ül-ün to'a bu asaqtuqaï 。 käbtä'ül-ün dägä'ün yabuqun haran-i käbtä'ül barituqaï 。 jaqa'un¹ yabuqun haran-i käbtä'ül barituqaï 。 to'a asaquqsan gü'ün-i käbtä'ül tärä gü'ün-i tärä-gü üdür-ünunuqsan aqta ämä'ältü qadartu-yi ämüsüksän qubčasun sältä käbtä'ül abtuqaï kä'än jarlıq bolba 。 Äljinädäi itägältü bö'ätälä jilda² käbtä'ül-ün dägä'ün yabuqu bolun käbtä'ül-ä kär bariqdala'a 。

- (1) *jaqa'un?*
(2) *jilda?*

CHAPITRE X

230. — Činggis-qahan ügülärün 。 ä'ülätai süni örögätai gär mïnu ä'ärän käbtäjü örük nuta unta'ulju¹ änä oron-tur gürgäksän ötögus käbtä'ül mïnu 。 hodutaï süni ordo gär mïnu horčin käbtäjü oron dotora äsä oqjatqaqsan öljäitan käbtä'ül mïnu ündür oron-tur gürgäba 。 siljirin bükü boro'on-a šilgütkän bükü jü'än-ä šitqun bükü qura-da šiltäsütai gär mïnu horčin jirin² ülü kin bayijü jirugä amu'uluqsan čing sätktän käbtä'ül mïnu jirqalang oron-tur gürgäba 。 ibulun³ bükü dayisun dotora ırğätai gär mïnu horčin hirmäs ülü kin itqajü bayiqsat itägältän käbtä'ül mïnu 。 uylisun⁴ qor ubis⁵ kiküi-tür udal ügäi bayidaltan uryarqun⁶ käbtä'ül mïnu 。 qutan qor qubis kiküi-tür qoyit äsä bayiqsat qurdun yabadaltan käbtä'ül mïnu 。 öljäitän käbtä'ül mïnu ötögüs käbtä'ül kä'äkdün⁷ 。 Ögölä-čärbi-lü'ä oroqsat dalan turqag-i yäkäş turqa'ut kä'äkdün 。 Arqaï-yin ba'atud-i ötögüs ba'atut kä'ätkün 。 Yäsün-Tä'ä Bügidäi⁸-tan qorčin-i yäkäş qorčin kä'ätkün kä'än jarlıq bolba 。

231. — Yärän tabun minqad-ača mïnu bäyä ča'ada ämčülan ilqajü iräksät tümän ämčü käsiktän-i mïnu mona qoyina mïnu oro sa'uqsan kö'üt uruq-un uruq-a mïnu ädä käsiktän-i gäri'äs mätü sätkjijü ülü gämüri'ülün sayi-tu asaratqun 。 ädä tümän käsiktän-i mïnu nändü'üt qutuq kä'äjü ülü'ü aqdu'aï kä'äba 。

232. — Basa Činggis-qahan ügülärün 。 ordo-yin čärbin ökid-i gär-ün kö'üt tämä'ächin-i hükäčin-i käbtä'ül basa'alaju ordo-yin gär-tärgän-i asaratuqaï 。 tuq gü'ürgä doro jida käbtä'ül asaratuqaï 。 ayaqa saba käbtä'ül-gü asaratuqaï 。 bïdan-u undan⁹ idä'än-i käbtä'ül daruqalatuqaï 。 ötkän bär mïqan idä'än-i käbtä'ül daruqalaju bolqalatuqaï 。 undan⁹ idä'än-i qor qomsa bolu'asu

- (1) *umta'ulju?*
(2) *jirim? ~ jirim? jirin?*
(3) *ibulum? ~ ibülüm? ibälün?*
(4) *üylisün?*
(5) *übís?*
(6) *ulyarqun?*
(7) Corr. *kä'äkün?*
(8) Corr. *Bugidaï.*
(9) *umdan?*

daruqalaqdaqsat käbtä'ül-äčä äriya kā'äba . qorčin undan¹ idä'än tükä'ärün daruqalaqsat käbtä'ül-äčä äyä ügäi bu tükätügäi . idä'ä tügä'ärün urida käbtä'ül-äčä tä'riülän tügä'ätügäi kā'äba . ordo gär-tür oroqu qarqu-yï käbtä'ül jasatuqaï . ä'üdän-tür käbtä'ül-ün ä'üdäcin gär ča'ada bayituqaï . käbtä'ül-äčä qoyer oroju yäkä tüsürgä barin atuqaï kā'äba . käbtä'ül-äčä nuntu'učin yabuju ordo gär bawultuqaï kā'äba , bïdan-i šibawulaquï abalaquïtur käbtä'ül bïdan-lu'a šibawulaldun abalaldun yabutuqaï . tärgän-tür jarimud-ÿyan čaqlaqjü talbituqaï kā'äba .

233. — Basa Činggis-qahan ügülärün , bïdan-u bâyä čärik äsä qaru'asu käbtä'ül bïdan-ača anggida cärik bu qartuqaï kā'äba . äyin kā'ä'ülü'ät jarlıq dabajü käbtä'ül-i nayitaqü čärik qarqaqun čärik mädägü čärbin aldaltan boltuqaï kā'än jarlıq bolba . käbtä'ül-ün čärik kär ülü qarqaqdamuï kā'ämüi-jä ta . käbtä'ül lu² minu altan amin sakimuï . šibawulan abalan yabuquï-tür joboldumuï ordo qadaqala'uldajü nü'üküi³-tür örük-tür tärgä asaramuï minu bayä sakijü qonoqu kîlbar-u büi . gär tärgän yäkä a'uruj nü'üküi³-tür sa'uquï-tür asaraquï kîlbar-u büi . täyin dabqur qaqqas qaqqas yabudaltan kā'äjü bïdan-ača anggida ö'ärä čärik bu yabutuqaï kā'äküi täyimü büi-jä kā'äjü'üi .

234. — Basa jarlıq bolurun . Šigi-Qutuqu-lu'a jarqu käbtä'ül-äčä jarqu sonosulcatuqaï kā'äba . käbtä'ül-äčä qor numu quyaq jübä asaraqü tügä'äldütügäi . aqtas-ača asaraqü hö'ösin ačijü yabutuqaï kā'äba . käbtä'ül-äčä čärbin-lü'ä a'urasu tügä'äldütügäi kā'äba . qorčin turqa'ud-un nuntuq jï'arun Yäsün-Tä'ä Bukidaï-tan qorčin Alčidaï Ögölä Aqutai-tan turqa'ut ordo-yïn bara'un ätä'ät yabutuqaï kā'äba . Buqa Dödäi-čärbi Doqolqu-čärbi Čanaï-tan turqa'ut ordo-yïn jëwün ätä'ät yabutuqaï kā'äba . Arqaï-yïn ba'atut ordo-yïn urida yabutuqaï kā'äba . käbtä'ül ordo gär tärgä asara'at ordo-yïn därgädä jëwün ätä'ät yabutuqaï kā'äba . bürin käsiktän turqa'ud-i ordo horčin ordo-yïn gär-ün kö'üd-i adu'učin qoničin tämäcin hükäčin-i ordo darun Dödäi-čärbi uqajü atuqaï kā'än tüsiba . Dödäi-čärbi darun aju ordo-yïn qoyinača qoq idäjü qoma'ul tüläjü yabutuqaï kā'än jarlıq bolba .

235. — Qubilai-noyan-i Qarlu'ut-tur ča'ura'ulba . Qarlu'ud-un Arslan-qan Qubilai-tur älsän iräjü'üi . Qubilai-noyan Arslan-qan-i abu'at iräjü Činggis-qahan-tur a'ulja'ulba . äsä bulqaba kā'än Činggis-qahan Arslan-yï soyurqaqü öki ögüyü kā'än jarlıq bolba .

(1) umdan?

(2) tï?

(3) Corr. näwüküi.

236. — Sübä'ätäi-ba'atur tämür-tälägätü Märkid-ün Toqto'a-yin Qutu Čila'un täri'ütän kö'üd-i inu näkän ča'uraqü Čui-mürän-ä güyičäjü muqutqaqü iräba .

237. — Jäbä Naïman-u Güçülük-qan-i näkäjü Sarïq-qun-a qüyičäjü Güçülük-i muqutqaqü iräba .

238. — Uï'ud-un Idu'ut Činggis-qahan-tur älchin iläjü'üi At-Kïraq¹ Darbaï qoyer älchin-iyär öčijü ilärün² . ä'ülan ariljü äkä naran üjäksän mätü mölsün ariljü mürän usun oluqsan mätü Činggis-qa'an-u närä aldar sonosçu maši bayasba . Činggis-qahan soyurqaqü asu altan büsä-yin qorgid-ača³ al dä'äl-ün hürtäsün-äčä olu'asu tabutu'ar⁴ kö'ün činu boljü gücü öksü kā'än öčijü iläjü'üi⁵ . tärä ügä-tür Činggis-qahan soyurqaqü qari'u ügüläjü ilärün öki bär öguya tabutu'ar⁴ kö'ün boltuqaï . altan münggü subut⁶ tanas načit dardas torqat abu'at Idu'ut irätügäi kā'äjü iläbasü Idu'ut soyu[r]qaqdaba kā'än bayascu altan münggü subut⁶ tanas torqat načit dardas a'urasun abu'at Idu'ut iräjü Činggis-qahan-tur a'uljaba . Činggis-qahan Idu'ud-i soyurqaqü Al-altun-i ökba .

239. — Ta'ulai jil⁷ Joči⁸-yi bara'un qar-un čäri'üd-iyär Hoï-yïn irgän-tür morila'ulba . Buqa qajarčilaqü otba . Oyirad-un Quduqa-bäki Tümän-Oyirad-un urida älsän oroju iräba . iräjü Joči⁸-yi uduritčü Tümän-Oyirat-dur-ÿyan qajarčilaqü Šiqşit-tur oro'ulba . Joči⁸ Oyirat Buriyat Barqun Ursut Qabqanas Qangqas Tubas-i oro'ulu'at Tümän-Kïrgisut-tur gürü'äsu Kïrgisud-un noyat Yädi İnal Al-di'är Öräbäk-digin Kïrgisud-un noyat älsän oroju čaqa'a-nu'ut şinqot čaqa'a-nu'ut aqtas qara-nu'ut buluqat abu'at iräjü Joči⁸-da a'uljaba . Šibir Käsdiyim Bayit Tuqas Tänläk⁹ Tö'äläs Tas Bajigid-ača inaqşı Hoï-yïn irgän-i Joči⁸ oro'ulju Kïrgisud-un tümäd-ün mïnqad-un noyad-i Hoï-yïn irgän-ü noyad-i abu'at iräjü Činggis-qahan-tur čaqa'a-nu'ut şinqod-iyar čaqa'a-nu'ut aqtas-iyar qara-nu'ut buluqad-iyar a'ulja'ulba . Oyirad-un Quduqa-bäki-yi uqtun urida älsän Tümän-Oyirad-ÿyan uduridun iräba kā'än soyurqaqü kö'ün-ä inu İnalči-da Čäčayigän-i ökba . İnalči-yïn aqa Törälči-da Joči⁸-yin öki Qoluqan-i ökba . Alaqa-

(1) Corr. Al-buřruq?

(2) Le texte écrit irärün.

(3) qorgi-dača?

(4) Corr. tabiu'ar. Le texte écrit dab^o.

(5) Corr. iräjü'ui?

(6) sübül?

(7) jil?

(8) Joči?

(9) Täläng?

bäki-yi Önggüt-da ökba 。 Činggis-qahan Žoči¹-yi soyurq aju ügülärün 。 kö'üd-ün mīnu aqa či 。 gär-täčä sayi qarču mör sayitu oduqsan qajar-a ärä aqta-yi ülü širqan ülü Joba'an oljaitü Hoř-yin irgän-i oro'ulju iräba či 。 irgä čima-da öksü kä'än jarlıq bolba 。

240. — Basa Boro'ul-noyan-ii Qori-Tumat irgän-tür ča'ura'ulba 。 Tumat irgän-ü noyan Daïduqul-soqor-i ükü'asü ämä inu Botoqui-Tarqun Tumat irgän-i mädäjü aju'u 。 Boroqul-noyan gürčü qurban haran yäkä čärig-äčä urida yabura otču üdä jilda uqamsar bärkä hoř-tur horum-iyar yabuquq bolun qara'ul-a anu qoyina'un därmättäjü horum bo'oju Boroqul-noyan-i bariju alaju'u 。 Tumat Boroqul-i alaju'u kä'än mädäjü Činggis-qahan maši kilinglažu ö'asün morilan tu'urbı'asu Bo'orcu Muqali qoyar Činggis-qa'an-i bayitala itqaba 。 jiči Dörbätai Dörbäi-doqşin-i tüşirün čärik qatangquy-a jasažu möngkä tänggäri-yi jalbariju Tumat irgän-i oro'ulun sorı kä'än jarlıq bolba 。 Dörbäi čärik jasarun urida čärig-ün yabuqu qara'ul-un sakıqu mör horum sübäs-tür hoqtorquü ärbağäl ja'üljü² hula'an buqa-yin yabuqsan mör-yär čari'üt-tür jasaqlarun 。 čärig-ün to'otu gü'ün jirügä yada'asu nišiquya³ 。 ärä-tür harban müsüt ürgä'üljü sükä uqalı kirü'a ši'uči⁴ ärä-yin jär jábsak jasa'ulju hula'an buqa-yin yabuqsan mör-iyär mör-tür bayiqsan modut hoqtočin čabči'ulju kirügädä'üljü mör bolqaju a'ula dä'ärä qaru'asu Tumat irgän-ü ärügä dä'äräčä gänät qurimlan sa'uqu-tür dawuliba 。

241. — Urida Qorci-noyan Quduqa-bäki qoyar Tumat-ta bari-qdaju Botoqui-Tarqun-tur tändä aju'u 。 Qorci-yin bariqdaqu yosun Tumat irgän-ü ökit qo'astan qučin ämäs abtuqa'i kä'än jarlıq boluqsan-tür Tumat irgän-ü ökit abqu kä'än otqu bolun urida älsäksät irgän jiči bulqa bolju Qorci-noyan-i bariju'u 。 Qorci Tumat-ta bariqdaju'u kä'än Činggis-qahan mädäjü Hoř-yin irgän-ü yabadal Quduqa mädämü-jä kä'äjü ilä'asü Quduqa-bäki basa bariqdaju'u 。 Tumat irgän-i oro'ulun bara'asu Boroqul-un yasun-u tula ja'un Tumad-i ökba 。 Qorci qučin ökid-i abuba 。 Quduqa-bäki-dä Botoqui-Tarqun-i ökba 。

242. — Činggis-qahan jarlıq bolju äkä-dä kö'üt-tä dä'ünär-ä irgä qubiyaju ögүyä kä'än ögürün 。 ulus quriya'an jobaqsat äkä büyü-ja 。 kö'üd-ün mīnu aqa Žoči¹ bül-iä 。 dä'ünär-ün mīnu nilqa

(1) Žoči?

(2) ärbağälja'ulju?

(3) nišiquy-a? Peut-être faut-il lire niši-.

(4) ši'uči?

Otčigün bül-iä kä'äjü 。 äkä-dä Otčigün-u¹ qubü ki'ät tümän irgä ökba 。 äkä čimatçu äsä dongqotba 。 Žoči-dä yäsün mīnqat irgä ökba 。 Ča'aday-a naiman mīnqat irgä ökba 。 Ögöday-a tabun mīnqat irgä ökba 。 Toluy-a tabun mīnqat irgä ökba 。 Qasar-a dörbän mīnqat irgä ökba 。 Alčiday-a qoyar mīnqat irgä ökba 。 Bälğütay-a nikän mīnqan tabun ja'ut irgä ökba 。 Da'aritaï Gäräyitlu'a bolulčaba kä'än nidün-ü äcina äcitungäya kä'äbäsu Bo'orcu Muqali Šigi-Qutuqu qurban ügülärün 。 ö'är-ün qal-iyen sunö'ägü mätü ö'är-ün gär-iyen äbdägü mätü sayin äcigä-yin činu gäri'as qaqa abaqa činu qočorču amu 。 kär täbčigü inu äsä uqaqsan-tur bütügäi² sayin äcigä-yin činu nilqa nuntuq hüni butara'ulčaju atuqa'i kä'äkdäjü qabar-ača hüni qangšitala qaqas käläläkdäjü 。 jä däli kä'än sayin äcigä-yi sätkjijü Bo'orcu Muqali Šigi-Qutuqu qurban-u kälän-tür amurliba-ja 。

243. — Bi äkä-dä Otčigün-a³ tümän irgä ökčü noyad-ača Güčü Kököčü Jungsaï Qorqasun dörbän-i tüšiba 。 Žoči⁴-da Qunan Mongkä'ür Kätä qurban-i tüšiba 。 Ča'adai-tur Qaračar Mönkä Idoqudaï qurban-i tüšiba 。 basa Činggis-qahan ügülärün 。 Ča'adaï käčä'ü büyü narin aburitu büyü 。 Kökä-čös⁵ üdä manaqar därgädä aju sätiksän-iyen kälälän atuqa'i kä'än jarlıq bolba 。 Ögödäi-tür Ilügä Dägäi qoyar-i tüšiba 。 Tolui-tur Jädäi Bala qoyar-i tüšiba 。 Qasar-tur Jäbkä-yi tüšiba 。 Alčidaï-tur Ča'urqaï-yi tüšiba 。

244. — Qongqotadaï Mönglik⁶-äči'ä-yin kö'üt dolo'an bülä'äi 。 dolo'an-u dumdatu⁷ Kököčü Täb-tänggäri bülä'ä 。 tändä dolo'an Qongqotan Qasar-i ömäräjü jančiju'u 。 Qasar dolo'an Qongqotan-a ömäräjü jančiqda'a kä'än Činggis-qa'an-a sögödü'asü Činggis-qahan busut-tur kilinglažu aqui dumda⁸ kälälägü bolun Činggis-qahan kiling-dur-iyen Qasar-i ügülärün 。 amitu-da ülü ilaqdaqu-ača bülä'ä či kär ilaqda'a či kä'äkdäjü Qasar nilbusu alda'at bosču yorčiju Qasar ma'uilažu qurban üdür äsä iräba 。 tändä Täbtänggäri Činggis-qa'an-a ügülärün 。 möngkä tänggäri-yin jarlıq qan ja'arit ügülämü 。 nikän-tä Tämüjin ulus barituqa'i kä'ämü nikän-tä Qasar-i kä'ämü 。 Qasar-i äsä nändä'asü mädä'ä ügäi bül-iä kä'äkdäjü Činggis-qahan mün suni morilažu Qasar-i barira

(1) Otčigün-a?

(2) butuqai?

(3) Otčigün-u?

(4) Žoči?

(5) Kökä-čös?

(6) Mänglik?

(7) dumdatu?

(8) dunda?

odu'asu Gücü Kököcü qoyar Qasar-ï barïra otba kä'än äkä-dä ja'aju'u 。 äkä mädä'ät süni bö'ät uda'aran čaqa'an tämä'än köljü qara'utaï tärgätai süni-dä dulin yorčijü naran urququï-lu'a gürü'äsü Činggis-qahan Qasar-un qançut huyažu maqalaï büsä ïnu abçu ügä ïnu asaqun bükü-tür äkä-dä gürtäjü Činggis-qahan gayäkçü¹ äkä-däcä ämi'äba 。 äkä a'urlažu gürçü tärgän-äcä bawu'at äkä ö'äsün Qasar-un huyaksat qançut taljü² talbi'at maqalaï büsä ïnu Qasar-a ökçü äkä kilinglažu a'ur-iyan darun yadan jabilan sa'užu qoyar kököd-iyän qarqajü qoyar äbüdük dägä'ün bïsari'uljü ügülärün 。 üjbäy-ü³ 。 kököksän kökän mïnu baraqué bülä'ä 。 Qači'un Otčigün qoya'ula boljü nikän kökö ülü baraqué bülä'ä 。 Qasar bürün qoyar büri kököt mïnu barajü čä'äji mïnu a'uï boltala amurli'uljü čä'äji a'uï bolqaqu bülä'ä 。 tä'ü-bär ärdämütu Tämüjin mïnu čä'äji ärdämütu Qasar mïnu qabu gücü ärdämütu tula qarbučajü qaruqsan-ï qarbužu oro'ulqu bülä'ä 。 oqjatču qaruqsan-ï hontučajü oro'ulqu bülä'ä 。 ädö'ä daïsun gü'ün-i muqutqaba kä'äjü Qasar-i üjän yadamuï ta kä'äba 。 äkä-yi amurli'ulun barajü Činggis-qahan ügülärün 。 äkä-yi kilinglaqdaju ayun ba ayuba hičän ba hičäba bi kä'äjü ičuya bïda kä'äjü ičuba 。 äkä-dä ülü mädä'ülün äčinäčä⁴ Qasar-un irgä ïnu abçu Qasar-a mïngan⁵ dörbän ja'ut irgä ökba 。 äkä mädäjü tärä sätkil-tür ötör dötöräksän⁶ yosun täyimü 。 Jälayırtäi Jäbkä tändä qulajijü⁷ Barqujün oron buru'utba 。

245. — Tä'ün-ü qoyina yäsün kälätän irgän Täb-tänggäri-tür qurižu Činggis-qa'an-u kirü'ä-däcä olon Täb-tänggäri-tür quriqun bolba 。 täyin quriqü-tur Tämügä-Otčigün-a qariyatan irgän Täb-tänggäri-tür otču'uï 。 Otčigün-noyan oduqsan irgä-bän quyira Soqor näratü älci-yän iläjü'üi 。 Täb-tänggäri Soqor älci-dä ügülärün 。 Otčigün ta jirin älçitän bolju'uï kä'äjü Soqor älci-yi ïnu ašigijü yabuqanämä'äl ïnu ürgäjü qari'ulju'uï 。 Otčigün Soqor älci-yän ašigijü yabuqan iräkdäjü manaqarşı Otčigün ö'äsün Täb-tänggäri-tür otču ügülärün 。 Soqor älci-yän ilä'äsü ašigijü yabuqan iläjü'ü 。 ädö'ä bï irgä-bän quyira iräba kä'äkdäjü dolo'an Qongqotan

(1) Cf. § 245, *gärälčü*.

(2) *dalju*?

(3) *üjbäbä-gü*?

(4) Punctuation incertaine.

(5) Corr. *qadaqun darun? qala'un darun?*

(6) Corr. *äčinä'ün*.

(7) *mïngan?*

(8) Corr. *dötöläksän*.

(9) *qolajijü*?

Otčigün-i ändäcä tändäcä qa'ažu Soqor älci-yän ilägü činu jöb büi kä'äjü bariqu-ača tusqu-ača kikdärün ayuju Otčigün-noyan ügülärün 。 älci ilägü mïnu'aï buru'u kä'äjü'ü 。 dolo'an Qongqotan ügülärün 。 buru'u bö'äsü namançilan sögöt kä'äjü Täb-tänggäri-yin qoyinača sögötgäjü'üi irgä-bän ba äsä öktäjü Otčigün manaqarşı ärtä Činggis-qa'an-i bosu'aï üdü'üy-ä oron dotorä bükü-tür oroju uyila'at sögötčü ügülärün 。 yäsün kälätän irgän Täb-tänggäri-tür či'uldažu 。 na-da qariyatan irgä-bän Täb-tänggäri-däcä quyura Soqor näratü älci ilälü'ä Soqor älci-yi mïnu ašigijü yabuqanämä'äl ürgäjü iläkdäjü 。 bï ö'äsün quyira odu'asu dolo'an Qongqotan-a ändäcä tändäcä qa'ažu namançila'uljü Täb-tänggäri-yin qoyinača sögötkä'üldäba kä'ät uyilaba 。 Činggis-qa'an-i dongqodu'aï üdü'üy-ä Börtä-üjin oron dotorä öngäyijü sa'užu könjilä-yiyän jaqa-bar äbčä'ü-bän tüyitčü Otčigün-u uyillaqu-yi üjäjü nilbusu¹ alda'at ügülärün 。 yäkiksät Qongqotan tädä öcigän Qasar-i ömöräjü jančijü-gü bülä'äi 。 ädö'ä basa änä Otčigün-i yäkin qoyinača'an sögötgämüi 。 yambar yosun bolumuï 。 bän ädä čigöt narat mätüs dä'ünär-i činu äyin oyisulaldumuï ünän bär mono qoyina nä'ülä mätü bøyä činu nägüs odu'asu nätkäl mätü ulus činu kän-ä mädä'ülküñ tädä 。 tulu² mätü bøyä činu tulbas odu'asu tuyal mätü ulus činu kän-ä mädä'ülküñ tädä 。 čigöt narat mätü dä'ünär-i činu äyin oyisulatqun haran mïnu qurban dörbän ücügät mawun mandutala mïnu ya'u mädä'ülküñ tädä 。 yäkiksät Qongqotan bülä'ä tädä dä'ünär-iyän tädänä täyin ki'üljü kär üjažü amu či kä'ä'ät Börtä-üjin nilbusun³ aldaba 。 Börtä-üjin-ü änä ügä-tür Činggis-qahan Otčigün-a ügülärün 。 Täb-tänggäri ädö'ä irägü 。 čidaquy-ača kär ba üyilätdü'äsü či mädä kä'äba 。 tä'ün-tür Otčigün bosu'at nilbusun⁴ arči'at qarču qurban bökö-si bälätčü bayiba 。 qurumut atala Mönglik⁴-äčiga dolo'an kö'üt-lü'ä-bän iräjü dolo'an büri oroju Täb-tänggäri tüsürgä-yin bara'un ätä'ät sa'uquï-lu'a Otčigün Täb-tänggäri-yin jaqa ïnu bariju öcigän üdür nama-yi namançilan bülä'ä či sorilduya kä'äjü jaqa ïnu bariju ä'üdän jük čirba 。 Täb-tänggäri Otčikün-u äsärgü jaqa bariju barılduba 。 Täb-tänggäri-yin maqalaï barıldıquï-tur qolu[m]ta täri'ün-ä unaba 。 Mönglik⁴-äčigä maqalaï ïnu abçu hünüsčü äbür-tür-iyän talbiba 。 Činggis-qahan ügülärün 。 qarču bökö gücü tämäčäldütkün kä'äba 。 Otčigün Täb-tänggäri-yi čirčü qarurun 。 ä'üdän bosoqa ja'ura urida bälädüksän qurban bökö äsärgü

(1) *nilbüsü*?

(2) *tulu*?

(3) *nilbüsün*?

(4) *Mänglik*?

Täb-tänggäri-yi bari'at čiréj qarču nüru'u īnu ququljū jääwün ätä'äd-ün tärgäd-ün üjü'ür-ä orču Otčigün oroju ügülärün. Täb-tänggäri nama-yi namančilan bülä'ä sorilduya kääsü ülü bolun arqalažu gäbtämü čaqtu nökör aju'u kääsü Mönglik¹-äcigä uqajū nilbusu² alda'at ügülärün. dayır ätögän-i danglasun-u tädüi büküy-äcä dalaï murän-i qoroqan-u tädüi büküy-äcä nököčäba bï kääküi-lü'ä jirqo'an Qongqotan kö'üt īnu ä'üdän bosoju³ qolumta to'orin bayijū qančud-ryan şimaliqaqdarun. Činggis-qahan gäräljü⁴ şıqaqdaju jayila qaruya kää'ät qarqalu'a Činggis-qa'an-i horčin qorčin turqa'ut to'orin bayiba. Täb-tänggäri-yi tärgäd-ün üjü'ür-ä nüru'u ququljū o'oruqsan-i Činggis-qahan üjäjü qoyitu'ul-ača nikän boro qošiliq⁵ abčira'uljū Täb-tänggäri-yin dä'ärä īnu talbi'uljū. kölgä oro'ulutqun nü'üya⁶ kääjü tändäcä nü'uba⁷.

246. — Täb-i talbiqsan qošiliq⁸-un ärügä tülüjü⁹ ä'üdän daruju hara sakü'ulu'asu qutu'ar süni üdür şira-da gär-ün ärügä nä'äjü baya' sältä qarcu'u bolqa'asu maqat Täb īnu tändä bolqaqdaba. Činggis-qahan ügülärün. Täb-tänggäri dä'ünär-tür mïnu qar kól gürgäksän-ü tula dä'ünär-ün mïnu ja'ura oro¹⁰ ügäi jinggügü¹⁰-yin tula tänggäri-dä äsä ta'alaqdaju amü-yan baya' sältä abču otgabe-jä kää'äba. Činggis-qahan Mönglik¹-äcigä-yi tändä dongqodurun. kö'üd-ü'än aburi ülü itqan dänggäčän sätikikün bolun Täb-tänggäri-yin täri'ün-tür gürba ta. tan-u täyimü aburi uqaqsan bö'äsü Jamuqa Altan Qučar-tan-u yosutan bolqaqtaqun bülä'äi ta kääjü Mönglik¹-äcigä-yi dongqotču dongqodun baraju jiči manaqar-u ügüläksän-i üdäši hudaru'asu üdä-yin ügüläksän-i manaqar hudaru'asu hičärä maqa kää'akdägü älä urida ügä baraqlalu'a. jä täli kää'än soyurqaju jiči jaliraba¹¹. alus aburi-yan tataqsan bö'äsü Mönglik¹-äcigä-yin uruq-tur kän dänggäčäkün bülä'äi kää'äba. Täb-tänggäri-yi ügäi bolqa'at Qongqotan čiraī jibtru'ui-jä.

(1) *Mänglik?*

(2) *nilbusu?*

(3) *bösöjü?*

(4) Cf. *gäyäkčü* du § 244.

(5) Corr. *qošliq*.

(6) Corr. *nävüya*.

(7) Corr. *näwüba*.

(8) Corr. *qošliq*.

(9) *tülijü?*

(10) Forme incertaine.

(11) Le texte écrit *Jaliraba*.

PREMIER CHAPITRE SUPPLÉMENTAIRE

247. — Tä'ün-ü qoyina Činggis-qahan qonin jil¹ Kïtat irgän-tür morilaba. Vu-ju²-yi abču Hünagän-daba'ar dabaju Sün-dä-vu-yi abču Jäbä Gøyigünäk-ba'atur qoyer-i manglai iläba. Čabčiyal gürču Čabčiyal-daba'an-i bækiläkdäjü tändä Jäbä ügülärün. an-i uduju gödölgäjü irä'ülün tändä soriya kääjü qariba. qarıqdaju Kïtat-un čari'üt näkäyä kää'än jölkä a'ula bütätälä näkäjü ayisi Sün-dä-vu-yin qosı'un-a gürču Jäbä qoyinaqşı hurba³ tataju dobtulju sundurču⁴ ayisququn dayin-i daruba. Činggis-qahan qol čärik daručaju Kïtat-i gödölgäjü Qara-Kïdad⁵-un Jürçad-ün Juyin⁶-u äräkün omoqun čari'üd-i daruju Čabčiyal-a gürtälä hönji'ü⁷ bayitala kïduju Čabčiyal-un qa'alqa Jäbä abču daba'at buliju dabaju Činggis-qahan Şira-däktür⁸ bawuba. Jungdu-yi ä'äräjü qotot qotot balaqat-tur čari'üt iläjü ä'ärä'ülba. Jäbä-yi Dongčang⁹ balaqasun ä'ärä'ülün iläba. Dongčang balaqasun-tur gürču ä'äräjü abun yadaju qariju jirqo'an qonoq qajar-a gürču gänätgüjü jiči qarin tata'at qar kötöltän süni dülligäjü¹⁰ gänät büküi-tür gürču Dongčang⁹ balaqasu abu'aï.

248. — Jäbä Dongčang⁹-balaqasun-i abču qariju iräjü Činggis-qahan-tur näyiläba. Jungdu-yi ä'äräkdärün. Altan-qan-a yäkä noyan Ongging-čingsang duratqarun. tänggäri qajar-un jaya'an čaq yäkä oro yä'ütgäkü čaq-u'u¹¹ gürba. Mongqol¹² maši güçütäy-ä iräjü. bïdan-u äräkün omoqun Qara-Kïtat¹³-un Jürçad-ün Juyin-u¹⁴ ärkit čari'üd-i daruju bürältälä kïduju'uü. itägältü Čabčiyal-i bär

(1) *jil?*

(2) *vu-ju?*

(3) Corr. *hurba[ba]*.

(4) *sündürčü?*

(5) *Kïtat?*

(6) *Juyin?*

(7) Corr. *hünji'ü*.

(8) *Şira-däktür?*

(9) Corr. *Dungčang*.

(10) *dülligäjü?*

(11) *čaq-u'u?*

(12) *Mangqol?*

(13) *Kïdad?*

(14) *Juyin-ü?*

bulijü abču'uï . ädö'ä bida basa čäri'üt jasajü qarqa'asu basa Mongqol¹-a daruqda'asu qala'ar balaqat balaqat-dur-ïyan butaraqun tädä . jiči bidan-a qura'ulu'asu ülü bolun bidan-tur dayisun boljü ülü nökükäkün tädä . Altan-qan-i² soyurqa'asu Mongqol¹-un qan-tur ädö'ät-tür älsän äyätüyä . äyä-tür orojü Mongqol¹-i iču'asu ičuqaqsan-u qoyina basa busu sätkil bida tändä äyätüldüt-jä . Mongqol¹-un ba ärä aqta qajar hä'üşiyäjü kölçergämüi kä'äkdämüi . qan-a inu öki öguryä altan münggün a'urasut ät čärig-ün gü'ün-ä kündü-tä qarqajü öguya . änä äyä-tür man-u oroqu ülü'ü-yi kär mädäkdägü kä'än duratqa'asu . Altan-qan Onggïng-čëngsang-'ün änä ügä jöbshiyäjü äyin bö'ät boltuqai kä'än älsän Činggis-qa'an-a Güngjü närätai öki qarqajü altan münggün a'urasun ät tabar čärig-ün gü'ün-ä güçün-ä mädä'ülän da'aquy-ača Jungdu-ača qarqaču Činggis-qahan-tur Onggïng-čëngsang gürgäjü iräba . älsän iräkdäjü³ Činggis-qahan äyä-tür anu orojü qotat qotat-tur ä'rät bawuqsat čäri'üd-i qari'uljü ičuba . Onggïng-čëngsang Moju⁴ Vuju⁵ närätü qoši'un-a gürtälä Činggis-qa'an-i hüdäjü qariba . a'urasun ät bidan-u čäri'üt da'aquy-ača ačijü kibu'ud-iyar ač'iaban tatajü yabuba .

249. — Tärä morilaqsa'-ar Qašin irgä-tür yorčiba . joriyü güru'äsü Qašin irgän-ü Burqan älsän bara'un qar činu boljü gücü iksü kä'än Čaqa närätai öki Činggis-qa'an-a qarqajü ökba . basa Burqan qan ügülärün . Činggis-qa'an-u närä aldar sonosču ayuň ala'aï ba . ädö'ä süldärtü bøyä činu gürçü iräkdäjü⁶ süldär äčä ayuba . ayuň ba Tang'ut irgän bara'un qar činu boljü gücü öksü kä'äba . gücü ögürün nunji nuntuqtan nödüksän balaqasutan büi-jä . nököčäjü qurdun aya ayalaqu'i-tur qurča bulqa bulqa-lduqu'i-tur qurdun ayan-tur güyičän-jä yadamui-jä qurča bulqa-tur bulqaldun-jä yadamui-jä ba . Činggis-qa'an-i soyurqa'asu ba Tang'ut-irgän ündür därasün-ü nämürä-tä osgäjü olon tämä'ät qarqajü qa bolqajü öksü örmägä näkäjü a'urasun bolqajü öksü . o'orqu šibawun surqajü qura'uljü sayid-i inu gürgä'ülün asuqaï kä'än öčiba . ügüläjü ügä-dür-iyän gürün Tang'ut irgän-äčä'-än tämä'ät qubčijü tawun yadatala abčiraju ökba .

250. — Činggis-qahan tärä morilaqsan-tur Kitat irgän-ü Altan-qa'an-i älsä'üljü olon a'urasun abču . Qašin irgän-ü Burqan-i

(1) *Mangqol?*

(2) Cf. § 249.

(3) Le texte a *iläkdäjü* qui est peut-être correct.

(4) *Moju?*

(5) *Vuju?*

(6) *iläkdäjü?*

älsä'üljü olon tämä'ät abču . Činggis-qahan qonin jil¹ tärä morilaqsan-tur Kitat irgän-ü Aqutaï närätü Altan-qan-i älsä'üljü . Tang'ut irgän-ü Iluqu-Burqan-i älsä'üljü qarijü Sa'ari-kä'är-i² bawuba .

251. — Basa tä'ün-ü qoyina Jaugon-tur älsän iläksät Jubqan tärä'ütän olon älčin-iyän Kitat irgän-ü Aqutaï Altan-qa'an-a jätgükdäjü Činggis-qahan noqaï jil³ Kitat-irgän-tür basa morilaba . älsän barajü Jaugon-tur iläksät älčin-i yakin jätkün bülä'äi⁴ kä'än morilarun . Činggis-qahan Tunggon⁵-amasar joriyü Jäbä-yi Cabčiyal-iyar bolqaba . Činggis-qa'an-i Tunggon⁵-amasar-iyar bolba kä'än Altan-qan mädäjü Ilä⁶ Qada Höbögtür qurban-a čäri'üt mädä'üljü čärik bökläjü hula'an-dägälän-i manglailan jasajü Tunggon⁵-amasar-i tämäčän daba'a bu daba'ulutqun kä'än Ilä Qada Höbögtür qurban-i čäri'üt qurduilan iläjü'ü . Tunggon⁵-amasar-a gürü'äsü Kitad-un čäri'üt qajar kä'än da'aju iräba . Činggis-qahan Ilä Qada Höbögtür qurban-lu'a bayiduljü Ilä Qada-yi gödölgäba . Toluü Čügü-gürigän qoyer köndälän-äčä dobtuljü hula'an-dägälän-i iču'aju gürçü Ilä Qada-yi gödölgäjü daruju Kitad-i hünji'ü bayitala kïduba . Kitat čäri'üd-iyän kïdujü baraqdaba kä'än Altan-qan mädäjü Jungdu-dača qarču buru'udun Namging-balaqasu orojü'uï . hüläksät čäri'üt anu turuju ükürün . o'är ja'ura gü'ün-ü miqa idäldüjü'ü . Toluü Čügü-gürigän qoyer sayi-tur üyilätba kä'än Činggis-qahan Toluü Čügü-gürigän qoyer-i maši soyurqaba .

252. — Činggis-qahan Qošivu⁷-yi bawu'at Jungdu-yin Širakä'är bawuba . Jäbä Cabčiyal-un qalqa äbdäjü Cabčiyal-i bariqsat čäri'üd-i gödöldäjü⁸ iräjü Činggis-qahan-tur näyiläba . Altan-qan Jungdu-dača qarurun Jungdu dotora Qada-yi liusiu bolqan tüsijü oduqsan aju'u . Činggis-qahan Jungdu-yin altan münggün ät a'urasun ya'u kä inu to'ola'ulurun Önggür-bawurči Arqaï-Qasar Šigi-Qutuqu qurban-i iläba . ädä qurban-i ayisaï kä'än Qada äsärgü uqduñ altatai hartaï a'urasun bari'at Jungdu dotorača qarču äsärgü iräba . Qada-da Šigi-Qutuqu ügülärün . urida änä Jungdu-yin ät mün Jungdu Altan-qan-u'ai aju'u-jä , ädö'ä Jungdu

(1) *jil?*

(2) Le caractère 爾里 *li* n'indique pas de cas ; la traduction a bien Sa'ari-kä'är.

(3) *jil?*

(4) Le texte a *bülägäi*.

(5) *Tonggon?* *Tünggon?* *Tüngguan?*

(6) Corr. *Ila*?

(7) *Qošivu?*

(8) Corr. *gödölgäjü*.

Činggis-qa'an-u'aï büi-jä. Činggis-qa'an-u ät a'urasun¹ äcinä'ün yäkin qulaqču abčirajü ögümü či. bï ülü abqu kä'äjü Šigi-Qutuqu äsä abu'a². Önggür-bawurči Arqaï qoyar abuba³. ädä qurban Ĵungdu-yin ät ya'u kä to'olajü iräba. tändä Činggis-qahan Önggür Arqaï Qutuqu qurban-ača Qada y'au ökba kä'än asaqba. Šigi-Qutuqu ügülärün. altatai hartaï a'urasun¹ abčirajü ögülü'ä bï ügülärün urida änä Ĵungdu Altan-qan-u'aï aju'u-jä. ädö'ä Činggis-qa'an-u'aï bolba-jä. či Qada Činggis-qa'an-u ät äcinäčä⁴ qulaqču yäkin ögümü či kä'äjü bï äsä abuba. Önggür Arqaï qoyar ögüksäd-i inu abula'a kä'äba. Činggis-qahan tändä Önggür Arqaï qoyar-i maši dongqotba. Šigi-Qutuqu-yi yäkä yosu sätkjü'ü či kä'än maši soyurqajü üjägü-yin mïnu nidün sonosqu-yin mïnu čikin bolju ülü'ü aqu či kä'än jarlıq bolba.

253. — Altan-qan Namging oroju ö'är-iyän älsän mürgüjü Tänggäri näratü kö'ü-bän ja'un nökötü-yi Činggis-qahan-tur turqaq boltuqaï kä'än iläjü'ü. ima-da älsäkdäjü Činggis-qahan ičuya kä'än Cabčiyal-iyar tändä ičurun Qasar-i jawün qar-un čari'üd-iyär dalaï gjin ilärün. Bäging balaqasu bawutqun. Bäging balaqasun-i älsä'üljü činana Jürčad-ün Vuqanu-yi da'arin otču Vuqanu bulqa sätki'äsü ha'ulutqun. älsä'äsü inu gjii'ar balaqat anu da'arin Ula Na'u mürät gjin otču Tawur-mürän ö'ädä dabajü yäkä a'uruq-tur näyilän irätkün kä'äjü iläba. Qasarlu'a noyad-ača Jürčadai Alči Tölün-čärbi qurban-i iläldüba. Qasar Bäging balaqasun oro'ulju Jürčad-ün Vuqanu-yi älsä'üljü mör-ä bükün balaqasun-i oro'ulu'at Qasar Tawur-mürän ö'ädä iräjü yäkä a'uruq-tur bawuju iräba.

254. — Tä'ün-ü qoyina Činggis-qahan Sarta'ul irgän-ä Uquna täri'ütän ja'un älčin-iyän jätkäjü⁵ alaqdaju Činggis-qahan ügülärün. altan arqamji-yan Sarta'ul irgän-ä kär tasuldan bülä'äi kä'än Uquna täri'ütän ja'un älčin-ü'än ösü'l ösün kisal kisan Sarta'ul irgän-tur morilaya kä'än morilaqu-tur. tändä Yäsüi-qadun Činggis-qa'an-a duratqan öcirün. qahan ündür daba'a⁶ dabani örgän mürät kätülin urtu ča'ur ča'uran olon ulus-iyän jibši'ärün sätkiba. töräksän älä amitan-tur möngkä ülü⁷ aju'u. nä'ülä mätu bayersi činu nägüs odu'asu nätkäl mätu ulus-iyän

(1) Corr. a'urasu.

(2) Haenisch corrige abu'a[1], mais on a des formes en -'a.

(3) Corr. abba.

(4) Corr. äcinä'ün.

(5) Corr. jätgäjü.

(6) daba'a?

(7) Corr. ügäi.

kän-ä gämü. tulu¹ mätu bayersi činu tulbas odu'asu tuyal mätu ulus-iyän kän-ä gämü. töräksän dörbän külü'üt kö'üd-ü'än kän-i inu kä'amu. kö'üt-tä dä'ünär-ä olon qaračus-a man-a bär mawun-a uqajü aqay-a uqaqsan-iyän duratqasen bolba. jarlıq mädätügäi kä'än öci'äsü. Činggis-qahan jarlıq bolurun. qadun bär gü'ün bö'äsü Yäsüi-yin ügä jöb-äcä jöb kät bär dä'ünär kö'üt ta bär Bo'orču Muqali-tan äyin äsä duratqaba. bï bär uridus-i ülü uda'araquy-ača umartaju aju'u. üküläng-ä ülü ärüstaküy²-äcä untaraju³ aju'u kä'äät. kö'üd-ün mïnu aqa Joči⁴ büi-jä ya'u kä'ämü či kälälä kä'äba. Joči⁴-yi dongqotqu-yin urida Ča'adaï ügülärün. Joči⁴-yi kälälä kä'ärün Joči⁴-yu'u tüsün ügülämüi. änä Märkidai čül ül ja'ura⁵ kär mädä'ülküñ bida. kä'äkui-lü'ä Joči⁴ bosu'at Ča'adaï-yin jaqa-tur tusču ügülärün. qan äcigä-dä busu äsä kä'äkdälü'ä či namayı kär ilqamuñ yambar ärdäm-iyär hülä'ü či. qaqča kacawü-bär-iyän maqa hülä'ü älä či. hontučaju čima-da qarda'asu härägäi-yän hoqtolju o'orsuqai. abaldaju čima-da ilaqda'asu unaqsan qajar-ača bu bossuqai. qan äcigä-yin jarlıq mädätügäi kä'äba. Joči⁴ Ča'adaï qoyar jaqa-ja barıldıju bayin büküi-tür. Joči⁴-yi qar-ača Bo'orču tataju Ča'adaï-yin qar-ača Muqali tataju büküi-tür Činggis-qahan sonosču säm sa'un büi. tändä Kökö-čos⁶ jawüm ätä'ät bayiju ügülärün. Ča'adaï yäkin ya'arayu či. qan äcigä činu kö'üd-ün dotor ačima-dača äräjü bülä'ä. tan-i törägü-yin urida hodutai tänggäri horčiju bülä'ä. olon ulus bulqa bülä'ä. oron-dur-iyän⁷ ülü oron oljalaldun bülä'ä. körisütai ätüğän körbäjü bülä'ä. gür ulus bulqa bülä'ä. könjilä-dä'än ülü gäbtän görülaldun bülä'ä. täyimü čaq-tur güsäjü äsä yabuba-jä. gürülæküi-tür bolba-jä. buru'utču äsä yabuba. bulqalduqu-tur bolba-jä. amaraju äsä yabuba-jä. alalduqu-tur bolba-jä. boqda qadun äkä-yü'än tosun duran qoru'ulju sün jürügän-ädä'üljü ügülämüi či. bulä'än-äcä bülät mün kä'äli-däčä äsä'ü törälä'äi ta. qala'un-ača qalat qaqča qaqlaq-ača äsä'ü qarula'a ta. jürügän-äcä töräksän äkä-yü'än čimatqa'asu činar inu jäkirčü jalira'ulu'asu ülü boli⁸. kä'äli-däčä töräksän äkä-yü'än gämüri'ülü'äsü gänü'är inu gäsgä'äsü ülü boli⁸. qan äcigä tan-u qamuq ulus-i bayi'ulurun qara täri'ü-bän qantuqalaju qara čisu-

(1) tülü?

(2) Corr. ärüstaküy.

(3) umtaraju?

(4) Joči?

(5) čül ulja'ur-a? čöl olja'ur-a?

(6) Kökö-čos?

(7) örön-dür-iyän?

(8) boli?

ban nambuqalaju qara nidü-bän hirmäs ülü kin qa[b]taqaï . čiki-bän däär-tür ülü talbin . qanču-ban därläjü . qormaï-ban däbüšçü . šilüsün-iyän undalaj¹ šigi-yän qonaqlaju . manglaï-yin köläsün ula-tur gürtälä ula-yin köläsün manglaï-tur qartala ölümlän kiči'än yabuquï čaq-tur äkä tan-u qamtu-bar joboldurun horaïtala boqtalaju ho'ojetala büsläjü niyitaïtala boqtolaju nüduratala büsläjü tan-iyän isgärün jalkiquï ja'ura jarim-iyän ökçü qo'olaï-yin² quçijü qotolai-yan ökçü qo'osun yabuquï bülä'äi . ägäm-äcä tan-u tataju ärä-lü'ä sača'un kän-ä bolqaqu . güjü'ün-äcä tan-u tataju gü'ün-lü'ä sača'un kän-ä bolqaqu kä'äjü . buyi tan-u arılıqaju burbuï tan-u ärgü'üljü . ärä-yin ägäm-tür aqta-yin qarqam-tur gürgäjü . ädö'ä tan-u'an sayi üjässü kä'än sätkjijü äsä'ü amuï boqta qadun bidan-u naran mätü gägä'än na'ur mätü dälgär sätkiltü bülä'ä kä'aba .

255. — Tändäcä Činggis-qan ügülärün . Joči³-yï yäkin täyin kä'ämü ta . kô'üd-ün mënü aqa Joči³ ülü'ü büi . qoyina täyin bu kä'atkün kä'än jarlıq bolba . änä ügä-tür Ča'adaï müçilgäjü⁴ ügülärün . Joči³-yin güçütü-yi ärdäm-ün qari'u ülü ügülän ama'-ar alaqsan ači'asu ülü boli⁵ . ügä-tür ükü'ülüksän übci'ásu ülü boli⁵ . kô'üd-ün aqa Joči³ ba qoyar büi-jä qan-äcigä-dä qolbaran güçün öksü . daldariqsan-iyän dalbaru čabčildusu . qojidaqsan-iyän borbin-iyän kinggürü čabčildusu . Ögödäi lu⁶ örük büi . Ögödäi-yi kä'äldüyä . Ögödäi qan äcigä-yin därgädä aju'bara'a yäkä maqalaï-yin bauliya tanı'ulu'asu bolu-jä kä'aba . änä ügä-tür Činggis-qahan ügülärün . Joči³ ya'u kä'ämü kälälä kä'aba . Joči³ ügülärün . Ča'adaï lu⁶ ügüläba . Ča'adaï ba qoyar qolba'aran güçü öksü . Ögödäi-yi kä'äldüyä kä'aba . Činggis-qahan jarlıq bolurun . qolba'aratala ya'un büi . ötögän äkä a'uï büi . mürät usut olon büi . salqu-şitu⁷ nuntuq a'utkin . qarri daru'ulun salqaya kä'äät Joči³ Ča'adaï qoyar ügä-tür-iyän gürülätkün . irgän-ä bu inä'ä'ülütkün haran-a bu habqari'ulutqun⁸ . ärtä Altan Qučar qoyar änä mätü ügä baraldojujiči ügä-tür-iyän ülü gürgü-yin tula kär kikdälü'äi yambar bolqaqdalu'aï . ädö'ä Altan Qučar qoyar-un uru'ud-ača tan-lu'a salqalduya . tädän-i üjäjü ya'u

(1) umdalaju?

(2) Corr. -yan.

(3) Jöči?

(4) Corr. müçiljäjü.

(5) boli?

(6) lü?

(7) solqu[m]şitu? salqaşitu?

(8) halqari'ulutqun?

osoldaqun ta kä'äät . Ögödäi ya'u kä'ämü kälälä kä'aba . Ögödäi ügülärün . qahan äc[ig]ä¹ soyurqaju ügülä kä'äkdä'äsü ya'u-ban ügülägü bï ülü čidaqu kä'än . kär ügülägü čidaqu-bar qata'učisuqaï gu kä'ämü-jä . mona qoyina maqa uruq-tur mënü öläng-tür quči'asu hükär-ä ülü idäkdägü . ä'ükün-tür quči'asu noqay-a ülü idäkdägü törä'äsü . qandaqaï² kätüs quluqana çöläs aldaquy-u'u³ . ädüi-yü'än-jä kä'ämü . busu ya'u ügülägü bï kä'aba . änä ügä-tür Činggis-qahan jarlıq bolurun . Ögödäi äyimün ügä ügülägü bô'äsü bolu-jä kä'aba . basa Toluï ya'u kä'ämü kälälä kä'aba . Toluï ügülärün . bï qahan äcigä-yin näräyidüksän aqa-yu'an därgädä aju' umartaqsan-ü duratqaju umtaraqsan⁴-i sari'üljü jä-yin nökör jä'ärdä-yin mïna'a bolju jä-däcä ülü qožidan järgä-däcä ülü čolayitan urtu ča'ur ča'uraju oqor bolqa bolqaju⁵ öksü kä'än ügülä'äsü Činggis-qahan jöbshiyän jarlıq bolurun . Qasar-un uruq nikän-iyän mädä'ül . Alčidaï-yin uruq nikän-iyän mädä'ül . Otčigin-u uruq nikän-iyän mädä'ül . Bälgütäi-yin uruq nikän-iyän mädä'ül . täyin sätkjijü mënü urug-i nikän-i mädä'üljü mënü jarlıq busu ülü bolqan äsä hutaru'asu ülü andäkün ülü alqun⁶ ta . Ögödäi-yin urug-i öläng-tür quči'asu hükär-ä ülü idäkdägü ö'ükün-tür quči'asu noqay-a ülü idäkdägü törä'äsü . mënü uruq-tur nikän-ü'ü sayin ülü törägü aju'u kä'än jarlıq bolu'at .

256. — Činggis-qahan morilarun Tang'ut irgän-ü Burqan-tur älçin ilärün . bara'un qar činu bolsu kä'älü'ä či . Sarta'ul irgän-ä altan arqamji-yan tasuldaju olulčan⁷ morilaba bï . bara'un qar bolun morila kä'äjü ilä'äsü Burqan-i dongqodu'aï üdü'üy-a urida Aša-gambu ügülärün . güçü yadan bö'ätälä qan boltala ya'un kä'äjü . čärik ülü nämän yäkä ügä ügüläjü iläjü'ü . tändä Činggis-qahan ügülärün . Aša-gambu-da kär äyin ügüläkdän bülä'äi kä'än . arqača an-tur⁸ bö'ät kälbäs joriju ilä'äsü ya'un bärkätü bülä'äi . ö'ärä maqa gü'ün-tür joriju bükü-tür jä täli möngkä tänggäri-dä ihä'äkä'äsü altan jilo'a batu-da tataju irä'äsü tändä maqa boltuqaï täli kä'äjü .

257. — Taulaï jil⁹ Sarta'ul irgän-tür Aray-iyar¹⁰ daban morilarun . Činggis-qahan qatun-ača Qulan-qatun-ü abun ayalarun .

(1) Corr. äcä.

(2) Forme probablement fausse due à allitération possible.

(3) aldaquy-u?

(4) umtaraqsan?

(5) Corr. bulqa bulgaju?

(6) al[da]qun? Cf. Haenisch.

(7) Cf. § 164.

(8) Corr. an-dur.

(9) jil?

(10) Alay-iyar?

dä'ünär-äčä Otčigün-noyan-i yäkä a'uruq-tur tüšijü morilaba. Žäbäyi manglaï iläba. Žäbä-yin gäčigä¹ Sübä'ätäi-yi iläba. Sübä'ätäi-yin gäčigä Toqučar-i iläba, ädä qurban-i ilärün qada'un otču Sultan-u činana qarçu bïdan-i gürgä'ülün qamsatqun kä'äjü iläba. Žäbä tärä otču Qan-Mälig-ün balaqat da'ariju ülü köndän qada'un nökčijü'ü. tä'ün-ü qoyinača Sübä'ätäi mün yosu'ar ülü köndän nökčijü'ü. tä'ün-ü qoyinača Toqučar Qan-Mälig-ün kiži'ar balaqat ha'ulju tarıyajin-i īnu dawuliju'uü. Qan-Mälik balaqad-iyen ha'ulda'a kä'än dayijin gödöljü Žalalding-soltan-tur näyiläjü'ü. Žalalding-soltan Qan-Mälik qoyer Činggis-qa'an-u äsärgü morilaju'uü. Činggis-qa'an-u urida Šigi-Qutuqu manglaï yabuju'uü. Šigi-Qutuqu-lu'a bayildju Žalalding-soltan Qan-Mälik qoyer Šigi-Qutuqu-yi daruju Činggis-qahan-tur gürtälä daruju ayisquitur Žäbä Sübä'ätäi Toqučar qurban Žalalding-soltan Qan-Mälik qoyer-un qoyinača oroju jiči an-i daruju kidu'at Buqar Sämigab Udarar balaqasun-tur an-i ülü näyilä'ülün daruju Šin-mürän-ä gürtälä hüldäjü yabuqdaran. Šin-mürän-tür čübtüsčü oroqun bolun olon Sarta'ul-ıyan tändä Šin-mürän-tür sü'äba-ja. Jalalding-soltan Qan-Mälik qoyer ami-yan qoroqun Šin-mürän ö'ädä tut'a'aba. Činggis-qahan Šin-mürän ö'ädä yorčiju Batkäsän-i dauliju otču Äkä-qoroqan Gä'ün-qoroqan gürčü Baru'an-kä'är-i² bawuju. Žalayartai³ Bala-yi Žalalding-soltan Qan-Mälik qoyer-i näkä'ülün iläjü. Žäbä Sübä'ätäi qoyer-i maši soyurqajü Žäbä či Jırqo'adai närätü bülä'ä Tayiču'ud-ača iräjü Žäbä bolba-ja či. Toqučar-i Qan-Mälig-ün kiži'ar balaqat ö'är-ün dura'-ar ha'ulju Qan-Mälig-i dayijü'ulba. Jasaq bolqan mököri'ülüya kä'än baraju jiči ülü mököri'ülün maši dongqotčü čärik mädägü-däčä īn-u ärä'üläjü bawulba.

258. — Tädüi Činggis-qahan Barula⁴-kä'är-äčä qariju Joči⁵ Ča'adai Ögödäi qurban kö'üd-i bara'un qar-un čari'üd-iyär Amuimürän kätüljü Ürüngäči-balaqasu bawutqun kä'än iläba. Toluü-yi Iru Isäbür tari'ütän olon balaqat bawutqun kä'än iläba. Činggis-qahan ö'äsün Udırar-balaqasu bawuba. Joči⁵ Ča'adai Ögödäi qurban kö'üt öčijü ilärün. čari'üt man-u bügütba. Ürüngäči-balaqasu gürba. kän-ü'än ügä-är yabuqun ba kä'än öčijü ilä'äsü Činggis-qahan jarlıq bolurun. Ögödäi-yü'än ügä-tür yabutqun kä'äjü iläba.

(1) Corr. gäčigä.

(2) Cf. § 250, n. 2.

(3) Corr. Jalayirtai.

(4) Corr. Baru'an.

(5) Joči?

259. — Tädüi Činggis-qahan Udurar-balaqasu oro'ulju Udururbalaqasun-ača gödöljü Sämigab-balaqasu bawuba. Sämigab-balaqasun-ača gödöljü Buqar-balaqasu bawuba. tändä Činggis-qahan Bala-yi gülicän Altan-qorqan-u niri'un Soltan-u jusalang jusajü Tolui-tur älchin iläba. hon qala'un bolba. busut čari'üt bawut-ja či bïdan-tur näyilä kä'äjü ilä'äsü Tolui Iru Isäbür-tan balaqat abču Sistän-balaqasu äbdäčü Čükčärän-balaqasu äbdä'ät qarin bawuju irä'ät Činggis-qahan-tur näyiläba.

260. — Joči¹ Ča'adai Ögödäi qurban kö'üt Ürüngäči²-balaqasu oro'ulju qurba'ula balaqat irgän qubiyaldujü Činggis-qa'an-a qubi äsä qarqaju'u. ädä qurban kö'üd-i bawuju irä'äsü Činggis-qahan Joči¹ Ča'adai Ögödäi qurban kö'üd-i čimatču qurban üdür äsä a'ulja'ulba. tändä Bo'orču Muqalii Šigi-Qutuqu³ qurban öcirün. öčän⁴ mäljän aqsat Sarta'ul irgän-ü Soltan-ü doroyitda'ulju⁵ balaqat irgä anu abu'ař bida qubiyajü abdaqu Ürüngäči²-balaqasun qubiyaldujü abqun kö'üt bügütä Činggis-qa'an-u'ař büi. tänggäri qajar-a gücü nämäkdäjü Sarta'ul irgän-i ädüi doroyita'uluqsan⁶-tur ba olon ärä aqta činu bayasču maqaiju⁷ amu. qahan yäkin äyin kiliŋlajü amu. kö'üt buru'u-yan uqajü ayuba-jä. qoyiči-yu'an surtuqa'i kö'üt aburü-yan alqasa'u-jäi soyurqa'asu a'ulja'ulu'asu bolquy-u⁸ kä'än öči'äsü Činggis-qahan jaliraju Joči¹ Ča'adai Ögödäi qurban kö'üd-i a'ulja'ulju dongqodurun ötögüs ügäš örkitečü⁹ qa'učin ügäš qadalju⁹ bayiqsan qajar-a baqta'aldatala manglaï-yin köläsün arčin yadataala badarkijü čimali'ar süyü'är du'ulqan bükü-tür Qongqaï-qorči Qongtaqar-qorči Čormaqan-qorči ädä qurban qorčin Činggis-qa'an-a öcirün. boro šibawun bauliya-tur sayi oroqu mätü kö'üt sayi ädüi ayalan surun bükü-tür kö'üd-i šingtalon mänä mätü yäkin äyin dongqodumu. kö'üt ayujü sätkil-iyän alqasa'u-jäi naran şinggägü-äčä urququ-da gürtälä dayin irgän büi. man-i Töbödüt noqod-ıyan tukirču ilä'äsü dayin irgän-i ba tänggäri qajar-a gücü nämäkdäjü altan münggü a'urasun tabar irgän orqan čima-da abčirasuqa'i. ali irgän kä'ä'äsü änä hörönä Baqtat irgän-ü Qalibaï-soltan kä'ägü büi kä'ämüi. tä'ün-tür ba ayalasuqa'i kä'än öči'äsü. qahan

(1) Joči?

(2) Ürüngäči?

(3) Le texte écrit Quduqu.

(4) očan?

(5) (Sic); cf. infra, n. 6.

(6) (Sic); cf. supra, n. 5.

(7) Sans traduction; de maqa-?

(8) bolqu-yu?

(9) Cf. § 78.

so'orajū ädä ügäs-tür jalıraju Činggis-qahan jöbşıyäjü jarlıq bolurun. Qongqaï Qongtaqar Čormaqan qurban qorčin-i soyurqajū Adargidaï Qongqaï Dolongırtaï Qongtaqar qoyar-i mīnū därgädä atuqaï. Ötägädäi Čormaqan-i Baqtat irgän-tür Qalibaï-soltan-tur ayala'ulba.

261. — Basa Hindus irgän Baqtat irgän qoyar-un ja'ura Aru Maru Madasarï¹ irgän-ü Abtu-balaqasun-tur Dörbätai Dörbäi-doqşin-i ayala'ulba.

262. — Basa Sübä'ätäi-ba'atur-i ümäkshi Qanglin Kibča'ut Bajigït Orusut Majarat Asut Sasut Särkäsüt Käšimir² Bolar Käräl³ änä harban nikän ayımaq qarın irgän-tür gürtälä Idil Jayaq usutan mürät kätülün Kivamän Kärmän⁴ balaqasun-tur gürtälä Sübä'ätäi-ba'atur-i ayala'ulba.

263. — Basa Sarta'ul irgän-i abun barajū Činggis-qahan jarlıq bolurun. balaqat balaqat-tur daruqaçın talbiyü Ürüngäči⁵ balaqasun-ača Yalawacı Masqut närätän äcigä kö'üt qoyar Qurumši oboqtan Sarta'ul iräjü balaqasun-u yosu dörä Činggis-qagan-a ügüläjü yosun-tur adalı mädän käläläkdäjü kö'üd-i inu Masqut Qurumši-yi bidan-u daruqas-lu'a Buqar Sämisgän Ürüngäči⁵ Udan Kisqar Urıyang Güsän-darıl⁶ tari'ütän balaqad-i mädä'ülän tüşijü. äcigä-yi inu Yalawači-yi abčirajū Kitad-un Jungdu-balaqasu mädä'ülün abčiraba. Sartaqtaï gü'ün-äčä Yalawači Masqut qoyar-un balaqasun-u törä yosun čidaqu-yin tula Kitat irgän-i mädä'ülün daruqas-lu'a tüşiba.

264. — Sarta'ul irgän-tür dolo'an hot yabuju tändä Jalayırtai Bala-yi gülicajü bükü-tür Bala Šin-mürän-i kätüljü Jalaldin-soltan Qan-Mälük qoyar-i Hindus-un qajar-a gürtälä näkajü Jalaldin-soltan Qan-Mälük qoyar-i jabqajü Hindus-un dumda⁷ gürtälä äriju yadaju qariju Hindus-un kijü'ar irgän-i dauli'at olon tämä'ät olon särkäs⁸-i abu'at iräjü'ü. tändä Činggis-qahan qariju ja'ura Ärdiš-i jusatju dolodu'ar hon takiya jil⁹ namur Tula-yin qara tün-a¹⁰ ordos-tur bawuba.

(1) *Malasarī?*

(2) *Corr. Käšmir.*

(3) Le texte écrit *Raral*.

(4) Lire *Kiva Mänkärmän*.

(5) *Ürüngäči?*

(6) *Güsän-darım?*

(7) *dunda?*

(8) *Corr. irgäs?*

(9) *jil?*

(10) *tün-a?*

DEUXIÈME CHAPITRE SUPPLÉMENTAIRE

265. — Tärä übül übüljäjü Tang'ut irgän-tür morilaya kä'än şini¹ to'a to'ulaju noqaï jil² namur Činggis-qahan Tang'ut irgän-tür morilaba. qadun-dača Yäsüi-qadun-i abču otba. ja'ura übül Arbuqa-yin olon qulad-i abala'asu Činggis-qahan Josotu-boro-yi unuju bülä'ä qulat da'ariju irä'äsu Josotu-boro ürgüjü Činggis-qahan-i morin-ača una'asu mariya-ban maši äbätčü Čo'orqat bawuba. tärä süni qono'asu manaqar Yäsüi-qadun ügülärün. kö'üt noyat käläläldütkün. qahan süni mariya qala'un qonoba kä'äba. tändä kö'üt noyat qura'asu Qongqotadai Tolun-čärbi duratqan ügülärün. Tang'ut irgän nödüksän balaqasutan nunji nuntuqtan büi. nödüksän balaqasu-ban ü'ürçü ülü otqun tädä. nunji nuntug-ıyan gäjü ülü otqun tädä. bida ičuju qahan-u mara'a sari'üdü'äsu basa jiči morilat-jä bida kä'ä'äsu bürin kö'üt noyat änä ügä jöbşıyäjü Činggis-qahan-a öci'äsu Činggis-qahan ügülärün. Tang'ut irgän bidan-i jürügä yadaju qariba kä'ákün. bida älčin maqa iläjü älčin-i mün änä Čo'orqat-ta sobilaju ügä anu uqajü iču'asu bolu-jä kä'äjü tändä älčin-ä da'u bari'ulju ilärün. nidöni³ Burqan či ügülärün. ba Tang'ut irgän bara'un qar činu bolsu kä'älü'ä čima-da täyin kä'äkdäjü Sarta'ul irgän-ä äyä-dür-iyän äsä oroqdaju morilasu kä'än quyuju ilä'äsu či Burqan ügä-dür-iyän ülü gürün čärik ba ülü ögün ügä-är da'ariju iräjü bülä'ä. öärä joriqsan-tur qoyina olulčasu kä'än Sarta'ul irgän-tür morilaju möngkä tänggäri-dä ihä'äkdäjü Sarta'ul irgän-i jük-tür oro'ulju ädö'ä Burqan-tur ügä olulčasu kä'än ayisa'i kä'äjü ilä'äsu Burqan ügülärün. da'aringqu ügä bï äsä ügülälü'ä kä'äjü'ui. Aşa-gambu ügülärün. da'aringqu ügä bï ügülälü'ä. ädö'ä bär bö'äsu ta Mongqol⁴ qatquldu'a surču qatqu-lusu kä'ä'äsu bï bürin Alaşa'i nuntuqtu tärmä gärtü tämä'än ači'atu büyü. Alaşa'i joriju na-dur irätkün tändä qatqulduya. altan münggün a'urasun tabar käräktü bö'äsu Äri-qaya Äri-jä'üyi joritqun kä'äjü iläjü'ui. änä ügä-yi Činggis-qahan-a gürgä'äsu

(1) *şini?*

(2) *jil?*

(3) *nidöni?*

(4) *Mangqol?*

Činggis-qahan mariya qala'un arun ügülärün 。 jä täli äyimü yäkä ügä ügülä'üljü kär ičuqdaquï 。 ükürün yäkä ügä-tür šiqan yabuya kä'äjü möngkä tänggäri či mädä kä'än Činggis-qahan Alašai jorijü gürçü Asa-gambu-lü'ä qatqulduju Aša-gambu-yï daruju Alašai dä'ärä qorqola'ulju Aša-gambu-yï abču tärmä gärtü tämä'än ači'atu irgän-i īnu hünäsü'är käyistälä tala'ulba 。 äräkün omoqun äräbin¹ sayit Tang'udud-i kiđuju äyimün täyimün Tang'udud-i čäri'üt gü'ün-ä bariqsa-'ar oluqsa-'ar abutqun kä'än jarlıq bolba 。

266. — Činggis-qahan Časutu dä'ärä jusatju Aša-gambu-lü'ä a'ulalaqsat dayijsat tärmä gärtän tämä'än ači'atan Tang'udud-i čäri'üt iläjü onoqsa-'ar ülittälä tala'ulba 。 tändäcä Bo'orcu Muqali qoyar-a soyurqarun 。 gücün-ä mädätälä abtuqaï kä'än jarlıq bolba 。 basa Činggis-qahan jarlıq bolurun 。 Bo'orcu Muqali qoyar-a soyurqal öğürün Kitat irgän-äcä äsä ögülä'ä kä'än Kitat irgän-ü Juyin-i² ta qoyar sača'u qubiyalduju abutqun 。 sayit kö'üd-i anu šibawu-ban barı'ulju daqa'ulju yabutqun 。 sayit ökid-i anu ösgäjü ämäs-iyän qormai jasa'ulutqun 。 Kitat irgän-ü Altan-qan-u itägältän īna'ut Mongqol³-un äbügäş äcigäş-i baraqsan Qara-Kitat Juyin⁴ irgän aju'uü-jä 。 ädö'ä mïnu itägältän īna'ut Bo'orcu Muqali' ta qoyar büyü-jä kä'än jarlıq bolba 。

267. — Činggis-qahan Časutu-ača gödöljü Uraqaï-balaqasu bawuju Uraqaï-balaqasun-ača gödöljü Dörmägäi-balaqasu äbdän büküi-tür Burqan Činggis-qahan-a a'uljara iräba 。 tändä Burqan a'uljarun altan sümäş täri'ülän altan münggün ayaqa saba yäsün yäsüt nu'ut ökit yäsün yäsüt aqtas tämä'ät yäsün yäsüt äldäb-iyär yäsün yäsüt jisüläjü a'uljaqu'i-tur Burqan-i ä'üdän bütä'ün-a⁵ a'ulja'ulba 。 tärä a'uljaqu'i-tur Činggis-qahan dotorä⁶ dura bul-qaba 。 quta'ar üdür Činggis-qahan jarlıq bolurun 。 İluqu-Burqan-a Şidurqu närä ökçü İluqu-Burqan-Şidurqu-yï iräkdäjü tändä Činggis-qahan İluqu-yï nökciyätkün kä'än Tolun-čärbi qardağu nökci'ätügäi kä'än jarlıq bolba 。 tändä Tolun-čärbi İluqu-yï qardağu bütä'äba kä'än öči'äşü Činggis-qahan jarlıq bolurun 。 Tang'ut irgän-tür ügä olulčan ayisuuqü-tur ja'ura Arbuqa-yïn qulat abala'asu äbädüksän mariya mïnu anatuqaï kä'än amin bâyä mïnu qayiralaju ügä duratqaqsan Tolun büi-jä 。 nökör

(1) *arbîn?* Cf. § 270.

(2) *Juyin-i?*

(3) *Mangqol?*

(4) *Juyin?*

(5) Corr. 蒙 na en 蒙 ye et lire bütä'üg-ä; cf. Haenisch.

(6) Le texte écrit *dotorä*; il faut corriger probablement le 刀立 *lis* final en 刀 *la*.

gü'ün-ü qoron ügä-tür iräjü möngkä tänggäri-dä gücü nämäkdäjü qar-dur-iyän oro'ulju ösi-yän¹ abu'aï-jä bida İluqu-yïn änä abču iräksän nü'ügü² qarşı ayaqa saba sältä Tolun abtuqaï kä'än jarlıq bolba 。

268. — Tang'ut irgän-i dawulju İluqu-Burqan-i Şidurqu bolqaju imayi bütä'äjü Tang'ut irgän-ü äkä äcigä-yi uruq-un uruq-a gürtälä muqulü musqulü-yi ügäi bolqan idä'ä idäküi ja'ura muqulü musqulü ügäi kä'än ükü'ülün äcikän kälälän atkun kä'än jarlıq bolba 。 Tang'ut irgän ügä ügüläjü ügä-tür ülü gürgü-yin tula Tang'ut irgän-tür Činggis-qahan nökö'ä-tä ayalaju Tang'ut irgän-i muqutqajü iräjü qaqaï jil³ Činggis-qahan tänggäri-tur qarba 。 qaruqsan-u qoyïna Yäsüi-qadun-a Tang'ut irgän-äcä maş ökba 。

269. — Quluqana jil³ Ča'adaï Batu täri'ütän bara'un qar-un kö'üt Otçigïn-noyan Yägü Yäsüngä täri'ütän jawnun qar-un kö'üt Toluï täri'ütän qol kö'üt ökit gürägät tümäd-ün münqad-un noyat bürin bolju Kälürän-ü Kødä'ü-aral-a gür-iyär quriju Činggis-qahan-u näräyidüksän mün jarlig-iyär Ögödäi-qahan-i qan ärgüba Ča'adaï-aqa Ögödäi-qahan-i dä'ü-yü'än qan ärgüjü Činggis-qahan äcigä-yü'än altan amin sakın aqsat kä[b]tä'ül qorçin naiman münqat turqa'ut qan äcigä-yin mïnu bâyä ča'ada yabun aqsat ämcü tûmän käsiktän-i īnu Ča'adaï-aqa Toluï qoyar Ögödäi-qahan-a tawulba 。 qol-un ulus-i mün yosu'-ar tawulba 。

270. — Ögödäi-qahan ör-iyän qan örgü'üljü dotona yabuqun tûmän käsiktän-i qol-un ulus-i öär-dür-iyän bolqa'ulun barajü urida Ča'adaï-aqa-tur äyätüjü Činggis-qahan äcigä-yü'än dorqut talbiqsat irgän-ü Baqtat irgän-ü Qalibaï-soltan-tur ayalaqsan Čormaqan-qorci-yin gäjigä Oqotur Mönggätü qoyar-i ayalu'ulba 。 basa urida Sübä'ätäi-ba'atur-i Kanglin⁴ Kibča'ut Bajigit Orusut Asut Säsüt⁵ Majar Käsimir⁶ Särgäsüt Bular⁷ Käräl irgän-tür gürtälä Adil Jayaq usutan mürät kätülün Mäkätmän Kärmän⁸ Käyibä täri'ütän balaqat-tur ayalaqsan Sübä'ätäi-ba'atur tädä irgän-ä bärkäldükdäjü Sübä'ätäi-yin gäjigä Batu Büri Güyük Mönggä täri'ütän olon kö'üd-i morila'ulba 。 ädä ayalaqsat bürin

(1) Corr. öš-iyän.

(2) Corr. näwügü.

(3) *jil?*

(4) *Qanglin?*

(5) Cf. § 262, *Sasut*.

(6) Corr. *Käsmir*.

(7) Le texte écrit *Buqar*; corr. *Bu[I]qar*?

(8) Corr. *Mäkät Mänkärmän*.

kö'üd-i Batu aqalatuqaï kä'än jarlıq bolba 。 qol-ača qaruqsad-i Güyük aqalatuqaï kä'än jarlıq bolba 。 ädä ayalaqun-i ulus mädäkün kö'üt kö'üd-ü'än-gü yäkä kö'ü ayala'ultuqaï 。 ulus ba ülü mädäkün kö'üt tümäd-ün mïnqad-un ja'ud-un harbad-un noyat olon gü'ün kän bär bö'äsü kö'üd-ü'än aqa-yï ayala'ultuqaï kä'än jarlıq bolu'at basa Ögödäi-qahan ügülärün 。 änä ba kö'üd-ün aqa-yï ayala'ulqu yosun Ča'adaï-aqa-ača bolju'u-jä 。 Ča'adaï-aqa ügüläjü irärün Sübä'ätäi-yin gäjigä kö'üd-ü'än aqa Büri-yi ayala'ulumu 。 kö'üd-ün aqa ayala'asu čärik arbîn qarqu čärik olon bolu'asu čiraï dä'ärä gücütäy-ä yabuyu činadu dayisun gü'ün olon qarin büi 。 tärä üjü'ür-ä käçä'ün irgän tädä kilingla'asu ö'r-ün mäsä-dür-iyän ükükün irgän tädä mäsäs qurçatan kä'äkdämüi kä'äjü iräjü'ü¹ 。 Ögödäi-qahan ügülärün 。 tärä ügä-tür bïdan-u bär Ča'adaï-aqa-yïn kiči'anggu² gücü'-är kö'üd-ün aqa-yï qarqaya kä'än jük jük tongqa'aju Batu Büri Güyük Mõnggä tari'ütän kö'üd-i ayala'ulqu yosun äyimü büi-jä 。

271. — Basa Ögödäi-qahan Ča'adaï-aqa-tür äyätüjü ilärün 。 Činggis-qahan äcigä-yü'än bälän-tür sa'uba yambar ärdäm-iyär sa'uba kä'än ügüläkdägүü³ bï 。 Ča'adaï-aqa-yï jöbshiyä'äsü qahan äcigä bïdan-u Kitat irgän-ü Altan-qan-i dorqut talbilu'a 。 ädö'ä bï Kitat irgän-tür morilasu kä'än äyätüjü ilä'äsü Ča'adaï-aqa jöbshiyäjü ya'u aljaqu a'uruq-tür sayin gü'ün tüsijü morilatqun 。 bï ändäcä čari'üt qarqajü ilä'sü kä'äjü iläjü'ü 。 yäkä's ordos-tür Oldaqar⁴ qorci'yï tüsijü 。

272. — Taulai jil⁵ Ögödäi-qahan Kitat irgän-tür morilajü Jäbä-yi manglaï iläba 。 tädüi Kitad-un čari'üd-i daruju hünji'ü bayitala küdu'at Čabčiyal-i dabajü jük jük qotot balaqat anu ä'ärä'ülün čari'üt yabu'uljü Ögödäi-qahan Šira-däk-tür⁶ bawuba 。 tändä Ögödäi-qahan äbätchin gürtäjü aman kälän jabqan aljaqdarun bö'äs bö'äs tölgäcin-ä tölgälä'ülü'äsü Kitat irgän-ü qajar usun-u äjät qat⁷ irgän orqo-ban dawuliqdarun balaqat qotod-iyän äbdäkdärün türgün-ä adalamuï 。 irgän orqa altan münggün adu'usun idä'än joli'a ökgüyä kä'än abitla'asu ülü talbiran dülät

- (1) *iläjü'ü?*
- (2) *kiči'änggü?*
- (3) *ügüläkdägü-yü?*
- (4) *Olqaqar?*
- (5) *jil?*
- (6) *däktür?*
- (7) Corr. *qant.*

türgün-ä adalamuï 。 uruq-un gü'ün-äcä bolquy-u¹ kä'än abitla'asu qahan nidün-än nä'äjü usun quyuju u'uju ya'un bolbi kä'än asaqdaju bö'äs öcirün 。 Kitat irgän-ü qajar usun-u äjät qat² qajar usun-iyän äbdäkdärün irgän orqa-ban dawuliqdarun türgün-ä adalamuï 。 busu ya'un bär joli'a ögüyä kä'än abitla'asu dülät türgän-ä ji'ür mädämü³ 。 uruq-un gü'ün-äcä bolquy-u¹ kä'ä'äsü talbiramuï 。 ädö'ä jarlıq mädämü-jä kä'än öc'i'äsü jarlıq bolurun 。 därgädä kö'üd-äcä kän büi kä'äsü Tolui kö'ün därgädä bülä'ä ügülärün 。 sutu Činggis-qahan äcigä bïdan-u dä'ärä aqanar doro dä'ünär bö'ätälä qahan aqa-yï čimayi aqta mätü so'ongquju irgä mätü biliju⁴ yäkä oro-ban bäyä-tür činu čeučuju⁵ olon ulus-i dä'ärä činu ačijü otba⁶-jä 。 namayi bürün qahan aqa-yïn därgädä aju umartaqsan-i duratqajü untaraqsan⁷-i säri'üljü yabu kä'äkdälü'ä 。 ädö'ä qahan aqa-yan čima-yï alda'asu bï kän-ü umartaqsan-i duratqaku kän-ü untaraqsan⁷-i säri'ülgü 。 ünän bär qahan aqa miňu jö[b] äsä bolu'asu olon Mongqol⁸ ulus önäcirakün 。 Kitat irgän *kib*⁹ qangqun¹⁰ 。 qahan aqa-yu'an orun-a bï bolsu 。 tulu-yïn nïru'un bï tulbalba 。 *kilämä-yin* nïru'un bï *kinggülba* 。 ilä-yi bï ilaqba 。 *qada-yï* bï *qatquba* 。 mï'ur qo'a nïru'un urtu bï gü büi-jä 。 bö'äs arbatqun jügärütqün¹¹ kä'äjü bö'äs jügär'äsü¹² 。 jügärgän usu Tolui kö'ün u'uba 。 qoram¹³ sa'uju ügülärün 。 soqtaba bï 。 soqtaqu-yï miňu särgütälä önäcit ücügät dä'ünär-iyän bälbisün bäri-yän baruda¹⁴ oyin-a gürtälä asaraqu-yï qahan aqa mädätügäi 。 ali bär ügä-bän ügülälä'ä bï soqtaba kä'ä'ät qarçu otçu jöb äsä boluqsan yosun täyimü 。

273. — Tädüi Altan-qan-i muqutqajü Sä'üsä närä ökçü altan münggün altatai hartu a'urasun tabar alašas sää'üsä-i anu dawulijü algincü tamačin¹⁵ talbijü Namging Jungdu jük jük-tür balaqasuntur daruqačin talbijü tübsin tükäl qariju Qaraqorum-a bawuba 。

- (1) *bolqu-yu?*
- (2) Corr. *qant.*
- (3) *ji'ürmädämü?*
- (4) *biliju?*
- (5) *čäčäjü?*
- (6) Corr. *ökba?*
- (7) *umtaragsan?*
- (8) *Mangqol?*
- (9) *kib?*
- (10) *kangqun?*
- (11) (Sic).
- (12) *Jügärü'äsü? Jügäri'äsü? ou Jügä'äsü?*
- (13) *qoram? qoram?*
- (14) Le texte écrit *bärüdä*, sans traduction.
- (15) *tammačin?*

274. — Čormaqan-qorči Baqtat irgän-i älsä'üljü'ü ၊ tärä qajar sayin ät sayin kā'äkdämüi kā'än mädäjü Ögödäi-qahan jarlıq bolurun ၊ Čormaqan-qorči-yi mün tändä tama¹ sa'uju šira altan širamal altatan naqut načidut dardas subut tanas güjü'ü urtus kól ündür tobiča'ut güring älä'üt² da'usü kicidut ači'an-a qačidut lausasut hon-tur gürgä'üljü ilän atqun kā'äba ၊ Sübä'ätäi-ba'atur-un gäjigä ayalaqsat Batu Büri Güyük Mōnggä täri'ütän olon kö'üt Qanglin Kibča'ud-i Bajigid-i oro'ulju Äjil Jayaq Mägät balaqasu äbdäjü Orusud-i kiđuju ülüttälä talaba ၊ Asut Säsüt Bolarman Kärman³ Kiva täri'ütän balaqad-un irgän-i dawuliju älsä'üljü daruqačin tamačin⁴-i talbijü qariba ၊ urida Jürçät Solangqas-tur ayalaqsan Jalayirta-i-qorči gäjigä Yäsüdär-qorči-yi ayala'ulba ၊ tama¹ sa'uutuqai kā'än jarlıq bolba ၊

275. — Batu Qibčaqčin ayan dä'äräcä Ögödäi-qahan-a älcin-äčä öčijü irärün⁵ ၊ móngkä tänggäri-yin gücün-tür qahan abaqa-yin su-tur Mägät-balaqasun äbdäjü Orusut irgän-i dawuliju harban nikän qarın irgän-i jük-tür oro'ulju altan jılı'a ičun tataju salulqaqu kurim kurimlaya kā'aldüjü yækä čačir bosqaju kurimlaquü tur bï ädä bükün kö'üt-ün aqaqan boluqsan bolju nikän qoyar ayaqa ötök urida u'uba kā'än na-dur Büri Güyük qoyar mawuilaju kurim ülü kurimlan morilaqdaba ၊ morilaju Büri ügülärün ၊ Batu sača bö'ät bolju urida kär u'uqun bülä'ä ၊ saqaltan ämägät sača'un bolju ösügä-iyär türabajü ölmü-iyär gäčikiläkü kā'äjü'ü ၊ Güyük ügülärün ၊ tädä qortan ämägäd-i äbčä'üt anu jorqaldaya-či bïda tädä'är-i kā'äjü'ü ၊ Äljinidäi-yin kö'ün Harqasun ügülärün ၊ modun sä'ül jübčiya tädän-i kā'äjü'ü ၊ ba bürün busu häligrätü bulqa irgän-tür morila'uldaju jöb-i tab-i bolqu bolba kā'äjü büküttür Büri Güyük qoyar-a äyin kā'äkdä'ät äyä ugäi tarqaqdaba ၊ ädö'ä qahan abaqa-yin jarlıq mädätügäi kā'än öčijü ilajü'ü ၊

276. — Batu-yin änä ugä-tür qahan maši kiliŋlaju Güyük-ülü a'ulja'ulun ügülärün ၊ änä dörmägi kän-ü ugästür dölüsgüjü aqa gü'ün-i aman dü'ürän ügüläyü qaqča öndägän hü'ütügäi mün aqa gü'ün-ü äbčä'ün⁶-tür dayisurqan⁷ aju'u ၊ alginči talbijü harban quru'ud-un kümülu ha'u[t]tala⁸ a'ulas mätü balaqat-tur

(1) *tamma?*

(2) *güring-älä'ül?*

(3) Corr. *Bolar Mankärman.*

(4) Cf. § 273, n. 15.

(5) Corr. *ilärün.*

(6) *ä[bl]čä'ün.*

(7) *dayi surqan?* cf. § 277.

(8) Cf. § 53.

abar'i uluya ၊ tama talbijü tabun quru'ud-un kümülu inu tamutala¹ tabtamal² qatangqu balaqat-tur abari'uluya či bätär³ mawüi dörmägi Harqasun kän-i änggäsigäjü bïdan-u uruq-tur aman dü'ürän yækä ugä ügülän bülä'ä ၊ Güyük Harqasun qoyar-i qamtu iläyä ၊ Harqasun-i mököri'üldägü bülä'ä alaqčilaba kā'äkün ta ၊ Büri-yi bürün kā'ä'äsü Batu-da ügülä Ča'ada-i-aqa-da ügüläjü ilätügäi ၊ Ča'ada-i-aqa mädätügäi kā'äba ၊

277. — Kö'üt-äčä Mänggäi⁴ noyad-ača Alčidaï Qongqortaï Janggi täri'ütän noyat duratqan öcirün ၊ Çinggis-qahan äčigä-yin činu jarlıq kā'är-ün üyilä kā'är-ä gü noyalaqu bülä'ä ၊ gär-ün üyilä gär-tür gü noyalaqu bülä'ä ၊ qahan-i soyurqa'asu qahan Güyük-tür kiliŋlaju amu kā'är-ün üyilä büyü ၊ Batu-da tüsijü ilä'äsü bolquy-u⁵ kā'än öči'äsü ၊ änä ugä-yi qahan jöbşiyän jalıraju Güyük-i a'ulja'ulju süyü'är ugä dongqodurun ၊ ayalaju odurun ja'ura boksätü gü'ün-ü boksä inu äsä hülädäba kā'äkdämü či ၊ čärig-ün haran-u čiraq ququlju otba kā'äkdämü či ၊ Orusut irgän-i tärä činu a'ur kiliŋ-tür ayuju oraqdaqsan-a bolqan aquy-u⁶ či ၊ Orusut irgän-i qača'-ar oro'uluqsan mätü sätkiju omoq dura bariju aqa gü'ün-tür dayisurqan⁷ ayisu či ၊ Çinggis-qahan äčigä-yin bïdan-u jarlıq-tür bïi olon ayu'uli gün ükü'uli kā'ägü äsä'ü bülä'ä ၊ qača'-ar tuniqsan mätü Sübä'ätäi Büjäk qoyar-un dalda-da yabuju olo'-ar büri-yär qamsaju Orusut Kibča'ud-i oro'ulju nikän qoyar Orusut Kibča'ud-i olju ašigä-yin ši'ira olu'aï jö'ä'äi üdü'üy-ä ärämşijü nikän-tä gär-däčä⁸ qarçu ya'u bär qača'-ar tuniqsan mätü ugä dawu ülisçü irajü či ၊ Mänggäi⁴ Alčidaï Qongqortaï Janggi-tan-a däkdäksän jürügän-i därgä nökör bolju tödä'äjü däbülkü toqo'an-i dälägäi şinaqa bolju amurli'uldaju-jä⁹ ၊ tali kā'är-ün üyilä Batu-yi kā'älä'äi Güyük Harqasun qoyar-i Batu mädätügäi kā'äjü iläba ၊ Büri-yi Ča'ada-i-aqa mädätügäi kā'äba ၊

278. — Basa Ögödäi-qahan jarlıq bolurun ၊ Çinggis-qahan äčigä-tür mün yabuqsat käbtä'ül qorčin turqa'ut bürin käsiktän-ü yabadul tongqun du'ulqaqu jarlıq tongqa'arun ၊ qahan äčigä-yin jarlig-iyar urida kär yabuqun bülä'äi ädö'ä mün yosu'-ar yabutuqaï

(1) *tamtala?*

(2) Corr. *dabtamal.*

(3) *bädär?*

(4) *Mönggäi?*

(5) *bolqu-yu?*

(6) *aqu-yu?*

(7) Cf. *supra*, § 276.

(8) Corr. *gär-täčä.*

(9) *amurli'uldaju* ၊ *jä tali?*

kä'än ja'lïq bolurun 。 qorçin turqa'ut urüdu yosu-'ar üdür mör mör-dür-iyän yabuju naraday-a¹ käbtä'ül-ä jayilaju qadan-a qonotuqaï kä'än jarlıq bolba 。 süni bïdan-tur käbtä'ül qonotuqaï 。 ä'üdän-tür gär-ün horçin käbtä'ül bayituqaï 。 ordo-yïn qoyina'un urïda'un käbtä'ül muqrituqaï 。 naran şinggäksän-ü qoyina süni yabuqu haran käbtä'ül bariju qonotuqaï 。 olon tarqaqsan-u qoyina qonoqsat köbtä'ül-äcä busut dotoqsi joričän² oroqun haran-i bariqsat käbtä'ül äkit anu dalbaru čabčiju o'ortuqaï 。 süni ya'aral kälätü gü'ün irä'äsu käbtä'ül-tür käläläjü gär-ün ümäräcä käbtä'ül-lü'ä qamtu bayiju käläläldütügäi 。 ordo gär-tür oroqu qarqu-yï Qongqortai Şiraqan-tan jasa'ul käbtä'ül-lü'ä qamtu jasatuqaï 。 Äljigidäi itägältü bö'ätälä jilda käbtä'ül-ün dägä'ün yabuqu bolun käbtä'ül-ä bariqdala'a kä'än jarlıq busu ülü bolqaqu käbtä'ül itägältü büi-jä kä'än jarlıq bolju käbtä'ül-ün to'a bu asaqtuqaï 。 käbtä'ül-ün sa'urin dägä'ün bu yabutuqaï 。 käbtä'ül-ün jaqa'un bu yabutuqaï 。 käbtä'ül-ün dägä'ün yabuqu jaqa'un yabuqu haran-i käbtä'ül barituqaï 。 käbtä'ül-ün to'a asaqu gü'ün-ü tärä üdür-ünunuqsan aqtaämäältü qada'artu-yï ämüsüksän qubcasun sältä³ käbtä'ül abtuqaï 。 käbtä'ül-ün sa'urin-u dä'ärä kän bär bu sa'utuqaï 。 käbtä'ül tuq kä'ürgä doro jida ayaqa saba asaratuqaï 。 umdan⁴ idä'än-i ötkän mïqa käbtä'ül daruqalatuqaï kä'än jarlıq bolba 。 ordo gär tärgän käbtä'ül asaratuqaï 。 bïdan-u bïyä čärik äsä qaru'asu bïdan-ača anggida ö'ärä käbtä'ül čärik bu qartuqaï 。 bïdan-i šibawulaquï abalaquï-tur jarimud-iyän ordo gär tärgän-tür čaqlaju talbijü bïdan-lu'a jarim käbtä'ül yabutuqaï 。 käbtä'ül-äcä nuntu'učin yabuju ordo bawultuqaï 。 ä'üdän ča'ada käbtä'ül ä'üdäčin bayituqaï 。 bürin käbtä'ül Qada'an münqa mädätügäi kä'än jarlıq bolba 。 basa käbtä'ül-ün käsik käsig-ün noya[t] tüsirün 。 Qada'an Bulaqadar qoyar nikän käsik bolju äyätüldüjü nikän käsik oroju ordo-yïn bara'un jïwün ätä'ät qaqa[s] sa'uju jasatuqaï 。 Amal Čanar qoyar äyätüldüjü nikän käsik bolju käsik oroju ordo-yïn bara'un jïwün ätä'ät qaqa[s] sa'uju jasatuqaï 。 Qada'i Qori-Qačar qoyar äyätüldüjü nikän käsik oroju ordo-yïn bara'un jïwün ätä'ät qaqa[s] sa'uju jasatuqaï 。 Yalbaq Qara'udar qoyar äyätüldüjü nikän käsik bolju käsik oroju ordo-yïn [bara'un] jïwün ätä'ät qaqa[s] sa'uju jasatuqaï 。 basa Qada'an Bulqadar-un käsik Amal Čanar-un käsik ädä jirin käsü'üt ordo-yïn jïwün ätä'ät nuntuqlaju käsik orotuqaï 。 Qada'i Qori-Qačar qoyar-un käsik

(1) Corr. naratalay-a.

(2) Corr. joričän.

(3) Corr. saltä.

(4) undan?

Yalbaq Qara'udar qoyer-un käsik ädä jirin käsü'üt ordo-yïn bara'un ätä'ät nuntuqlaju käsik orotuqaï kä'äba 。 ädä dörbän käsik käbtä'ül Qada'an mädätügäi 。 basa käbtä'ül mïnu bïyä ča'ada ordo horçin bayiju ä'üdän daruju käbtätügäi 。 käbtä'ül-äcä ordo-tur oroju qoyar haran tüsürgä barituqaï kä'än jarlıq bolba 。 basa qorçin-i Yäsün-Tö'ä Bukidai Qorqudaq Labalqa dörbän käsik käsik bolun qor aqsaquy-a turqa'ud-un dörbän käsik käsik-tür ačid-un qorçin-iyän jasaju oroldutuqaï kä'än jarlıq bolba 。 basa turqa'ud-un käsü'üt-ün ötögüs-i urïda mädän aqsad-un uruq-ača tüsirün 。 urïda mädän aqsan Alčida'i Qongqortaqaï qoyar äyätüldüjü nikän käsik turqa'ud-i jasaju orotuqaï 。 Tämüdär Jägü qoyar äyätüldüjü nikän käsik turqa'ud-i jasaju orotuqaï 。 Mangqutaï¹ gäjigälä'ül-i mädä'ät nikän käsik turqa'ud-i jasaju orotuqaï 。 basa qahan jarlıq bolurun 。 bürin noyat Äljigidäi-yi aqalaju Äljigidäi-yin ügä'-är yabutuqaï kä'äät 。 basa jarlıq bolurun 。 käsiktü gü'ün käsik oroqu-tur ho'ara'asu urüdu jarlıq-un yosu-'ar qurban bäri'äs süyütügäi 。 mün käsiktü gü'ün basa nökö'ä-tä käsik ho'ara'asu dolo'an bäri'äs süyütügäi 。 basa mün gü'ün abätčin şilta'a ügäi käsig-ün ötögü²-tür äyä ügäi quta'ar-ta käsik ho'ara'asu bïdan-tur yabuqu-yan bärkäsiyän aju'u quçin dolo'an bäri'äs süyütügäi qajar-a nidün-ü äcinä iläyä 。 basa käsü'üt-ün ötögüs käsiklaksän käsiktän-i ülü bügütükän käsik ho'ara'asu käsü'üt-ün ötögüs-i ärä'üläyä 。 änä jarlıq käsiktän-ä äsä sonosqa'asu käsü'üt-ün ötögüs aldaltan boltuqaï 。 basa käsü'üt-ün ötögüs quta'ar käsik oroqu-tur yä'ütkaldükü-tür änä jarlıq käsiktän-ä sonosqatuqaï 。 jarlıq sonosu'at bürün käsiktän käsik ho'ara'asu jarlıq-un yosu-'ar ärä'üläyä 。 änä jarlıq käsiktän-ä äsä sonosqa'asu käsü'üt-ün ötögüs käsiktü-ü bïdan-ača äyä ügäi aqalaqdaba älä kä'än bu onjituqaï-jä 。 jasaq köntä'äsü bïdan-a ja'atuqaï 。 ükü'üldägü yosutu bö'äsü bïda mököri'ülüt-jä käsä'äkdägü yosutu bö'äsü bïda süyüt-jä aqalaqdaba kä'än bïdan-a ülü ja'an ö'äsüt qar köl gürgä'äsü nudurqa-yïn qari'u nudurqa bäriyä-yin qari'u bäriyä qari'ultuqaï kä'äba 。 basa qadanadus münqad-un noyad-ača mïnu käsiktän-dä'ärän büi-jä qadanadus ja'ud-un harbad-un noyad-ača mïnu käsiktän-ü kötöčin dä'ärä büi-jä qadanadus münqali'ut mïnu käsiktän-tür käräldü'äsü münqali'uda'i-yi ärä'üläyä kä'än jarlıq bolba 。

279. — Basa Ögödäi-qahan ügülärün 。 Činggis-qahan äčigä-yü'än joban bayiu'uluqsan ulus-i bu jobo'aya 。 köl anu kösär-ä

(1) Mongqulai?

(2) Le texte écrit faussement ölödäi.

qar anu qajar-a talbi'ulju jirqa'uluya 。 qahan äcigä-yü'än bälän-tür sa'uju irgä ülü jobo'an šülän-ä ädä ulus-ača sürög-ün nikän šilägü qonin hon hon-tur öktügäi 。 ja'un qonid-ača nikän qonin qarqajü mün ja'ura ügä'ün duta'un-a öktügäi 。 basa aqa dä'ü olon ärä aqta käsiktän či'ulu'asu umdan¹ tärä tutum² irgän-äcä kär qubčiqdaquï jük jüg-ün münqat münqad-ača gä'üt qarqačü sa'a'at sa'arinčintan-i adu'ula'at nuntučitan³-i orošin tölät qarqajüunuqučin boltuqaï 。 basa aqa dä'ü či'ulu'asu ökligä soyurqal ögүyä 。 a'urasun sükäş qot numut quyaq jäbä čang'ut⁴ tüsürčü balaqat sakü'uluya 。 jük jüg-äcä balaqačin amučin ilqajü sakü'ultuqaï 。 basa ulus irgän-ä nuntuq usu qubiyajü ögүyä 。 nuntuq nuntula'ulquy-a⁵ münqat münqad-ača nuntu'učin ilqajü qarqa'asu bolquy-u⁶ 。 basa Čol qajar-a görä'äsün-äcä busu ülü amuü irgän-ä a'uy-a saqut⁷ Čanaï U'i'urtaï qoyar nuntu'učin-i täri'üläjü Čol-ün qudu'ut äri'üljü qašituqaï 。 basa bida älchin ha'ulurun ulus bütü'ulun⁸ ha'ulqamui 。 ha'ulqun älchin-ü ba yabudal uda'an büi 。 ulus irgän-ä ba jobolang büi 。 ädö'ä bida oqo'ata oroshi'ulun jük jüg-ün münqat münqad-ača jamčin⁹ ula'ačin qarqajü sa'urit sa'urit jam talbi'jü älchin-i qadaqa ügäi ulus-iyar ülü bitü'ülün jam-iyar ha'ulqa'asu bolquy-u¹⁰ 。 ädä üyiläs-i Čanaï Bolqadar qoyar uqajü biden-a duratqa'asu jöb aquy-u¹¹ kä'än sätkijü Ča'adaï-aqa mädätügäi 。 ädä ügüläkdökün üyiläs jokiqui bö'äsü jöbšiyä'äsü Ča'adaï-aqa-ča boltuqaï kä'äjü ilkä'äsü 。 Ča'adaï-aqa asaqčü iläksän ädä älä üyiläs-i bügündä-yi jöbšiyajü täyin bö'ät kitügäi kä'äjü iräjü'ü¹² 。 basa Ča'adaï aqa ügüläjü irärün 。 bï ändäcä jamut äsärgü barıldı'ultuqaï¹³ 。 basa ändäcä Batu-tur älchin iläsügäi 。 Batu bär äsärgü jamud-iyan barıldı'ultuqaï kä'ät basa ügüläjü irärün 。 bügündän-äcä jamut talbi'ulqu üyilä jöbä-äcä jöb duratqaju'u kä'äjü iräjü'ü¹⁴ 。

280. — Tändäcä Ögödäi-qahan ügülärün 。 Ča'adaï-aqa Batu täri'ütän bara'un qar-un kö'üt aqanar dä'ünär bürin Otčigin-noyan Yägü täri'ütän jäwün qar-un aqanar dä'ünär bürin kö'üt

(1) undan?

(2) tutun?

(3) Corr. nantu[q]čilan.

(4) Corr. tsang'ut? sang'ut?

(5) Corr. nantu[q]la'ulquy-a.

(6) bolqu-yu?

(7) = su'ut?

(8) bütü'ülün?

(9) jamučin?

(10) aqu-yu?

(11) iläjü'ü?

(12) Corr. barıldı'ulsuqaï.

qol-un ökit gürigät tümäd-ün münqad-un ja'ud-un harbad-un noyat büri-yär jöbšiyäjü'ü 。 jöbšiyärün dalaï-yin qahan-u šülän-ä hon-tur sürög-ün nikän šilägü irgä qarqa'asu ya'un büi 。 ja'un qonid-ača nikän jusaq qarqajü ügä'ün duta'un-a öküj¹ sayin büi 。 jam talbi'ulju jamčin² ula'ačin qarqa'asu olon ulus-a amuqu-lang älchin-ä bär yabuquy-a ilüb-tä büi kä'ä'äsü büri-yär älä jöbšiyäjü'ü kä'än qahan-u jarlıq Ča'adaï-aqa-tur äyätüjü Ča'adaï-aqa-da jöbšiyäkdäjü bürin ulus-ača jük jüg-ün münqat münqad-ača qahan-u jarlig-iyar hon hon-tur šülän-ä sürög-äcä nikän šilägü irgä ja'un qonid-ača nikän jusaq qonin qarqa'ulba 。 gä'üt qarqa'ulju unuqučin sa'ulba , unuqučin balaqačin amučin qarqa'ulba 。 jamčin² ula'ačin-i qarqa'ulju sa'urin sa'urid-un qajar čaqla'ulju jam talbi'ulurun 。 Arajän³ Toqučar qoyar-i jasa'ulju jam nikän sa'urin tur qorin ula'ačin bolqaba 。 sa'urin tutum⁴-tur qoriat ul'a'ačin bolqaba 。 ul'a'an-u aqtas ši'üsün-ü qonit sa'arin gä'üt tälägän-tür kölgü hükär tärgät ändäcä biden-ača kämläksän käm-äcä oqor bugi⁵ duta'ulu'asu orqol-iyar qaqas aldaltan boltuqaï 。 qalbuqa käkäsün duta'ulu'asu qabar qaqas aldaltan boltuqaï kä'än jarlıq bolba 。

281. — Ögödäi-qahan ügülärün 。 äcigä-yü'än yakä oron-tur sa'uju qahan äcigä-yin qoyina üyilädüksän mün Ja[b]qud-un irgän-tür ayalaju Ja[b]qut irgän muqutqaba bï 。 nökö'ä üyilä mün älchin biden-u ja'ura ötärlän ha'ulqu basa käräk jarag-iyen jö'ä'ülgüy-ä jamut talbi'ulba 。 basa nökö'ä üyilä usu ügäi qajar-a qudu'ut äri'üljü qarqa'ulju ulus irgän usun äbäsün-ä gürgä'ülba 。 basa jük jük balaqad-un irgän-tür algincin tamačin talbi'jü ulus irgän-ü kól kösär-ä qar qajar-a talbi'ulju a'ulba bï 。 qahan äcigä-yü'än qoyina dörbän üyi[lä]s nämäba-jä 。 basa qahan äcigä-dä'än yakä oro ba sa'uldaju olon ulus-iyan dä'ärä mün ačijü ottaju bö'ät bor darasun-a ilaqdaqu mün buru'u⁶ bolba 。 nikän buru'u mün änä bolba-jä 。 nökö'ä buru'u yosu ügäiämä gü'ün-ü ügä-tür orojü Otčigin-abaq-a-yin ulus-un ökit abčira'ulqu alji'as bolba-jä 。 ulus-un äjän qahan bö'ätälä yosu ügäi alji'as üyilä-tür döläsgägü mün nikän buru'u änä bolba-jä 。 basa Doqolqu-yi kägäslägü nikän buru'u kär buru'u kä'äsü qan äcigä-yin mün tus-u'an

(1) Corr. ö[k]küi.

(2) jamučin?

(3) Aračan?

(4) tulun?

(5) bügi?

(6) büri'ü?

ämünä örümlägү¹ Doqolqu-yi kägäsülägү buru'u² alj'i-as ädö'ä mïnuämünä kän täyin örümläjү³ ökgü qahan äcigä-yin mïnu bürin-üämünä törä kiçiyägү gü'ün-i ülü uqan öyisüldüksän-iyän öär-iyän bürü'üsiyäba bï basa tänggäri qajar-ača jaya'atu töräksän görä'äsün-i aqa dä'ü jük odu'u-jí kä'än qaramlažү quru'a yo'urqa nödüljү jätgүjү aqu bolun aqa dä'ü-däčä čimaliqai ügä sonosba bï buru'u-gü bolba qahan äcigä-yü'än qoyina dörbän üyiläs nämäba-jä bï dörbän üyiläs buru'u² bolju'ui-jä kä'aba.

282. — Yäkä qurulta qurižu quluqana jil⁴ quran sara-da Kälürän-ü Kädä'ä-aral-un Dolo'an-Boldaq-a Šilginčäk qoyar ja'ura ordos bawužu büküi-tür bičijü dawusba.

(1) Corr. ölümlägү.

(2) bürü'ü ?

(3) Corr. ölümläjү.

(4) jil ?

CHAPITRE PREMIER

1. — L'origine de Činggis-qahan est Börtä-Čino (« Le Loup.... »)¹, [venu] naître, du Ciel qui est en haut, par mandat [céleste] ; l'épouse de celui-ci est Qo'ai-maral (« la Biche fauve ») ; il vint [ici] en traversant la Mer. Alors qu'il avait fixé son campement à la source du fleuve Onon, au [mont] Burqan-qaldun, il y eut, né [d'eux], Batači-qan.

2. — Le fils de Batači-qan [fut] Tamača. Le fils de Tamača [fut] Qoričar-märgän. Le fils de Qoričar-märgän [fut] A'ujam-Boro'ul. Le fils d'A'ujam-Boro'ul [fut] Salı-Qača'u. Le fils de Salı-Qača'u [fut] Yäkä-Nidün. Le fils de Yäkä-Nidün [fut] Säm-Soči. Le fils de Säm-Soči fut Qarču.

3. — Le fils de Qarču [fut] Borjigidaï-märgän, qui eut pour épouse Mongqoljin-qo'a. Le fils de Borjigidaï-märgän [fut] Toroqoljin-bayan, dont l'épouse était Boroqčin-qo'a et qui avait le jeune Boroldaï-Suyalbï et les deux coursiers hongres Dayır et Boro. Toroqoljin eut deux fils, Duwa-soqor et Dobun-märgän.

4. — Duwa-soqor n'avait qu'un seul œil au milieu du front ; [avec cet œil,] il pouvait voir au loin à une distance de trois étapes.

5. — Un jour, Duwa-soqor sortit sur le Burqan-qaldun avec son cadet Dobun-märgän. Du haut du Burqan-qaldun, Duwa-soqor, regardant au loin, aperçut de loin une troupe de gens en transhumance qui venaient entrer [dans la région] en suivant la rivière Tönggälik.

6. — Il dit : « Au milieu de ces gens qui viennent en transhumance, il y a une belle fille à l'avant d'une charrette « noire ». Si elle n'a pas encore été donnée à un homme, nous la demanderons pour toi mon cadet Dobun-märgän. » Ce disant, il envoya son cadet Dobun-märgän pour voir.

7. — Quand Dobun-märgän parvint à ces gens, c'était en vérité une très belle fille, de grand renom, appelée Alan-qo'a et qui n'avait pas encore été donnée à un homme.

(1) [Börtä est glosé (I, 1 a) 蒼色 ts'ang sö, « couleur du ciel », « céruleen », « couleur verte ».]

8. — Pour ce qui est de ce groupe de gens, [antérieurement] la fille de Barqudaï-märgän, seigneur du Köl-Barqujin-tögüm, [fille] appelée Barqujin-qo'a, avait été donnée à Qorlartaï-märgän, noble des Qori-Tumat. Dans le territoire des Qori-Tumat, à Arïq-usun, cette fille appelée Alan-qo'a était née à Qorlartaï-märgän de Barqujin-qo'a.

9. — Comme, dans le territoire des Qori-Tumad, on avait mis en interdit son territoire riche en zibelines, en écureuils¹ et en bêtes sauvages, Qorlartaï-märgän en conçut du ressentiment ; il prit le nom de clan de Qorilar, et disant qu'au Burqan-qaldun le territoire était bon, et bon pour la chasse des bêtes sauvages, il venait transhumer auprès des seigneurs² uriangkhaï du Burqan-qaldun, Burqan-bosqaqsan et Sanci-bayan. Telle est la manière dont Dobun-märgän demanda et prit la fille de Qorlartaï-märgän des Qori-Tumat, Alan-qo'a, née à Arïq-usun.

10. — Alan-qo'a, une fois venue chez Dobun-märgän, mit au monde deux fils appelés Bügünütäi et Bälgünütäi³.

11. — Duwa-soqor, le frère ainé de [Dobun-märgän], eut quatre fils. Sur ces entrefaites, le frère ainé de [Dobun-märgän], Duwa-soqor, ne fut plus. Quand Duwa-soqor ne fut plus, ses quatre fils, ne considérant pas leur oncle Dobun-märgän comme de leur famille et le méprisant, se séparèrent de lui, l'abandonnèrent et transhumèrent. Ayant pris le nom de clan de Dörbän, ils devinrent la tribu des Dörbän.

12. — Par la suite, Dobun-märgän sortit un jour pour chasser sur le Toqoqaq-ündür. A l'intérieur de la forêt, il rencontra un homme Uriangqaï qui, ayant tué un cerf de trois ans, était en train de rôtir ses côtes et les entrailles⁴.

13. — Dobun-märgän dit : « Ami, [donne] de [ton] rôti. » — « J'[en] donnerai », dit [l'homme]. Et prenant [pour lui] la peau de la poitrine avec les poumons⁵, il donna toute la viande du cerf de trois ans à Dobun-märgän.

(1) [Le texte mongol écrit kärmün traduit (I, 6 a) par le chinois 青鼠 *ts'ing chou* « rat vert »; Haenisch, *Wörterbuch*, 99, le traduit par « Éichhorn »; Kovalevskii traduit kärmü par « écureuil ». Cf. P. Pelliot, *Les formes turques et mongoles dans le Nuzhatu'l-Kulüb* (B. S. O. S., VI, 3, p. 562). Le vocabulaire du *Teng tan pi kieou* de 1598, 22, 72 a donne une traduction semblable à celle de l'*Hist. Secrète*. Cf. également Ramstedt, *Wörterbuch*, 227 b.]

(2) [Le texte mongol écrit ajät.]

(3) [Cf. note du texte mongol.]

(4) [Cf. P. Pelliot, *Širolyā o Širalyā* (*T'oung Pao*, XXXVII, 102), où l'auteur discute ce passage.]

(5) [Cf. loc. cit., p. 103.]

14. — Alors que Dobun-märgän s'en venait en portant [sur son cheval] ce cerf de trois ans, il rencontra un homme épuisé qui marchait en traînant son fils.

15. — Comme Dobun-märgän lui demandait qui il était, cet homme dit : « Je suis Ma'aliq-Baya'udaï, et je suis épuisé de marcher. Donne-moi de la viande de cette bête, et je te donnerai ce mien fils. »

16. — A ces mots, Dobun-märgän coupa une cuisse du cerf de trois ans et la lui donna, et il emmena ce fils pour être serviteur dans sa demeure.

17. — Sur ces entrefaites, Dobun-Märgän ne fut plus. Quand Dobun-märgän ne fut plus, Alan-qo'a, tout en étant sans mari, mit au monde trois fils, qui furent appelés Buqu-Qadagï, Buqatu-Saljï et Bodončar-mungqaq.

18. — Les deux fils nés auparavant de Dobun-märgän, Bälgü-nütäi et Bügünütäi, se dirent mutuellement en cachette de leur mère : « Notre mère, qui n'a pas de frères ainés ou cadets, ni de cousins germains [de notre père] et alors qu'elle est sans mari, a mis au monde ces trois fils. Dans la maison, le seul homme est Ma'aliq-Baya'udaï¹. Ces trois fils ne seraient-ils pas de lui ? » Leur mère Alan-qo'a comprit qu'ils se disaient cela mutuellement en cachette d'elle.

19. — Un jour de printemps, comme elle cuisait du mouton séché, elle fit asseoir en rang² ses cinq fils Bälgünütäi, Bügünütäi, Buqu-Qatagi, Buqatu-Saljï et Bodončar-mungqaq, et leur donna à chacun un seul bois de flèche en leur disant de le briser. Chacun, prenant son seul bois de flèche, le cassa et le jeta. Puis elle lia ensemble cinq bois de flèches et les [leur] donna en leur disant : « Brisez-les. » [Mais] à eux cinq, s'étant repassé successivement les cinq flèches liées, ils furent incapables l'un après l'autre de les briser.

20. — Alors leur mère Alan-qo'a parla : « Vous, mes deux fils Bälgünütäi et Bügünütäi, vous vous dites mutuellement en me soupçonnant : 'Elle a mis au monde ces trois fils ; de qui sont-ils fils et comment ?' Que vous ayez des soupçons est juste.

21. — « Chaque nuit, un homme jaune brillant, entrant [par] l'ouverture supérieure de la tente [ou] par l'[interstice] lumineux

(1) Il faut peut-être comprendre « le » Ma'aliq-Baya'udaï, car ce devrait être son fils ; ce serait un nom de clan ? Cf. le cas du § 44.

(2) Ou « s'assit en faisant ranger [debout] » (?) .

du linteau [de la porte], frottait mon ventre et son éclat lumineux s'enfonçait dans mon ventre ; quand il sortait, il sortait en rampant, tel un chien jaune¹, dans les rais du soleil [ou] de la lune. A quoi bon vous répondre en paroles ? Pour qui comprend, le signe est évident que [ces trois fils] doivent être les fils du Ciel. Comment parlez-vous en comparant aux hommes à la tête noire ? Qu'ils deviennent des rois universels, et alors le bas peuple² comprendra bien ».

22. — Alan-qo'a parla encore à ses cinq fils ces paroles d'instruction : « Vous, mes cinq fils, êtes nés d'un seul ventre. Tel les cinq bois de flèches de tout à l'heure, si vous êtes chacun seul, il sera facile à quiconque de vous briser comme chacun de ces bois de flèches ; si vous êtes ensemble et d'accord commun comme ces bois de flèches liés, à qui donc serait-il facile de vous [détruire] ? »³ Sur ces entrefaites, leur mère Alan-qo'a ne fut plus.

23. — Quand leur mère Alan-qo'a ne fut plus, les frères aînés et les frères cadets, à eux cinq, divisèrent entre eux les bestiaux et les vivres. Bälgünütäi, Bügünütäi, Buqu-Qatagï et Buqatu-Saljï prirent chacun une part, à eux quatre. Mais à Bodončar, le disant sot et stupide et ne le comptant pas de la famille, on ne donna pas de part.

24. — Bodončar, n'étant pas compté de la famille, dit : « A quoi bon rester ici ? » Il monta Oroq-šingqula au dos blessé, à la queue pelée, en disant : « S'il meurt, je mourrai ; s'il vit, je vivrai » ; et il se mit en route en suivant le fleuve Onon. En avançant, il arriva à Baljun-aral, fit là une hutte d'herbe et s'établit là.

25. — Tandis qu'il vivait ainsi, il vit un jeune épervier en train de manger un coq de bruyère qu'il avait pris. Du poil de la queue d'Oroq-šingqula au dos blessé, à la queue pelée, il fit un nœud coulant, prit [l'épervier] et l'éleva.

26. — N'ayant pas de nourriture pour se nourrir, il épiait les bêtes sauvages que les loups assiégeaient sur les falaises, les tirait, les tuait et s'en nourrissait, et il se nourrissait [aussi] en ramassant [les restes de] la nourriture des loups. En alimentant ainsi son propre gosier et son épervier, cette année passa.

(1) « Jaune » = idée d'or ; allusion aux images divines dorées du bouddhisme ?
 (2) Cf. turc *qarabaš* de Kāšyārī (Brockelmann, 32) ; *qara budun* (*qarasi budun*) de Radlov.

(3) [Traduction incertaine.]

(4) [Traduction incertaine ; le texte mongol écrit *yortčju talbiba* « il le laissa aller ».]

27. — Ce fut le printemps. Au temps de la venue des canards, il fit jeûner son épervier, puis le lança. Il suspendit canards et oies, au point que leur puanteur se sentait à chaque vieil arbre, leur ranceur¹ à chaque tronc desséché.

28. — De derrière le [mont] Düyirän, un groupe de gens vint transhumer en longeant la rivière Tönggälük. Bodončar, lâchant son épervier, donnait [de sa chasse] à ces gens ; le jour, il buvait du lait de jument [avec eux] ; la nuit, il retournait coucher à sa hutte d'herbe.

29. — Ces gens demandèrent l'épervier de Bodončar ; il ne le donna pas. Ces gens ne questionnèrent pas Bodončar sur qui et comment il était ; Bodončar de son côté s'en allait sans questionner ces gens sur qui ils étaient.

30. — Son frère aîné Buqu-Qatagï, disant que son frère cadet Bodončar-mungqaq s'en était allé en suivant le fleuve Onon, vint à sa recherche, et il interrogea ces gens venus transhumer le long de la rivière Tönggälük, disant qu'il [s'agissait de] tel et tel homme, ayant un tel cheval.

31. — Ces gens dirent : « Et l'homme et le cheval existent, tels que tu interroges. Il a aussi un épervier. Chaque jour il s'en vient vers nous et boit [avec nous] du lait de jument. La nuit, nous ne savons pas où il couche ; mais quand le vent souffle du Nord-Ouest, les plumes et le duvet des canards et des oies qu'il fait prendre à son épervier viennent [ici] dispersés et chassés comme la neige dans une tempête ; ce doit être par là. A présent, c'est le moment de sa venue. Attends un peu. »

32. — Au bout de peu de temps, un homme survenait en remontant la rivière Tönggälük ; quand il fut parvenu, c'était Bodončar même. Son frère aîné Buqu-Qatagï, l'ayant vu et reconnu, le prit et l'emmena, et [tous deux] se mirent en route, trottant en remontant le fleuve Onon.

33. — Bodončar, qui avançait en trottant derrière son frère aîné Buqu-Qatagï, dit « Frère aîné, frère aîné, c'est bien quand un corps a une tête, quand un vêtement a un col. » Son frère aîné Buqu-Qatagï ne sut que faire de ces paroles.

34. — Comme il répétait les mêmes paroles et que son frère aîné ne savait qu'en faire, celui-ci ne fit entendre aucune réponse. Bodončar, tout en avançant, dit encore les mêmes mots. A ces

(1) [Plutôt rancidité ? ou rancisseur ?]

mots, son frère ainé dit : « Que sont là ces mêmes et mêmes mots que tu viens de dire ? »

35. — Là-dessus, Bodončar dit : « Ces gens de tout à l'heure qui sont à la rivière Tönggälik, grands et petits, bons et mauvais, sont tous égaux, sans tête ni sabot¹. Ce sont des gens faciles ; lançons-nous sur eux. »

36. — Là-dessus, son frère ainé lui dit : « Soit. S'il en est ainsi, arrivons [d'abord] à la maison ; frères ainés et frères cadets nous tiendrons ensemble conseil, et nous nous lancerons sur ces gens. »

37. — Étant arrivés à la maison, frères ainés et frères cadets parlèrent ensemble, [puis] montèrent à cheval. On lança Bodončar lui-même comme éclaireur.

38. — Bodončar, s'étant élancé comme éclaireur, s'empara d'une femme qui était au milieu de sa grossesse, et lui demanda : « Qu'es-tu ? » Cette femme dit : « Je suis une Adangqan-Uriängqajin, des Jarči'ut². »

39. — Les frères ainés et les frères cadets, en capturant à eux cinq ces gens-là, purent s'établir avec des troupeaux et des approvisionnements, avec du personnel et des serviteurs³.

40. — Cette femme au milieu de sa grossesse, une fois venue chez Bodončar, mit au monde un fils. En disant « C'est un fils du peuple Jarči'ut⁴, on le nomma Jažiradaï ; c'est lui qui fut l'ancêtre des Jadaran. Le fils de Jadaraï fut appelé Tügü'üdäi. Le fils de Tügü'üdäi fut Büri-Bulčiru. Le fils de Büri-Bulčiru fut Qara-Qada'an. Le fils de Qara-Qada'an fut Jamuqa. Ce sont ceux-là qui eurent le nom de clan de Jadaran.

41. — Cette femme mit en outre au monde un fils de Bodončar. Comme c'était une femme dont il s'était emparé, on nomma ce fils Ba'arıdaï ; c'est lui qui fut l'ancêtre des Ba'arin. Le fils de Ba'arıdaï fut Čiduql-bökö. Čiduql-bökö eut beaucoup de femmes, et ses fils naissaient comme à chaque instant. Ce sont ceux-là qui eurent le nom de clan de Mänän-Ba'arin.

42. — [Les descendants de] Bälgünütäi eurent le nom de clan de Bälgrünüt. [Les descendants de] Bügünütäi eurent le nom de clan de Bügünüt. [Les descendants de] Buqu-Qatagï eurent le nom de

(1) Šir'a se dit aussi des gens.

(2) Il faut peut-être traduire « Je suis Uriängqajin, des Jarči'ut-Adangqan ».

(3) On peut aussi comprendre « avec les bêtes pour leur nourriture, les gens pour leur service ».

(4) Cf. *yat* du turc.

clan de Qatagïn. [Les descendants de] Buqutu-Saljï eurent le nom de clan de Salj'i'ut. [Les descendants de] Bodončar eurent le nom de clan de Borjigïn.

43. — D'une [autre] femme épousée par Bodončar naquit [un fils] qui fut appelé Barim-ši'iratu-Qabiči. Bodončar prit [comme concubine] une [fille] venue comme « compagne » de la mère de Qabiči-ba'atur, et elle mit au monde un fils qui fut appelé Jäwürädäi. Jäwürädäi à l'origine était admis à l'endroit de la perche de sacrifice.

44. — Quand Bodončar ne fut plus, [Qabiči-ba'atur] dit : « Il y a constamment à la maison l'homme Adangqa-Uriängqadaï¹ ; [ce Jäwürädäi] pourrait bien être de lui » ; et il fit sortir Jäwürädäi de [l'endroit de] la perche de sacrifice. [Celui-ci] prit le nom de clan de Jäwüräyit, et c'est lui qui fut l'ancêtre des Jäürät.

45. — Le fils de Qabiči-ba'atur fut Mänän-tudun. Les fils de Mänän-tudun furent Qači-külük, Qačin, Qači'u, Qačula, Qaraldaï, Qači'un et Qaraldaï, sept [en tout].

46. — Le fils de Qači-külük fut Qaïdu, né de Nomolun-äkä. Le fils de Qačin fut appelé Noyagidaï ; comme, par nature, il aimait à jouer les nobles, [ses descendants] eurent le nom de clan de Noyakin. Le fils de Qači'u fut appelé Barulataï ; comme il était de grande stature et gros mangeur, [ses descendants] eurent le nom de clan de Barulas. Comme le fils de Qačula était gros mangeur, [ses descendants] ayant reçu le nom de clan de Barulas, on les nomma les Yäkä-Barula (= Grands Barula) et les Üčügän-Barula (= Petits Barula) ; ce furent là les Barulas tels que Ärdämü-Barula (= Barula Capable), Tödö'än-Barula, etc. Les fils de Qaraldaï n'avaient pas de préséance pour prendre le riz avec les doigts ; aussi est-ce eux qui eurent le nom de clan de Buda'at. Le fils de Qači'un fut appelé Adarkidaï ; comme, [parmi eux,] frères ainés et frères cadets se disputaient mutuellement, ils eurent le nom de clan de Adargin. Les fils de Način-ba'atur furent Uru'udaï et Mangqutaï ; c'est eux qui eurent les noms de clan de Uru'ut et de Mangqut. D'une [autre] femme épousée par Način-ba'atur naquirent [deux fils] qui furent appelés Šiju'udaï et Doqo-ladaï.

47. — Qaïdu eut trois fils, Baï-Šingqor-doqšin, Čaraqaï-lïngqu et Čaujïn²-örtägäi. Le fils de Baï-Šingqor-doqšin fut Tumbinaï-

(1) C'est son fils, donc pris comme nom de clan ; cf. § 18.

(2) Il faut peut-être lire Čäjün ; cf. *infra*.

säčän. Les fils de Čaraqaï-lïngqu furent Sänggüm-bilgä et Ambaqai, qui eurent le nom de clan de Tayïči'ut. D'une femme belle-sœur il naquit à Čaraqaï-lïngqu [un fils] appelé Bäsütäi ; ce sont [ses descendants] qui eurent le nom de clan de Bäsüt. Les fils de Čaujñ-örtägäi sont ceux qui eurent les noms de clan de Oronar, Qongqotan, Arulat, Sünit, Qabturqas et Gänigäs.

48. — Tumbïnaï-säčän eut deux fils, Qabul-qahan et Säm-Säčülä¹. Le fils de Säm-Säčülä fut Bültäčü-ba'atur. Qabul-qahan eut sept fils ; l'aîné était Ökin-barqaq, et [les autres] Bartan-ba'atur, Qutuqtu-münggür, Qutula-qahan, Qulan, Qada'an et Tödö'än-otčigän ; tels sont les sept.

49. — Le fils de Ökin-barqaq fut Qutuqtu-yürki². Qutuqtu-yürki eut deux fils, Säčä-bäki et Taïču ; c'est eux qui eurent le nom de clan de Yürki.

50. — Bartan-ba'atur eut les quatre fils suivants : Mänggätü-Kiyan, Nákün-taijji, Yäsügäi-ba'atur et Daritäi-otčigän. Le fils de Qutuqtu-münggür fut Büri-bökö ; lors du festin dans la forêt du [fleuve] Onon, c'est ce [Büri-bökö] qui fendit l'épaule de Bälgütäi.

51. — Qutula-qahan eut trois fils, Jöči, Girma'u³ et Altan. Le fils de Qulan-ba'atur fut Yäkä-Čärän ; c'est lui qui était le maître des deux *dargan* Badaï et Kišiliq. Qada'an et Tödö'än furent tous deux sans descendance.

52. — Qabul-qahan eut le gouvernement de tous les Mongols. Après Qabul-qahan, et conformément aux paroles de Qabul-qahan, bien qu'il y eût ses sept fils, c'est Ambaqai-qahan qui eut le gouvernement de tous les Mongols.

53. — Ambaqai-qahan donna sa fille à un Tatar des Ayïr'ut⁴ Buïru'ut qui étaient sur le fleuve Urši'un entre les deux [lacs] Büyür-na'ur et Kölän-na'ur. Comme il allait lui-même lui conduire sa fille, des gens des Juyïn Tatar saisirent Ambaqai-qahan et le livrèrent à l'Altan-qahan des Kïtat ; alors Ambaqai-qahan envoya comme messager Balaqači, un homme Bäsütäi, en lui disant : Transmets ces miennes paroles à Qutula parmi les sept fils de Qabul-qahan, et à Qada'an-taijji parmi [mes] dix fils : « Alors que je suis le qahan de tous et le maître du peuple, comme j'allais conduire ma fille, j'ai été saisi par les Tatar ; venez à mon secours⁵,

(1) Il faut corriger en Säm-Qačula.

(2) Peut-être à lire Qutuqtu-Yurki.

(3) Peut-être à lire Gir-ma'u.

(4) Il faut peut-être transcrire Ačir'ut.

(5) Lacune dans la traduction : « Alors que je suis le qahan de tous et le maître du peuple, j'ai été saisi par les Tatar ; punissez-les pour moi ».

punissez-les pour moi. Jusqu'à mettre à vif les ongles de vos cinq doigts, jusqu'à user vos dix doigts, faites effort pour venger mon injure. » Avec ces paroles, il l'envoya.

54. — En ce temps-là, alors que Yäsügäi-ba'atur chassait à l'épervier [le long] du fleuve Onon, il rencontra Yäkä-Čilädü des Märkit qui s'avancait, venant de prendre [pour femme] une fille chez la tribu des Olqunu'ut, et, l'ayant vue à la dérobée, il vit que c'était une femme d'une beauté exceptionnelle. Il se hâta de retourner à la maison, puis revint en emmenant son frère aîné Nákün-taijji et son frère cadet Daritäi-otčigän.

55. — Comme ils approchaient, Čilädü prit peur. Il avait un alezan rapide ; il lui frappa la cuisse et s'échappa en franchissant une colline ; les trois se lancèrent ensemble à sa poursuite par derrière. Comme Čilädü revenait après avoir doublé une pointe montagneuse et arrivait à sa charrette, Hö'älün-üjin parla : « T'es-tu rendu compte qui sont ces trois individus ? Leur mine n'est pas une mine ordinaire ; ils ont la mine d'en vouloir à ta vie. Si tu as du moins la vie, il y a des filles à l'avant de toutes les voitures, il y a des femmes dans toutes les charrettes « noires ». Si tu as la vie, tu pourras [toujours] trouver des filles, des femmes ; [quand tu en trouveras] une d'un autre nom, tu pourras encore la nommer Hö'älün. Sauve ta vie. Respire mon odeur, et va. » Ce disant, elle ôta sa chemise ; alors que, du haut de son cheval, il s'en saisissait, les trois, ayant tourné la pointe montagneuse, s'en venaient et approchaient. Čilädü, frappant la cuisse de son alezan rapide, s'enfuit en hâte ; il s'enfuit en remontant le fleuve Onon.

56. — Les trois, le poursuivant par derrière, lui coururent sus jusqu'à franchir sept collines, puis s'en revinrent. Tandis que Yäsügäi-ba'atur tirait [la charrette de] Hö'älün-üjin par le licol, que Nákün-taijji son frère aîné ouvrait la route et que Daritäi-otčigän son frère cadet se tenait à côté des brancards, comme ils avançaient ainsi, Hö'älün-üjin parla : « Mon grand frère Čilädü, tu n'as pas eu à laisser disperser tes tresses à contre vent, tu n'as pas eu un ventre affamé dans la steppe. A présent, comment feras-tu pour laisser pendre tes cadenettes une sur ton dos et une sur ta poitrine, une en avant et une en arrière ? »¹ et ce disant, elle avançait en se lamentant à si grande voix qu'elle soulevait des vagues dans le fleuve Onon et qu'elle faisait résonner les vaux boisés. Daritäi-otčigän, qui marchait à côté, dit : « Celui que tu

(1) Mettre tout à la troisième personne, et non à la seconde.

tenais dans tes bras a passé bien des cols ; celui que tu pleures a franchi bien des eaux. Quand tu l'appelles, il regarderait derrière lui qu'il ne te verrait pas ; si tu le cherchais, tu ne trouverais pas ses traces¹ ; tais-toi. » En ces termes, il lui faisait des remontrances. Yäsügäi-ba'atur emmena alors Hö'älün-üjin dans sa demeure. Telle est la manière dont Yäsügäi-ba'atur emmena Hö'älün-üjin.

57. — Comme Ambaqai-qahan avait désigné nommément [ces] deux-là, Qada'an et Qutula, tous les Mongols Tayiči'ut, assemblés au Qorqonaq-žubur du [fleuve] Onon, proclamèrent qahan Qutula. Les Mongols, joyeux, se réjouirent en un festin avec des danses. Ayant élevé Qutula comme souverain, ils dansèrent autour de l'arbre feuillu de Qorqonaq à y faire un sillon [où on entrait] jusqu'aux côtes, [à y faire] de la cendre [qui montait] jusqu'aux genoux.

58. — Qutula devenu qahan et Qada'an-taiji montèrent tous deux à cheval contre le peuple Tatar. Contre les deux Tatar Kötön-barqa et Žali-buqa ils se battirent treize fois, sans pouvoir venger la vengeance et réparer l'injure d'Ambaqai-qahan.

59. — Alors, quand Yäsügäi-ba'atur ravageait les Tatar ayant à leur tête Tämüjin-ügä et Qori-buqa, et que Hö'älün-üjin, qui était enceinte, se trouvait au Däli'ün-boldaq du [fleuve] Onon, précisément alors Činggis-qahan naquit. Au moment de sa naissance, il naquit serrant dans sa main droite un caillot de sang qui ressemblait à un osselet. On dit : « Il est né quand on s'est emparé de Tämüjin-ügä des Tatar », et c'est ainsi qu'on lui donna le nom de Tämüjin.

60. — De Hö'älün-üjin, il naquit à Yäsügäi-ba'atur les quatre fils suivants : Tämüjin, Qasar, Qači'un et Tämügä ; et il naquit [aussi] une fille appelée Tämülün. Quand Tämüjin avait neuf ans, Žöči-Qasar avait sept ans, Qači'un-älči avait cinq ans, Tämügä-otčigän avait trois ans, Tämülün était au berceau.

61. — Quand Tämüjin eut neuf ans, Yäsügäi-ba'atur dit : « Je vais demander [pour lui] une fille à ses oncles maternels, aux Olqunu'ut, les parents de Hö'älün-äkä » ; et il se mit en route en emmenant Tämüjin. Comme ils allaient, il rencontra, entre le [mont] Čäkčär et le [mont] Čiqrqu, l'Onggiradaï Däi-säčän.

62. — Däi-säčän dit : « Parent Yäsügäi, chez qui te rends-tu ? » Yäsügäi-ba'atur dit : « Je me rends demander une fille aux Olqu-

nu'ut, les oncles maternels de ce mien fils. » Däi-säčän dit : « Ce tien fils est un fils dont les yeux ont du feu et dont le visage a de l'éclat. »

63. — « Parent Yäsügäi, cette nuit j'ai rêvé un rêve. Un gerfaut blanc tenant à la fois le soleil et la lune est venu en volant et s'est posé sur ma main. J'ai raconté aux gens ce mien rêve, en disant : [Jusqu'ici] j'avais vu de loin le soleil et la lune ; à présent, ce gerfaut, en les tenant, les a apportés et s'est posé sur ma main ; et il s'est posé blanc ; qu'est-ce que cela peut bien me faire voir de bon ? Parent Yäsügäi, ce mien rêve m'a fait précisément voir que tu allais venir en amenant ton fils ; j'ai fait un bon rêve. Ce rêve, c'était un présage qui annonçait [la venue de] vous autres Kiyat. »

64. — « Chez notre peuple Onggirat, de vieille date, et sans que le monde le conteste, les fils de nos filles sont bien faits et les filles sont belles. Nos filles aux jolies joues, pour ceux de vous qui deviennent qahan, nous les faisons monter dans une charrette qasaq, nous attelons un chameau noir, et nous vous les passons en le faisant trotter ; nous les faisons asseoir sur tous les sièges de souveraines. Sans que le monde le conteste, nous élevons nos filles de grande beauté, nous les faisons monter dans une charrette qui a un siège sur le devant, nous attelons un chameau foncé et nous vous les passons en les mettant en route ; nous les faisons asseoir à l'un des côtés [du souverain] sur un siège élevé. De vieille date, notre peuple des Onggirat a des femmes qui portent le bouclier rond, des filles qui présentent des requêtes, et il est [connu] par la bonne mine des fils de ses filles et par la beauté de ses filles. »

65. — « Pour nos fils, on regarde le campement ; quant à nos filles, c'est leur beauté qu'on remarque. Parent Yäsügäi, allons à ma demeure. Ma fille est encore petite ; que mon parent la voie. » Ce disant, Däi-säčän [les] conduisit à sa demeure où il les fit descendre.

66. — Quand ils virent sa fille, ils virent une fille dont le visage avait de l'éclat et dont les yeux avaient du feu, et ils firent entrer [son image] dans leur esprit. Elle avait dix ans, un an de plus que Tämüjin¹, et s'appelait Börtä. Ayant passé la nuit, comme le lendemain ils demandaient sa fille à Däi-säčän, celui-ci dit : « Si on donne [une fille] en la faisant beaucoup demander, on est honoré ; si on [la] donne en la faisant peu demander, on est méprisé. [Mais] le destin d'une fille est d'être donnée à un homme² et non

(1) Cf. § 94.

(2) [Traduction incertaine.]

(1) Ou bien : « S'il te cherchait, il ne trouverait pas ton ornière ».

de vieillir à la porte. Je donnerai ma fille ; quant à ton fils, pars en le laissant ici comme [futur] gendre. » Étant tombés d'accord là-dessus, Yäsügäi-ba'atur dit : « Je laisserai mon fils comme [futur] gendre. Mon fils a peur des chiens ; ne le laisse pas effrayer par les chiens. » Ayant dit, il donna son cheval de main comme cadeau de fiançailles et s'en alla, laissant Tämüjin comme [futur] gendre.

67. — En route, au Šira-kä'är du [mont] Čäkčär, Yäsügäi-ba'atur rencontra des Tatar en train de festoyer ; comme il avait soif, il descendit à leur festin. Les Tatar le reconnurent et dirent : « Yäsügäi le Kiyan est venu. » Se rappelant avec rancune qu'ils avaient été pillés par lui antérieurement et lui voulant du mal, ils lui donnèrent [une boisson] qu'ils avaient empoisonnée en y mêlant du poison. En route, [Yäsügäi-ba'atur] se sentit mal, marcha trois jours et, arrivé à sa demeure, il était mal.

68. — Yäsügäi-ba'atur dit : « Au dedans de moi, je suis mal. Qui est près ? » Comme on disait que le fils de Čaraqa-äbügän le Qongqotadaï, Mönglik, était près, il l'appela, le fit venir et lui dit : « Mönglik, mon enfant, j'ai des fils qui sont petits. Comme je venais ayant laissé mon fils Tämüjin comme [futur] gendre, en route j'ai été mis à mal par des Tatar. Au dedans de moi, je suis mal. Charge-toi de prendre soin de tes frères cadets qui restent petits derrière [moi] et de ta belle-sœur veuve. Fais venir vite mon fils Tämüjin, ô Mönglik, mon enfant. » Ce disant, il passa.

CHAPITRE II

69. — Fidèle aux paroles de Yäsügäi-ba'atur, Mönglik alla et dit à Däi-säcän : « Ton¹ frère ainé Yäsügäi songe beaucoup à Tämüjin, et il souffre dans son cœur ; je suis venu pour chercher Tämüjin. » Däi-säcän dit : « Si mon parent songe beaucoup à son fils, que [celui-ci] aille, et, ayant vu [son père], qu'il [re]vienne vite. » Mönglik-äcigä ramena Tämüjin.

70. — Ce printemps-là, les *qatun* d'Ambaqaï-qahan, Orbaï² et Soqataï, toutes deux, sortirent pour offrir aux « grands » les prémices de la terre. Hö'älün-üjin s'y rendit, mais étant arrivée en dernier, elle fut laissée la dernière. Hö'älün-üjin dit à toutes deux, Orbaï et Soqataï : « Vous dites-vous que Yäsügäi-ba'atur est mort, et comme mes fils ne sont pas grands, comment me laissez-vous en arrière [loin] des morceaux des « grands », des [gâteaux en forme de] pierre à aiguiser et des boissons³ de sacrifice ? Il semble que vous ayez voulu transhumer sans m'éveiller pour manger. »

71. — A ces mots, les deux *qatun*, Orbaï et Soqataï, dirent : « Tu n'es pas de celles à qui la règle est de donner en les appelant ; tu es de celles pour qui la coutume est de manger si cela se rencontre. Tu n'es pas de celles à qui la règle est de donner en les invitant ; tu es de celles pour qui la coutume est de manger si cela se trouve. Est-ce en te disant que Ambaqaï-qahan est mort que tu en viens, Hö'älün, à nous parler de la sorte ? »

72. — « S'il nous plaît, nous transhumerons en abandonnant ceux-ci dans le campement, les mères et les fils, et nous partirons sans vous emmener⁴. » Le lendemain, au jour, les Tayiči'ut, Tarqutaï-Kiriltuq, Tödö'än-Girtä et autres Tayiči'ut, se mirent

(1) Il faut peut-être traduire « Le frère ainé » et non « ton frère ainé ».

(2) Il faut vraisemblablement transcrire Örbäï.

(3) [Le texte mongol écrit *sarqut*, et la traduction interlinéaire (II, 2 a) le rend par 肉 *tso*, « viande offerte aux esprits » ; Haenisch traduit dans son *Wörterbuch*, p. 132, par « Opferfleisch » qui a le même sens.]

(4) [Traduction incertaine] ; peut-être : « Nous transhumerons en abandonnant qui nous plaira (?) [volontairement (?)] dans le campement, les mères et les fils, et nous partirons sans les emmener ».

en route en suivant le cours du fleuve Onon ; ils transhumèrent en abandonnant Hö'älün-üjin, les mères et les fils. Comme Čaraqa-äbügän le Qongqotadaï était allé pour les retenir, Tödö'än-Girtä, partant en transhumance, lui dit : « L'eau profonde est tarie, la pierre brillante est en miettes. » Et par derrière, en disant « comment me retiens-tu ? », il donna à Čaraqa-äbügän un coup de lance le long du dos.

73. — Čaraqa-äbügän, blessé, revint à sa demeure ; alors qu'il était couché et très mal, Tämüjin alla le voir. Alors Čaraqa-äbügän le Qongqotadaï dit : « Comme tout le peuple, tout notre peuple que ton bon père avait rassemblé était pris et emmené en transhumance, j'ai voulu les retenir, et voilà comme j'ai été traité. » Là-dessus, Tämüjin s'étant mis à pleurer sortit et s'en alla. Hö'älün-üjin, alors que [les gens] avaient transhumé en l'abandonnant, dressa l'étendard et, étant montée elle-même à cheval, elle ramena en arrière la moitié de ses gens ; et sans laisser s'arrêter les gens qu'elle avait ramenés, elle transhuma derrière les Tayiči'ut.

74. — Quand les Tayiči'ut, le frère ainé et le frère cadet¹, eurent transhumé, abandonnant dans le campement Hö'älün-üjin, elle la veuve avec ses jeunes fils, les mères et les fils, Hö'älün-üjin qui était née femme de ressource pourvut à la subsistance de ses jeunes fils. Enfonçant son *boqlaq* au sommet de la tête et ceinturant court sa jaquette, courant en amont et en aval du fleuve Onon, cueillant des pommes et des cerises sauvages, elle nourrissait jour et nuit leur gosier. Née courageuse, la üjin-äkä nourrissait ses fils augustes, elle les nourrissait en prenant des genièvres et des *noisettes*², en déterrant des sanguisorba et des tubercules de scirpus. Les fils de la äkä-üjin, nourris d'aulx sauvages et d'oignons sauvages, parvinrent à devoir être des souverains. Nourris avec les oignons de lys de l'üjin-äkä qui observait la règle, ses fils devinrent sages et fidèles à la loi.

75. — Nourris avec les aulx sauvages et les oignons sauvages de la belle üjin, ses fils *affamés*³ (?) devinrent.....⁴ et

(1) Il faut peut-être traduire : « Son frère ainé et son frère cadet ».

(2) [L'auteur a traduit avec beaucoup d'hésitation par noisette le mongol *širo*, le rapprochant du *šit* de Kovalevskii, 1482. Haenisch comprend tout autrement et traduit *širo* par *spitzer Stock* « bâton pointu ».]

(3) [Le texte mongol écrit *qa'uluqat*, mais reste sans traduction interlinéaire (II, 6 b) ; Haenisch, *Wörterbuch*, p. 64, ne donne aucune équivalence ; il faut sans doute le rapprocher d'un mot qui semble identique au § 57, mais ici il faudrait *qo'* à cause de l'allitération. L'auteur rapproche ce mot du *γα'ulkilaqu* « crier famine » de Kovalevskii, p. 98 b.]

(4) [Le texte mongol écrit *goyra'ut*, mais ne comporte pas de traduction interlinéaire (II, 6 b) ; Haenisch, *Wörterbuch*, p. 69, ne donne aucune explication. L'auteur

bons. Achevant de devenir de bons mâles, ils furent faits vraiment ardents et valeureux. Ils se dirent entre eux : « Nous allons nourrir notre mère. » S'asseyant sur la rive de la mère Onon, fabriquant ensemble des crochets et des hameçons, ils prenaient au crochet et à l'hameçon les poissons infirmes et mutilés. D'une aiguille courbant un hameçon, ils prenaient à l'hameçon saumons et hommes ; nouant filets et épuisettes, ils ramassaient le fretin du poisson. Ainsi ils nourrissaient leur mère bienfaitrice.

76. — Un jour, Tämüjin, Qasar, Bäktär et Bälgütäi, s'étant installés ensemble tous quatre, tirèrent l'hameçon ; un *soqosun* doré s'y était pris. Bäktär et Bälgütäi, tous deux, l'enlevèrent aux deux Tämüjin et Qasar et l'emportèrent. Tämüjin et Qasar vinrent tous deux à la maison et dirent à la üjin-äkä : « Un *soqosun* doré qui avait mordu à l'hameçon nous a été pris par Bäktär et Bälgütäi, l'aîné et le cadet, qui tous deux nous l'ont enlevé. » La üjin-äkä dit : « Assez ! Comment pouvez-vous, frères aînés et frères cadets, agir ainsi les uns avec les autres ? Nous n'avons pas d'autre ami que notre ombre, d'autre fouet que la queue [de notre cheval]. Alors que nous nous demandons de quelle manière nous vengerons notre insulte avec les frères aîné et cadet¹ les Tayiči'ut, comment êtes-vous en désaccord, tels jadis les cinq fils d'Alan-äkä ? Cessez [cela]. »

77. — Là-dessus, Tämüjin et Qasar, tous deux, n'aimant pas [ces paroles], dirent : « Ces jours derniers, une fois, ils ont pris en l'enlevant de même façon une alouette que nous avions tirée avec une flèche à bouton de corne. A présent, ils nous ont encore enlevé [le poisson] de même façon. Comment pourrions-nous vivre ensemble ? » Ce disant, laissant aller la portière et sortant, ils partirent. Alors que Bäktär était assis sur un monticule à surveiller de loin neuf chevaux hongres isabelle², et que Tämüjin, se cachant par derrière, et Qasar, se cachant par devant, arrivaient en tirant leur flèche [de leur carquois]³, Bäktär les vit et dit : « Quand nous ne pouvons accepter l'insulte des Tayiči'ut, l'aîné et le cadet, et nous demandons qui pourra venger notre injure, comment me considérez-vous comme un cil dans l'œil ou comme une arête dans la bouche ? Quand nous n'avons pas d'autre ami

ne trouve aucune traduction possible et le rapproche du turc **goyiroq*, comme en étant le pluriel (?).]

(1) Singulier ?

(2) Cf. § 90, où il est question de huit chevaux hongres isabelle plus un alezan, et § 99 où il est question de neuf chevaux.

(3) [Sens incertain.]

que notre ombre, d'autre fouet que la queue [de notre cheval], comment avez-vous pu avoir de telles pensées¹? [Du moins] n'anéantissez pas mon foyer; ne mettez pas à mal Bälgütäi. » Ce disant, il attendit assis les jambes croisées. Tämüjin et Qasar, tous les deux, par devant et par derrière tirèrent de près sur lui comme à la cible et s'en allèrent.

78. — Comme ils arrivaient à la maison et y entraient, la üjin-äkä, comprenant la mine de ses deux fils, parla : « O toi qui es sorti violemment de mes chaudes [entrailles] épuisées², ô toi qui es né en serrant dans ta main un caillot noir! Tel le chien *qasar* qui mord son placenta, tel la panthère qui se jette sur un rocher, tel le lion qui ne peut réprimer sa colère, tel le boa qui dit « Je vais engloutir un être vivant », tel le gerfaut qui se jette sur son ombre, tel le brochet qui engloutit en silence, tel le chameau mâle [en rut] qui mord le jarret de son jeune chameau, tel le loup qui prend appui sur la tempête, tel le canard mandarin qui, ne pouvant faire avancer ses fils, mange ses fils, tel le chacal défendant son repaire si on y touche, tel le tigre qui saisit sans tarder, tel le chien *baraq*³ qui se jette à l'aveuglée, vous vous êtes épuisés. Alors que nous n'avons pas d'autre ami que notre ombre, d'autre fouet que la queue [de notre cheval], quand, ne pouvant accepter l'insulte des Tayiči'ut, l'aîné et le cadet, nous nous demandons qui vengera notre injure et disons : Comment vivrons-nous, voilà comme vous agissez les uns envers les autres! » Et ce disant, reprenant les paroles anciennes, citant les paroles des vieillards, elle parlait durement à ses fils.

79. — Sur ces entrefaites, Tarquataï-Kiriltuq s'en vint à la tête de ses compagnons, disant : « Les *gredins*⁴ ont mué, les morveux ont grandi. » Pris de peur, mères et fils, frères aînés et frères cadets se retranchèrent dans la forêt épaisse. Bälgütäi, abattant des

(1) Sens incertain.

(2) [Le texte mongol écrit *baraqsat qala'un-ača*; la traduction interlinéaire (II, 11 a) donne 磨盡了的 *fei tsin lo ti* « à bout de force », « épuisé » pour le premier terme; *qala'un* signifie « chaleur » aussi bien que « chaud »; d'où l'interprétation de l'auteur.] Cf. l'interprétation de Haenisch, *Wörterbuch*, p. 13.

(3) [Le texte mongol écrit *baraq* avec la traduction interlinéaire (II, 12 a) 獸名 *cheou ming* « nom de quadrupède », après correction de 息 *sseu* en 黑 *hei*. L'auteur traduit par « chien *baraq* » en se basant sur l'interprétation de Gomboiev qui rend le même mot dans l'*Altan Tobči*¹, 12⁴ par « chien de garde », et suppose qu'il est l'équivalent du turc *baraq*.]

(4) Béjaunes? [Sens incertain; cf. § 75; l'auteur en rapproche le verbe *yolud* donné par Kovalevskii, p. 1032, avec le sens de « fuir », « avoir peur », « abhorrer », « dédaigner ».]

arbres et les tirant, fit une palissade ; Qasar lançait des flèches ; Qaš'un, Tämügä et Tämülün avaient pénétré tous trois dans les failles des falaises. Pendant qu'on se battait ainsi, les Tayiči'ut appelèrent et dirent : « Envoyez votre frère aîné Tämüjin ; nous n'avons pas besoin des autres parmi vous. » A cet appel, on fit monter Tämüjin à cheval et, le faisant échapper, il se sauva dans la forêt. Les Tayiči'ut le virent passer et le poursuivirent. Comme en se glissant il entrail dans les fourrés du Tärgünä-ündür, les Tayiči'ut, dans l'incapacité d'y pénétrer, se mirent en surveillance autour des fourrés.

80. — Tämüjin passa trois nuits dans les fourrés, puis il dit : « Je vais sortir. » Comme il s'avancait, tenant son cheval en main, la selle se détacha et tomba du cheval. Revenant, [Tämüjin] vit que la selle s'était détachée et était tombée alors que le poitrail était mis et que la sangle était mise. « Qu'elle se détache avec la sangle, c'est possible ; mais comment lorsqu'il y a en outre le poitrail ? N'est-ce pas le Ciel qui me retient ? » Ce disant, il s'en retourna et passa encore trois jours. Comme il s'avancait à nouveau pour sortir, [il rencontra] à l'issue du fourré un roc blanc pareil à une tente qui était tombé à l'issue et la bloquait. « N'est-ce pas le Ciel qui me retient ? », dit-il, et il s'en retourna et passa encore trois jours. Puis, comme il était resté neuf jours sans nourriture, il dit : « Comment me laisserais-je mourir sans nom ? Je sortirai ». Il voulut sortir en contournant ce roc blanc pareil à une tente qui était tombé à l'issue et la bloquait, mais n'y réussit pas. [Alors] il coupa les arbres avec son couteau à tailler les flèches, fit passer son cheval en glissant et sortit. Les Tayiči'ut qui étaient en surveillance se saisirent de lui et s'en allèrent en l'emmenant.

81. — Tarquataï-Kiriltuq, quand il s'en alla en emmenant Tämüjin, donna l'ordre aux gens de son peuple qu'on ferait passer [à Tämüjin] une nuit dans chaque groupe de tentes¹. Alors qu'on avançait en lui faisant passer à tour de rôle une nuit [dans chaque groupe de tentes], le seize de la première lune de l'été, au jour du « disque rouge », les Tayiči'ut festoyèrent ensemble sur la rive du [fleuve] Onon ; au coucher du soleil, ils se séparèrent. Au moment de ce festin, un homme jeune et faible conduisait Tämüjin. Lorsqu'on fit disperser les gens du festin, [Tämüjin], arrachant ses entraves à l'[homme] jeune et faible, lui en donna un coup sur la tête et se sauva. Comme il s'était couché dans la forêt [des bords] de l'Onon, il se dit qu'il serait vu, et, se couchant sur le dos

(1) Sens incertain.

dans un repli d'eau calme, laissant flotter ses entraves au fil de l'eau il resta [là] couché, le visage à découvert.

82. — Comme cet homme qui l'avait laissé échapper criait à grande voix : « Saisissons-le ; j'ai laissé l'homme échapper », les Tayiči'ut qui s'étaient dispersés vinrent se rassembler, et par un clair de lune semblable au plein jour fouillèrent la forêt [au bord] de l'Onon. Sorqan-šira des Süldüs, passant justement par là, aperçut [Tämüjin] couché dans l'eau calme et dit : « Précisément parce que tu es ainsi un homme de ressource et parce qu'ils se disent que dans tes yeux il y a de la flamme et dans ton visage il y a de l'éclat, les Tayiči'ut, le frère ainé et le frère cadet, sont tellement jaloux de toi. Reste couché comme cela ; je ne te dénoncerai pas » ; ce disant, il disparut. Comme les Tayiči'ut étaient revenus et se disaient les uns aux autres : « Fouillons », Sorqan-šira parla : « Fouillons en retournant par exactement le même chemin et en examinant le terrain que nous n'avons pas encore examiné. » Tous ensemble approuvèrent, et fouillèrent en retournant exactement par le même chemin. A nouveau Sorqan-Šira passa [près de Tämüjin] et dit : « Ton frère ainé et ton frère cadet¹ vont venir² en usant³ leur bouche et leurs dents. Reste ainsi couché, et sois vigilant » ; ce disant, il disparut.

83. — Comme, revenus à nouveau, [les Tayiči'ut] se disaient les uns aux autres : « Fouillons », Sorqan-šira parla à nouveau : « Princes Tayiči'ut, en plein jour blanc et brillant vous avez laissé échapper l'homme ; à présent, par la nuit noire comment le trouverons-nous ? A présent, en nous en retournant exactement par la même route, fouillons en examinant le terrain que nous n'avons pas encore examiné ; puis séparons-nous et demain, nous nous réunirons et chercherons. Où pourrait aller cet homme entravé ? » Tous ensemble approuvèrent et fouillèrent en s'en retournant. A nouveau Sorqan-šira passa [près de Tämüjin] et dit : « A présent, quand nous achevons de nous disperser, va chercher ta mère et tes frères cadets. Si quelque homme te voit, te disant que tu es vu, ne dis pas que je t'ai vu » ; ce disant, il disparut.

(1) [Peut-être pluriel.]

(2) [Le texte mongol écrit *ayisu* ; la traduction interlinéaire (II, 19 b) le rend par 来有 *lai yeou*. Haenisch, *Wörterbuch*, p. 11, ne mentionne pas ce passage.]

(3) [Le mongol *bilü'üdän* est traduit (II, 19 b) par 磨着 *mo-tcho* « polissant », « écrasant », d'où « usant ? ». Kovalevskii ne connaît que le sens d'« aiguiser ». Cf. Haenisch, *Wörterbuch*, p. 16.]

84. — Comme ceux-là achevaient de se disperser, [Tämüjin] songea en lui-même : « Ces jours derniers, alors qu'on me faisait passer la nuit à tour de rôle dans chaque groupe de tentes, comme je passais la nuit dans la demeure de Sorqan-šira, ses deux fils, Čimbaï et Čilawun, souffrant [pour moi] dans leur poitrine et leur cœur, sont venus me voir pendant la nuit, ils ont pris mes entraves, les ont relâchées et m'ont [ainsi] fait passer la nuit. A présent, voici encore que Sorqan-šira m'a vu, et il a disparu sans me dénoncer. A présent, peut-être que de même ceux-là me sauveront. » Ce disant, il s'en alla le long du fleuve Onon en quête de la demeure de Sorqan-šira.

85. — Le signe de la demeure était qu'ayant versé le lait cru, on barattait le lait cuit pendant la nuit jusqu'au jour blanchissant. Comme il allait entendant ce signe et qu'entendant le bruit du moussoir il arrivait et entrait dans la demeure de Sorqan-šira, celui-ci dit : « Ne t'ai-je pas dit d'aller chercher ta mère et tes frères cadets ? Comment [se fait-il que] tu es venu [ici] ? » Ses deux fils Čimbaï et Čila'un dirent : « Quand un tiercelet poursuit un petit oiseau dans un buisson, le buisson sauve [le petit oiseau]. A présent comment peux-tu parler ainsi à celui qui est venu à nous ? » N'approuvant pas les paroles de leur père, ils délièrent les entraves de [Tämüjin], les brûlèrent dans le feu, le firent monter dans une charrette de laine qui était derrière [leur tente] et disant à leur sœur cadette appelée Qada'an de n'en souffler mot à homme qui vive, ils la chargèrent de veiller [sur lui].

86. — Le troisième jour, disant entre eux que l'homme devait s'être caché, et se disant : « Nous allons fouiller parmi nous-mêmes », [les Tayiči'ut] se mirent à fouiller parmi eux-mêmes. Ils fouillèrent dans la demeure de Sorqan-šira, dans ses charrettes et jusque sous son lit. Montant sur la charrette de laine qui était derrière [la tente], ils tirèrent la laine qui était à l'entrée, et ils arrivaient au fond quand Sorqan-šira dit : « Par une telle chaleur, comment pourrait-on supporter [de rester] dans la laine. » Ceux qui fouillaient descendirent alors et partirent.

87. — Après que les fouilleurs furent partis, Sorqan-šira dit : « Tu as failli nous faire disperser au vent comme de la cendre. A présent va chercher ta mère et tes frères cadets. » On fit monter [à Tämüjin] une jument rouane bréhaigne à la bouche blanche, on lui cuit un agneau qui avait tête deux brebis, on lui prépara un petit seau en peau et un grand en peau, on ne lui donna pas de selle, on ne lui donna pas de briquet, mais on lui donna un arc et on lui donna deux flèches. L'ayant ainsi équipé, on le fit aller.

88. — Tämüjin étant ainsi parti, atteignit le lieu où on s'était barricadé et retranché ; puis, suivant la piste par les foulures de l'herbe, il remonta le fleuve Onon et s'en vint entrer par l'Ouest dans [la vallée de] la rivière Kimirqa. Suivant la piste en remontant cette [vallée], il se rencontra avec les siens alors qu'ils étaient au Qorcuqï-boldaq du Bädär-qoši'un de la rivière Kimirqa.

89. — S'étant réunis là, [tous] partirent et fixèrent leur campement au Kökö-na'ur du Qara-žirügän de la rivière Sänggür à l'intérieur du [mont] Gürälgü, en avant du Burqan-qaldun ; là ils se nourrissaient en tuant des marmottes et des.....¹.

90. — Un jour, des voleurs vinrent qui aperçurent huit chevaux hongres isabelle² qui étaient debout près des tentes, les volèrent et partirent. Ceux qui virent [les voleurs], étant à pied, restèrent en arrière. Bälgütäi, montant l'alezan Dargi à la queue pelée, était alors parti pour chasser des marmottes. Le soir, après le coucher du soleil, Bälgütäi chargea les marmottes brinqueballantes sur l'alezan à la queue pelée Dargi et arriva à pied, conduisant [son cheval] en main. Comme on lui disait que des voleurs étaient partis en emmenant les chevaux isabelle, Bälgütäi dit : « Je vais les poursuivre. » Qasar dit : « Tu n'en es pas capable ; je vais les poursuivre. » Tämüjin dit : « Vous n'en êtes pas capables ; je vais les poursuivre. » Et Tämüjin, montant l'alezan Dargi, suivit à la piste les chevaux isabelle par les foulures de l'herbe. Il passa [dans cette poursuite] trois jours. Le jour suivant, au matin, il rencontra sur la route, au milieu de beaucoup de chevaux, un jeune homme alerte en train de traire une jument. Comme il l'interrogeait sur les chevaux isabelle, ce garçon dit : « Ce matin, avant le lever du soleil, [des gens] ont passé par ici, chassant devant eux huit chevaux hongres isabelle. Je t'indiquerai leur route. » Faisant abandonner à Tämüjin l'alezan à la queue pelée, il lui fit monter un cheval blanc au dos noir, et lui-même monta un alezan rapide. Sans même passer par sa demeure, il abandonna dans la steppe, en les recouvrant, son grand seau de peau et son boisseau de peau. « Ami, dit-il, tu es venu ayant de grandes difficultés ; les difficultés d'un homme mâle sont bien [toujours] les mêmes, Je lierai amitié avec toi. Mon père est appelé Naqu-bayan ; je suis son fils unique. Mon nom est Bo'orču. » En suivant à la piste le

(1) [Le texte mongo nomme cet animal *küčügür*; la traduction interlinéaire (II, 27 a) 野鼠 *ye chou* « rat de la steppe »; cf. Haenisch, *Wörterbuch*, 105. Ce mot ne se retrouve dans aucun glossaire de l'époque, cf. P. Pelliot, *Une tribu méconnue des Naiman : les Bätäkin, T'oung Pao*, XXXVII, [1943], 41, n. 1.]

(2) Cf. § 77.

chemin des chevaux isabelle, [tous deux] passèrent trois jours, puis le soir, alors que le soleil touchait les collines, ils arrivèrent à un enclos de gens et aperçurent les huit chevaux hongres isabelle debout à brouter juste en dehors de ce grand enclos. Tämüjin dit : « Ami, tiens-toi ici ; les chevaux isabelle qui sont là, je vais sortir en les chassant [devant moi]. » Bo'orču dit : « Je suis venu en disant que je liais amitié avec toi ; comment resterais-je ici ? » Ayant dit, ils lancèrent ensemble [leurs chevaux], pénétrèrent [jusqu'à l'enclos] et sortirent en chassant [devant eux] les chevaux isabelle.

91. — Derrière eux les gens arrivaient l'un après l'autre pour les poursuivre. Comme un homme à cheval blanc, tenant une perche à noeud coulant, allait seul les atteindre, Bo'orču dit : « Ami, passe-moi arc et flèches ; je vais tirer sur [cet homme]. » Tämüjin dit : « A cause de moi il pourrait t'arriver malheur ; c'est moi qui vais tirer. » Et revenant en arrière au devant [de cet homme], il tira sur lui. Cet homme au cheval blanc resta debout en faisant des signes avec sa perche à noeud coulant. Ses amis restés en arrière vinrent le rejoindre. Le soleil s'enfonça complètement ; ce fut le crépuscule ; et comme il se faisait sombre, ces gens qui venaient derrière restèrent en arrière [des fugitifs].

92. — [Ceux-ci] allèrent toute la nuit ; ils allèrent ainsi sans arrêt pendant trois jours et trois nuits. Tämüjin dit : « Ami, sans toi aurais-je [re]pris ces miens chevaux ? Partageons ensemble ; dis combien tu en prends. » Bo'orču dit : « Me disant que toi, un bon ami, t'en venais ayant de grandes difficultés, et me disant que je voulais rendre service à un bon ami, je me suis lié d'amitié avec toi et je suis venu. Vais-je prendre comme si c'était du butin ? Mon père s'appelle Naqu-bayan ; je suis le fils unique de Naqu-bayan ; ce que mon père a amassé est entièrement à moi. Je ne prendrai rien. [Si je prenais], comment le service que je rends serait-il un service rendu ? Je ne prendrai rien. »

93. — Ils arrivèrent à la demeure de Naqu-bayan. Naqu-bayan, ayant perdu son fils Bo'orču, était tout en pleurs et en larmes. Quand tout d'un coup [celui-ci] arriva, en voyant son fils, d'une part il pleurait, d'autre part il grondait. Son fils Bo'orču dit : « [Voici] comment ce fut. Un bon ami s'en venait ayant de grandes difficultés ; je me suis lié d'amitié avec lui et je m'en suis allé. A présent, je suis venu. » Puis, s'élançant, il alla chercher son grand seau de peau et son boisseau de peau qu'il avait recouverts dans la steppe. On tua un agneau qui avait tête deux brebis et on le donna comme provision à Tämüjin, et on l'approvisionna en

fixant sur son cheval un grand seau en peau [plein de lait de jument]. Naqu-bayan dit : « Vous êtes deux jeunes gens qui vous vous êtes aperçus l'un l'autre ; à l'avenir ne vous nuissez pas l'un l'autre. » Tämüjin étant parti marcha trois jours et trois nuits et parvint à sa demeure à la rivière Sänggür. Hö'älün, Qasar et ses autres frères cadets qui étaient tristes [à son sujet], en le voyant se réjouirent.

94. — Là-dessus, comme [Tämüjin] avait été séparé de la Börtä-üjin de Däi-säcän après être venu la voir quand elle avait neuf ans¹, Tämüjin et Bälgütäi allèrent tous deux la rechercher en suivant le [cours du] fleuve Onon. Entre les deux [monts] Čäkär et Čiqrqu, Däi-säcän l'Onggirat se trouvait là. En apercevant Tämüjin, Däi-säcän se réjouit très grandement et dit : « Sachant que ton frère ainé et ton frère cadet les Tayiči'ut te jalouxaiient, j'étais très triste [à cause de toi] et j'ai désespéré ; à peine t'ai-je pu voir maintenant. » Ce disant, il lui réunit Börtä-üjin et la lui conduisit. Däi-säcän, s'en venant en conduisant [sa fille], en cours de route s'en retourna de l'angle du Uraq-jöl du Kälürän. Son épouse, la mère de Börtä-üjin, était appelée Čotan. Čotan, conduisant sa fille, l'amena alors que [la famille de Tämüjin] se trouvait à la rivière Sänggür, en dedans du [mont] Gürälgü.

95. — Quand on eut fait s'en retourner Čotan, [Tämüjin] envoya Bälgütäi appeler Bo'orču en lui disant : « Lions-nous d'amitié. » Bo'orču, à l'arrivée de Bälgütäi, ne dit rien à son père, mais monta un alezan au dos cintré, plia et mit sur lui sa chemise de laine bleue et vint avec Bälgütäi. S'étant liés là d'amitié, telle est la façon dont ils se lièrent d'amitié.

96. — [Tämüjin et les siens], transhumant du Sänggür-qoroqan, s'arrêtèrent et établirent leur camp sur la rive de Bürgi, à la source du fleuve Kälürän. [Börtä-üjin] apporta² [alors] une pelisse de zibelines noires en disant que c'était le présent de noces de [sa] mère Čotan au père³ du nouveau mari. Tämüjin, Qasar et Bälgütäi s'en allèrent en emportant cette pelisse. Autrefois, Ong-qan, du peuple Käräyt, s'était déclaré *anda* avec leur père Yäsügäi-qan. [Tämüjin] dit : « Puisqu'il s'est déclaré *anda* avec mon père, il est en somme comme mon père » ; et comme il savait que Ong-qan se trouvait dans la « forêt noire » [aux bords] du [fleuve] Tu'ula, il y alla. En arrivant auprès d'Ong-qan, Tämüjin dit : « Autrefois

(1) Elle ou lui ? Cf. § 66.

(2) Avait apporté ?

(3) Mais le père était mort.

tu t'es déclaré *anda* avec mon père ; tu es donc bien en somme comme mon père. Une épouse étant descendue chez moi, je t'apporte [comme à mon père] son cadeau de première entrevue » ; et ce disant, il lui donna la pelisse de zibeline. Ong-qan fut très content et dit : « En retour de la pelisse de zibelines noires, je réunirai ton peuple séparé ; en retour de la pelisse de zibeline, je rassemblerai ton peuple dispersé. [Cette pensée] demeurera à la pointe de mes reins, au diaphragme de ma poitrine. » Ainsi dit-il.

97. — En revenant de là, alors que [Tämüjin et les siens] se trouvaient sur la rive de Bürgi, un homme Uriangqadaï, Jarči'udaï-äbügän, portant sur son dos son soufflet de forge, arriva du Burqan-qaldun en conduisant son fils appelé Jälmä. Jarči'udaï dit : « Quand vous vous trouviez au Däli'ün-boldaq du [fleuve] Onon, lors de la naissance de Tämüjin, j'ai donné [pour lui] des langes de zibeline. Je t'ai donné de même, [Tämüjin], ce mien fils Jälmä, mais me disant qu'il était petit, je l'ai emmené. A présent, fais mettre ta selle par Jälmä, fais-lui ouvrir ta porte. » Ce disant, il le donna.

98. — Alors qu'ils s'étaient installés sur la rive de Bürgi, à la source du fleuve Kälürän, un matin, de bonne heure, par une clarté jaune, quand le jour blanchissait, Qo'aqčin-ämägän qui servait dans la demeure de Hö'älün-äkä se leva et dit : « Mère, mère, lève-toi vite ! La terre tremble ; on entend son ébranlement. Ne seraient-ce pas les Tayiči'ut redoutables qui vont arriver ? Mère, lève-toi vite. »

99. — Hö'älün-äkä dit : « Éveille vite les fils. » Hö'älün-äkä se leva elle-même en hâte. Les fils, Tämüjin et les autres, se levèrent en hâte également et saisirent leurs chevaux. Tämüjin monta un cheval. Hö'älün-äkä monta un cheval. Qasar monta un cheval. Qači'un monta un cheval. Tämügä-otčigän monta un cheval. Bälgütäi monta un cheval. Bo'orču monta un cheval. Jälmä monta un cheval. Hö'älün-äkä prit Tümälün sur sa poitrine. On prépara un cheval de main [pour Tämüjin ?]. Il manqua un cheval pour Börtä-üjin.

100. — Tämüjin [et les siens], frères ainés et frères cadets, alors qu'il était de bon matin, sortirent du côté du Burqan [-qaldun]. Qo'aqčin-ämägän, disant : « Je cacherai Börtä-üjin », la fit monter dans une charrette « noire » et attela un bœuf aux reins mouchetés. Comme elle s'avancait en remontant le Tönggälik-qoroqan, dans une demi-obscurité, par le jour blanchissant, une troupe de soldats arrivant au devant d'elle en trottant la rejoignit et lui demanda qui elle était. Qo'aqčin-ämägän dit : « J'appartiens

à Tämüjin. Je suis venue à la grande tente tondre des moutons ; à présent je m'en retourne à ma demeure. » Là-dessus ils dirent : « Tämüjin est-il chez lui ? A quelle distance est sa demeure ? » Qo'aqčin-ämägän dit : « Pour ce qui est de la demeure, elle est près. Mais je ne sais si Tämüjin y est ou non. Je suis venue en partant de derrière. »

101. — Ces soldats trottèrent par là. Qo'aqčin-ämägän, frappant son bœuf aux reins mouchetés, avançait en hâte quand l'essieu de sa charrette se brisa. Leur essieu s'étant brisé, [Qo'aqčin-ämägän et Börtä-üjin] se disaient l'une à l'autre : « Courons à pied, et entrons dans le bois », mais juste alors les mêmes soldats, ayant fait monter en croupe, les deux jambes ballantes, la mère de Bälгütäi, les rejoignirent en trottant et dirent : « Que transportestu dans cette charrette ? » Qo'aqčin-ämägän dit : « Je transporte de la laine. » Les ainés de ces soldats dirent : « Que les cadets et les fils descendant [de cheval] et regardent. » Leurs cadets étant descendus [de cheval] enlevèrent la porte de la charrette ; à l'intérieur, une jeune dame était assise ; ils la tirèrent de la charrette et la firent descendre, et les emmenèrent toutes deux, [elle et] Qo'aqčin, en les faisant monter en croupe. Puis, sur les derrières de Tämüjin, en le suivant à la piste par les foulures de l'herbe, ils sortirent dans la direction du Burqan[-qaldun].

102. — Sur les derrières de Tämüjin, ils firent par trois fois le tour du Burqan-qaldun, mais ne réussirent pas à le saisir. Qu'ils s'élançassent tout droit ici ou là ou qu'à la manière d'un serpent repu ils se glissassent par les fondrières boueuses ou les bois difficiles¹, ils n'y parvenaient pas, et à suivre les fourrés difficiles en arrière de lui, ils ne réussissaient pas à le saisir. Ces gens étaient les Trois Märkit, [à savoir] Toqto'a des Uduyit-Märkit, Dayır-usun des Uwas-Märkit, Qa'atai-Darmala des Qa'at-Märkit. Ces Trois Märkit, disant qu'autrefois Hö'älün-äkä avait été enlevée par rapt à Čilädü, étaient venus maintenant venger leur vengeance. Ces Märkit se dirent entre eux : « A venger l'injure de Hö'älün, nous avons maintenant pris leurs femmes. Nous avons vengé notre injure. » Ce disant, ils descendirent du Burqan-qaldun et retournèrent à leurs demeures.

103. — Tämüjin dit : « Ces Trois Märkit sont-ils vraiment retournés à leurs demeures ou sont-ils en embuscade ? » ; et il fit suivre Bälгütäi, Bo'orču et Jälmä, les trois, en arrière des Märkit,

pendant trois jours, pour se renseigner ; les Märkit étaient. [vraiment] partis au loin. Tämüjin descendit alors de sur le Burqan [-qaldun] et, se frappant la poitrine, il dit : « Parce que, pour l'ouïe, Qo'aqčin-äkä est un putois, parce que, pour la vue, elle est une martre, j'ai pu faire échapper mon corps tout entier ; avec mon cheval entravé, j'ai cheminé par les sentiers des cerfs ; je suis monté sur le Burqan[-qaldun] et je me suis fait une hutte avec des branches de saule¹ ; sur le Burqan-qaldun, à la manière d'un pou, il m'a fallu courir ça et là pour ma vie. Seul, chérissant ma vie, avec un seul cheval j'ai cheminé par les sentiers des élans ; je suis monté sur le Qaldun et je me suis fait une hutte avec des brindilles d'osier ; sur le Qaldun-burqan, à la manière d'un écureuil, il m'a fallu préserver ma vie. J'ai été très effrayé. Chaque matin je sacrifierai au Burqan-qaldun, chaque jour je l'invoquerai ; que les fils de mes fils comprennent ! » Ce disant, tourné vers le soleil, il accrocha sa ceinture à son cou, il suspendit son bonnet à sa main, et se frappant la poitrine et se prosternant par neuf fois dans la direction du soleil, il fit des libations et des prières.

(1) [Le mot mongol *burqasun* est rendu dans la traduction interlinéaire (II, 50 b) par 榆條 *yu t'iao* « petites branches d'orme » ; cf. Haenisch, p. 22. Kovalevskii, 1221, traduit par « osier », « saule », « branches de saule », et le *Yi-yu* du *Teng-t'an pi-kieou* (22, 74 a) traduit *burqasu* par 榆 *lieou*, « saule ».]

(1) J'ai suivi la traduction chinoise, mais c'est plutôt Tämüjin qui fait cela ; le *bulj'uldaba* du § 103 le suggérerait aussi.

CHAPITRE III

104. — Ayant ainsi parlé, Tämüjin, ainsi que Qasar et Bälgütäi, se rendirent tous trois auprès de To'oril Ong-qan, des Käräyit, alors qu'il se trouvait dans la « forêt noire » [aux bords] du fleuve Tu'ula, et [Tämüjin] dit : « Les Trois Märkit sont venus à l'improvisée nous piller et ma femme a été prise. Et nous sommes venus en disant : Que le *qan* mon père sauve et rende [ma] femme. » En réponse à ces paroles, To'oril Ong-qan dit : « Ne t'ai-je pas parlé l'an passé ? Quand tu m'as apporté une pelisse de zibeline et que tu m'en as revêtu en disant qu'au temps de ton père lui et moi nous étions déclarés *anda* et que j'étais donc bien comme ton père, alors je t'ai dit : 'En retour de la pelisse de zibeline, je rassemblerai ton peuple dispersé ; en retour de la pelisse de zibelines noires, je réunirai ton peuple séparé. [Cette pensée] demeurera au diaphragme de ma poitrine, demeurera à la pointe de mes reins' ; ne t'ai-je pas dit cela ? A présent, fidèle à ces miennes paroles, en retour de la pelisse de zibeline, fallût-il détruire tous les Märkit, je sauverai et te rendrai ta Börtä-üjin ; en retour de la pelisse de zibelines noires, brisant tous les Märkit, nous ferons revenir et ramènerons ta dame Börtä. Envoie prendre langue avec le frère cadet Jamuqa. Le frère cadet Jamuqa doit se trouver au Qorqonaq-jubur. Moi, je ferai d'ici monter à cheval deux *tümän* et je serai l'aile droite ; que le frère cadet Jamuqa fasse [aussi] monter à cheval deux *tümän* et soit l'aile gauche. Que Jamuqa fixe le lieu de notre réunion. » Ainsi dit-il.

105. — Lorsque Tämüjin, Qasar et Bälgütäi, revenant tous trois de chez To'oril-qan, furent parvenus à leur demeure, Tämüjin envoya Qasar et Bälgütäi, tous les deux, à Jamuqa. Il les envoya en leur disant : « Répétez ceci à [mon] *anda* Jamuqa : 'Les Trois Märkit étant venus, mon lit a été rendu vide ; est-ce que nous ne sommes pas d'un même.....¹ ? Comment venger notre

(1) [Le texte mongol écrit önör; malheureusement la traduction interlinéaire (III, 4 a) ne donne rien. Haenisch, *Wörterbuch*, p. 125, traduit par Geruch ? « odeur », ce qui est assez peu probable, bien qu'il veuille que dans ce passage « d'une même odeur » soit l'équivalent « d'un même peuple ». L'auteur ne pense pas qu'il doive

vengeance ? Ma poitrine a été en partie brisée ; est-ce que nous ne sommes pas parents par le foie ? Comment laver notre injure' ? » Avec ces paroles, il les envoya. Telles furent les paroles qu'ils furent envoyés dire à l'*anda* Jamuqa. En outre, [Tämüjin] les envoya pour redire à Jamuqa les paroles qui avaient été dites par To'oril-qan des Käräyit : « Songeant qu'autrefois Yäsügäi-qan a rendu service à mon père, je me lierai d'amitié avec toi [Tämüjin]. Avec deux *tümän* que je ferai monter à cheval, je serai l'aile droite. Envoie parler au frère cadet Jamuqa. Que le frère cadet Jamuqa fasse monter à cheval deux *tümän*. Quant au lieu de rencontre où nous nous réunirons, que le frère cadet Jamuqa le fixe. » Quand ils eurent achevé de dire ces paroles jusqu'au bout, Jamuqa parla : « En apprenant que le lit de [mon] *anda* Tämüjin est devenu vide, mon cœur a souffert ; en apprenant que sa poitrine a été en partie brisée, mon foie a souffert. Vengeant sa vengeance, j'anéantirai les Uduyit et Uwas Märkit et je sauverai son üjin Börtä ; lavant son injure, je briserai tous les Qa'at Märkit et je sauverai en la faisant revenir sa dame Börtä. Le craintif Toqto'a doit se trouver présentement à Bu'ura-käär, à battre ses feutres de selle¹ et à faire résonner ses tambours ; Dayır-usun le révolté doit se trouver présentement au Talqun-aral [au confluent ?] des [fleuves] Orqon et Sälänggä, à agiter ses carquois à couvercle ; Qa'atai-Darmala, le querelleur du bois noir (?), doit se trouver présentement à Qaraji-käär, là où les graminées² sont dispersées par le vent. A présent, coupons tout droit le fleuve Kilqo ; les [herbes] *sagal-bayan* sont en bon état ; nous entrerons en nouant [avec elles] un radeau. Entrant par l'ouverture supérieure de la tente de ce craintif Toqto'a, nous ferons écrouler en nous jetant dessus l'armature serrée de sa tente et nous détruirons jusqu'au dernier ses femmes et ses fils ; nous briserons en nous jetant dessus

s'agir du même mot que *hünür* du § 55. Il en rapproche le *önür* donné par Ramstedt dans son *Kalm. Wört.*, 296^b, que celui-ci traduit par : « zahlreich », « zahlreiche familie ».]

(1) [Haenisch, *Wörterbuch*, p. 51, traduit par « couverture de selle » le mot *gölmä* ; la traduction interlinéaire (III, 5 b) traduit par 鞍 褙 *ngan tch'en* « panneaux de selle ».]

(2) [Le mot *qamqa'ulsun* est traduit par Haenisch, *Wörterbuch*, p. 58, comme étant de l'« herbe », de l'« ivraie ». La traduction interlinéaire donne (III, 6 a) : 蓬蒿 *p'ong hao* « marguerite » ; cf. Read, *Chinese medicinal plants*, 6. Il semble qu'il y ait une erreur dans la traduction et qu'il faille garder *p'ong*, ces deux plantes étant distinguées dans le *Houa-yi yi-yu*, 4 a, où *hao* « armoise » est rendue en mongol par *śtraljin* et où *p'ong* « mauvaise herbe », « ivraie » est traduit par *qamya'ul*. Il semble donc falloir entendre ici une sorte de graminée dont les feuilles sont mises en désordre et dont les graines sont emportées par le vent, comme l'a voulu l'auteur dans sa traduction.]

l'armature de son sanctuaire familial et nous détruirons tout son peuple jusqu'à ce que tout soit vide. »

106. — Jamuqa dit encore : « Dites ceci à l'*anda* Tämüjin et au frère ainé To'oril-qan. » Et il dit : « Pour ce qui est de moi, j'ai sacrifié à mon étendard qu'on voit de loin ; j'ai frappé mon tambour sonore qui gronde, couvert de la peau d'un taureau noir ; j'ai monté mon cheval noir rapide ; j'ai revêtu mon vêtement d'armure¹ ; j'ai pris en main ma lance d'acier ; j'ai placé sur la corde ma flèche au bouton garni d'écorce d'amandier ; je suis prêt à monter à cheval contre les Qa'at Märkit pour les tailler en pièces ; dites-le lui. J'ai sacrifié à mon long étendard qu'on voit de loin ; j'ai frappé mon tambour à la voix sourde, couvert d'une peau de bœuf ; j'ai monté mon cheval rapide au dos noir ; j'ai revêtu ma cuirasse courtepointée de cuir ; j'ai pris en main mon sabre à poignée ; j'ai placé sur la corde ma flèche pourvue d'une échancrure ; je suis prêt à me battre à mort contre les Uduyit Märkit ; dites-le lui. Que le frère ainé To'oril-qan monte à cheval, et qu'il vienne par le devant du Burqan-qaldun en se réunissant à l'*anda* Tämüjin ; nous nous rencontrerons à Botoqan-bo'orjī, à la source du fleuve Onon. En montant de là à cheval et en remontant le fleuve Onon, c'est là que se trouve le peuple de l'*anda* [Tämüjin]. Avec un *tümän* pris dans le peuple de l'*anda* et un *tümän* que je prendrai d'ici, cela fera deux *tümän*. En remontant le fleuve Onon, nous nous réunirons au lieu de rencontre, à Botoqan-bo'orjī. » Ayant dit, il les renvoya.

107. — Qasar et Bälgütäi vinrent tous deux et dirent à Tämüjin ces paroles de Jamuqa, et [Tämüjin] en fit donner connaissance à To'oril-qan. Quand To'oril-qan eut reçu connaissance de ces paroles de Jamuqa, il fit monter à cheval deux *tümän*. Quand To'oril-qan monta à cheval, il dit : « J'arriverai en prenant la direction de la rive de Bürgi du [fleuve] Kälürän en avant du Burqan-qaldun ; comme Tämüjin est à la rive de Bürgi, il est sur la route. » Et s'éloignant, et se déplaçant en remontant la [rivière] Tönggälik, il descendit de cheval à la rivière Tana, en avant de Burqan-qaldun. De là, Tämüjin mit ses troupes en mouvement. To'oril-qan avait [levé] un *tümän* ; le frère cadet de To'oril-qan, Jaqa-gambu², avait levé un *tümän*. Alors qu'avec ces deux *tümän* ils étaient descendus de cheval au Ayil-qaraqana de la rivière Kimurqa, [Tämüjin] descendit de cheval et se joignit à eux.

(1) [Traduction incertaine.]

(2) [Ce nom semble pouvoir être lu également Jaqa-gämbü, mais c'est la première solution à laquelle l'auteur s'est rallié.]

108. — Tämüjin, To'oril-qan et Jaqa-gambu, s'étant réunis tous trois, se mirent en route de là, et lorsqu'ils arrivèrent à Botoqan-bo'orjī, [à] la source du [fleuve] Onon, Jamuqa était arrivé trois jours avant eux au lieu de rassemblement. Jamuqa aperçut [de loin] ces troupes de Tämüjin, de To'oril et de Jaqa-gambu et disposa ses deux *tümän* de troupes en ordre de bataille. Et de même Tämüjin, To'oril-qan et Jaqa-gambu firent prendre les dispositions [de combat] à leurs troupes. Ce n'est qu'en se rejoignant qu'ils se reconnaissent les uns les autres. Jamuqa dit : « N'avons-nous pas dit les uns aux autres que même par la tempête nous ne serions pas en retard au lieu de rassemblement, ni même par la pluie au lieu de réunion ? Quand des Mongols ont dit « oui », n'est-ce pas comme s'ils avaient juré ? N'avons-nous pas dit ensemble que nous ferions sortir de nos rangs celui qui serait en retard sur son « oui » ? » A ces paroles de Jamuqa, To'oril-qan dit : « Nous nous sommes trouvés trois jours en retard au lieu de rassemblement. Que le frère cadet Jamuqa décide lui-même de la punition et du blâme ! » C'est ainsi qu'ils eurent entre eux quelques paroles de blâme [au sujet] du lieu de rassemblement.

109. — Se mettant en route de Botoqan-bo'orjīn, ils arrivèrent au fleuve Kılqo, qu'ils passèrent en nouant un radeau. A Bu'urakäär, entrant par l'ouverture supérieure de la tente de Toqto'a-bäki, ils firent écrouler en se jetant dessus l'armature serrée de sa tente et pillèrent jusqu'au dernier ses femmes et ses fils ; ils brisèrent en se jetant dessus l'armature de son temple familial et pillèrent son peuple sans qu'il en restât rien. [On pensait] arriver pendant le sommeil de Toqto'a-bäki [et s'emparer de lui ; mais] ses pêcheurs, ses preneurs de zibelines, ses chasseurs de bêtes sauvages qui se trouvaient au fleuve Kılqo, ayant tout jeté et disant : « L'ennemi arrive », marchèrent la nuit et allèrent l'avertir. En recevant cet avertissement, Toqto'a se réunit à Dayır-usun des Uwas Märkit et tous deux, entrant dans le Barqujin en suivant le [cours du fleuve] Sälänggä, échappèrent en se sauvant avec très peu de gens.

110. — Alors que pendant la nuit le peuple des Märkit s'en allait en hâte en suivant le [cours du fleuve] Sälänggä, nos troupes poursuivirent aussi dans la nuit les Märkit qui s'en allaient en hâte. Pendant qu'on allait pillant et ravageant, Tämüjin arriva en hâte en criant à ces gens : « Börtä, Börtä », et il se trouva que Börtä-üjin était parmi ces gens qui s'en allaient en hâte. Entendant la voix de Tämüjin et la reconnaissant, elle descendit de la charrette et vint en courant. Börtä-üjin et Qo'aqčin, toutes deux, reconnaissent dans la nuit la bride et le licol de Tämüjin et les saisirent. Il y eut

clair de lune ; Tämüjin regarda, reconnut Börtä-üjin et ils tombèrent dans les bras l'un de l'autre. Là-dessus Tämüjin envoya dès cette même nuit dire aux deux, To'oril-qan et l'anda Jamuqa : « J'ai trouvé ce qu'il me fallait chercher. Ne marchons pas pendant la nuit et descendons de cheval ici. » C'est là ce qu'il leur envoya dire. Le peuple des Märkit qui s'en allait en hâte s'arrêta lui aussi et coucha là où il allait se dispersant dans la nuit. Telle est la manière dont Börtä-üjin, sauvée des Märkit, fut réunie à [Tämüjin].

111. — A l'origine, Toqto'a-bäki des Uduyit Märkit, Dayir-usun des Uwas Märkit et Qa'ataï-Darmala [des Qa'at Märkit], ces trois Märkit, [à la tête de] trois cents hommes, disant que jadis Yäsügäi-ba'atur avait enlevé Hö'älün-äkä à Yäkä-Čilädü, le frère cadet de Toqto'a-bäki, étaient allés se venger. Alors que [poursuivant] Tämüjin, ils faisaient trois fois le tour du Burqan-qaldun, ils avaient obtenu là Börtä-üjin, et l'avaient donnée pour s'occuper d'elle à Čilgär-bökö, frère cadet de Čilädü. Čilgär-bökö, qui s'était ainsi depuis lors occupé d'elle, dit en se sauvant en révolte [à l'arrivée des troupes de Tämüjin] : « Étant un corbeau noir dont le sort est de manger des peaux et des membranes, j'ai aspiré à manger de l'oie et de la grue ; mauvais Čilgär *avide* (?)¹ que je suis ! Étant² sur la dame üjin, j'ai été un fléau pour tous les Märkit. Mauvais et vil Čilgär, je suis arrivé au rang de mes « têtes noires ». Sauvant juste ma seule vie, je me glisserai dans le défilé sombre ; chez qui trouverai-je un bouclier ? Étant une buse, un mauvais oiseau, dont le sort est de manger des souris et des mulots, j'ai aspiré à manger du cygne et de la grue ; mauvais Čilgär *rapace* (?)³ que je suis ! En venant et recueillant l'üjin sainte et auguste, j'ai été un fléau pour l'ensemble des Märkit. Mauvais Čilgär pourri, je suis arrivé au rang de mes têtes desséchées. En sauvant ma vie qui est telle quelques crottes de brebis, je me

(1) Reprendre pour sens de *mawui* traduit ici par « mauvais ». [Le mot *qatar* est rendu par l'auteur par « avide » (?) ; la traduction interlinéaire (III, 18 a) manque. Haenisch, *Wörterbuch*, p. 63, traduit par « commun », « ordinaire » (?) ou « mauvais », « méchant ». Kowalevskii, 993, donne un mot *yatar* qui ne correspond ici à rien ; il faut peut-être le rapprocher du mot *qaduryan* que Kovalevskii, 783, traduit par « gourmand », « gouli ».]

(2) [Le texte mongol écrit *qalqu*, que la traduction interlinéaire (III, 18 a) rend par 慾 *jo* « troubler », « exciter », « attirer ». Cf. Haenisch, *Wörterbuch*, p. 58. Il semble qu'il faille y voir un verbe dérivé de *yal* « feu » qui signifierait « brûler » au sens passionnel. On pourrait alors traduire : « Étant plein de feu pour la dame üjin ».]

(3) Vorace ? [Le mot *qunar* n'est pas glossé dans la traduction interlinéaire (III, 18 a). Kovalevskii, p. 865, ne donne pas un sens qui aille ici. Haenisch, *Wörterbuch*, p. 72, traduit par « d'une situation inférieure » qui ne semble pas convenir.]

glisserai dans le défilé fort¹ et sombre ; pour ma vie qui est telle quelques crottes de brebis, chez qui trouverai-je un enclos ? » Et ce disant, il se sauva en révolte.

112. — On s'empara de Qa'ataï-Darmala et on l'amena ; on lui avait mis des entraves de planches et on lui fit prendre la direction du Qaldun-Burqan. Comme il disait : « La mère de Bälgütäi est dans ce groupe de tentes », Bälgütäi, sur cette indication, alla pour sauver sa mère. Bälgütäi entra dans sa demeure par la porte de droite. Sa mère, qui portait un manteau de peau de mouton en lambeaux, sortit par la porte de gauche et dit à un autre homme qui se trouvait au dehors : « On me dit que mes fils sont devenus des souverains. Ici j'ai été unie à un mauvais homme. À présent comment pourrais-je regarder le visage de mes fils ? » Ayant dit, elle courut et se glissa dans le bois épais ; on l'y chercha quelque temps, mais elle ne fut pas retrouvée. Bälgütäi-noyan fit tirer avec les flèches à bouton d'os sur tout homme qui avait des os² de Märkit en disant : « Ramène-moi ma mère » ; et il anéantit ainsi en les dispersant comme de la cendre, et jusqu'aux fils de leurs fils, les trois cents Märkit qui avaient fait le tour du Burqan [-qaldun]. Quant au reste de leurs femmes et de leurs³ fils, il prit sur sa poitrine celles qui étaient propres à être prises sur sa poitrine et il fit franchir sa porte à ceux⁴ qui étaient propres à franchir sa porte.

113. — Tämüjin, rendant grâce aux deux, To'oril-qan et Jamuqa, parla : « En liant compagnonnage avec vous deux, le qan mon père et l'anda Jamuqa, et en recevant du Ciel et de la Terre une force accrue, désignés par le Ciel tout-puissant, menés au but par la Terre [notre] mère, pour ce qui est des Märkit braves et vindicatifs, nous avons fait le vide dans leur poitrine et nous avons coupé un morceau de leur foie ; nous avons fait le vide dans leur lit et nous avons anéanti les hommes de leur lignée. Ce qu'il restait d'eux, nous l'avons capturé. Ayant ainsi réduit à rien les Märkit, retirons-nous. » Ainsi leur dit-il.

114. — Quand les Uduyit Märkit s'en allaient en hâte, nos troupes trouvèrent dans leur camp et amenèrent un jeune garçon resté en arrière qui avait un bonnet de zibeline, des bottes en

(1) [L'auteur corrige la transcription chinoise (III, 19 a) qui donnerait *qaratu*, sans glose, en *qorqatu*, le considérant comme un adjectif dérivé de *qorqa* « force », « fort », avec le sens de « fort ».]

(2) = race.

(3) [Traduction incertaine.]

(4) Ou celles (?) .

peau de jambe de biche, un vêtement fait de peaux de loutre tannées et cousues ensemble¹; il avait cinq ans, s'appelait Kücü, et dans ses yeux il y avait du feu. On l'envoya et le donna à Hö'älün-äkä comme *sauqa*².

115. — Tämüjin, To'oril-qan et Jamuqa, s'étant réunis tous trois et ayant renversé les demeures *de réunion officielle*³ des Märkit, ayant capturé leurs femmes à hautes coiffures nobles, se retirèrent du Talqun-aral [, au confluent] des deux [fleuves] Orqon et Sälänggä. Tämüjin et Jamuqa, s'étant réunis tous deux, se retirèrent dans la direction de Qorqonaq-jubur. To'oril-qan, en se retirant, traversa le Hökörtü-jubur en arrière du Burqan-qaldun, traversa le Qača'uratu-subčit, le Huliyatu-subčit, y chassa les animaux sauvages, et se retira en prenant la direction de la « forêt noire » du [fleuve] Tu'ula.

116. — Tämüjin et Jamuqa, s'étant réunis tous deux, descendirent de cheval au Qorqonaq-jubur, et se rappelant qu'ils s'étaient déclarés *anda* autrefois, ils renouvelèrent leur [union d'] *anda* en disant : « Aimons-nous l'un l'autre. » Primitivement ils s'étaient déclarés *anda* [dans les circonstances suivantes]. Alors que Tämüjin avait onze ans, Jamuqa avait donné à Tämüjin un osselet de chevreuil, et Tämüjin [lui ayant donné de son côté] un osselet où on avait coulé du cuivre, ils s'étaient déclarés *anda*. Devenus *anda*, ils avaient joué aux osselets sur la glace de l'Onon ; c'est ainsi qu'ils s'étaient déclarés *anda*. Par la suite, au printemps, alors qu'ils chassaient ensemble avec leurs petits arcs de bois, Jamuqa, ayant collé les deux cornes d'un bœuf de deux ans et y ayant percé des trous, donna à Tämüjin cette sienne flèche sonore ; Tämüjin lui donna en échange une flèche qui se terminait par un bouton en genévrier ; et ils se proclamèrent *anda*. Telle est la manière dont ils se déclarèrent *anda* pour la seconde fois.

117. — [Tämüjin et Jamuqa] avaient entendu les paroles des anciens et des vieillards que des hommes *anda* n'ont [à eux deux] qu'une seule vie et qu'ils ne s'abandonnent pas l'un l'autre ; aussi

(1) Ou : « fait de peau de chamois (?) tannée et de loutre cousus ensemble ».

(2) [Le mot *sauqa* est traduit par 人事 *jen che* « cadeau »; cf. *T'oung Pao*, XXXII, 230-237.]

(3) [Le mot *čorgan* n'est pas traduit (III, 24 b). Kovalevskii mentionne un mot *čorja*, *čořya* (p. 2220) et *ča'urya*, *ča'uryan* (p. 2089), « clef », « serrure » qui paraît ne pas convenir. Il semble qu'il faille voir dans *čorgan* une forme ancienne du mot *juryan* « tribunal », « cour souveraine » que donne Kovalevskii, p. 2405^a, passé également en mandchou. Il faudrait alors traduire par « demeures de réunion officielle » comme l'a vu l'auteur.]

dirent-ils : « Ce sera la protection¹ de [notre] vie. » Telle est la manière dont ils s'aimèrent l'un l'autre. A présent, renouvelant leur [union d'] *anda*, et disant mutuellement : « Nous nous aimons », Tämüjin prit la ceinture d'or qu'il avait enlevée à Toqto'a des Märkit et la fit ceindre à l'*anda* Jamuqa ; il fit monter par l'*anda* Jamuqa la jument baie, stérile depuis plusieurs années, de Toqto'a. Jamuqa prit la ceinture d'or qu'il avait enlevée à Dayır-usun des Uwas Märkit et la fit ceindre à l'*anda* Tämüjin ; il fit monter par Tämüjin le cheval blanc [semblable] à un chevreau cornu qui était également de Dayır-usun. En avant du Quldaqar-qun du Qorqonaq-jubur, à un arbre touffu, ils se déclarèrent *anda*, s'aimèrent l'un l'autre, se réjouirent avec des festins et des banquets, et la nuit ils dormirent ensemble dans une même couverture.

118. — Tämüjin et Jamuqa s'aimèrent ensemble ; ils s'aimèrent ensemble une année et la moitié d'une seconde année. Un jour, ils dirent l'un à l'autre : « Transhumons de ce campement ici », et ils transhumèrent. Le seize de la première lune de l'été au jour du « disque rouge », ils transhumèrent. Tämüjin et Jamuqa, tous deux, s'avancèrent ensemble en avant des charrettes. Jamuqa parla : « *Anda, anda* Tämüjin, descendons de cheval près de la montagne ; nos gardiens de chevaux y trouveront pour leurs tentes. Descendons de cheval près du torrent ; nos bergers et nos agneliers y trouveront pour leur gosier ». Tämüjin, n'arrivant pas à comprendre ces paroles de Jamuqa, garda le silence, et, demeurant en arrière, attendit les charrettes du convoi. Quand le convoi arriva, Tämüjin dit à Hö'älün-äkä : « L'*anda* Jamuqa dit : ' Descendons de cheval près de la montagne ; nos gardiens de chevaux y trouveront pour leurs tentes. Descendons de cheval près du torrent ; nos bergers et nos agneliers y trouveront pour leur gosier '. Comme je n'arrivais pas à comprendre ces siennes paroles, je ne lui ai absolument rien répondu. Et me disant que je demanderais à ma mère, je suis venu ». Avant que Hö'älün-äkä eût pu proférer un son, Börtä-üjin parla : « L'*anda* Jamuqa, dit-on, est un homme qui se lasse ; le moment est arrivé où il est las de nous. Les propos que l'*anda* Jamuqa vient de tenir sont des paroles où il a quelque dessein vis-à-vis de nous. Ne descendons pas de cheval. Le mieux est que, profitant de ce déplacement, nous nous séparions nettement et que nous marchions même de nuit. »

119. — On approuva ces paroles de Börtä-üjin, et, ne descendant pas de cheval, comme on avançait en marchant de nuit, on passa

(1) [Le mot *ariči* est traduit par Haenisch, *Wörterbuch*, p. 9, « sauveur », « protecteur ». Ce mot est glosé (III, 27 b) par 救護 *kieou hou* « sauver », « aider ».]

en route le [campement des] Tayiči'ut. Mais les Tayiči'ut prirent peur, et cette même nuit se dirigèrent en désordre du côté de Jamuqa. Dans le campement des Bäsüt des Tayiči'ut, il vint en notre possession un petit garçon appelé Kököčü qui avait été laissé en arrière dans le campement. On le donna à Hö'älün-äkä. Hö'älün-äkä l'éleva.

120. — On marcha toute la nuit. Comme le jour blanchissait et qu'on regardait, Qači'un-Toqura'un, Qaraqaï-Toqu'arun et Qaraldaï-Toqu'arun des Jalayir, ces trois Toqura'un, frères ainés et frères cadets, arrivèrent après avoir marché ensemble toute la nuit. En outre, Qada'an-Daldurqan¹ des Tarqut, [avec ses] frères ainés et frères cadets, les cinq Tarqut, arrivèrent également. En outre, Önggür, le fils de Mönggätü-Kiyan, et autres, avec leurs Čangši'ut et leurs Baya'ut, vinrent également. De chez les Barulas arrivèrent Qubilaï et Qudus, les frères ainés et les frères cadets. De chez les Mangqut, Jätäi et Doqolqu-čärbi, le frère ainé et le frère cadet, arrivèrent tous les deux. Le frère cadet de Bo'orču, Ögölän-čärbi, se séparant des Arulat, vint se réunir à son frère ainé Bo'orču. Les frères cadets² de Jälmä, Ča'urqan et Sübä'ätäiba'atur, se séparant des Uriangqan, vinrent se réunir à Jälmä. De chez les Bäsüt, Dägäi et Kücügür, le frère ainé et le frère cadet, vinrent tous deux également. De chez les Suldus, Čilgütäi, Takï, Tayiči'udaï, les frères ainés et les frères cadets, vinrent également. Säcä-domoq, des Jalayir, vint également avec ses deux fils Arqaïn-Qasar et Bala. De chez les Qongqotan, Süyikätü-čärbi vint également. Le fils de Jägäi-Qongdaqor³ des Sükäkän, Sükägäi-jä'ün⁴, vint également. Nä'üdai Čaqa'an-uwa vint également. Kinggiyadaï des Olqunu'ut, de chez les Qorolas Säči'ür, de chez les Dörbän Moči-Bädü'ün vinrent également. Butu, des Ikiräs, qui s'était rendu ici comme [futur] gendre, vint également. De chez les Noyakin, Jöngsäi vint également. De chez les Oronar, Jirqo'an vint également. De chez les Barulas, Suqu-säčän vint également avec son fils Qaračar. De plus Qorči, Usun-äbügän, Kököčös, des Ba'arin, vinrent également, avec leurs Mänän Ba'arin, [formant] un « enclos ».

121. — Qorči, en venant, dit : « Nous sommes nés d'une femme qui avait été prise par l'auguste Bodončar ; avec Jamuqa, nous

(1) [Il peut s'agir de deux personnages.]

(2) Peut-être au singulier.

(3) Peut-être deux noms.

(4) Il s'agit peut-être de deux personnages..

provenons d'un même ventre, mais d'une semence différente ; nous ne voulions pas nous séparer de Jamuqa. Mais un signe céleste est venu que nous avons vu de nos yeux. Une vache fauve est venue, qui a tourné autour de Jamuqa, puis frappant de ses cornes sa tente montée sur chariot, a frappé de ses cornes Jamuqa [lui-même], et, ayant brisé une de ses cornes, est restée à une seule corne, et elle restait debout répétant et répétant : ' Apporte ma corne ', meuglant et meuglant dans la direction de Jamuqa et soulevant et soulevant de la poussière. Un bœuf fauve sans cornes a soulevé les poteaux inférieurs de la¹ grande tente, s'y est attelé, les a tirés, et en arrière de Tämüjin s'en est venu par la grand'route, meuglant, meuglant. Nous nous sommes dits que le Ciel et la Terre en étant d'accord, Tämüjin serait le maître du peuple et que nous allions t'amener notre peuple. Les signes célestes, en le faisant voir à nos yeux, nous ont avertis. Tämüjin, si tu deviens le maître du peuple, quelle félicité me donneras-tu pour t'avoir averti. » Tämüjin dit : « Si vraiment je gouverne ainsi le peuple, je te ferai chef d'un *tümän*. » [Qorči dit] : « Pour moi, pour l'homme qui t'ai averti de telles règles, si je deviens le chef d'un *tümän*, quelle félicité est-ce là ? M'ayant fait chef d'un *tümän* et me faisant choisir à mon gré dans le peuple les filles belles et bonnes, fais que j'en aie trente pour femmes. De plus, écoute favorablement mes paroles, quelles qu'elles soient. » Ainsi dit-il.

122. — Il vint également un « enclos » des Gänigäs, avec Qunan en tête. En outre, il vint également un « enclos » avec Daritäi-otčigin. De chez les Jadaran, Mulqalqu vint également. En outre, il vint également un « enclos » des Unjın² et des Saqayit. Alors que s'étant ainsi séparés un peu de Jamuqa, on était descendu de cheval et se trouvait à Ayıl-qaraqana de la rivière Kımurqa, il vint en outre, s'étant séparé de Jamuqa, un « enclos » [avec] Sača-bäki et Taiču, les deux fils de Sorqatu-Jürki, des Jürkin. En outre, [il vint] un « enclos » [avec] Qučar-bäki, fils de Nákuntaiji. En outre, [il vint] un « enclos » [avec] Altan-otčigin, fils de Qutula-qan. Tous ceux-là, s'étant séparés eux aussi de Jamuqa et mis en route, vinrent se réunir à Tämüjin alors qu'il se trouvait descendre de cheval à Ayıl-qaraqana de la rivière Kımurqa. De là on transhuma et on descendit de cheval au Kökö-na'ur du Qara-jürögän de la rivière Sänggür, au dedans du [mont] Gürälgü.

(1) La traduction chinoise donne : « d'une ».

(2) Il faut sans doute lire Ünjin.

123. — Altan, Qučar et Sača-bäki, s'étant mis d'accord, dirent à Tämüjin : « Nous te ferons *qan*. Lorsque Tämüjin sera *qan*, nous élançant en éclaireurs contre les ennemis nombreux, nous t'amènerons et te donnerons pour ton *ordo* [leurs] filles et [leurs] dames au beau teint, [nous t'amènerons] les dames et les filles aux joues superbes des pays vassaux, et nous ferons trotter [vers toi] leurs chevaux à la croupe excellente. Quand nous chasserons les animaux sauvages, en tête nous sortirons du cercle de battue et nous te les donnerons. Nous te donnerons les animaux de la steppe en les faisant serrer leurs ventres les uns contre les autres ; nous te donnerons les animaux des falaises en les faisant serrer leurs cuisses les unes contre les autres¹. Au jour de la bataille, si nous contrevénons à tes ordres, sépare-nous de nos vassaux et de nos serviteurs, de nos dames et de nos femmes, et abandonne-nous, « têtes noires », à la terre déserte. En temps de paix, si nous avons brisé tes avis, écarte-nous de nos hommes et de nos domestiques, de nos femmes et de nos fils et abandonne-nous à la terre sans maître. » Quand ils eurent achevé d'échanger ces paroles et juré ainsi par leur bouche, ils proclamèrent *qan* Tämüjin en le nommant Činggis-qahan.

124. — Devenu Činggis-qahan, [Tämüjin] fit ceindre un carquois à Ögölai-čärbi, le frère cadet de Bo'orču. Il fit ceindre un carquois à Qaji'un-Toqura'un. Il fit ceindre un carquois à tous deux, Jätäi et Doqolqu-čärbi, le frère aîné et le frère cadet. Önggür, Süyikätü-čärbi et Qada'an-Daldurqan dirent tous les trois : « Que nous ne te laissions pas manquer de ta boisson du matin ; que nous ne soyons pas négligents pour ta boisson du soir ! » ; ce disant, ils devinrent *bawurčin*. Dägäi dit : « En préparant ta soupe avec un mouton châtré de deux ans, le matin je ne t'en laisserai pas manquer, à ton coucher je ne serai pas en retard². Ayant fait paître tes moutons tachetés, je remplirai d'eux le bas de tes charrettes ; ayant fait paître tes moutons beiges, je remplirai d'eux leur parc. Et comme je suis gourmand à l'excès³, ayant fait paître les moutons, je mangerai leurs boyaux⁴ blanches. » On fit paître les moutons à Dägäi. Son frère cadet Gücügür dit : « Je ne renver-

(1) « Nous les amènerons en troupes pour que tu les tires plus facilement » ; cf. § 179 et *Cheng-wou ts'in-icheng lou*, 36^a.

(2) Revoir le sens ; est-ce « je » ou « tu » ?

(3) [Le mot *qo'olančar* est traduit (III, 45 b) par 飢餓 *tch'an* « gourmand », « avide » ; cf. Haenisch, *Wörterbuch*, p. 66.]

(4) [Le mot *qonjiyasun* est traduit (III, 45 b) par 白腸 *pai tch'ang* ayant la signification adoptée ici.]

serai pas le¹ des charrettes à serrure ; je n'endommagerai pas les charrettes à² sur la grand'route. Je mettrai en ordre les tentes montées sur chariot. » Dodai-čärbi³ dit : « Je gouvernerai les⁴ et les serviteurs à l'intérieur de la maison. » A Qubilaï, Čilgütäi et Qarqaï-Toqura'un, qui tous trois furent mis avec Qasar, [Činggis-qahan] fit ceindre des sabres en leur disant : « A ceux qui se targuent de leur force, coupez les nuques ; à ceux qui se targuent de leur valeur, fendez (?) les poitrines ! » Il dit [encore] : « Que Bälgütäi et Qaraldaï-Toqura'un s'occupent tous deux des chevaux ; qu'ils soient *aqlači* ! » Il dit [encore] : « Que Tayiči'udaï, Qutu-moriči⁵ et Mulqalqu fassent paître nos troupeaux de chevaux. » Il dit [encore] : « Que Arqaï-Qasar, Taqaï, Sükägäi et Ča'urqan, ces quatre, soient [en charge] des [flèches] *qo'očaq* qu'on tire loin et des [flèches] *odola* qu'on tire près ! » Sübü'ätäi-ba'atur dit : « Je serai un rat pour amasser ; je serai un corbeau noir pour recueillir ce qui se trouve au dehors ; je serai un feutre de couverture⁶ et je ferai effort pour nous couvrir ensemble ; je serai un feutre qui protège du vent et je ferai effort pour nous protéger ensemble du vent. »

125. — Là, Činggis-qahan, étant devenu *qan*, dit à Bo'orču et à Jälmä, aux deux : « Vous deux, alors que je n'avais pas d'autre compagnon que mon ombre, vous êtes devenus mon ombre, et vous avez bien donné le calme à ma pensée ; vous resterez présents à ma pensée. Alors que je n'avais pas d'autre fouet que la queue [de mon cheval], vous êtes devenus la queue [de mon cheval] et vous avez bien donné le calme à mon cœur ; vous resterez présents à l'intérieur de ma poitrine. Vous deux, pour vous être trouvés antérieurement à mes côtés, est-ce que vous ne devez pas être à

(1) [Či'ü ne rencontre aux §§ 154, 156 et 214 sous la forme ďi'ün ; il est glosé (III, 46 a) par 車轄 *tch'ö hia* « garnitures de fer mises aux extrémités de l'essieu pour retenir les roues ». Ce sens ne paraît pas convenir ici. Haenisch, *Wörterbuch*, 28, le rend par « Achsenstift ».]

(2) [Le mot *tänggisätäi* n'est pas glosé (III, 46 a) ; il s'agit d'un adjectif en -läi dérivé d'un mot **tänggisgä*. Haenisch, *Wörterbuch*, 148, le traduit par « ein zubehör des Karrens » sans spécifier de quoi il s'agit. Peut-être, comme l'a supposé l'auteur, faut-il le rapprocher du *tänggäli*, « essieu » du § 101 en corrigeant 息 *sseu* en 里 *li*.]

(3) [Il faut probablement lire Dödäi-Čärbi ; c'est du moins la dernière solution à laquelle s'est rallié l'auteur.]

(4) [Gärgän est glosé avec le mot *tutqar* (III, 46 a) 人 *jen* k'eou « personnes d'une famille ». Haenisch, *Wörterbuch*, p. 49, traduit par « Einzelpersonen », « Familienmitglieder », et combiné avec *tutqar*, p. 156, « Leute und Dienstleute ». Pour *tutqar*, cf. § 39.]

(5) [Il semble qu'il faille voir ici deux personnages, c'est du moins ce que semble avoir pensé l'auteur.]

(6) De cheval ?

la tête de tous ceux-là ? Alors que le Ciel et la Terre augmentaient ma force et me protégeaient, [vous séparant] de l'*anda* Ĵamuqa, vous qui vous êtes dits dans votre pensée que vous lieriez compagnonnage avec moi et qui êtes venus, n'êtes-vous pas mes vieux compagnons fortunés ? Je vous mets en charge de tout. »

126. — Il envoya Daqaï et Sügägäi tous les deux comme messagers auprès de To'oril-qan des Käräyt pour lui dire : « On a fait *qan* Činggis-qahan ». To'oril-qan dit : « Qu'on ait fait *qan* mon fils Tämüjin est très bien. Que deviendraient les Mongols sans un *qan* ? Vous autres, ne brisez pas votre accord ; ne déliez pas le nœud de votre union ; n'arrachez pas le collet [de votre vêtement]. » Sur ces mots, il les renvoya.

CHAPITRE IV

127. — Comme [Činggis-qahan] avait envoyé Arqaï-Qasar et Ča'urqan, les deux, comme messagers à Ĵamuqa, Ĵamuqa dit : « Dites ceci à Altan et à Qučar, aux deux », et il les envoya dire ceci : « Altan et Qučar, vous deux, entre l'*anda* Tämüjin et moi, pourquoi, perçant le flanc de l'*anda* et lui piquant les côtes nous avez-vous fait nous séparer ? Alors que vous ne nous aviez pas encore fait nous séparer tous deux, l'*anda* et moi, pourquoi n'avez-vous pas [alors] fait *qan* l'*anda* Tämüjin ? Et à présent quelle est la pensée que vous avez pensée en le faisant *qan*? Altan, Qučar, vous deux, rappelez-vous les paroles¹ que vous avez prononcées et donnez le calme à la pensée de l'*anda*. Ayant lié compagnonnage avec mon *anda*, du moins servez-le bien. » Ce disant, il renvoya [les messagers].

128. — Par la suite, le frère cadet de Ĵamuqa, Taïčar, qui se trouvait en avant du [mont] Jalama, à Ölägäi-bulaq, alla voler le troupeau de chevaux d'un des nôtres, Jöči-Darmala, qui se trouvait à Sa'ari-kä'är. Taïčar s'en alla, ayant volé et emmenant le troupeau de chevaux de Jöči-Darmala. Lorsque les chevaux de Jöči-Darmala furent volés et enlevés, les compagnons de celui-ci manquèrent de cœur, et Jöči-Darmala partit seul à la poursuite. La nuit, il arriva tout auprès de son troupeau de chevaux, et arrivant couché sur son foie, [allongé] sur la crinière de son cheval, il tira et brisa le dos de Taïčar ; l'ayant tué, il prit son troupeau de chevaux et vint.

129. — Les Jadaran, ayant à leur tête Ĵamuqa qui disait : « On a tué mon frère cadet Taïčar », lièrent compagnonnage avec treize tribus voisines, et en firent trois *tümän* ; en passant par [les cols] des Ala'uut et des Turqa'ut, ils montèrent à cheval contre Činggis-qahan. Alors que Činggis-qahan se trouvait au [mont] Gürälgü, deux hommes de chez les Ikiräs, Mülkä-totaq

(1) Traduction incertaine. [Le texte mongol : *ügüläksän ügäš-tür-iyän gürün* a été traduit par Haenisch, *Die Geheime Geschichte*, p. 37, « haltet euer gegebenes Wort », ce qui n'est pas plus satisfaisant, le verbe *gür-*, étant glosé (IV, 1 b) par *到* *tao* qui a le même sens de « parvenir », « atteindre ».]

et Boroldaï, lui vinrent donner avis en disant : « Ils arrivent. » Ayant connu cet avis, Činggis-qahan, qui avait treize « enclos », en fit aussi trois *tümän*, et monta à cheval à la rencontre de Žamuqa. On se battit à Dalan-Baljut. Činggis-qahan fut repoussé par Žamuqa et se réfugia dans le défilé de Järänä de l'Onon. Žamuqa dit : « Nous l'avons fait se réfugier dans le Järänä de l'Onon. » En s'en retournant, il fit bouillir dans soixante-dix casseroles les princes des Činos et, ayant coupé la tête du [chef Činos] Nā'üdäi Čaqa'an-u'a, il s'en alla la traînant à la queue de son cheval.

130. — Alors, ayant ramené de là Žamuqa, Jürčädäi des Uru'ut, conduisant ses Uru'ut, et Quyuldar des Mangqut, conduisant ses Mangqut, se séparèrent de Žamuqa et vinrent à Činggis-qahan. Mönglik-äčigä le Qongqotadaï se trouvait alors chez Žamuqa ; Mönglik-äčigä, avec ses sept fils, se sépara de Žamuqa et vint alors se réunir à Činggis-qahan. Činggis-qahan se dit en lui-même : « Ces gens sont venus de chez Žamuqa ; le pays vient [à moi]. » Et, se réjouissant, Činggis-qahan, Hö'älün-üjin, Qasar, ainsi que Sača-bäki, Taiču et autres, des Jürkin, dirent ensemble : « Festoyons dans la forêt de l'Onon. » Comme ils festoyaient, on versa une outre [de lait de jument], en commençant par Činggis-qahan, Hö'älün-üjin, Qasar, Sača-bäki, etc. Comme ensuite on versait une outre en commençant par Äbägäi, femme de second rang de Sača-bäki, [les épouses principales de celui-ci], Qorijin-qatun et Qu'určin-qatun, toutes deux, dirent : « Comment peut-on verser en ne commençant pas par nous et en commençant par Äbägäi ? » ; et elles battirent le *bawurči* Šiki'ur¹. Le *bawurči* Šiki'ur, ayant été battu, dit : « C'est parce que Yäsugäi-ba'atur et Nákün-taiji sont morts tous deux que je suis battu ainsi. » Et ayant dit, il pleurait à grand bruit.

131. — De notre côté, Bälgütäi avait réglé ce festin, et se tenait debout, gardant les chevaux de Činggis-qahan. Au côté des Jürkin, Büri-bökö réglait ce festin. Un homme Qadagidaï ayant volé un licol au groupe de nos chevaux attachés, [Bälgütäi] saisit le voleur. Comme Büri-bökö défendait cet homme à lui, Bälgütäi, à son ordinaire, prit [Büri-bökö] à bras le corps, après avoir ôté sa manche droite, et il allait ainsi [en partie] nu ; [alors] Büri-bökö fendit d'un coup de son sabre son épaule ainsi dévêture et nue. Bälgütäi ayant eu ainsi [l'épaule] fendue, n'y attacha aucune importance et, sans s'en occuper, allait en laissant le sang couler.

(1) [Il faut probablement lire Šiki'ür, c'est du moins l'opinion à laquelle l'auteur s'était rallié en dernier.]

Činggis-qahan, qui était assis à l'ombre, l'aperçut de [l'endroit du] festin, sortit et vint et comme il lui disait : « Comment avons-nous été traités ainsi ? », Bälgütäi dit : « Ma blessure n'est rien et je ne voudrais pas que frères ainés et frères cadets fussent brouillés à cause de moi. Je ne m'épuise pas¹ ; cela va aller mieux. Quand tu viens seulement de te réunir aux frères ainés et aux frères cadets, frère ainé, laisse, et reste [encore] (?) quelques instants ».

132. — Alors que Bälgütäi l'exhortait ainsi, Činggis-qahan [et les siens], ne l'approuvant pas, arrachèrent en les brisant des branches d'arbre, tirèrent et prirent les moussoirs des seaux de peau [pour le lait de jument], et on se battit. Ayant vaincu les Jürkin, on s'empara des deux, Qorijin-qatun et Qu'určin-qatun, et on les emmena. Mais, comme on venait leur dire « Faisons la paix », ils renvoyèrent les deux, Qorijin-qatun et Qu'určin-qatun. Alors qu'on échangeait des envoyés en disant « Faisons la paix », l'Altan-qan du peuple Kitat, parce que Mägүjin-sä'ültü, des Tatar, et autres ne se conformaient pas à leurs bons accords, envoya [contre eux] Ongging-čingsang² en lui disant de disposer ses troupes sans tarder. Ongging-čingsang repoussa les Tatar, ayant à leur tête Mägүjin-sä'ültü et autres, en leur faisant remonter la [rivière] Ulja, eux, leurs troupeaux et leurs approvisionnements. Et il avisa [Činggis-qahan] en lui faisant dire qu'il arrivait. Ayant connu cet avis,

133. — Činggis-qahan dit : « Depuis des jours anciens le peuple Tatar a fait périr [nos] aieux et [nos] pères ; c'est un peuple contre qui nous avons des griefs ; [profitons] de l'occasion pour le prendre entre deux. Et il envoya des messagers pour donner à To'oril-qan l'avis suivant : « Ongging-čingsang de l'Altan-qan à repoussé les Tatar ayant à leur tête Mägүjin-sä'ültü et autres Tatar, en leur faisant remonter la [rivière] Ulja, et dit qu'il arrive. Prenons entre deux les Tatar qui ont fait périr nos aieux et nos pères. Que mon père To'oril-qan vienne vite ! » Ayant reçu cet avis, To'oril-qan dit : « Mon fils m'a envoyé dire des paroles excellentes. Prenons-les entre deux ! » Le troisième jour, To'oril-qan, ayant rassemblé ses troupes, mit ses troupes en mouvement et, faisant diligence, vint se réunir (?) [à Činggis-qahan]. Činggis-qahan et To'oril-qan, tous deux, envoyèrent dire aux Jürkin ayant à leur tête Sača-bäki

(1) Traduction incertaine. [Le texte mongol : *bi ülü aljaqu*, a été traduit par Haenisch, *Die geheime Geschichte*, 39) « Mir ist nichts weiter geschehen », ce qui n'est pas plus satisfaisant ; *aljaqu* est glosé (IV, 9 b) par 磁 *ngai* « nuire » « offrir du danger ».

(2) Peut-être à lire Ongging-čingsäng.

et Taïču, des Žürkin : « A présent, [profitons] de l'occasion et prenons entre deux les Tatar qui, depuis des jours anciens, ont fait périr [nos] aïeux et [nos] pères. Montons ensemble à cheval [contre eux] ! » En ces termes, il envoya. A raison des Žürkin qui devaient venir, on attendit six jours, puis, ne pouvant plus [attendre], Činggis-qahan et To'oril, tous deux, mirent leurs troupes en mouvement, descendirent le long de la [rivière] Ulja, et vinrent prendre [les Tatar] entre deux avec Onggīng-čingsang. A Qusutu-šitüän et Naratu-šitüän de la [rivière] Ulja, les Tatar, ayant à leur tête Mägүjin-sä'ültü et autres Tatar occupaient là un retranchement. Činggis-qahan et To'oril-qan, tous deux, enlevèrent de leur retranchement Mägүjin-sä'ültü [et autres] qui s'étaient ainsi retranchés et tuèrent Mägүjin-sä'ültü. Činggis-qahan s'empara là de son berceau d'argent et de sa couverture garnie de grosses perles.

134. — Činggis-qahan et To'oril-qan, tous deux, [allèrent à la rencontre de Onggīng-čingsang et lui] dirent : « Nous avons tué Mägүjin-sä'ültü. » Onggīng-čingsang, ayant ainsi appris qu'ils disaient avoir tué Mägүjin-sä'ültü, fut très content et donna à Činggis-qahan le titre de *ja'ułquri*. A To'oril des Käräyit, il donna alors le titre de *ong*; le nom de Ong-qan vient de ce moment-là, par suite du titre qui fut donné par Onggīng-čingsang. Onggīng-čingsang dit : « En prenant entre deux et en tuant Mägүjin-sä'ültü, vous avez rendu un grand service à l'Altan-qan. Je ferai un rapport à l'Altan-qan sur ce service [rendu] par vous. Pour ce qui est de donner à Činggis-qahan un titre plus grand que celui-ci, pour lui donner le titre de *jałao*, c'est l'Altan-qan qui en décidera. » De là, Onggīng-čingsang, s'étant ainsi réjoui, se retira. Činggis-qahan et Ong-qan, tous deux, pillèrent alors les Tatar, prirent et se partagèrent [le butin], et, s'en retournant, descendirent de cheval à leurs demeures.

135. — Dans le campement où les Tatar étaient descendus de cheval au Naratu-šitüän et où ils s'étaient retranchés, nos troupes, en le pillant, obtinrent de ce campement un jeune garçon qui y avait été abandonné. On amena ce jeune enfant qui avait un anneau d'or dans le nez et portait un plastron de soie d'or doublé de zibeline, et Činggis-qahan le donna à Hö'älün-äkä comme *sauqa*. Hö'älün-äkä dit : « Ce doit être le fils d'un homme bien. Ce doit être le descendant d'un homme de bonne origine. » Faisant de lui son sixième fils, frère cadet de ses cinq fils, et lui donnant le nom de Šikikän-Quduqu, [Hö'älün-]äkä l'éleva.

136. — Le *a'uruq* de Činggis-qahan se trouvait au Hariltuna'ur¹. Les Žürkin enlevèrent leurs vêtements à cinquante des hommes qui étaient restés au *a'uruq* et en tuèrent dix. Comme ceux qui étaient restés au *a'uruq* avertissaient Činggis-qahan en disant : « Voilà comme nous avons été traités par les Žürkin », en entendant cette nouvelle, Činggis-qahan se mit fort en colère et dit : « Comment nous laisser traiter ainsi par les Žürkin ? Lors du festin dans la forêt de l'Onon, ces mêmes gens ont frappé Šiki'ur, ces mêmes gens ont fendo l'épaule de Bälgütäi. Comme ils disaient qu'ils voulaient faire la paix, nous leurs avons rendu et renvoyé les deux, Qorižin-qatun et Qu'určin[-qatun]. Par la suite, quand je disais : 'Montons à cheval pour prendre entre deux les Tatar contre qui nous avons de vieux griefs et qui ont fait périr nos aïeux et nos pères', j'ai attendu les Žürkin pendant six jours et ils ne sont même pas venus. A présent voici encore que ces mêmes gens, s'appuyant sur nos ennemis, agissent eux-mêmes en ennemis ! » Ce disant, Činggis-qahan monta à cheval contre les Žürkin. Alors que les Žürkin se trouvaient aux Dolo'anbolda'ut du Ködö'ä-aral du [fleuve] Kälürän, [Činggis-qahan] pilla leur peuple. Sača-bäki et Taïču s'échappèrent avec peu des leurs. Les poursuivant par derrière et les atteignant au Tälätüamasar, [Činggis-qahan] saisit les deux, Sača-bäki et Taïču. Les ayant pris, Činggis-qahan dit aux deux, Sača et Taïču : « Autrefois, qu'avons-nous dit ensemble ? » Sača et Taïču, les deux, dirent : « Nous ne nous rappelons pas² les paroles que nous avions prononcées. Rappelle-nous nos paroles ! »³ Étant informés de leurs paroles, ils tendirent leurs cous. Les ayant informés de leurs paroles et les leur ayant rappelées, [Činggis-qahan], en finissant avec eux, les abandonna là même.

137. — En ayant fini avec Sača et Taïču, [Činggis-qahan] s'en revint. Alors qu'il forçait le peuple des Žürkin à se déplacer, les trois fils de Tälägätü-Bayan, des Žalaır, [à savoir] Gü'ün-u'a, Cila'un-qayıči et Jäbkä, se trouvaient avec ces Žürkin. Gü'ün-u'a fit venir à l'hommage [auprès de Činggis-qahan] ses deux fils Muqali et Buqa et dit : « Qu'ils soient les esclaves de ton seuil ; s'ils s'écartent de ton seuil, tranche-leur le jarret ! Qu'ils soient les esclaves personnels de ta porte ; s'ils s'éloignent de ta porte, coupe-leur le foie et aborde-les. » Ce disant, il les lui donna.

(1) [Après des hésitations, l'auteur s'est rallié à l'opinion que le mot lu d'abord *Qariltu, était à lire avec *h* initiale.]

(2) Cf. § 127, n. 1.

(3) Cf. § 127, n. 1.

Čila'un-qayiči fit également venir à l'hommage auprès de Činggis-qahan ses deux fils Tönggä et Qaši et dit : « Je te les donne pour qu'ils restent à garder ton seuil d'or, s'ils vont au-delà de ton seuil d'or, tranche leur vie et abandonne-les. Je te les donne pour qu'ils soulèvent ta large porte ; s'ils vont au dehors de ta large porte, marche sur leur cœur et abandonne-les. » On donna Ĵäbkä à Qasar. Du campement des Žürkin, Ĵäbkä avait amené un jeune garçon appelé Boro'ul ; on le fit rendre l'hommage à Hö'älün-äkä et on le lui donna.

138. — Hö'älün-äkä éleva dans sa demeure ces quatre, le jeune garçon appelé Güčü qui avait été obtenu du campement des Märkit, le jeune garçon appelé Kököčü qui avait été obtenu du campement des Bäsüt parmi les Tayiči'ut, le jeune garçon appelé Šigikän-Qutuqu qui avait été obtenu du campement des Tatar, et le jeune garçon appelé Boro'ul qui avait été obtenu du campement des Žürkin. Hö'älün-äkä les éleva dans sa demeure en disant à ses fils : « Qui pourrait faire¹ yeux pour voir le jour et oreilles pour entendre la nuit ? »

139. — Voici la manière dont ce peuple des Žürkin était devenu Žürkin. Le tout ainé des sept fils de Qabul-qan avait été Ökin-barqaq ; son fils fut Sorqatu-Žürki. Si [celui-ci] devint Žürkin, c'est parce que Qubul-qan, disant « c'est l'ainé de mes fils », choisit du milieu de son peuple [pour Ökin-barqaq], il choisit et lui donna tous les hommes capables, lutteurs, forts, tous ceux qui avaient du fiel dans leur foie et de l'énergie (?) dans leur pouce, ceux dont le cœur remplissait les poumons, dont le souffle remplissait la bouche, et parce qu'ils avaient du souffle et de la bile, qu'ils avaient de la vaillance et², c'est là la raison pour laquelle ils furent appelés Žürkin. Činggis-qahan soumit ces gens si vaillants et anéantit le clan des Žürkin. De leurs gens, de leur peuple, Činggis-qahan fit des gens qui étaient son bien personnel.

140. — Činggis-qahan dit un jour : « Que Büri-bökö et Bälgütäi luttent à bras-le-corps ! » Quand Büri-bökö était chez les Žürkin,

(1) Traduction incertaine. [Le texte mongol présente l'expression *Kin-ä bolqaquyu* qui est difficile à interpréter ; Haenisch, *Die Geheime Geschichte*, 42, traduit : « Wen soll ich für meine Kinder zum Auge machen für das Sehen bei Tage », etc., faisant de Hö'älün le sujet du verbe.]

(2) [Le mot *jörkimäš*, pluriel de **jörkimä*, n'est pas glosé (IV, 26 a) ; Haenisch, *Die geheime Geschichte*, 43, semble traduire par « unwiderstehlich », qui semble indiqué par le contexte, mais rien ne prouve qu'il faille interpréter de la sorte. Ce mot est inconnu.]

il avait saisi Bälgütäi avec¹ une main, l'avait soulevé² avec une jambe, et, le renversant, l'avait pressé [à terre] sans le laisser bouger. Büri-bökö était le lutteur de son peuple. Cette fois-ci, on fit lutter à bras-le-corps Bälgütäi et Büri-bökö. Büri-bökö, qui était invincible, se prêta à tomber. Bälgütäi, ne pouvant le presser à terre, le prit sur son épaule, les reins en l'air³. Bälgütäi, jetant un regard derrière lui, regarda Činggis-qahan, et le *qahan* mordit sa lèvre inférieure. Bälgütäi comprit. Il se mit à cheval sur [Büri-bökö], croisa [ses mains] des deux [côtés du] cou [de Büri-bökö] et tira.⁴ en même temps qu'il appuyait du genou sur son dos ; il lui cassa ainsi [le dos]. Büri-bökö, le dos cassé, dit : « Je n'ai pas été vaincu par Bälgütäi. Par peur du *qahan*, j'ai rusé et, en me laissant tomber et en hésitant, j'y ai laissé ma vie » ; ayant dit, il mourut. Bälgütäi, l'ayant tiré à lui briser le dos, le traîna, puis l'abandonna et s'en alla. L'ainé des sept fils de Qabul-qan avait été Ökin-barqaq. Le suivant était Bartan-ba'atur dont le fils fut Yäsügäi-ba'atur. Le suivant encore était Qutuqtu-Mönglär, dont Büri était le fils. Ayant par-dessus le fils de Bartan-ba'atur qui lui était contigu [dans l'ordre d'ainesse] et ayant lié compagnonnage avec les fils vaillants de Barqaq, Büri-bökö, lui le lutteur de son peuple, mourut le dos brisé par Bälgütäi.

141. — Par la suite, dans l'année de la poule (1201), les Qadagin et les Salji'ut s'étant réunis, les Qadagin ayant à leur tête Baqu-Čorogï⁵ et autres des Qadagin ; les Salji'ut ayant à leur tête Čirgidaïba'atur⁶ et autres ; puis, les Dörbän ayant fait la paix avec les Tatar, les Dörbän ayant à leur tête Qači'un-bäki et autres ; les Alči Tatar des Tatar ayant à leur tête Ĵalīn-buqa et autres ; les Ikiräs ayant à leur tête Tügä-maqa et autres ; les Onggirat ayant à leur tête Širgäk-ämäl⁷, Alqui et autres ; les Qorolas ayant à leur tête Čonaq et Čaqa'an⁸ ; de chez les Nařman Buyiruq-qan des

(1) Ou par ? : « par une main », « par une jambe ».

(2) [Le sens de ce mot n'est pas sûr ; *töyitčü* est glosé par 搖 *pouo* « agiter », « secouer ».]

(3) [Le mot *sa'ari* est glosé (IV, 27 b) par 臀 *t'ouen* « derrière », « bassin » ; Haenisch, *Die geheime Geschichte*, 43, comprend d'une façon légèrement différente].

(4) [Le verbe *mägäjilä-* est glosé (IV, 27 b) par 拏 *ngo* « prendre ». Cf. Haenisch, *Wörterbuch*, 108 et 135, sous *sölibi-* ; *Die Geheime Geschichte*, 43.]

(5) Un seul nom ? [Le second nom est peut-être à lire Čörogi ; c'est la solution que l'auteur paraît avoir considéré comme la meilleure].

(6) [Restitution douteuse à laquelle s'est rallié l'auteur dans son dernier examen du texte.]

(7) = Tärgäk-amal.

(8) Un seul nom ? [L'auteur se rallie ici à la restitution du premier nom sous la forme de Čonaq ; il a adopté dans une autre version du texte : Čoyoq.]

Güčü'üt Naïman ; Qutu, le fils de Toqto'a-bäki, des Märkit ; Quduqa-bäki, des Oyïrat ; des Tayïci'ut, Tarqutaï-kiriltuq, Qodun-örčäng¹, A'uču-ba'atur et autres Tayïci'ut ; toutes ces tribus, s'étant assemblées à Alqui-bulaq², dirent : « Nous élèverons comme *qan* Jamuqa le Jajiradaï », et fendant ensemble à grands coups par le travers un étalon et une jument, ils jurèrent ensemble. De là, ils se déplacèrent en suivant le cours du fleuve Ärgünä, et, au large promontoire de la presqu'île [formée là où] le fleuve Kän se jette dans le [fleuve] Ärgünä, ils élevèrent Jamuqa comme *gür-qan*. L'ayant élevé comme *gür-qan*, ils dirent ensemble : « Montons à cheval contre les deux, Činggis-qahan et Ong-qan. » De ce propos tenu ensemble de « Montons à cheval », Qoridaï des Qorolas en fit tenir avis à Činggis-qahan alors que celui-ci se trouvait au [mont] Gürälkü. Ayant reçu cet avis, Činggis-qahan envoya en donner avis à Ong-qan. Ong-qan, ayant reçu cet avis, mit ses troupes en mouvement ; en toute hâte, Ong-qan arriva [avec elles] auprès de Činggis-qahan.

142. — Quand on eut fait venir Ong-qan, et Činggis-qahan et Ong-qan s'étant réunis tous deux, ils dirent l'un à l'autre : « Montons à cheval à la rencontre de Jamuqa » ; et ils montèrent à cheval en suivant le [cours du] fleuve Kälürän. Činggis-qahan fit marcher en avant-garde ces trois, Altan, Qučar et Daritaï. Ong-qan fit marcher en avant-garde ces trois, Sänggüm, Jaqa-gambu et Bilgä-bäki. Ceux-là, allant en avant-garde, envoyant encore en avant d'eux des veilleurs, établirent un poste de veilleurs à Änägän-gülätü, au-delà de celui-là, ils firent établir un poste de veilleurs au [mont] Čäkčär ; au-delà de celui-là, ils firent établir un poste de veilleurs au [mont] Čiqurqu. Ceux des nôtres qui allaient en avant-garde, Altan, Qučar, Sänggüm et autres, en arrivant à Utkiya étaient en train de se dire « Descendons de cheval » lorsque, du poste de veilleurs qui avait été établi au [mont] Čiqurqu un homme arriva en toute hâte apportant l'avis que l'ennemi arrivait. Sur cet avis, et sans descendre de cheval, [ceux de] notre avant-garde dirent : « Allons à la rencontre de l'ennemi pour prendre langue. » Ils allèrent, se rejoignirent et demandèrent pour prendre langue : « Qui êtes-vous ? » C'étaient, comme avant-garde de Jamuqa, A'uču-ba'atur de chez les Mongols, Buyïruq-qan des Naïman, Qutu des Märkit, fils de Toqto'a-bäki, et Quduqa-bäki

(1) [Peut-être à lire Hodun-örčäng comme l'auteur l'a envisagé dans une autre version du texte.]

(2) [Le texte mongol a : Alqui-bula'a = Alqui-bulaq-a.]

des Oyïrat qui allaient, ces quatre, comme avant-garde de Jamuqa. Notre avant-garde crie ensemble à ceux-là ; elle leur crie : « Il se fait tard ; nous nous battons demain » ; et, ce disant, elle se retira et vint coucher en rejoignant le gros de l'armée.

143. — Le lendemain, on fit avancer les troupes et on se rejoignit, et on se rangea en ordre de bataille à Köyitän. Pendant qu'on les¹ déplaçait vers le bas, vers le haut, et qu'on les disposait² mutuellement, chez ceux-là Buyïruq-qan et Quduqa étaient à produire un orage magique. Comme ils produisaient l'orage magique, l'orage magique se renversa et c'est précisément sur eux que l'orage magique tomba. Eux, ne pouvant avancer et tombant dans les fondrières, dirent ensemble : « Nous ne sommes pas aimés du Ciel » ; et ils se dispersèrent.

144. — Buyïruq-qan des Naïman se sépara [de Jamuqa] et se mit en mouvement dans la direction du Uluq-taq en avant de l'Altaï. Qutu, fils de Toqto'a, des Märkit, se mit en mouvement dans la direction du [fleuve] Sälänggä. Quduqa-bäki, des Oyïrat, luttant contre la forêt, se mit en mouvement dans la direction de Šisgis. A'uču-ba'atur, des Tayïci'ut, se mit en mouvement dans la direction du [fleuve] Onon. Jamuqa pilla les tribus qui l'avaient élevé lui-même comme *qan* et se mit en mouvement pour s'en retourner en suivant le [fleuve] Ärgünä. Lorsque ceux-là se dispersèrent ainsi, Ong-qan poursuivit Jamuqa en suivant le [fleuve] Ärgünä. Činggis-qahan poursuivit A'uču-ba'atur, des Tayïci'ut, dans la direction de l'Onon. A'uču-ba'atur, étant arrivé chez son peuple, le fit mettre en mouvement en le faisant presser. Les Tayïci'ut A'uču-ba'atur et Qodun-örčäng disposèrent de l'autre côté de l'Onon ce qui restait de leurs troupes aux boucliers carrés³ et disant : « Combattions », ils les disposèrent en ordre de combat. Činggis-qahan arriva et se battit avec eux. On se battit en revenant et revenant au combat à maintes reprises, et, le soir étant survenu on organisa (?) la défense et on coucha sur le lieu même du combat. Quant au peuple qui venait en hâte, de la même manière il passa là la nuit en campant ensemble avec ses troupes.

145. — Dans ce combat, Činggis-qahan fut blessé à l'artère du cou. Comme il ne réussissait pas à arrêter le sang, il était dans une situation pressante. Alors que, laissant coucher le soleil, on avait

(1) Ou bien « qu'on se déplaçait..., et qu'on se disposait, etc. ».

(2) Non, c'est la pleine bataille.

(3) Erreur de texte ; faire note. [Cf. *T'oung Pao*, XXVII, [1930], pp. 200-202, P. Pelliot, *Un passage altéré dans le texte mongol ancien de l'Histoire secrète des Mongols*.]

organisé (?) la défense et était descendu de cheval à ce même endroit, Jälmä, suçant et suçant le sang qui faisait obstacle et remplissant la bouche de sang, s'assit à veiller [Činggis-qahan] sans demander appui à personne d'autre. Jusqu'au milieu de la nuit, remplissant sa bouche du sang qui faisait obstacle, il l'avala ou le cracha. Quand la moitié de la nuit fut passée, Činggis-qahan, s'éveillant en lui-même, dit : « Le sang a complètement séché. J'ai soif. » Là-dessus, Jälmä, enlevant complètement son bonnet, ses bottes et ses vêtements et n'ayant plus que son caleçon, dévêtu et nu, courut chez les ennemis qui étaient restés en organisant leur défense (?) Montant dans les charrettes des gens qui avaient établi leur camp de ce côté-là, il chercha du lait de jument, mais en vain, car [ces gens], dans leur hâte, avaient laissé aller leurs juments sans les traire. Ne pouvant obtenir du lait de jument, il prit dans une de leurs charrettes un grand seau de lait caillé, le souleva et revint. En route, ni en allant, ni en revenant, il ne fut vu de personne ; c'est le ciel même qui dut le protéger. Ayant apporté le seau de lait caillé, le même Jälmä chercha aussi lui-même de l'eau, l'apporta, la mélangea au lait caillé et fit boire le *qa'an*. Le *qahan*, par trois fois, reprit haleine et but, puis il dit : « A l'intérieur, mes yeux s'éclairent. » Ayant dit, comme il s'asseyait en soulevant la tête et que, par le jour blanchissant, il se faisait clair, il regarda : tout autour de la place où il était assis, le sang faisant obstacle que Jälmä avait sucé, sucé, et qu'il avait craché, faisait un petit marécage. Činggis-qahan le vit et dit : « Si tu crachais au loin, ne serait-ce pas bien ? » Là-dessus, Jälmä dit : « Comme tu étais dans une situation pressante, si j'allais au loin, je redoutais de m'éloigner de toi. Avalant ce que j'avalais, crachant ce que je crachais, je me pressais ; combien en est-il entré aussi dans mon ventre ! » Činggis-qahan dit encore : « Quand j'étais ainsi et couché, pourquoi as-tu couru pénétrer nu [chez ces gens] ? Si tu avais été pris, n'aurais-tu pas dénoncé que j'étais dans cette situation ? » Jälmä dit : « Ma pensée a été, en y allant nu, que si j'étais pris je leur dirais : 'J'avais l'intention de me rendre à vous mais j'ai été deviné et saisi ; en disant "Tuons-le", on m'a enlevé tous mes vêtements ; alors que mon caleçon seul ne m'avait pas encore été enlevé, j'ai pu juste m'échapper, et je suis venu en me jetant (?)¹ ainsi vers vous.' Voilà ce que je leur aurais dit. Me tenant pour sincère, ils auraient pris soin de moi et m'auraient donné des vêtements. Montant à cheval et choisissant mon moment,

(1) Sens douteux ; rattraper ? rejoindre ?

comment ne pourrais-je pas revenir ? Pensant ainsi, je me suis dit ' Je vais aller au devant du désir du *qa'an* que la soif dessèche ', et pensant ainsi, l'œil noir¹, je suis allé. » Činggis-qahan dit : « A présent, que dirai-je ? Autrefois, quand les Trois Märkit sont venus et qu'ils ont fait trois fois le tour du Burqan [-qaldun], tu es sorti une première fois en sauvant ma vie. De nouveau maintenant, en suçant avec ta bouche le sang qui séchait, tu as sauvé ma vie. De plus, quand j'étais pressé par une soif desséchante, tu as sacrifié ta vie et, l'œil noir, tu as pénétré chez les ennemis ; en me faisant boire et étancher ma soif, tu as fait rentrer la vie en moi. Ces trois services que tu m'as rendus resteront dans ma pensée. » Telles furent les paroles souveraines.

146. — Quand le jour fut tout à fait clair, [on vit que] les troupes [ennemis] qui avaient couché.....² s'étaient dispersées pendant la nuit. Les gens qui avaient établi [là] leur camp, se disant qu'ils ne pourraient pas fuir, n'avaient pas bougé du lieu où ils avaient établi leur camp. Quant à la population qui était partie en hâte, Činggis-qahan, disant : « Ramenons-là en arrière », monta à cheval [en partant] du lieu où on avait couché. Alors qu'on allait, ramenant en arrière le peuple qui partait en hâte, Činggis-qahan entendit lui-même une femme qui, vêtue de rouge, debout, du haut d'un col appelait à grands cris « Tämüjin ! » et se lamentait ; en disant : « La femme de quel homme appelle ainsi ? », il envoya quelqu'un l'interroger. Comme cet homme, y étant allé, l'interrogeait, cette femme dit : « Je suis la fille de Sorqan-šira, nommée Qada'an ; les troupes ont saisi ici mon mari et vont le tuer ; comme on tuait mon mari, j'ai appelé Tämüjin, crié, pleuré, en me disant : 'Qu'il sauve mon mari !'. » Cet homme revint et rapporta ces paroles à Činggis-qahan. Činggis-qahan, ayant entendu ces paroles, arriva au grand trot, descendit de cheval près de Qada'an et la prit dans ses bras ; mais nos troupes avaient déjà tué son mari. Ayant ramené ces gens, fit descendre de cheval le gros de l'armée et passer la nuit à cet endroit même ; il appela et fit venir Qada'an, et la fit asseoir à son côté. Le lendemain, Sorqan-šira et Jäbä, les deux, qui étaient des gens de Tödögä des Tayiči'ut, vinrent à eux deux. Činggis-qahan dit à Sorqan-šira : « En rejetant à terre le bois pesant qui était à ma nuque, en

(1) = Aveuglement ? A l'aveuglée ?

(2) [Le verbe *šitüldü* est glosé (IV, 45 a) 相抗 *siang k'ang*, « s'affronter mutuellement » ; Haenisch, *Wörterbuch*, 142, traduit par « gegeneinander standhalten » et comprend (*Die Geheime Geschichte*, 48) « die gegenüber in Stellung genächtigt hatten ».]

me débarrassant du bois de cangue qui était à mon cou, vous, pères et fils, m'avez bien rendu service ; pourquoi avez-vous tardé [à venir] ? » Sorqan-šira dit : « A l'intérieur de [moi-même], je pensais à toi comme à mon vrai maître, mais comment me presser ? Si je m'étais pressé et étais venu plus tôt, les Tayiči'ut mes seigneurs auraient dispersé au vent comme de la cendre femme et fils, troupeaux et provisions que j'aurais laissés derrière ; me disant cela, je ne me suis pas pressé. A présent, nous sommes venus rejoindre notre *qahan* et nous réunir à lui. » Quand [Sorqan-šira] eut fini de parler, [Činggis-qahan] dit : « C'est bien. »

147. — Činggis-qahan dit encore : « Lorsqu'à Köyitän les troupes rangées en bataille se¹ et se² mutuellement, du haut de cette colline une flèche est venue qui a brisé les os du cou de mon [cheval] armé, l'alezan à la bouche blanche ; qui a tiré de sur la montagne ? » A ces mots, Jäbä dit : « J'ai tiré de sur la montagne. Maintenant, si le *qa'an* me fait mettre à mort, je resterai à pourrir sur un peu de terre [grand] comme une paume. Si j'obtiens la grâce, en avant du *qa'an*, fendant l'eau profonde et mettant en pièces la pierre brillante, je m'élancerai pour lui. Au lieu où il m'aura dit ‘ Va ’, je réduirai en poussière le roc bleu ; quand il m'aura dit ‘ Efforce-toi ’, je briserai en miettes le roc noir ; ainsi je m'élancerai pour lui. » Činggis-qahan dit : « L'homme qui a été ennemi veut cacher son corps et retenir sa langue sur ce qu'il a tué, sur ce qu'il a fait en ennemi. Quand il en est ainsi, un homme qui au contraire ne se retient pas sur ce qu'il a tué, sur ce qu'il a fait comme ennemi et qui au contraire l'annonce, mérite qu'on lie compagnonnage avec lui. Son nom est Jırqo'adaï. Mais, comme il a tiré sur les os du cou de mon cheval armé, l'alezan à la bouche blanche, je le nomme Jäbä et je l'armerai. T'ayant nommé Jäbä, tu marcheras à mes côtés. » Ce furent là les paroles souveraines. Telle est la manière dont Jäbä, venant de chez les Tayiči'ut, lia compagnonnage [avec Činggis-qahan].

(1) [Le verbe *iquriqaldu-* est glosé (IV, 49 a) 相 挪 遣 *Siang no tsan* « se déplacer en se pressant mutuellement » ; Haenisch a traduit (*Wörterbuch*, 81) « sich gegenseitig wegrücken », « wegdrängen ».]

(2) [Le verbe *jibšiyärülcä-* est glosé (IV, 49 a) 相 整 撈 *siang tcheng cho* « se ranger en bataille face à face (?) » ; Haenisch, *Wörterbuch*, 89, traduit « sich einander gegenüber zum Kampf aufstellen », et comprend ce passage (*Die Geheime Geschichte*, 49) « Als wir bei Koiten dem Feinde gegenüberstanden und uns hin und her drängten ».]

CHAPITRE V

148. — Činggis-qahan, ayant pillé là les Tayiči'ut, massacra ceux qui avaient des os Tayiči'utaï, tels A'uču-ba'atur, Qoton-örčäng, Qutu'udar et autres, et les dispersa au vent comme de la cendre jusqu'aux descendants de leurs descendants. Mettant en mouvement leur peuple et leurs gens, Činggis-qahan vint hiverner à Quba-qaya.

149. — Širgū'ätü-äbügän, des Ničügüt Ba'arin, avec ses deux fils Alaq et Naya'a, alors que le seigneur des Tayiči'ut, Tarqutaï-Kiriltuq, entrait dans la forêt, se disant : « C'est un homme contre qui nous avons des griefs »¹, saisirent et firent monter dans une charrette Tarqutaï qui ne pouvait pas monter à cheval. Alors que Širgū'ätü-äbügän, avec ses deux fils Alaq et Naya'a, s'en venait ayant saisi Tarqutaï-Kiriltuq, les fils et les frères cadets de Tarqutaï-Kiriltuq arrivèrent les rejoindre en disant : « Enlevons-les. » Lorsque les fils et les frères cadets arrivèrent les rejoindre, Širgū'ätü-äbügän monta sur la charrette où était Tarqutaï incapable de se lever et, s'asseyant à cheval sur lui face en arrière et sortant son couteau, il dit : « Tes fils et tes frères cadets sont venus pour te prendre et t'enlever. Qu'ils disent que j'ai porté la main sur mon *qan*, même si je ne l'ai pas tué, ou qu'ils disent que j'ai porté la main sur mon *qan* et que, pour ce qui est de le tuer, je l'aie tué, moi je serai en tout cas tué de même. Du moins par ta mort mourrai-je en emportant un coussin. » Ce disant, comme, à cheval [sur Tarqutaï-Kiriltuq], il allait lui trancher la gorge avec son grand couteau, Tarqutaï-Kiriltuq appela à grande voix ses frères cadets et ses fils et leur dit : « Širgū'ätü va me tuer. S'il me tue vraiment, à quoi vous servira-t-il de vous en aller emportant mon corps mort et sans vie ? Retournez-vous-en vite avant qu'il m'ait tué. Tämüjin ne me tuera pas. Quand Tämüjin était petit, j'ai dit : ‘ Il y a dans ses yeux du feu, il y a dans son visage de l'éclat ’, j'ai dit : ‘ Il reste abandonné dans un campement sans maître ’, et je l'ai pris et amené. Quand je l'instruisais, je disais : ‘ Il semble être quelqu'un qui peut étudier ’, et j'allais l'instruisant et l'ensei-

(1) La traduction chinoise comprend différemment.

gnant comme si j'avais eu à instruire un nouveau poulain de deux ou de trois ans. Même s'il dit : ' Je te ferai mourir ', il ne devrait pas être capable de me faire mourir. On me dit qu'à présent son esprit pénètre [davantage], que sa pensée s'élargit. Tämüjin ne me fera pas mourir. Vous, mes fils, mes frères cadets, retournez-vous-en vite. Širgū'ätü va me tuer. » Ainsi il criait à grande voix. Ses fils et ses frères cadets dirent entre eux : « Nous sommes venus en disant : ' Sauvons la vie de notre père.' Si Širgū'ätü achève de tuer sa vie, à quoi nous servira son corps vide et sans vie ? Bien plutôt, retournons-nous-en vite avant qu'il l'ait tué. » Et ce disant, ils s'en retournèrent. Lorsqu'ils venaient, les fils de Širgū'ätü-äbügän, Alaq et Naya'a, s'étaient séparés et [avaient continué] de venir¹. Les ayant fait venir et continuant d'avancer, comme en cours de route on parvenait au Qutuql-nu'u, Naya'a dit : « Si nous arrivons ayant saisi ce Tarqutaï, Činggis-qahan nous dira : ' Vous êtes venu ayant porté la main sur le *qan* votre maître légitime '. Comme nous serons venus ayant porté la main sur notre maître légitime, comment serions-nous des serviteurs dignes de confiance ? Là-bas, comment voudrait-on encore lier compagnonnage avec nous ? Aux serviteurs qui restent sans compagnonnage, aux serviteurs qui ont porté la main sur leur maître légitime, Činggis-qahan disant qu'ils doivent avoir la tête tranchée, peut-être aurons-nous la tête tranchée. Au contraire, laissant aller et renvoyant d'ici Tarqutaï, allons avec nos [seules] personnes et disons : ' Nous sommes venus pour donner nos forces à Činggis-qahan '. Disons : ' Comme nous avancions, ayant saisi Tarqutaï, nous n'avons pas pu causer la perte du *qan* notre maître légitime, nous nous sommes dits qu'ayant dirigé nos regards vers lui, nous ne pouvions en aucune manière le faire mourir, et, le laissant aller et le renvoyant, nous sommes venus pour donner nos forces avec sincérité '. Les pères et les fils ayant approuvé ces paroles de Naya'a, ils laissèrent aller et renvoyèrent Tarqutaï-Kiriltuq de Quduql-nu'u. Lorsque ces mêmes, Širgū'ätü-äbügän avec ses fils Alaq et Naya'a, vinrent, ils dirent comment ils étaient venus. Širgū'ätü-äbügän dit à Činggis-qahan : « Nous avancions, ayant saisi Tarqutaï-Kiriltuq, mais nous nous sommes dits : ' Comment, ayant dirigé nos regards sur lui, ferions-nous mourir le *qan* notre maître légitime ? ', et ne pouvant causer sa perte, nous l'avons laissé aller et renvoyer, et nous sommes venus en disant : ' Nous donnerons nos forces à Činggis-qahan. ' » Sur quoi, Činggis-qahan

(1) [Traduction incertaine.]

dit : « Si vous étiez venus ayant porté la main sur Tarqutaï votre *qan*, à vous, serviteurs qui auriez porté la main sur le *qan* votre maître légitime, je vous aurais fait trancher la tête, à vous et à votre descendance. Votre pensée de n'avoir pu causer la perte du *qan* votre maître légitime est bonne. » Ayant dit, il témoigna de la faveur à Naya'a.

150. — Par la suite, alors que Činggis-qahan se trouvait à Tärsüt¹, Jaqa-gambu, des Käräyit, vint pour lier compagnonnage avec lui. Lorsqu'il fut venu, comme les Märkit venaient pour se battre, Činggis-qahan, Jaqa-gambu et autres se battirent et les firent reculer. A ce moment les Tümän Tübägän et les Olon Dongqayit, qui étaient des peuples Käräyit dispersés, vinrent aussi se soumettre à Činggis-qahan. Pour ce qui est de Ong-qan des Käräyit, antérieurement, au temps de Yäsügäi-qan, comme [tous deux] vivaient en très bonne intelligence, lui et Yäsügäi-qan s'étaient déclarés *anda*. La manière dont ils se déclarèrent *anda* [fut la suivante]. Ong-qan, parce qu'il avait tué les frères cadets de son père Qurçaqus Buyiruq-qan, s'était mis en révolte contre son oncle paternel Gür-qan et, s'étant glissé par le Qara'un-qabčal avec cent hommes, était venu chez Yäsügäi-qan. Yäsügäi-qan l'accueillit chez lui-même, fit monter à cheval ses propres troupes, poursuivit Gür-qan dans la direction du Qašin, prit ses gens et ses foyers et les donna à Ong-qan ; c'est à cause de cela qu'ils étaient devenus *anda*.

151. — Par la suite le frère cadet de Ong-qan, Ärkä-qara, que son frère ainé Ong-qan [voulait] tuer, s'échappa et alla entrer chez İnanča-qan des Naïman. İnanča-qan envoya des troupes, mais Ong-qan, passant successivement par trois « villes », vint entrer chez le gür-qan des Qara-Kidat². De là, s'étant révolté, [Ong-qan] traversa les « villes » des Uyiqut et des Tangqut, se nourrit en trayant cinq chèvres *qu'il faisait attacher*³ et en piquant le sang de ses chameaux et arriva épuisé au Güsä'ür-na'ur. Činggis-qahan, à raison de ce qu'antérieurement [Ong-qan] s'était déclaré *anda* avec Yäsügäi-qan, lui envoya comme messagers les deux, Taqaï-ba'atur et Sükägäi-jä'ün. De la source du [fleuve] Kälürän, Činggis-qahan alla en personne à la rencontre [d'Ong-qan]. Pour Ong-qan qui disait : « J'arrive affamé et maigre », il leva et lui

(1) Peut-être faut-il comprendre « chez les Tärsüt ».

(2) Peut-être à lire Qara-Kität.

(3) [Le verbe širgū'älä- est glosé (V, 11 b) 扛 kiu « saisir »; cf. Haenisch, *Die Geheime Geschichtie*, 52.]

donna des prestations et l'entretint en le faisant entrer à l'intérieur de son « enclos ». Cet hiver-là, ayant transhumé par degrés, Činggis-qahan hiverna à Quba-qaya.

152. — Alors les frères cadets et les seigneurs de Ong-qan dirent entre eux : « Ce *qan* notre frère ainé a une nature misérable et va gardant dans sa poitrine un foie empesté. Il en a fini avec frères ainés et frères cadets. Lui-même, il est allé chez les Qara-Kidat ; quant au peuple, il le fait souffrir. A présent qu'allons-nous faire de lui ? Si nous parlons du passé, quand il avait sept ans, des gens des Märkit l'ont capturé et emmené et, lui ayant fait revêtir une pelisse de chèvre noire tachetée, lui ont fait piler un mortier des Märkit à Bu'ura-käär du [fleuve] Sälänggä. Alors que son père Qurqaqus Buyiruq-qan avait par contre enfoncé ces gens Märkit et venait¹ ainsi ayant sauvé son fils, Ajaï-qan, des Tatar, capture et emmena à nouveau, en même temps que sa mère, [Ong-qan] alors âgé de treize ans, et lui fit paître ses chameaux ; mais un berger d'Ajaï-qan le prit, se sauva et vint. Encore plus tard, s'échappant par crainte des Naïman, il est passé chez le *gür-qan* des Qara-Kidat, sur le fleuve Čui, dans le pays des Sarta'ul. Là, une année n'était pas achevée qu'il se révoltait et repartait, passait successivement par les pays des Uï'ut et des Tangqut² et, épuisé, se nourrissant en trayant cinq chèvres *qu'il faisait attacher*³ et en piquant le sang de ses chameaux, n'ayant plus qu'un seul cheval bai aveugle, il est arrivé épuisé chez le fils Tämüjin, qui leva [pour lui] des prestations et l'entretint. A présent, oubliant ce qu'il a vécu, il va gardant dans sa poitrine un foie empesté vis-à-vis du fils Tämüjin. Comment ferons-nous ? » Ainsi disaient-ils entre eux. Ces paroles qu'ils avaient dites entre eux, Altun-Ašuq les dénonça à Ong-qan. Altun-Ašuq dit : « Moi-même, j'ai participé à cet accord, mais je n'ai pas pu causer la perte de toi, mon *qan*. » Ong-qan fit saisir ses frères cadets et ses seigneurs qui avaient ainsi parlé entre eux, Äl-qutur, Qulbari, Alin-taijii et autres ; de ses frères cadets, [seul] Jaqa-gambu s'échappa et pénétra chez les Naïman. Ong-qan les fit entrer dans sa demeure, porteurs des instruments de supplice⁴, et leur dit : « Quand nous avancions par le pays des Uï'ut et des Tangqut, qu'avons-nous dit ensemble ? Et que [ferais-je de vous] si j'avais des pensées semblables aux

(1) Ou « était revenu ».

(2) Lire peut-être Tang'ut.

(3) [Cf. supra, § 151.]

(4) Chargés d'entraves ?

vôtres ? » Ce disant, il leur cracha au visage, et *fit tomber leurs entraves*¹. Dès que le *qan* eut craché, ses gens qui étaient dans sa demeure se levèrent tous et crachèrent aussi.

153. — On hiverna cet hiver-là (1202), et dans l'année du chien, au printemps, Činggis-qahan rangea ses troupes en bataille à Dalan Nämürgäs contre les Tatar suivants : les Ča'a'an Tatar, les Alči Tatar, les Duta'ut [Tatar et les] Aluqaï² Tatar. Avant qu'on se battît, Činggis-qahan dit à tous le *yasaq* [suivant] : « En écrasant l'ennemi, on ne s'arrêtera pas pour le butin. Quand on aura fini d'écraser [l'ennemi], le butin sera à nous et nous le répartirons. Celui qui aura été ramené en arrière vers ses compagnons fera volte-face vers le lieu où il s'était élancé primitivement. S'il ne fait pas volte-face vers le lieu où il s'était élancé primitivement, il aura la tête tranchée. » Tel est le *yasaq* qu'il promulgua pour tous. S'étant battu à Dalan Nämürgäs, [Činggis-qahan] fit partir les Tatar. Les écrasant et les forcant à se réunir à leur peuple à Ulquï-Šilügäljít, il les pillia. Ayant anéanti là les peuples puissants des Čaqan Tatar, des Alči Tatar, des Duta'ut Tatar et des Aluqaï³-Tatar, [alors,] conformément au *yasaq* qui avait été proclamé, comme Altan, Qučar et Daritäi, ces trois, n'en avaient pas observé (?) les paroles et s'étaient arrêtés pour leur butin, [Činggis-qahan,] disant : « Vous n'avez pas observé⁴ les paroles », envoya les deux, Jäbä et Qubilaï, et leur fit reprendre entièrement les troupeaux et tout ce que [les trois] avaient pris.

154. — Ayant fait anéantir les Tatar et achevé de les piller, Činggis-qahan, disant : « Que ferons-nous de leur peuple et de leurs gens ? », entra dans une demeure isolée et tint un grand conseil en délibérant uniquement avec ceux de sa famille. Ils dirent en délibérant ensemble : « Depuis des jours anciens le peuple Tatar a fait périr [nos] aïeux et [nos] pères. Pour effacer l'injure et venger la vengeance de nos aïeux et de nos pères, nous les détruirons tels la clavette d'une roue de char⁵ et les tuerons, nous les détruirons à les anéantir ; de ceux qui resteront nous ferons des esclaves et les partagerons de tous côtés ». Le conseil ayant pris fin, et comme on sortait de cette demeure, Yäkä-Čärän, des Tatar, demanda à

(1) [Traduction incertaine.]

(2) Il faut peut-être lire *Aruqaï.

(3) Cf. supra.

(4) Cf. supra.

(5) [Le mot či'ün est glosé (V, 20 a) 車轆 *tch'ö-hia* « garnitures de fer qui se mettaient aux extrémités de l'essieu d'une voiture pour retenir les roues », d'où peut-être « clavette ».]

Bälgütaï : « Sur quelle décision vous êtes-vous mis d'accord ? » ; [Bälgütaï] dit : « Nous sommes convenus de vous détruire tous, tels la clavette d'une roue de char. » A ces paroles de Bälgütaï, Yäkä-čärän fit passer le mot à ses Tatar, et ils se fortifièrent ; quand nos troupes durent attaquer les Tatar fortifiés, elles subirent de grandes pertes. Alors qu'avec peine on en était à soumettre et réduire les Tatar fortifiés et à les anéantir tels une clavette de roue de char, les Tatar dirent entre eux : « Que chaque homme cache dans sa manche un couteau ; [ainsi] nous mourrons en emportant un coussin » ; et ainsi on eut encore de grandes pertes. Quand on eut fini d'anéantir ces Tatar-là, tels une clavette de roue, alors Činggis-qahan prononça ces paroles souveraines : « Parce que Bälgütaï a révélé le résultat du grand conseil tenu en famille, nos troupes ont subi de grandes pertes. Désormais, que Bälgütaï n'entre plus au grand conseil, et que jusqu'à la fin du conseil, il règle ce qui est au dehors et juge les querelleurs, les voleurs et les menteurs. Le conseil achevé, et après que le vin aura été bu, que Bälgütaï et Da'aritaï entrent alors tous deux ! » Telles furent les paroles souveraines.

155. — A cette occasion, Činggis-qahan prit [pour lui] Yäsügän-qatun, fille de Yäkä-Čärän des Tatar. Traitée avec faveur, Yäsügän dit : « Le *qan*, dans sa faveur, prend soin de moi et me pourvoie de gens et de choses¹. Mais j'ai une sœur ainée, appelée Yäsüi, et qui convient au *qan*² encore bien mieux que moi. Il y avait juste un gendre qui était venu vivre comme gendre pour elle ; à présent j'ignore où, dans cette dispersion, ils se sont dirigés. » A ces mots, Činggis-qahan dit : « Si ta sœur ainée doit être encore mieux que toi, je vais la faire chercher. Si ta sœur ainée vient, t'effaceras-tu devant elle ? » Yäsügän-qatun dit : « Si le grand lui fait faveur, dès que j'aurai aperçu ma sœur je m'effacerai devant elle. » A ces mots, Činggis-qahan lança l'ordre de rechercher [Yäsüi], et nos troupes la rencontrèrent qui, entrée dans la forêt, marchait en compagnie du gendre à qui elle avait été donnée. Son mari se sauva, et on amena alors Yäsüi-qatun. Yäsügän-qatun, à la vue de sa sœur ainée, fut fidèle aux³ paroles qu'elles avaient dites antérieurement.

(1) [L'expression *gū-ün-ä bodo-da bolgaju* est difficilement traduisible ; Haenisch, *Wörterbuch*, 16, n'en a pas compris le sens et a commis une erreur (*Die geheime Geschichte*, 55) en traduisant « Der Kaiser war so gnädig, wich zum Mannesgut zu machen ».]

(2) [Le texte mongol est d'une interprétation difficile, et Haenisch, *Die Geheime Geschichte*, 55, semble avoir commis une erreur en traduisant « sie ist fur einen König geeignet ».]

(3) [Cf. § 127, note.]

rement ; se levant, elle la fit asseoir sur le siège où elle était assise et elle-même s'assit plus bas. Comme Yäsüi-qatun était bien conforme aux paroles de Yäsügän-qatun, Činggis-qahan la fit entrer dans sa pensée, la prit et la fit asseoir à son côté.

156. — Quand on eut fini de piller le peuple Tatar, un jour Činggis-qahan s'assit dehors à boire de compagnie. Comme il buvait de compagnie, assis entre les deux, Yäsüi-qatun et Yäsügän-qatun, Yäsüi-qatun poussa un grand soupir. Alors Činggis-qahan, ayant songé en lui-même, fit appeler et entrer Bo'orču, Muqalï et autres seigneurs et leur donna l'ordre suivant : « Faites ranger clan par clan tous ces gens que nous venons de rassembler, et qu'on mette à part tout homme qui n'est pas avec son propre clan. » Lorsque ces gens se tinrent rangés clan par clan, un homme jeune, beau, alerte, était debout à part des divers clans. Comme on lui demandait qui il était, cet homme dit : « Je suis le gendre à qui a été donnée la fille de Yäkä-Čärän des Tatar appelée Yäsüi. Comme nous étions pillés par l'ennemi, j'ai eu peur et je me suis échappé ; et à présent je suis venu en me disant que tout s'était calmé et qu'au milieu de beaucoup de gens je ne serais pas reconnu. » Comme on rapportait ces paroles à Činggis-qahan, il donna l'ordre suivant : « C'était déjà un ennemi, qui est devenu un brigand errant ; à présent que vient-il espionner ? Peut-on hésiter à traiter les gens de son espèce comme la clavette¹ d'une roue ? Qu'on le rejette en arrière de mes yeux ! ». Sur le champ, il lui fit trancher la tête.

157. — La même année du chien, alors que Činggis-qahan montait à cheval contre le peuple Tatar, Ong-qan monta à cheval contre le peuple des Märkit et poursuivit Toqto'a-bäki dans la direction de Barqujin-töküm. Il tua le fils ainé de Toqto'a, Tögüs-bäki, s'empara des deux filles de Toqto'a, Qutuqtaï et Ča'alun, ainsi que de ses *qatun*, capture² ses deux fils Qutu et Čila'un ainsi que son peuple, et ne donna absolument rien à Činggis-qan.

158. — Par la suite, Činggis-qahan et Ong-qan montèrent tous deux à cheval contre Buyiruq-qan, des Gücügüt, [tribu] des Naiman, et l'atteignirent quand il était au Soqoq-usun de l'Uluq-taq. Buyiruq-qan, incapable de livrer bataille, s'en alla en franchissant l'Altaï. Partant du Soqoq-usun à la poursuite de Buyiruq-qan et franchissant l'Altaï, nous allions en chasse de lui le long de [la rivière] Ūrunggû du Qum-šinggür quand un de ses seigneurs appelé

(1) [Cf. § 154, note.]

(2) Pilla ?

Yädi-tubluq, qui allait en éclaireur, fut poursuivi par nos éclaireurs et, sa sangle s'étant rompue, fut saisi alors qu'il s'enfuyait sur la montagne. Ayant poursuivi Buyüruq-qan le long de [la rivière] Ürünggü, nous l'atteignîmes au lac Kišil-baši et là nous en finîmes avec lui.

159. — Alors que Činggis-qahan et Ong-qan s'en revenaient de là tous deux, le batailleur Köksä'ü-Sabraq, des Naïman, disposa ses troupes à Bayidaraq-bälčir en vue de livrer bataille. Činggis-qahan et Ong-qan, en arrivant, disposèrent aussi tous deux leurs troupes en disant « Battons-nous », mais comme il s'était fait tard, [les deux partis] dirent : « Nous nous battrons demain » ; et on coucha en ordre de bataille. Alors Ong-qan fit allumer des feux sur son front de bandière et, profitant de la nuit, s'en alla en remontant [la rivière] Qara-sä'ül.

160. — Jamuqa s'était mis en mouvement avec Ong-qan et allait de compagnie avec lui. Jamuqa dit alors à Ong-qan : « Mon anda Tämüjin échange depuis longtemps des messagers avec les Naïman. Maintenant il n'est pas venu. Qan, qan, je suis, moi, un¹ qui demeure ; mon anda est un² qui prend son vol³. Il a dû aller chez les Naïman, il est resté pour se soumettre à eux. » A ces mots de Jamuqa, Gürin-ba'atur l'Ubčiqtaï dit : « Comment par flatterie peut-on calomnier ainsi un frère loyal ? »

161. — Činggis-qahan coucha là-même cette nuit, et le matin de bonne heure, au jour blanchissant, comme il disait : « Battons nous », et regardait vers le front de bataille d'Ong-qan, celui-ci n'y était plus. Disant : « Est-ce que ceux-là n'ont pas voulu nous faire cuire dans la marmite ? », Činggis-qahan partit de là, passa par la passe de l'Ätär-Altaï, et⁴, il descendit de cheval

(1) [Le nom d'oiseau *qayiruqana* est glosé (V, 30 b) 白翎雀兒 *pai-ling tsio-eul* « oiseau à plumes blanches »; Haenisch, *Wörterbuch*, 64, traduit « Weissfedervogel »; cf. *Ts'in tcheng lou*, 18 a (éd. Wang Kouo-wei). Peut-être faut-il en rapprocher le nom de l'hirondelle donné par le *Houa-yi yi-yu*, I, 7 a, sous la forme *qariyaca*? — Palladius a traduit par alouette.]

(2) [Le mot *bildu'ur* est glosé (V, 30 b) 告天雀兒 *kao-tien tsio-eul* « alouette »; Haenisch, *Wörterbuch*, 16, traduit « Lerche »; on rencontre au § 77 un oiseau *bilji'ur* « alouette »; c'est peut-être le même.]

(3) [Le verbe *afira-* est glosé (V, 30 b) 散 *san* « séparer »; Haenisch, *Wörterbuch*, 4, le rend par « sich trennen und heimkehren ».]

(4) [Ce passage est d'une interprétation difficile ; les mots *gödölüsä-yär gödöljü* sont glosés (V, 31 b) 動 *tong* « mouvoir »; Haenisch, *Wörterbuch*, 50, traduit par « sich bewegen », « dahinziehen », mais ne donne pas la référence du § 162 et a interprété ce passage (*Die Geheime Geschichte*, 58) « auf denselben Wege ziehend, den jener gezogen war ». On rencontre au § 176 un verbe *köndä-* glosé par 動 *tong*.]

à Sa'arī-kä'är. Désormais, Činggis-qahan et Qasar, tous deux, ayant compris l'essentiel des Naïman, ne les tinrent pas pour des soldats¹.

162. — Köksä'ü-sabraq, se mettant à la poursuite sur les derrières d'Ong-qan, enleva et captura les femmes et les fils de Sänggüm, avec ses gens et ses foyers ; il enleva et captura en outre la moitié des gens, des troupeaux et des approvisionnements de Ong-qan, qui se trouvaient à Tälägätü-amasar, et s'en retourna. Lors de ce combat, les deux fils de Toqto'a des Märkit, Qutu et Čila'un, prirent leurs gens qui se trouvaient là et, se séparant, allèrent se réunir à leur père en suivant le [fleuve] Sälänggä.

163. — Pillé par Köksä'ü-sabraq, Ong-qan envoya un messager à Činggis-qahan. En envoyant ce messager, il l'envoya dire : « Mon peuple et mes foyers, mes femmes et mes fils ont été capturés par les Naïman. J'envoie te demander, à toi mon fils, tes quatre « coursiers »² ; qu'ils sauvent et me rendent mon peuple et mes foyers ! » Činggis-qahan prépara alors des troupes et envoya ces quatre « coursiers », Bo'orču, Muqali, Boroqlu et Čila'un-ba'atur. Avant l'arrivée de ces quatre « coursiers », Sänggüm, en étant venu à engager la bataille à Hula'an-qut, avait eu son cheval atteint d'une flèche à la cuisse et allait être pris quand les quatre « coursiers » arrivèrent et le sauvèrent, et sauvèrent et lui rendirent au complet peuple et foyer, femmes et fils. Alors Ong-qan dit : « Autrefois son bon père a sauvé et m'a rendu de même manière mon peuple qui était tout parti. A présent, de nouveau, les quatre « coursiers » de mon fils³ sont venus sauver et me rendre mon peuple qui était tout parti. Pour la récompense d'un tel bienfait, que la protection du Ciel et de la Terre en décide ! »

164. — Ong-qan dit encore : « Mon anda Yäsügäi-ba'atur a sauvé et m'a rendu une fois mon peuple qui était tout parti. Mon fils⁴ Tämüjin a de nouveau sauvé et m'a rendu mon peuple qui était parti. Alors que ces deux-là, le père et le fils, ont rassemblé et m'ont donné le peuple qui était parti tout entier, en faveur de qui ont-ils pris tant de mal pour le rassembler et le donner. Moi-même, à présent, je suis vieux ; quand, étant vieux, je sortirai sur les hauteurs ; je suis ancien ; quand, étant ancien, je sortirai sur

(1) [Cf. Haenisch, *Die Geheime Geschichte*, 58.]

(2) [C'est-à-dire : Bo'orču, Muqali, Boroqlu et Čila'un ; cf. *Yuan che*, I, 7 b et *Cheng-wou ts'in-tcheng lou*, § 15.]

(3) Son fils ?

(4) La traduction a « son » ; son fils ?

la montagne, — qui gouvernera le peuple tout entier ? Mes frères cadets sont de nature misérable ; je n'ai qu'un fils, Sänggüm, qui est tout seul, et c'est comme si je n'avais pas [de fils]. Si je fais de mon fils Tämüjin le frère ainé de Sänggüm, j'aurai deux fils et je serai tranquille. » Ong-qan s'étant réuni avec Činggis-qahan dans la « forêt noire » du [fleuve] Tu'ula, ils se dirent réciprocement père et fils. La raison pour se dire réciprocement père et fils fut que, puisque jadis Ong-qan s'était déclaré *anda* avec Yäsügäi-qan, le père de [Činggis-qahan], il était comme le père [de celui-ci] ; telle fut la raison selon laquelle ils se dirent réciprocement père et fils. Ils prononcèrent les paroles suivantes : « En nous précipitant sur les ennemis nombreux, nous nous précipiterons ensemble sur les mêmes (?) ; en chassant les bêtes sauvages¹, nous chasserons ensemble les mêmes (?) » ; ainsi dirent-ils entre eux. Činggis-qahan et Ong-qan, les deux, dirent encore entre eux : « Si un serpent à dents nous excite [l'un contre l'autre], nous ne nous prêterons pas à son excitation ; nous croirons ce que nous nous dirons par nos dents et par notre bouche. Si un serpent à crocs veut nous diviser, nous ne nous abandonnerons pas à sa division ; nous croirons ce que nous aurons vérifié ensemble par notre bouche et par nos dents. » Quand ils eurent fini d'échanger ces paroles, ils vécurent ensemble en se chérissant.

165. — Činggis-qahan réfléchit et dit : « Que sur notre affection il y ait une affection double ! » ; et demandant pour Žöči la sœur cadette de Sänggüm, Ča'ur-bäki, il la demanda en disant : « Je donnerai en échange notre Qojin-bäki à Tusaqa, le fils de Sänggüm ». Mais alors Sänggüm, se faisant une très grande idée de lui-même dit : « Si quelqu'un de notre famille va chez eux, debout à la porte il regardera uniquement le fond de la tente. Si quelqu'un de leur famille vient chez nous, assis au fond de la tente, il regardera vers la porte. » Et se faisant une très grande idée de lui-même et parlant de nous avec mépris, il ne consentit pas et ne donna pas Ča'ur-bäki. Sur de telles paroles, Činggis-qahan laissa en lui-même son cœur s'éloigner des deux, Ong-qan et Nilqa-Sänggüm.

166. — Žamuqa comprit que [Činggis-qahan] avait laissé ainsi son cœur s'éloigner. L'année du porc, au printemps, Žamuqa, Altan, Qučar, Qardakidaï, Äbügäjin Noyakin, Süga'ätäi To'oril et Qači'un-bäki qui se trouvaient ici, s'étant trouvés du même avis, se rendirent auprès de Nilqa-Sänggüm aux Bärkä-älät, en arrière du Jäjäär ündür. Žamuqa dit ces paroles de calomnie : « Mon

(1) Peut-être faut-il traduire « rusées ».

anda Tämüjin est en relations et échange des messagers avec Tayang-qan des Naïman. Sa bouche continue de parler de « père » et de « fils », [mais] sa nature est de chercher son appui ailleurs. Si vous ne prenez pas les devants, qu'adviendra-t-il de vous ? Si vous montez à cheval contre l'*anda* Tämüjin, j'entrerai en même temps, moi, par le travers. » Altan et Qučar, les deux, dirent : « Pour ce qui est des fils de Hö'älün-äkä, nous tuerons l'ainé, et nous [te] donnerons les cadets pour en finir avec eux. » Äbügäjin Noyakin Qarda'at¹ dit : « Je lui lierai (?)² les mains, je lui attacherai les pieds, et je vous le donnerai. » To'oril dit : « Bien plutôt j'irai et je prendrai le peuple de Tämüjin. Quand son peuple aura été pris et qu'il sera sans peuple, qu'est-ce qu'il sera alors [de lui] ? » Qači'un-bäki dit : « Nilqa-Sänggüm, mon fils, quelle que soit ta pensée, j'irai avec toi à la cime élevée, à l'abîme profond. »

167. — Quand ils eurent échangé ensemble ces paroles, Nilqa-Sänggüm envoya Sayiqan-Tödä'än répéter ces paroles-là à son père Ong-qan. Quand on lui eut répété ces paroles, Ong-qan dit : « Comment pouvez-vous avoir de telles pensées envers mon fils Tämüjin ? Alors que depuis longtemps nous nous appuyons sur lui, si nous avons maintenant de telles mauvaises pensées envers mon fils, nous ne serons pas chéris du Ciel. Žamuqa a la langue souple ; ce qu'il dit est-il donc [toujours] bel et bon ? » Et il renvoya [le messager] sans donner son approbation. Sänggüm lui envoya à nouveau un messager pour dire : « Quand un homme parle, qui a une bouche et qui a une langue, pourquoi ne serait-il pas cru ? » Mais comme [Ong-qan] le renvoyait en disant la même chose, [Sänggüm], n'en pouvant mais, se rendit lui-même et en personne [auprès de son père] et dit : « Aussi longtemps que tu resteras ici, on ne nous y comptera pour rien. Si pour de bon on te perce par le [jour] blanc ou qu'on t'étoffe dans le noir, toi, le *qan* mon père, est-ce par moi que tu feras gouverner ce peuple rassemblé avec tant de peine par ton père Qurčaques Buyiruq-qan ; [ou alors] par qui le feras-tu gouverner ? » A ces paroles, Ong-qan dit : « Comment rejeter mon enfant, mon fils ? Alors que depuis longtemps nous nous appuyons sur lui, comment conviendrait-il d'avoir de mauvaises pensées [envers lui] ? Nous ne serions pas chéris du Ciel. » A ces paroles, son fils Nilqa-Sänggüm se fâcha, lâcha la portière et sortit. Mais, songeant avec amour à son fils

(1) Qarta'at ?

(2) [Le verbe *qarda-* est glosé (V, 41 b) 奪 na « saisir »; Haenisch, *Wörterbuch*, 61, traduit « festhalten ».]

Sänggüm, Ong-qan l'appela, le fit venir et lui dit : « Je me dis : 'Même alors que nous ne serons pas chéris du Ciel, comment abandonnerais-je mon fils ?' Agissez selon ce que vous pouvez faire ; c'est vous qui décidez. »

168. — Sänggüm dit alors [à ses partisans] : « Ceux-là avaient demandé notre Ča'ur-bäki. A présent, fixons un jour, appelons-les et faisons-les venir en leur disant : 'Venez manger le festin de fiançailles', et alors nous les saisirons. » Il dit, et les autres tombèrent d'accord en disant « oui » ; il envoya alors dire : « Nous donnons Ča'ur-bäki ; venez manger le festin de fiançailles. » Comme Činggis-qahan, ainsi appelé, s'en venait avec dix soldats, il coucha en route dans la demeure de Mönglik-äčigä. Mönglik-äčigä dit alors : « Quand nous avions demandé Ča'ur-bäki, ceux-là nous avaient témoigné du mépris et ne l'avaient pas donnée ; à présent comment nous appellent-ils au contraire à manger le festin de fiançailles ? Ces gens qui se font une grande idée d'eux-mêmes, pourquoi nous appellent-ils au contraire en disant : 'Nous la donnons'. Reste à savoir si tout cela est bel et bien. Mon fils, il faut agir à bon escient. Excusons-nous en envoyant dire par des messagers : 'C'est le printemps. Nos troupeaux [de chevaux] sont maigres ; nous avons à engraisser nos troupeaux.' » Et n'y allant pas, et ayant envoyé les deux, Buqataï et Kirataï, en leur disant : « Mangez le festin de fiançailles », Činggis-qahan s'en retourna de la demeure de Mönglik-äčigä. A l'arrivée des deux, Buqataï et Kirataï, [Sänggüm et les autres] dirent ensemble : « Nous avons été devinés. Demain matin nous entourerons et saisirons [Tämüjin et les siens]. »

169. — Ces paroles s'étaient terminées par « Nous entourerons et saisirons [Tämüjin] ». Le frère cadet d'Altan, Yäkä-Čärän, venant à sa demeure, dit : « Nous avons dit ensemble que demain matin nous saisirions Tämüjin. L'homme qui irait donner à Tämüjin connaissance de ces paroles, quelle ne serait pas sa récompense ? » A ces paroles, sa femme Alaq-it dit : « Comment peux-tu dire des paroles aussi superflues ? Et si quelqu'un de nos gens les prenait pour vraies ? » Comme elle parlait ainsi, un de leurs gardiens de chevaux, Badaï, qui venait apporter du lait, entendit ces mots et s'en retourna. Badaï, étant allé, redit à son compagnon, le gardien de chevaux Kišiliq, les paroles qui avaient été dites par [Yäkä-] Čärän. Kišiliq dit : « Je vais y aller encore pour savoir » ; et il se rendit à la demeure. Le fils de [Yäkä-] Čärän, Narin-Kä'än, était assis au dehors à polir ses flèches et dit : « Sur ce que nous venons

de dire ensemble, c'est à se¹ couper la langue et à arrêter la bouche de quiconque. » Ayant dit, Narin-Kä'än dit en outre à son gardien de chevaux Kišiliq : « Prends, amène et attache les deux [chevaux] Märkidäi-čaqa'an et Aman-čaqa'an-kä'är ; je monterai de bonne heure à cheval cette nuit. » Kišiliq s'en alla et dit à Badaï : « Ta parole de tout à l'heure est confirmée ; c'est bien cela. A présent, allons tous deux donner avis à Tämüjin. » Quand ils eurent fini de parler, ils prirent les deux, Märkidäi-čaqa'an et Aman-čaqa'an-kä'är, vinrent et les attachèrent. Quand ce fut le soir, ils tuèrent un agneau dans leur tente et le firent cuire avec [les planches de] leur couche. Montant ensuite Märkidäi-čaqa'an et Aman-čaqa'an-kä'är qui étaient attachés tout prêts, ils partirent dans la nuit, arrivèrent de nuit chez Činggis-qahan et parlèrent tous deux, Badaï et Kišiliq, du nord de la demeure. Ils rapportèrent au complet les paroles qui avaient été dites par Yäkä-Čärän et aussi celles que Narin-Kä'än avait dites quand il était assis à polir ses flèches : « Prends et attache les deux chevaux Märkidäi-čaqa'an et Aman-čaqa'an-kä'är. » Les deux, Badaï et Kišiliq, dirent encore : « Si Činggis-qahan le veut bien, il n'y a aucun doute ; ils ont terminé ensemble en disant : 'Nous l'entourerons et le prendrons. ' »

(1) Te ?

CHAPITRE VI

170. — Quand on lui eut parlé ainsi, Činggis-qahan, accordant créance aux paroles des deux, Badaï et Kišiliq, prévint cette même nuit les hommes de confiance qui se trouvaient près de lui, et s'allégeant, abandonnant tout ce qu'il avait, il se mit en mouvement et s'échappa dans la nuit. Avançant par l'arrière du Mau-ündür, il confia à l'Uriangqadaï Jälmä-qo'a l'arrière du Mau-ündür, et laissant ainsi derrière lui une arrière-garde et établissant des postes de veilleurs, il avança. En avançant ainsi, le lendemain après-midi, quand le soleil s'inclinait, on arriva aux Qalaqaljüt-älät et on descendit de cheval pour y faire halte. Pendant qu'on faisait halte, Čigidaï et Yadır, qui faisaient paître les chevaux d'Alčidaï, alors qu'ils allaient faisant paître leurs chevaux au vert par groupes, aperçurent la poussière de l'ennemi qui arrivait par derrière en longeant les Hula'an-buruqat en avant du Mau-ündür. Disant « L'ennemi arrive », ils vinrent en chassant [devant eux] leurs chevaux. Aux mots de « L'ennemi arrive », on regarda et on dit : « C'est Ong-qan qui soulève de la poussière en longeant les Hula'an-buruqat en avant du Mau-ündür et qui s'en vient à notre poursuite ». Alors Činggis-qahan, ayant vu la poussière, fit prendre et charger les chevaux et monta à cheval. Avant même qu'on n'eût rien vu, [l'ennemi] arriva soudain. A son arrivée, Jamuqa arrivait venant de compagnie avec Ong-qan. Alors Ong-qan demanda à Jamuqa : « Auprès de mon fils Tämüjin, quels sont vraiment pour se battre ? » Ainsi demanda-t-il. Jamuqa dit : « Il y a ses gens qu'on appelle les Uru'ut et les Mangqut. Ces gens-là à lui se battent très bien ; dans les tourbillons, ils maintiennent leurs rangs ; dans les remous, ils maintiennent leur ordre. C'est un peuple qui, dès le bas âge, est habitué au sabre et à la lance. Ce sont eux qui ont les étendards et noirs et tachetés. Ce sont bien là gens dont il faut se garder. » A ces paroles, Ong-qan dit : « S'il en est ainsi, nous leur opposerons Qadaq avec ses vaillants Jirgin, et nous le ferons lancer en avant ses vaillants Jirgin. Derrière les Jirgin, nous lancerons Ačiq-Širun, des Tümän-Tübägän. Derrière les Tübägän, nous lancerons les vaillants Olon-Dongqayit. Derrière les Dongqayit, que Qori-

Šilämün-taiji s'élançait à la tête des mille *turqa'ul* de [moi] Ong-qan. En arrière des mille *turqa'ul*, notre armée principale s'élançera. » Ong-qan dit encore : « Frère cadet Jamuqa, commande notre armée ». A ces mots, Jamuqa se retira à l'écart et dit à ses compagnons : « Ong-qan me dit de commander cette armée qui est la sienne. Je n'ai jamais été capable de me battre contre mon *anda* ; quand Ong-qan me dit de commander cette armée, c'est qu'il en est encore moins capable que moi ; voilà un fameux compagnon¹. Je vais faire prévenir l'*anda* ; que l'*anda* soit vigilant² ! » Ayant dit, Jamuqa fit prévenir secrètement Činggis-qahan et lui envoya dire : « Ong-qan m'a demandé : 'Auprès de mon fils Tämüjin, quels sont vraiment pour se battre ? ' Je lui ai dit : 'En tête, il y a les Uru'ut et Mangqut' ; ainsi ai-je dit. A ces miennes paroles, il a été décidé de mettre en avant, comme tête d'attaque, les Jirgin eux-mêmes. Derrière les Jirgin, il a été dit que ce serait Ačiq-Širun, des Tümän-Tübägän. [Derrière les Tübägän, il a été dit que ce seraient les Olon-Dongqayit]. Derrière les Dongqayit, il a été dit que ce serait Qori-Šilämün-taiji, le chef des mille *turqa'ul* d'Ong-qan. Derrière eux, il a été dit que Ong-qan se tiendrait avec les troupes de son armée principale. En outre, Ong-qan a dit : 'Frère cadet Jamuqa, commande, toi, cette armée', et ce disant, il me l'a confiée. Si tu en juges par là, voilà un fameux compagnon. Comment pourrais-je lui commander son armée ? Jamais je n'ai été capable de me battre contre mon *anda* ; Ong-qan en est encore moins capable que moi. *Anda*, ne crains pas ; sois vigilant ! » C'est en ces termes qu'il envoya.

171. — En recevant cette nouvelle, Činggis-qahan dit : « Oncle Jürčädäi, des Uru'ut, qu'en dis-tu ? Je te ferai marcher en tête. » Avant que Jürčädäi pût rien répondre, Quyildar-säčän, des Mangqut, dit : « En avant de l'*anda*, c'est moi qui me battrai. Pour ce qui est de veiller par la suite sur mes fils orphelins, l'*anda* en décidera. » Jürčädäi dit : « En avant de Činggis-qaan, nous autres, les Uru'ut et les Mangqut, nous battrons en tête. » Ayant ainsi dit, Jürčädäi et Quyildar, tous deux, disposèrent en baïlle leurs Uru'ut et leurs Mangqut en avant de Činggis-qaan. Quand ils les eurent disposés, l'ennemi arriva ayant placé en tête les Jirgin. A leur arrivée, Uru'ut et Mangqut s'élançèrent à leur rencontre et écrasèrent les Jirgin. Comme ils s'avancraient en les

(1) [Haenisch traduit (*Wörterbuch*, 25) « Alltagsfreund » ; ce mot est glosé (VI, 4 b) 酷 中 *tcho tchong* « prendre une décision juste. »]

(2) [Le verbe *qada'uči-* est glosé (VI, 5 a) 戒 懾 *kiai chen* « prendre garde. »]

écrasant, Ačiq-Sirun, des Tüman-Tübagan, s'élança. En s'élançant, Ačiq-Sirun perça Quyildar et le fit tomber. Les Mangut revinrent en arrière sur¹ Quyildar. Jürčädäi, s'élançant avec ses Uru'ut, écrasa les Tüman-Tübagan. Comme il s'avancait en les écrasant, les Olon-Dongqayit s'élançèrent à sa rencontre. Jürčädäi écrasa encore les Dongqayit. Comme il s'avancait en les écrasant, Qori-Šilämün-taiji s'élança avec les mille *turqa'ut*. Comme Jürčädäi s'avancait faisant reculer et écrasant Qori-Šilämün-taiji, Sänggüm, sans s'en entendre avec Ong-qan, voulut s'élançer à la rencontre [de Jürčädäi], mais fut atteint d'une flèche à sa joue fardée et tomba juste alors de cheval. Quand Sänggüm fut tombé, les Käräyit revinrent tous se reformer en arrière sur² Sänggüm. Les ayant écrasés, comme le soleil à son déclin frôlait le haut des collines, les nôtres revinrent en arrière et s'en retournèrent en ramenant Quyildar qui était tombé de cheval, blessé. Činggis-qahan, se séparant du lieu où les nôtres s'étaient battus avec Ong-qan, se mit en mouvement dans la soirée et alla coucher en un lieu séparé.

172. — On passa la nuit en gardant les rangs. Quand le jour blanchit et qu'on se compta, il manquait Öködäi, Boroql et Bo'orču. Činggis-qahan dit : « Avec Öködäi sont restés en arrière Bo'orču et Boroql qui sont tous deux hommes de confiance. Vivants ou morts, ils ne se sépareront pas les uns des autres. » Les nôtres passèrent la nuit en tenant [avec eux] leurs chevaux. Činggis-qahan dit : « Si on vient nous poursuivre par derrière, nous nous battrons » ; et on resta en disposition de combat. Quand le jour fut clair et qu'on regarda, un homme s'avancait par notre arrière ; quand il arriva, c'était Bo'orču. Bo'orču arrivé, Činggis qahan le fit venir et dit : « Que le Ciel éternel en connaisse »³ ; et il se frappa la poitrine. Bo'orču dit : « Quand je me suis élancé, mon cheval est tombé frappé d'une flèche, et j'ai couru à pied. Comme j'allais ainsi, dans l'intervalle même du lieu de combat alors que les Käräyit étaient venus se reformer en arrière sur Sänggüm, un cheval de bât se tenait ayant fait glisser sa charge sur le côté. J'ai coupé sa charge et le montant à même le bât je suis sorti [du lieu du combat] ; j'ai trouvé et suivi à la piste le chemin pris par les nôtres en se séparant et s'en allant, et ainsi je suis venu. » Ainsi dit-il.

(1) Ou « se tenir près de » ? cf. la traduction chinoise.

(2) Cf. *supra*.

(3) Ou « remercie le Ciel en le lui annonçant » ?

173. — A nouveau au bout d'un moment, un autre homme s'en venait. Comme il avançait et qu'on le voyait avancer en laissant pendre ses jambes¹ sous lui, il semblait qu'il n'eût qu'un homme. Quand il fut vraiment arrivé, c'était Boroql qui était en croupe derrière Öködäi et qui arriva avec du sang lui coulant au coin des lèvres. Alors qu'Öködäi avait été atteint d'une flèche à la veine du cou et que son sang se coagulait, Boroql l'avait sucé avec sa bouche et avait laissé couler au coin de ses lèvres le sang qui faisait obstacle ; c'est ainsi qu'il était venu. Činggis-qahan, en les voyant, laissa couler des larmes de ses yeux et son cœur souffrit. En hâte il fit allumer du feu, cautérisa [la blessure] d'Öködäi et lui fit chercher et donner de quoi étancher sa soif. Comme il disait : « Si l'ennemi arrive, nous nous battrons », Boroql dit : « Pour ce qui est de la poussière de l'ennemi, sa poussière monte haut de l'autre côté, dans la direction des Hula'an-boruqat, par le devant du Mau-ündür ; il s'en est allé par là. » A ces mots de Boroql, [Činggis-qahan dit] : « S'il était venu nous nous serions battus. Puisque l'ennemi s'en est allé en se dérobant, nous reformerons notre armée² et [ensuite] nous nous battrons » ; ce disant, il se mit en mouvement. Se mettant en mouvement, et remontant le [cours du] Ulqui-Šilügäljüt³, il pénétra à Dalan-nämürgäs.

174. — Par la suite, Qada'an-Daldurqan vint en se séparant de ses femmes et de ses fils. En venant, il rapporta ces paroles d'Ong-qan. Ong-qan, quand son fils Sänggüm fut atteint d'une [flèche] *učuma* à sa joue fardée et tomba et qu'on revint en arrière sur lui, dit alors : « On les a piqués comme gens qu'on peut piquer ; on les a excités comme gens qu'on peut exciter⁴ ; hélas ! ils ont cloué un clou sur la joue de mon fils. Ayant sauvé la vie de mon fils, élâncos-nous [à nouveau]. » Sur quoi, Ačiq-Sirun avait dit : « *Qan, qan*, laisse [cela]. En secret, désirant un fils, nous faisons des *älbäsün* et des banderoles, et, le désirant, nous faisons des invocations en disant « *a-bui ba-bui* » ; prenons soin de ce fils Sänggüm qui est déjà né tout à fait. Quant aux Mongols, la majorité d'entre eux est chez nous avec Jamuqa, avec Altan et Qučar. Les Mongols qui sont partis en révolte avec Tämüjin, où iront-ils ? Ils ont juste le cheval qu'ils montent, et les arbres sont leurs toits.

(1) [Le texte mongol écrit *köl-iyan* glossé (VI, 13 b) 月脚 « pied » ; il vaudrait mieux traduire « laissant pendre ses pieds », la traduction par « jambes » n'ayant pas donné satisfaction à l'auteur.]

(2) « donner des coups » ?

(3) Un ou deux noms ?

(4) La traduction chinoise comprend autrement.

S'ils ne viennent pas ici [d'eux-mêmes], nous les amènerons, ceux-là, comme on ramasse de la fiente sèche dans le pan du vêtement. » Sur ces paroles d'Ačiq-Širun, Ong-qan dit : « Bien. Puisqu'il en est ainsi, mon fils doit être fatigué ; veillez sur mon fils sans le remuer. » Ayant dit, il s'en retourna et revint du lieu où on s'était battu. Ainsi dit [Qada'an-Daldurqan].

175. — Là-dessus, Činggis-qahan, partant de Dalan-nämürgäs et se déplaçant en suivant le [cours du fleuve] Qalqa, fit le compte de ses gens. Quand on compta, il y en avait deux mille six cents. Avec mille trois cents, Činggis-qahan transhuma par le côté occidental du [fleuve] Qalqa ; avec mille trois cents, les Uru'ut et les Mangqut transhumèrent par le côté oriental du [fleuve] Qalqa. Lorsqu'on s'avancait ainsi en transhumant, et qu'on allait chassant pour s'approvisionner, Quyildar, dont les blessures n'étaient pas encore guéries et sans s'arrêter aux objurgations de Činggis-qahan, se lança sur des animaux sauvages ; ses blessures s'étant rouvertes, il passa. Alors Činggis-qahan fit placer ses os au Kältägäi-qada du [mont] Ornu'u [de la région] du [fleuve] Qalqa.

176. — [Činggis-qahan], sachant qu'à l'endroit même où le [fleuve] Qalqa se jette dans le Büyür-na'ur, il y avait les Onggirat avec Tärgä-Ämäl et autres, leur envoya Jürčädäi avec ses Uru'ut. En l'envoyant, il dit : « Comme le peuple Onggirat depuis longtemps a de beaux petits-enfants du côté de la mère et de jolies filles, qu'il se soumette ; s'il se révolte, nous le combattrons. » Jürčädäi étant envoyé avec ces mots, [les Onggirat] se soumirent. Comme ils s'étaient soumis, Činggis-qahan ne toucha à rien d'eux.

177. — Alors, ayant fait entrer sous ses ordres les Onggirat et étant descendu de cheval à l'Est de la rivière Tönggä, Činggis-qahan fit prendre voix aux deux, Arqaï-Qasar et Sügägäi-jä'ün, [et les envoya à Ong-qan pour lui dire ceci : « O qan mon père], nous sommes descendus de cheval à l'Est de la rivière Tönggä. L'herbe y est bonne, et mes chevaux ont refait leurs muscles. Dites-le au qan mon père. » Et il dit [encore : « Dites au qan mon père ceci :] 'O qan mon père, pourquoi m'as-tu effrayé de tes griefs ? Si tu viens à m'effrayer, n'effrayes-tu pas mes misérables fils, mes misérables brus, qui voudraient dormir en paix ? Quand [mes] gens sont étendus bas sur la couche où ils reposent, quand leur fumée se disperse en montant vers le haut, pourquoi les as-tu ainsi effrayés ? Qan mon père, n'as-tu pas été piqué par un homme à-côté, n'as-tu pas été excité par quelqu'un venant à la traverse ? Qan mon père, qu'avions-nous dit ensemble tous deux ? Aux

Hula'anu'ut-Bolda'ut du Jorqal-qun, n'étions-nous pas convenus de ceci : ' Si un serpent à dents nous excite [l'un contre l'autre], nous ne nous prêterons pas à son excitation ; nous croirons ce que nous vérifierons par nos dents et par notre bouche ' ; n'étions-nous pas convenus de cela ? A présent, qan mon père, as-tu vérifié par les dents et par la bouche quand tu t'es séparé ? ' Si un serpent à crocs veut nous diviser, nous ne nous abandonnerons pas à sa division ; nous croirons ce que nous vérifierons par notre bouche et par notre langue ' ; n'étions-nous pas convenus de cela ? A présent, qan mon père, as-tu vérifié par la bouche et la langue quand tu m'as quitté ? Qan mon père, que j'ai peu, ne doit pas te faire chercher [d'autres] qui aient beaucoup ; que je sois misérable ne doit pas te faire chercher d'[autres] qui soient excellents¹. Si une charrette à deux brancards brise son second brancard, son bœuf ne peut la traîner ; est-ce que de même je ne suis pas ton second brancard ? Si une charrette à deux roues brise sa seconde roue, elle ne peut se déplacer ; est-ce que de même je ne suis pas ta seconde roue ? Si nous parlons des jours anciens, après ton père Qurčaquis Buyiruq-qan, tu es devenu qan en disant : ' Je suis l'aîné des quarante fils '. Une fois devenu qan, tu as tué deux [de] tes frères cadets, Taï-Tämür-taijī et Buqa-tämür. Ton frère cadet Ärkä-qara sur le point d'être tué, partant pour sauver sa vie, s'est échappé, et s'est rendu chez İnanča Bilgä-qan des Naıman. Ton oncle, Gür-qan², disant : ' Il a été le meurtrier de ses frères cadets ', est monté à cheval contre toi. Comme il arrivait, tu t'es échappé avec cent hommes et, sauvant ta vie, tu t'es enfui en suivant le [cours du fleuve] Sälängä et tu t'es glissé dans le Qara'un-qabčal. Et puis, sortant de là, tu as donné ta fille Huja'ur-üjin,³, à Toqto'a des Märkit. Sorti du Qara'un-qabčal, tu es venu près de mon père Yäsügäi-qan, et alors tu as dit : ' Sauve et rends-moi mon peuple [qui a été pris] par mon oncle Gür-qan.' Mon père Yäsügäi-qan, alors que tu venais en parlant ainsi, emmenant avec lui les deux, Qunan⁴ et Baqači, des Tayiči'ut, dit : ' Je sauverai et te rendrai ton peuple ' ; et il disposa ses troupes et y alla.

(1) (?) Traduire : « Bien que j'ai peu, cela ne me fait pas [comme toi] envier qui a beaucoup ; bien que je sois misérable, cela ne me fait pas [comme toi] envier qui est opulent », ou : « cela ne doit pas faire que... » (car l'ensemble a l'air humble, malgré le « ne pensant pas comme toi » plus loin) ; cf. *Ts'in-lcheng lou*, 34^a, 35^b (éd. œuvres collectives de Wang Kouo-wei), et traduction chinoise.

(2) Nom d'homme ?

(3) [Le texte mongol écrit *ni'urqan*, glosé (VI, 24 b) 通面皮 *l'ong mien p'i* (?). Haenisch, *Wörterbuch*, 118, traduit « als Geschenk ? ».]

(4) Hunan ?

Alors que, Gür-qan se trouvait à Qurban-Täläsüt¹, il le chassa dans la direction du Qašin [n']ayant [plus que] vingt ou trente hommes, sauva ton peuple et te le rendit. Alors tu vins et, dans la « forêt noire » du [fleuve] Tu'ula, tu devins *anda* avec mon père Yäsügäi-qan. A ce moment, Ong-qan mon père, tu as dit avec foi : ‘A cause de ton bienfait, et pour ce qui est de rendre ce bienfait de génération en génération, que la protection du Ciel d’en haut et de la Terre en décide !’ ; ainsi as-tu dit avec foi. Par la suite, Ärkä-qara a demandé des troupes à Īnanča Bilgä-qan, des Naïman, et est monté à cheval contre toi. Comme il arrivait, sauvant ta vie et abandonnant ton peuple, tu t'es enfui, avec peu de gens, et tu es allé auprès du *gür-qan* des Qara-Kidat, au fleuve Čui, au pays des Sarta'ul. Un an ne s'était pas achevé que tu partais en révolte de chez le *gür-qan*, et que tu t'en venais épuisé par le pays des Uřiut et des Tangqut ; tu te nourrissais en trayant cinq chèvres que tu avais attachées² (?), tu te nourrissais en piquant le sang des chameaux, et tu es venu ainsi n'ayant qu'un cheval bai aveugle. En apprenant que le *qan* mon père arrivait ainsi épuisé, et songeant qu'autrefois il s'était déclaré *anda* avec mon père Yäsügäi-qan, j'ai envoyé comme messagers à ta rencontre les deux, Taqai et Sükägäi, et moi-même, partant de la falaise de Bürgi du [fleuve] Kälürän pour aller au devant de toi, nous nous sommes retrouvés à Güsä'ür-na'ur. Comme tu disais que tu arrivais épuisé, j'ai levé des prestations et te les ai données, et à raison que, dans le passé, tu t'étais déclaré *anda* avec mon père, est-ce que telle ne fut pas la manière dont nous deux nous déclarâmes père et fils ? Cet hiver-là, je t'ai fait entrer à l'intérieur de mon « enclos » et je t'y ai nourri. Hivernant ainsi l'hiver, puis passant l'été, à l'automne nous sommes montés à cheval contre Toqto'a-bäki, du peuple Märkit, et nous nous sommes battus [avec lui] au Mürücä-sä'ül du Qadiqlıq-niru'un. Chassant Toqto'a-bäki dans la direction du Barqujintögüm, nous avons pillé le peuple Märkit, et ayant pris en grand nombre leurs troupeaux et leurs tentes et leurs grains, j'ai tout donné au *qan* mon père. Ta faim n'a pas duré au-delà du milieu du jour ; ta maigreur n'a pas duré au-delà de la moitié du mois. En outre, faisant franchir l'Altaï à Buyiruq-qan le Güçügürtäi [en le chassant] du Soqoq-usun de l'Uluq-taq et le poursuivant, nous sommes allés en suivant le [cours] de l'Ürünggü, et nous l'avons pris et en avons fini avec lui au lac Kičil-baši³. A ce moment,

(1) Peut-être Qurban -Täräsüt.

(2) Cf. *supra*, §§ 151 et 152.

(3) Peut-être Kičil ?

alors nous nous en revenions et que Köksä'ü-Sabraq, des Naïman, avait disposé ses troupes en ordre de bataille à Baïdaraq-bälčir, comme c'était le soir et qu'il se faisait tard, nous avons disposé nos troupes et avons passé la nuit en disant ‘ Nous nous battrons demain de bonne heure.’ Mais alors, ô *qan* mon père, tu as fait allumer la nuit des feux sur ton front de bataille, et tu es parti en remontant le [cours du] Qara-sä'ül. Le lendemain matin, comme je regardais et que tu n'étais plus sur ton front de bataille, j'ai dit de toi : ‘ Est-ce que ceux-là, en s'en allant, n'ont pas voulu nous faire cuire dans la marmite ? ’ ; et m'en allant moi-même et traversant par les marécages (?)¹ de l'Ädär-Altaï, je suis venu descendre de cheval à Sa'ari-kä'är. Alors Köksä'ü-Sabraq t'a poursuivi et a enlevé à Sänggüm ses femmes, ses fils, ses gens, ses foyers. Comme il était allé piller la moitié de tes gens, à toi le *qan* mon père, avec tes troupeaux et tes provisions, qui se trouvaient au Tälägätü-amasar, les deux fils de Toqto'a des Märkit, Qudu et Čila'un, qui se trouvaient auprès de toi avec leurs gens et leurs foyers, [profitèrent] de ce combat pour s'éloigner de toi en révolte et, pénétrant dans le Barqujin, aller se réunir à leur père. Alors, ô *qan* mon père, tu m'as envoyé dire : ‘ Mes gens et mes foyers ont été pillés par Köksä'ü-Sabraq des Naïman ; mon fils, envoie-moi tes quatre « coursiers »². ’ Et alors que, ne pensant pas comme toi, je disposais des troupes et t'envoyais mes quatre « coursiers », Bo'orču, Muqalı, Boroqul et Čila'un-ba'atur, déjà auparavant Sänggüm, en étant venu à engager la bataille aux Hula'an-qut et son cheval ayant reçu une flèche à la cuisse, allait être pris. Mais à ce moment mes quatre « coursiers » arrivèrent, sauvèrent Sänggüm et sauvèrent et lui rendirent au complet femmes et fils avec ses gens et ses foyers. Alors, ô *qan* mon père, tu as dit avec foi : ‘ Grâce à mon fils Tämüjin, mon peuple et mes foyers qui étaient tous partis ont été sauvés et m'ont été rendus par ses quatre « coursiers » ’ ; ainsi disais-tu. A présent, ô *qan* mon père, de quels griefs fais-tu grief contre moi ? Sur la nature de tes griefs, envoie-moi des messagers. Si tu en envoies, envoie les deux, Qulbari-quri et Idürgän. Si tu n'envoies pas les deux, envoie [du moins] le second. ’ C'est avec ces mots que [Činggis-qahan] envoya [Arqaï-Qasar et Sügägäi-ja'ün].

178. — A ces paroles, Ong-qan dit : « Hélas ! En me séparant de mon fils, je me suis séparé de la règle ; en m'éloignant [de lui],

(1) *Bälčir*.

(2) Cf. *supra*, § 163.

je me suis écarté de la [bonne] conduite». Et souffrant dans sa pensée, il dit : « A présent, si en voyant mon fils j'ai une mauvaise pensée, qu'on fasse couler [tout] mon sang comme ceci ! » Et prononçant ce serment, il piqua l'extrémité de son petit doigt avec son couteau à entailler le bout des flèches, fit couler son sang, en remplit un petit seau en écorce de bouleau, et disant : « Donnez cela à mon fils », il renvoya [Arqaï-Qasar et Sügägäï-jä'ün].

179. — En outre, Činggis-qahan dit : « Dites ceci à l'*anda* Ĵamuqa. ‘ Ne pouvant [supporter de me] voir, tu as fait séparer [de moi] le *qan* [mon] père. [Autrefois] celui de nous qui se levait le premier buvait la tasse bleue du *qan* [mon] père. Comme je me levais et buvais le premier, tu as été jaloux de moi. A présent vous autres pouvez finir autant que vous voulez la tasse bleue du *qan* [mon] père.’ » En outre, Činggis-qahan dit : « Dites ceci aux deux, Altan et Qučar : ‘ Vous deux, en voulant me faire périr, aviez-vous dit que vous m’abandonneriez sur la [terre] nue ou aviez-vous dit que vous m’abandonneriez en m’enterrant ? Qučar, quand je te disais ‘ Tu es le fils de Nákün-taïjī, sois notre *qan* ’, tu n’as pas voulu. Altan, quand je te disais ‘ Qutula-qan a été nous gouvernant ; à raison que ton père nous a gouvernés, sois le *qan* ’, toi non plus n’a pas voulu. Par rang d’ânesse supérieur, disant ‘ Vous êtes les fils de Bartan-ba’atur ’, je vous ai dit à tous deux, Sača et Taïču, ‘ Soyez *qan* ’, mais je n’ai pu l’obtenir. Après que je vous avais dit à vous autres ‘ Soyez *qan* ’ sans pouvoir l’obtenir, c’est à moi que vous avez dit ‘ Sois le *qan* ’, et je le suis alors devenu. Si vous autres aviez été *qan*, et que vous m’ayez envoyé me jeter en avant-garde sur des ennemis nombreux, lorsqu’avec la protection du Ciel nous aurions pillé les gens ennemis, je vous aurais amené et donné filles, dames et femmes aux belles joues, chevaux à la croupe excellente. Si vous m’avez fait sortir le premier du cercle de battue contre les bêtes sauvages, je vous aurais donné les bêtes des rochers en les faisant serrer leurs jambes de devant les unes contre les autres ; je vous aurais donné les bêtes des falaises en les faisant serrer leurs cuisses les unes contre les autres ; je vous aurais donné les bêtes de la plaine en les faisant serrer leurs ventres les uns contre les autres. A présent, ayant lié compagnonnage avec le *qan* mon père, servez-le bien. On vous dit négligents ; ne faites pas dire que vous n’êtes que l’entourage du ča’utquri. Et ne laissez personne s’installer à la source des trois fleuves’ » ; c'est avec ces mots qu'il leur envoya [les messagers].

180. — Činggis-qahan dit en outre : « Dites au frère cadet To’oril : ‘ Voici pourquoi tu es dit frère cadet. Oqda-bo’ol vint

comme captif [au service] des deux, Tumbinaï et Čaraqaï-lïngqu. Le fils d’Oqda-bo’ol fut Sübägäi-bo’ol. Le fils de Sübägäi-bo’ol fut Kököčü-Kïrsa’an. Le fils de Kököčü-Kïrsa’an fut Yägäi-Qongtaqar. Toi, To’oril, est le fils de Yägäi-Qongtaqar. Quels sont les peuples que, le flattant, tu dis que tu donneras [à Ong-qan] ? Altan et Qučar, les deux, ne laisseraient personne gouverner mon peuple. La raison pour laquelle je te dis « frère cadet », c'est que tu es [par tes ancêtres] l'esclave du seuil de mon trisaïeul et l'esclave personnel de la porte de mon arrière-grand-père. Tel est mon message envers toi.’ »

181. — Činggis-qahan dit en outre : « Dites à l'*anda* Sänggüm : ‘ Je suis un fils qui suis né avec une pelisse ; tu es un fils qui es né nu. Alors que le *qan* notre père nous soignait tous deux de même façon, *anda* Sänggüm, entre temps, par [peur que] je m'avance [au-delà de toi], par jalouse tu m'as chassé. A présent, ne cause pas de tourments au cœur du *qan* notre père ; soir et matin, entrant et sortant, va en calmant [son cœur]. Ne va pas, gardant ta pensée ancienne et disant « Je serai *qan* » alors que le *qan* notre père est encore en vie, tourmenter et diviser la pensée du *qan* notre père. Ceci dit, *anda* Sänggüm, [envoie-moi] les deux, Bilgä-bäki et Tödö’än ; [si tu n’envoies pas les deux], envoie [du moins] le second¹. En m’envoyant des messagers, que le *qan* mon père m’envoie deux messagers. Que l'*anda* Ĵamuqa envoie aussi deux messagers. Que l'*anda* Ĵamuqa envoie aussi deux messagers. Qu’Altan envoie aussi deux messagers. Que Qučar envoie aussi deux messagers. Qu’Ačiq-Širun envoie aussi deux messagers. Que Qačiun envoie aussi deux messagers. » Telles sont les paroles avec lesquelles [Činggis-qahan] envoya les deux, Arqaï-Qasar et Sügägäi-jä’ün, en leur faisant prendre voix. Quand ces paroles leur² eurent été dites, Sänggüm dit : « A quel propos va-t-il dire ‘ le *qan* notre père ’ ? Est-ce qu'il ne dira pas plutôt ‘ le vieillard assassin ’ ? A quel propos m’appelle-t-il *anda*? Est-ce qu'il ne dira pas plutôt ‘ le sorcier Toqto'a qui va en s’attachant la queue d'un mouton *sartaqčin*³ ’ ? L’artifice de ces paroles a été compris ; ce sont là paroles qui précèdent le combat. Bilgä-bäki et Tödö’än, tous deux, dressez l’étendard du combat⁴, faites engrasser les

(1) Faire note sur correction.

(2) La traduction chinoise a « lui », mais « leur » va mieux avec le *Ts'in-łcheng lou*.

(3) Rituel du chamanisme. Je crois qu'il existe une deuxième mention plus loin à propos de Täb-tängri.

(4) Faire note sur l'étendard qui annonce le combat quand on le déploie ; cf. *Mong Ta pei-lou*, début, etc. ; cf. les étendards et les tambours placés devant la tente du chef dans la peinture song acquise par D. Ross pour le Musée de Boston.

chevaux ; il n'y a pas de doute. » A ce moment, Arqaï-Qasar revint de chez Ong-qan ; mais comme femmes et fils de Sügägäi-jä'ün se trouvaient là chez To'oril, Sügägäi-jä'ün, n'ayant pas le cœur de s'en aller, resta [chez Ong-qan] en arrière de Arqaï. Arqaï vint et rapporta les paroles ci-dessus à Činggis-qahan.

182. — Činggis-qahan partit de suite, et descendit de cheval au lac Baljuna. Alors qu'il y descendait, les Qorulas [de] Čo'os-čaqan se rencontrèrent juste là avec lui ; ces Qorulas se soumirent sans combattre. Venant de chez Alaquš-digit-quri des Önggüt, Asan le Sartaqtai, avec un chameau blanc et menant mille moutons châtrés, arrivait [alors] en suivant le [cours du] fleuve Ärgünä pour acheter et emporter des zibelines et des écureuils¹ ; lorsqu'il pénétra pour faire boire [ses bêtes] au [lac] Baljuna, il s'y rencontra [avec Činggis-qahan].

183. — Alors que Činggis-qahan faisait justement boire ses bêtes au [lac] Baljuna, Qasar, abandonnant chez Ong-qan femmes et fils ; [en particulier] ses trois fils Yägü, Yäsünggä et Tuqu, partit avec quelques compagnons en disant : « [Je vais chercher] mon frère ainé », et, cherchant Činggis-qa'an, n'ayant pu réussir à franchir le Qara'un-čidun² en en grimpant les crêtes, épuisé, allant et se nourrissant de peau crue et de tendons, il se réunit à Činggis-qahan au [lac] Baljuna. Činggis-qahan se réjouit de l'arrivée de Qasar, puis le consulta en disant : « Je vais envoyer des messagers à Ong-qan. » Il envoya le Järwüriyädäi Qali'udar et l'Uriangqadaï Čaqurqan en leur disant : « Vous direz au qan mon père ceci comme étant des paroles de Qasar. Vous lui direz : [Qasar] nous a envoyés en disant : ' J'ai cherché des yeux mon frère ainé, et j'ai perdu sa vue ; en le suivant à la trace, je n'ai pu retrouver ses empreintes ; je l'ai appelé, et ma voix n'a pas été entendue ; je me couche en regardant les étoiles et avec une motte pour oreiller³. Mes femmes et fils sont chez le qan [mon] père ; si j'obtiens la garantie que j'espère, je me rendrai chez le qan [mon] père. ' Dites qu'il vous a envoyés avec ces paroles. Nous nous mettrons en route de suite après vous et vous donnons rendez-vous au Arqal-gäugi du [fleuve] Kälürän. Venez-y. » Leur ayant ainsi donné rendez-vous, [Činggis-qahan] envoya Qali'udar et Čaqurqan, et fit partir en avant de lui-même comme éclaireurs Jürçädäi et Arqaï [-Qasar]. Činggis-qahan,

(1) [Käramün ; cf. supra, § 9.]

(2) Qara'un-čidün ?

(3) Cf. Ts'in-tcheng lou, § 33.

partant à leur suite du lac Baljuna avec tous les siens, parvint à cheval au Arqal-gäugi du [fleuve] Kälürän.

184. — Les deux, Qali'udar et Čaqurqan, arrivèrent chez Ong-qan, et disant : « Ce sont les paroles de Qasar », ils dirent les paroles qu'ils étaient venus dire. Ong-qan avait fait dresser la « grande tente d'or » et, sans soupçon, était à festoyer. Sur les paroles de Qali'udar et de Čaqurqan, Ong-qan dit : « S'il en est ainsi, que Qasar vienne ! » Et disant : « Comme garantie, je vais lui envoyer Itürgän », il l'envoya avec [les envoyés de Činggis-qahan]. Quand ceux-ci s'en venaient et allaient arriver au lieu de rendez-vous au Arqal-gäugi, l'envoyé Itürgän, apercevant des silhouettes nombreuses, se sauva pour s'en retourner. Le cheval de Qali'udar était rapide ; Qali'udar rejoignit [Itürgän], mais, n'ayant pas le cœur de se saisir de lui, il allait lui coupant [la route] devant et derrière. Le cheval de Čaqurqan était lent ; par derrière, [Čaqurqan] tira à limite de portée une flèche qui vint se fixer sur la pointe de la fesse du cheval noir à selle d'or d'Itürgän. Alors les deux, Qali'udar et Čaqurqan, saisirent Itürgän et l'aménèrent à Činggis-qahan. Činggis-qahan, sans adresser la parole à Itürgän, dit : « Remettez-le à Qasar ; que Qasar décide de lui ! » Quand ils le lui remirent, Qasar, sans adresser la parole à Itürgän, le tua sur place à coups de sabre et l'abandonna.

185. — Qali'udar et Čaqurqan dirent à Činggis-qahan : « Ong-qan est sans soupçon ; il a fait dresser la « grande tente d'or » et festoie. Mettons-nous en mouvement en toute hâte, marchons [même] les nuits, et prenant les devants nous l'encerclerons. » [Činggis-qahan], approuvant ces paroles, fit partir en avant comme éclaireurs les deux, Jürçädäi et Arqaï, marcha [même] les nuits, et arriva encercler [Ong-qan] qui se trouvait alors au débouché du Jär-qabčiqäi du Jäjä'är-ündür. Pendant trois nuits et trois jours on se battit. Comme ils étaient rangés encerclés, le troisième jour, ceux-là épuisés firent leur soumission. On ne sut pas comment Ong-qan et Sänggüm, les deux, étaient partis la nuit. Celui qui avait soutenu cette bataille était Qadaq-ba'atur, des Jirgin. Qadaq-ba'atur, quand il vint faire sa soumission, dit : « Nous nous sommes battus trois nuits et trois jours. En voyant le qan, mon maître légitime, j'ai dit : ' Comment puis-je le saisir et le faire tuer ? ' ne pouvant causer sa perte, j'ai dit : ' Qu'il sauve sa vie et parte au loin ! ', et j'ai combattu en dirigeant la mêlée. A présent, si on me fait mourir, je mourrai. Si Činggis-qahan m'accorde sa grâce, je lui donnerai mes forces. » Činggis-qahan, approuvant les

paroles de Qadaq-ba'atur, rendit cet ordre : « Celui-là n'est-il pas un brave qui lutte en disant : ‘ Je ne puis causer la perte du *qan*, mon maître légitime ; qu'il sauve sa vie et parte au loin ! ’ C'est un homme avec qui on peut lier compagnonnage. » Lui faisant grâce et ne le faisant pas mourir, [il dit] : « A cause de la vie [qu'a donnée] Quyildar, que Qadaq-ba'atur et cent Jirgin donnent leurs forces aux femmes et fils de Quyildar. S'il leur naît des garçons, qu'ils donnent leurs forces en suivant à jamais les enfants des enfants de Quyildar. S'il leur naît des filles, que le père et la mère de celles-ci ne les fiancent pas à leur propre idée, mais que [ces filles] servent devant et derrière les femmes et fils de Quyildar ! » ; tel fût l'ordre souverain qui fit grâce [à Qadaq-ba'atur]. Et à raison des [paroles pour lesquelles] Quyildar-säcän avait antérieurement ouvert la bouche, Činggis-qahan, par faveur, rendit l'ordre suivant : « A cause du service rendu par Quyildar, que les enfants des enfants de Quyildar continuent de recevoir à jamais la part gracieuse [qui revient] aux orphelins ! » ; tel fut l'ordre souverain.

TABLE DES MATIÈRES

AVANT-PROPOS.....	I
AVERTISSEMENT.....	III
Le texte mongol de l'histoire secrète des Mongols.....	1
Restitution du texte mongol.....	5
Traduction française.....	121

IST
N. 34.157
BIBLIOTHÈQUE NATIONALE

LES CARACTÈRES CHINOIS CONTENUS
DANS LE PRÉSENT OUVRAGE NOUS
ONT ÉTÉ OBLIGEAMMENT PRÊTÉS
PAR L'IMPRIMERIE NATIONALE.

IMPRIMERIE A. BONTEMPS, LIMOGES
DÉPOT LÉGAL : 2^e TRIMESTRE 1949
